

PET'S OVERVÅGNING AF ARBEJDSMARKEDET 1945-1989

PET-KOMMISSIONENS BERETNING

BIND 8

BIND 8

PET'S OVERVÅGNING AF
ARBEJDSMARKEDET 1945-1989

Fra samarbejde til overvågning AIC, fagbevægelsen og
faglige konflikter under den kolde krig

FORFATTER:

REGIN SCHMIDT, PH.D.

Regin Schmidt er adjunkt ved Afdeling for Historie, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet, hvor han forsker og underviser i amerikansk historie. Han var Visiting Fulbright Researcher ved Georgetown University i 1992-93, hvor han foretog studier i private og statslige arkiver, bl.a. FBI's arkiv, som forarbejde til ph.d.-afhandlingen *Red Scare. FBI and the Origins of Anticommunism in the United States, 1919-1943* (Museum Tusulanum, 2000). Hans igangværende post-doc. projekt, der har været finansieret af Carlsbergfondet, er en undersøgelse af fremvæksten af den private antikommunistiske bevægelse i USA fra 1917 til den kolde krigs begyndelse.

PET'S OVERVÅGNING AF ARBEJDSMARKEDET 1945-1989

**FRA SAMARBEJDE TIL OVERVÅGNING
AIC, FAGBEVÆGELSEN OG FAGLIGE KONFLIKTER
UNDER DEN KOLDE KRIG**

PET-KOMMISSIONENS BERETNING BIND 8

Forfatter: Regin Schmidt

PET'S OVERVÅGNING AF ARBEJDSMARKEDET 1945-1989

Publikationen kan bestilles
via Justitsministeriets hjemmeside (www.jm.dk)
eller hos

Schultz Distribution

Herstedvang 10

2620 Albertslund

Telefon: 43 22 73 00

Fax: 43 63 19 69

schultz@schultz-grafisk.dk

www.schultzboghandel.dk

ISBN: 89-91851-64-5

ISBN: 89-91851-65-3 (internet)

Tryk: Schultz Grafisk

Forord

Dette bind er forfattet af Regin Schmidt.

Forfatteren fremlægger herved resultatet af sine historiske undersøgelser. Kommissionen har nøje gennemgået bindet og drøftet dette og de forudgående udkast hertil, ligesom de er blevet sammenholdt med det underliggende kildemateriale. Efterfølgende har Kommissionen godkendt manuskriptet og antaget det til udgivelse i Kommissionens beretning.

Kommissionen har i henhold til PET-kommissionslovens § 4 foretaget anonymiseringer i fornødent omfang. Kommissionens retlige vurderinger efter PET-kommissionslovens § 3, stk. 2, er anført under konklusionen.

Johnny Laursen

Regin Schmidt

Ditlev Tamm

Jens Vedsted-Hansen

Leif Aamand
formand

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Forkortelser	8
INDLEDNING	11
1. KAMPEN MOD KOMMUNISTERNE I	
FAGFORENINGERNE 1945-1956.....	19
”Paa stadig March fremad”: Kommunisternes faglige netværk.	19
DKP’s politiske og faglige indflydelse 1945-61.....	22
Den socialdemokratiske modoffensiv.....	27
Kampen om fagforeningerne	31
Den kolde krig i den internationale arbejderbevægelse.....	34
PET’s trusselsbillede 1949-1956: Frygten for kommunistisk sabotage.....	39
Retningslinjer for PET’s overvågning af arbejdsmarkedet.....	46
Den tidlige overvågning af fagbevægelsen: Arbejdskartoteker	50
PET’s kontaktnetværk på arbejdsmarkedet 1951-1966:	
Samarbejdet med AIC.....	54
AIC’s kommunistregister.....	63
AIC og den amerikanske forbindelse.....	68
PET’s samarbejde med arbejdsgiverne	84
Registrering af kommunistiske fagforeningsfolk	87
Overvågningen af kommunistisk infiltration på en arbejdsplads:	
Burmeister & Wain.....	90
Overvågningen af Sømændenes Forbund.....	94
Kortlægningen af kommunisterne på nøglepunktsvirksomheder.....	99
Udrensningen af kommunister fra militære arbejdspladser.....	107
Samfundsvigtige transportvirksomheder: DSB og SAS	110
Personundersøgelser af Danmarks Radios personale.....	112
En faglig konflikt i den kolde krigs skygge: Philips-strejken 1954.....	117
Efter ordre fra Moskva? DKP og storkonflikten i 1956	122
2. VELFÆRD OG OPBRUD PÅ VENSTREFLØJEN 1957-1968.....	130
Arbejderne bliver forbrugere	130
Kommunisternes tilbagegang i fagforeningerne	131
Strejkerne 1963-1965: En trussel mod Socialdemokratiet?	132
Kommunisterne erobrer kontrollen med Sømændenes Forbund	139
Fagbevægelsens første østkontakter	141
Samarbejdet med socialdemokraterne afbrydes 1968.....	147

	PET opgiver kontrollen med nøglepunkterne.....	150
	PET's indsats på arbejdsmarkedet 1968: En status	152
3.	VOKSENDE URO OG EN NY ROLLE FOR PET 1968-1980.....	154
	Opbruddet på arbejdsmarkedet i 1970'erne:	
	Økonomisk krise og fagopposition	154
	Politiets indsats mod fysiske blokader	158
	Stigende kommunistisk infiltration i fagbevægelsen:	
	”De vilde strejker” 1969-70.....	161
	PET's overvågning af den stigende kommunistiske infiltration i fagforeningerne 1970-1980	169
	Fagbevægelsens østkontakter i 1970'erne.....	173
	Lærlingenes Landsorganisation:	
	Kommunistisk påvirkning af unge fagforeningsfolk?.....	177
	Sømandenes Forbund: Samfundsomstyrtende virksomhed?.....	182
	Den tidlige fagopposition 1970-1973	189
	PET og Hope-sagen 1973-1974: Første skridt mod en varslingsrolle.....	191
	INFO-sagen 1975.....	198
	PET's nye trusselsbillede:	
	”Indslusning” af urogrupper på arbejdspladserne 1974-1977.....	200
	PET's overvågning forstærkes: Berlingske Tidende-konflikten 1977.....	205
	PET opruster på arbejdsmarkedet 1978	211
	Intern kritik af PET's indsats i konflikter: Fiskeriblokaderne i 1978.....	218
	Udstillingsvindue for venstrefløjen:	
	PET's overvågning af 1. maj-møder 1972-1989.....	221
	PET og arbejdsmarkedet i 1970'erne: En opsummering.....	224
4.	PET OG DE STORE FAGLIGE KONFLIKTER 1980-1989	226
	Arbejderbevægelsen i defensiven	226
	Stadig usikkerhed om PET's rolle:	
	Blokaden mod Central Tryk i Taulov 1981	230
	Oprør på landet: LR-80 og Landbofronten	232
	Gennembruddet: Havnearbejderstrejken og nye retningslinjer 1983	234
	PET som varslingsstjeneste: La Cabana-konflikten 1983-1984	246
	Aflytning af fagbevægelsen? HT-konflikten i 1984.....	249
	Overenskomstkonflikten i 1985.....	258
	PET og de falske blokademeldinger:	
	Folketingets åbning 1. oktober 1985.....	264
	Overvågningen af Tillidsmandsringen:	
	Påskepakken 1986 og overenskomstforhandlingerne i 1987 og 1989	269

Meddelelserne i Tillidsmandsringen	273
Den faglige venstrefløj i 1980'erne	277
Problemerne omkring PROSA	287
Fagbevægelsens stigende østkontakter i 1980'erne	289
Fagbevægelsen for Fred	294
PET's overvågning af fagbevægelsen i 1980'erne: En opsummering.....	300
Indsamling og registrering af personoplysninger	304
KONKLUSION	308
PET's overvågning af arbejdsmarkedet 1945-1989.....	308
Retlig vurdering for så vidt angår perioden 1968-1989.....	310
APPENDIKS 1.....	311
APPENDIKS 2	313
APPENDIKS 3	324
KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE.....	326
SPØRGSMÅL TIL JUSTITSMINISTEREN.....	337

FORKORTELSER

AAA	Aktionsgruppen Arbejdere Akademikere
ABA	Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv
AF	Arbejdernes Fællesorganisation
AFL	American Federation of Labor
AIC	Arbejderbevægelsens Informations-Central Arbejderbevægelsens Internationale Center
AOF	Arbejdernes Oplysningsforbund
AUCCTU	All-Union Central Council of Trade Unions Det sovjetiske LO
B&W	Burmeister & Wain
BUPL	Børne- og Ungdomspædagogernes Landsorganisation
CIA	Central Intelligence Agency
CIO	Congress of Industrial Organizations
CTU	Central Trade Union Amerikansk betegnelse for DsF
DASF	Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund
DISA	Dansk Industri Syndikat
DKP	Danmarks Kommunistiske Parti
DKP/ml	Danmarks Kommunistiske Parti/marxister- leninister
DKU	Danmarks Kommunistiske Ungdom
DsF	De samvirkende Fagforbund
DSMF	Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund
DsU	Danmarks socialdemokratiske Ungdom
FCR	Forsvarets Centralradio
FE	Forsvarets Efterretningstjeneste
FfF	Fagbevægelsen for Fred
FFK	Fælles Kurs Klubben
FI	Formandsinitiativet
FS	Forbundet Socialisterne
FTUC	Free Trade Union Committee
FU	Faglig Ungdom
FUL	Faglig Ungdoms Landsudvalg
GE	Generalstabens Efterretningssektion

GRU	Glavnoje Rasvedyvatelnoje Upravlenije Den sovjetiske militære efterretningstjeneste
HIPA	Hovedorganisationernes Informations og Propaganda Afdeling
HK	Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark
HRS	Hotel- og Restaurationspersonalets Samvirke
IB	Informationsbyrå (eller Inhämtning Birger)
ICFTU	International Confederation of Free Trade Unions Fri Faglige Internationale
ICFTUE	International Centre of Free Trade Unions in Exile Det Internationale Center for Frie Fagforeninger i Eksil
ILO	International Labour Organization
IS	Internationale Socialister
IUS	International Union of Students
JUG	Kominforms Søtransportkomité
KAmI	Kommunistisk Arbejderforbund marxister- leninister
KAP	Kommunistisk Arbejderparti
KE	Københavns Politis Afdeling E
KF	Kommunistisk Forbund
KFML	Kommunistisk Forbund Marxister Leninister
KGB	Komitet Gosudarstvennoj Besopasnosti Komiteen for Statsikkerhed
KTAS	Kjøbenhavns Telefon Aktieselskab
LLO	Lærlingenes Landsorganisation
LO	Landsorganisationen
MfS	Ministerium für Staatssicherheit
MLE	Marxistisk Leninistisk Enhedsforbund
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OCB	Operations Coordinating Board
OSS	Office of Strategic Services
P&T	Post & Telegraf
PET	Politiets Efterretningstjeneste
POT	Politiets Overvågningstjeneste
PROSA	Programørernes – Operatørernes og SystemAnalytikernes Sammenslutning
REA	Rigspolitichefens Efterretningsafdeling
RFO	Revolutionær Fagopposition
RS	Revolutionære Socialister

RSF	Revolutionære Socialisters Forbund
RUC	Roskilde Universitets Center
SAK	Socialistisk Arbejderklub
SAM	Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme
SAP	Socialistisk Arbejderparti
SF	Socialistisk Folkeparti
SiD	Specialarbejderforbundet i Danmark
STASI	Staatssicherheitsdienst
	Statssikkerhedstjenesten (MfS)
SUF	Socialistisk Ungdoms Forum
SUKP	Sovjetunionens Kommunistiske Parti
TUAC	Trade Union Advisory Committee
	Den rådgivende Fagforeningskomité
TUC	Trade Union Congress
	Det britiske LO
TUI	Trade Union Internationals
	Internationale Fagforbund
USIE	United States Information and Educational Exchange
USIS	United States Information Service
VS	Venstresocialisterne
VSU	Venstresocialisternes Ungdom
WAPA	Warszawapagten
WFDY	World Federation of Democratic Youth
WFTU	World Federation of Trade Unions
WPC	World Peace Council
	Verdensfredsrådet
ØD	Økonomisk Demokrati

INDLEDNING

Der vil i det følgende blive redegjort for PET's overvågning af fagbevægelsen og faglige konflikter fra 1945 til 1989. Der er flere grunde til en sådan beskrivelse. For det første er det ifølge loven om Undersøgelseskommissionen en af Kommissionens opgaver at beskrive PET's "virksomhed i perioden 1945-1989 i forhold til politiske partier, faglige konflikter og politisk-ideologisk prægede grupperinger og bevægelser i Danmark" og "karakteren af de aktiviteter i politiske partier m.v., der i den nævnte periode var baggrunden for politiets efterretningsvirksomhed på dette område."¹ For det andet blev der under debatten om loven stillet en række folketingssspørgsmål om PET's interesse for arbejdsmarkedet, som vil blive forsøgt besvaret i det følgende.² For det tredje giver debatten anledning til at undersøge, i hvilket omfang PET interesserede sig for forholdene på arbejdsmarkedet. Spørgsmålet om PET's eventuelle overvågning og registrering af lovlig faglig aktivitet er kontroversielt: Har statsmagten grebet ind på arbejdsmarkedet, og er de indsamlede oplysninger blevet brugt til at skade fagbevægelsen eller dele heraf? Har overvågningen fået følger for de involverede fagforeningsfolk? Har PET ved sin overvågning været med til at opretholde det eksisterende økonomiske system og forhindre folkelige forsøg på at gennemføre ændringer og forbedre arbejdernes vilkår?³ Disse spørgsmål om PET's rolle skal også ses i sammenhæng med diskussionen om politiets indsats over for sociale uroligheder og ulovlige aktioner på arbejdsmarkedet: I hvilket omfang bidrog PET til at tegne myndig-

1 Lov nr. 359 af 2. juni 1999 om undersøgelse af politiets efterretningsvirksomhed på det politiske område og af de aktiviteter, der var baggrunden for denne virksomhed, § 3 stk. 1.

2 Se oversigten over folketingssspørgsmål, der besvares helt eller delvist i dette bind, bagerst i bindet.

3 Jf. Erik Jensen, *De Hemmelige Tjenester. PET og FE gennem 40 år. En oversigt* (Demos Dokumentationsgruppe, 1998), s. 76-77; Rie Holdum, "Hver en sten vil blive vendt". *En bog om Politiets Efterretnings-tjeneste* (Tiderne Skifter, 1999), s. 89-108. Påstande om, at PET har overvåget faglig aktivitet, fik dele af fagbevægelsen til i 1998 at kræve en undersøgelse af dette aspekt af PET's aktivitet. Mikael Mølgaard, "PET splitter fagbevægelsen", *Aktuelt*, 22. april 1998; "Fagbevægelsen: Svinestreg", *Ekstra Bladet*, 7. marts 1998.

hedernes fjendebilleder?⁴ For det fjerde har tidligere undersøgelser i Norge og Sverige vist, at der foregik et tæt samarbejde mellem socialdemokraterne og efterretningstjenesterne om overvågningen af venstrefløjen.⁵ Gjorde det samme sig gældende i Danmark under den kolde krig?

Justitsministeriet og PET har altid fastholdt, at efterretningstjenesten ikke har interesseret sig for lovlige faglige aktiviteter *i sig selv*. Spørgsmålet er flere gange blevet bragt på bane i forbindelse med, at politiet i 1970-80'erne i stigende grad blev involveret i uroen på arbejdsmarkedet. I 1977 bekræftede politimester Ole Stig Andersen, at PET indsamlede oplysninger af ”politimæssig betydning” vedrørende faglige konflikter, men idet han tilføjede: ”Men lad mig understrege, at vi infiltrerer ikke fagbevægelsen. Vi foretager ingen aktiv politimæssig indsats mod fagbevægelsen. Det må vi ikke. Og det er jeg glad for.”⁶ I 1982 reagerede kriminalinspektør Ejgil Dalsgaard på påstande i pressen om, at PET skulle have overvåget arbejdsmarkedet: ”Bemærkningen om, at vi interesserer os meget for f.eks. overenskomststridig arbejdskonflikter, skal jeg undlade at kommentere.”⁷ Påstanden blev endnu tydeligere benægtet af den socialdemokratiske justitsminister Ole Espersen, der i et svar på et spørgsmål i Folketinget understregede, ”at politiet naturligvis ingen interesse har i tvistligheder på det arbejdsretlige område.”⁸ Dette betyder imidlertid ikke, at PET ikke har beskæftiget sig med forholdene på arbejdsmarkedet. I 1998 gentog PET, at tjenesten ikke har haft til opgave at overvåge faglige organisationer ”som sådan”, men tilføjede, at retningslinjerne vedrørende PET’s efterforskning på det politiske område fra 1983 bemyndiger PET til at anvende kontaktnet i fagbevægelsen til at afdække yder-

4 *Kriminalisering af faglige aktioner. Hvidbog fra høringen d. 25. 2. 84 i Århus*. Samarbejdet mellem arbejdere og akademikere i Århus (Modtryk, Århus, 1984); Jørn Vestergaard, red., *Sociale uroligheder. Politik og politik*. Komitéen vedrørende politiets rolle i samfundet (SOCPOL, 1986).

5 *Dokument nr. 15. (1995-96). Rapport til Stortinget fra Kommissjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåkning av norske borgere (Lund-rapporten)(Avgitt til Stortingets presidentskap 28. mars 1996)*, s. 519-586; Trond Bergh og Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen. Overvåkning i Norge 1914-1997*, bind 1 (Oslo, 1998), s. 447-489; Lars Olof Lampers, *Det grå brødraskapet – en berättelse om IB. Forskarrapport till Säkerhetstjänstkommissionen* (Stockholm, 2002).

6 Jan Michaelsen, ”PET overvåger også faglige konflikter”, *Aktuelt*, 21. maj 1977.

7 PET, administrativ sag: Brev fra kriminalinspektør E. Dalsgaard til journalist Arne Jacobsen, 23. marts 1982.

8 *Ibid.*: Besvarelse af spørgsmål nr. 474 fra medlem af Folketinget Agerschou, vedlagt brev fra Peter Rhedin til Ole Stig Andersen, 6. april 1982. Se også *ibid.*: ”Vil ikke afkræfte PET-aktiviteter omkring strejker”, *Esbjerg Ugeavis*, 14. april 1982.

ligtgående grupper forsøg på at omvælte samfundet eller skabe uro. I denne forbindelse havde tjenesten i 1980'erne efterforsket en række faglige konflikter, fordi der forelå oplysninger om planlagte ulovlige aktioner. PET bekræftede forlydender om, at der i en række tilfælde var blevet anvendt kilder og indgrib i meddelelshemmeligheden.⁹ Det officielle synspunkt er således, at PET ikke har interesseret sig for forholdene på arbejdsmarkedet og i fagbevægelsen *i sig selv*, men at man naturligt nok har interesseret sig for yderligtgående personer og grupperinger, der kunne tænkes at udløse uro og vold. Spørgsmålet er, om disse erklæringer er dækkende for PET's virksomhed på det faglige område under den kolde krig.

Det er hensigten i det følgende, i det omfang det eksisterende arkivmateriale tillader det, at besvare en række centrale spørgsmål, der tilsammen vil give et billede af forholdet mellem PET og fagbevægelsen under den kolde krig:

- Var PET's interesse for arbejdsmarkedet begrænset til de faglige konflikter i 1970-80'erne, eller er overvågningen foregået under hele den kolde krig?
- Hvad var PET's trusselsbillede vedrørende arbejdsmarkedet, og blev det bekræftet af de indsamlede oplysninger?
- I hvilket omfang benyttede PET sig af kilder/kontakter, aflytning, brevåbning og observation?
- I hvilket omfang indsamlede og registrerede PET personoplysninger om fagforeningsfolk? På hvilket grundlag skete eventuelle registreringer?
- I hvilket omfang kortlagde PET den politiske stemning på arbejdspladserne?
- Var PET med til at "blackliste" eller afskedige yderligtgående arbejdere på strategiske arbejdspladser (våbenfabrikker, militære arbejdspladser og Danmarks Radio)?
- I hvilket omfang samarbejdede PET – og eventuelt udvekslede oplysninger – med socialdemokraterne og arbejdsgiverne?
- Hvilken rolle spillede PET i politiets indsats over for fysiske blokader i 1970-80'erne? Bidrog PET med forhåndsoplysninger, og hvilken effekt havde de?

Den følgende beskrivelse bygger først og fremmest på en gennemgang af de relevante sagsakter i form af emne-, person-, operations- og kildesager i PET's arkiv fra perioden 1945 til 1989. Dertil kommer, at Kommissionen har afhørt en række nuværende og tidligere medarbejdere i PET, der har haft kendskab til

9 Politiets Efterretningstjeneste, *Redegørelse vedrørende dele af PET's virksomhed* (marts 1998), s. 44-45.

tjenestens indsats på det faglige område. På grund af det omfattende materiale er der på forhånd foretaget en vis selektion af de sager, der skønnedes at være de vigtigste i forhold til den overordnede problemstilling. Beskrivelsen af overvågningen af fagbevægelsen bygger således på en gennemgang af det bevarede materiale om 24 fagforeninger og -forbund, som blev udvalgt efter fire kriterier: Vigtige socialdemokratisk ledede forbund; socialdemokratiske fagforeninger med stærkt kommunistisk islæt; kommunistisk styrede eller dominerede foreninger og forbund og fagforeninger i sikkerhedsbetonede virksomheder (se appendiks 1). I forbindelse med gennemgangen af PET's forskellige registre er der udarbejdet en liste over alle de faglige konflikter, som er blevet indberettet af PET i perioden fra 1958 til 1989. Gennemgangen viser, at PET's arkiv indeholdt oplysninger om 196 konflikter (se appendiks 2). På grundlag af denne liste er der udvalgt 29 sager om større konflikter, som er blevet gennemgået nærmere (se appendiks 3). Dette materiale er suppleret med materiale fra Justitsministeriets arkiv samt materiale vedrørende Regeringens Sikkerhedsudvalg og Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg, der belyser skiftende regeringers og embedsværkets politik på området, og referater fra Wamberg-udvalgets møder, som dokumenterer registreringspraksis på det faglige område.

Der er i et vist omfang inddraget arkivmateriale, der bidrager til at beskrive andre offentlige og private aktørers virksomhed. Det drejer sig om materiale fra LO's og Socialdemokratiets arkiver (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA)), der belyser den kolde krig i den internationale arbejderbevægelse, og DKP's arkiv (ligeledes ABA), der indeholder oplysninger om kommunisternes faglige netværk på arbejdspladserne. Der er desuden indhentet materiale fra State Department's og CIA's arkiver (begge i National Archives II, College Park, Maryland) og American Federation of Labor-Congress of Industrial Organizations (AFL-CIO) (i George Meany Memorial Archives, Silver Spring, Maryland) vedrørende den danske fagbevægelse og Arbejderbevægelsens Informations-Centrals (AIC's) amerikanske kontakter. Kommissionen har desuden haft adgang til korrespondance fra flere tidligere amerikanske arbejdsattachéer, der har berettet om deres ophold i Danmark under den kolde krig og deres samarbejde med socialdemokraterne.

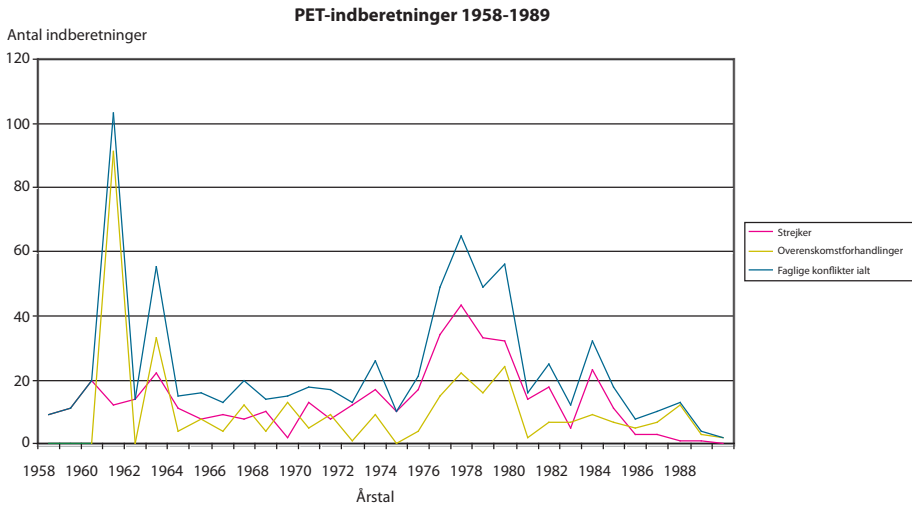
Da det bevarede arkivmateriale om PET's virksomhed på det faglige område fra 1945 til 1989 er så omfattende og detaljeret, er der ikke anvendt kildemateriale fra de overvågede faglige organisationer og enkeltpersoner. Dette fravalg er foretaget, idet den følgende undersøgelse fokuserer på PET's virksomhed, dvs. tjenestens trusselsbillede, indholdet af de indhentede oplysninger, arten af de anvendte metoder og registreringspraksis. Arkivmateriale fra de faglige miljøer

vil muligvis kaste yderligere lys over de aktiviteter, der var genstand for PET's interesse.

Der vil i det følgende blive argumenteret for, at PET's rolle udviklede sig fra en relativ passiv/modtagende under den første halvdel af den kolde krig til en mere aktiv/udfarende under de sidste tiår. Frem til slutningen af 1960'erne var PET's interessefelt relativt klart afgrænset til kommunistisk (og fra 1959 folkesocialistisk) infiltration i fagforeningerne og involvering i strejker. Samtidig var tjenestens indsats stort set begrænset til at indhente de nødvendige oplysninger fra AIC og andre socialdemokratiske kontakter. Det indebar, at socialdemokraterne var i stand til effektivt at opretholde sin suverænitet over fagbevægelsen, idet AIC sørgede for at holde kontrol med kommunisterne i de enkelte fagforeningsafdelinger. Dermed blev tjenesten stort set holdt ude af fagbevægelsen af socialdemokraterne. Dette billede ændrede sig efter 1968, hvor AIC blev nedprioriteret af LO-toppen, og samarbejdet med PET ophørte. Samtidig blev flere aspekter af den tidligere samarbejdspartneres virksomhed i stigende grad af efterretningsmæssig interesse for PET: Fagbevægelsens top begyndte at etablere kontakter til de kommunistiske regimer, ordenspolitiet fik i stigende grad behov for forhåndsoplysninger i forbindelse med indsatsen mod fysiske blokader, og i 1980'erne deltog store dele af fagbevægelsen i fredsbevægelserne. Dertil kom, at billedet af den faglige venstrefløj blev mere uoverskueligt, og at flere såkaldte ”urogrupper” involverede sig på arbejdsmarkedet i et forsøg på at radikalisere arbejderklassen. Dette medførte, at PET i stigende grad intensiverede overvågningen af disse dele af den faglige aktivitet. I 1980'erne anvendte PET således i et betydeligt omfang meddelere og aflytning under flere af de store faglige konflikter.

Udviklingen i PET's indsats kan illustreres med den følgende graf, der viser antallet af PET-indberetninger om strejker og overenskomstkonflikter i perioden 1958 til 1989:¹⁰

10 Grafen bygger på en optælling af de registrerede oplysninger i emnekartoteket under kategorierne ”strejker” og ”overenskomstforhandlinger”. Der findes ikke lignende oplysninger fra tiden før 1958.

Det bemærkes, at PET's indsats i første halvdel af perioden var mest intensiv i 1961 og 1963 (med 103 og 55 indberetninger). Hovedparten af indberetningerne (91 og 33) skyldtes overenskomstforhandlingerne og -konflikterne i disse to år. Resten af 1960'erne var karakteriseret ved relativt få indberetninger, hvilket antagelig afspejlede den generelle økonomiske vækst og ro på arbejdsmarkedet. Efter 1974 steg antallet igen og holdt et ganske højt niveau indtil 1980, hvilket skyldtes det stigende antal militante strejker og politiets forøgede indsats mod fysiske blokader. Antallet af indberetninger toppede igen i 1983-84, som var domineret af flere store konflikter (havnearbejderne, La Cabana og HT-konflikten). Det skal bemærkes, at PET's intensive indsats under storkonflikten i 1985 umiddelbart forekommer at være underrepræsenteret i dette materiale.

Den følgende beskrivelse er opdelt i fire perioder (1945-56, 1956-68, 1968-80 og 1980-89), og hver periode indledes med en kort skitsering af den generelle samfundsudvikling og af PET's instrukser og retningslinjer vedrørende det faglige område. Derpå vil der blive fokuseret på PET's generelle trusselsbillede, de anvendte metoder, samarbejdet med socialdemokraterne, overvågningen af fagbevægelsen generelt og PET's involvering i større faglige konflikter. Det skal bemærkes, at den følgende beskrivelse ikke omhandler Socialdemokratiet eller AIC's generelle virksomhed og politik, men at der fokuseres på forholdet til PET. Det skal også understreges, at beskrivelsen af DKP vil være afgrænset til dets rolle på arbejdsmarkedet og PET's overvågning heraf. For en mere fuldstændig beskrivelse af PET's trusselsbillede vedrørende DKP henvises til delberetningen om PET's overvågning af DKP 1945-1989.

En kort kommentar vedrørende nogle af de anvendte begreber: Der vil i det følgende såvel i citater fra PET-indberetninger som i teksten blive talt om ”kommunistisk infiltration” på det faglige område; et eksempel er en PET-notits fra 1970 med overskriften ”Kommunistisk infiltration i fagbevægelsen”, som beskrev DKP’s fremgang på dette tidspunkt. Notitsen brugte også vendinger som ”at penetrere den danske fagbevægelse”, ”kommunistiske kup på arbejdspladserne” og ”undergravende virksomhed” til at beskrive den kommunistiske virksomhed.¹¹ Disse udtryk afspejlede PET’s perception af virkeligheden: Kommunisterne optrådte konspiratorisk, og deres langsigtede mål var at undergrave den etablerede fagbevægelse og det kapitalistiske system. Det indtryk, man kan få ved en læsning af PET’s indberetninger, er, at kommunisterne ikke søgte ansættelse på en arbejdsplads, og de tilsluttede sig ikke en fagforening. De ”infiltrerede”. Sådan opfattede DKP nok ikke selv sin virksomhed i fagforeningerne; selvom bindingerne til Moskva altid var en hæmsko for partiets forsøg på at vinde fodfæste blandt arbejderne (i 1950 blev flere tillidsfolk ekskluderet, da de ikke fulgte partiets hårde Kominform-linje, og i 1956 mistede kommunisterne en væsentlig del af deres tillidsposter i fagforeningerne på grund af Sovjetunionens nedkæmpelse af opstanden i Ungarn), synes de fleste af de fagligt aktive i det daglige arbejde at have koncentreret sig om at forbedre arbejdernes vilkår. Et eksempel herpå, som vil blive omtalt senere, var, at de kommunistiske tillidsfolk på Dansk Industri Syndikat, der bl.a. producerede våben til USA, ikke forsøgte at skabe utilfredshed på arbejdspladsen eller at sabotere produktionen, men tværtimod agiterede for, at det danske forsvar skulle købe flere danske våben. På den anden side kan det selvfølgelig ikke på forhånd afvises, at DKP har forsøgt at infiltrere og besætte centrale stillinger i samfundsvigtige institutioner med henblik på at bedrive spionage i fredstid og sabotage i en eventuel krisesituation. Når der i det følgende tales om ”kommunistisk infiltration” i fagforeningerne og på arbejdspladserne, skal man således have i mente, at begrebet bygger på en konspiratorisk opfattelse af kommunisternes aktivitet.

Et andet begreb, der optræder hyppigt i PET’s materiale, er ”ulovlige strejker”, hvormed der menes overenskomststridige konflikter. Disse kan indbringes for arbejdsretten, der kan idømme deltagerne bod. Begrebet kan være uheldigt, idet det kan forstås således, at strejkerne var lovstridige, stridende mod strafferetlige eller civilretlige love. PET’s trusselsbillede afspejlede sig også i tjenestens sprogbrug; således var strejker og demonstrationer (heriblandt 1. maj-møder) i

11 PET, emnesag: ”Vedr.: Kommunistisk infiltration i fagbevægelsen”, 1. februar 1970.

PET's arkiv klassificeret som "illegal virksomhed". Forklaringen er nok, at PET's arkiveringssystem stammede fra begyndelsen af 1950'erne, hvor man frygtede, at kommunisterne ville forsøge at iværksætte uro på arbejdspladserne og strejker som en form for "skjult sabotage" rettet mod det kapitalistiske system.

1. KAMPEN MOD KOMMUNISTERNE I FAGFORENINGERNE 1945-1956

”Paa stadig March fremad”: Kommunistersnes faglige netværk

Det første år efter befrielsen var præget af betydelig uro på arbejdsmarkedet, og alene i sommeren og efteråret 1945 forekom der 41 overenskomststridige arbejdsnedlæggelser. Den 4. juli gik over 100.000 københavnske arbejdere i demonstration til Christiansborg, hvor de krævede 40-timers arbejdsuge, tre ugers ferie, afskaffelse af besættelsestidens Lov om arbejdsforhold, indførelse af bedriftsråd, afskaffelse af Landstinget og udrensning af landsforrædere. Da regeringen ikke umiddelbart kunne love at gå ind på kravene, angreb en del af demonstranterne Christiansborg og knuste nogle ruder. Overenskomstforhandlingerne i foråret 1946 udløste en bølge af strejker i protest mod den langsommelige udrensning og de sociale nedskæringer under besættelsen, der især havde ramt de lavestlønnede. Da regeringen ophøjede et mæglingforslag, der var blevet forkastet af slagteriarbejderne, til lov, udbrød omfattende sympatistrejker. Uroen viste sig imidlertid at være kortvarig, og der fulgte en periode frem til 1950 med relativ ro på arbejdsmarkedet. Dette skyldtes nok den generelle økonomiske fremgang, der prægede slutningen af 1940'erne, og som kom til udtryk i en stigende realløn og en stabil arbejdsløshed på omkring 9-10 %. Dertil kom, at overenskomstforhandlingerne blev centraliseret, og at Socialdemokratiet igen overtog regeringsmagten i 1947. I første halvdel af 1950'erne steg antallet af faglige konflikter igen, og de kulminerede i storkonflikten i 1956. Dette skyldtes bl.a., at Danmark blev ramt af en økonomisk krise efter udbruddet af Korea-krigen, som bl.a. kom til udtryk i en stagnerende realløn og en langsomt stigende arbejdsløshed til om-

kring 11-12 %. Samtidig reagerede mange arbejdere på forsøg på at rationalisere og forøge produktiviteten.¹²

Perioden fra 1945 til 1956 udgjorde samtidig den mest nådesløse fase i kampen mellem socialdemokraterne og kommunisterne om magten i fagforeningerne. Umiddelbart efter befrielsen var det DKP's mål at forene de to partier i et enhedsparti, og kommunisterne fulgte derfor en moderat kurs i fagforeningerne, der understregede behovet for arbejderklassens enhed. Kommunisterne kunne samtidig udnytte den udbredte sympati i befolkningen på grund af partiets indsats i modstandsbevægelsen og ønsket om sociale forbedringer, og partiet vandt dramatisk frem i fagforeningerne. Det er således blevet anslået, at kommunisterne i foråret 1945 erobrede 25-30% af tillidsposterne i de københavnske fagforeninger. DKP benyttede sin nyvundne indflydelse til at lægge pres på socialdemokraterne og få vedtaget resolutioner i fagforeningerne, der opfordrede til en positiv afslutning på enhedsforhandlingerne.¹³ Det er et spørgsmål, hvor interesseret de to partier i virkeligheden var i at indgå i et forpligtigende samarbejde, og forhandlingerne synes primært at være lagt til rette med det formål, at de to parter kunne skyde skylden på modparten for det forventede sammenbrud. DKP regnede muligvis med, at partiet ville gå så dramatisk frem ved folketingsvalget i oktober 1945, at det ville kunne presse Socialdemokratiet til indrømmelser, mens socialdemokraterne allerede i 1945 overvejede at sætte en offensiv ind mod kommunisterne i fagforeningerne.¹⁴

Opgøret i fagbevægelsen blev skærpet i 1948, hvor DKP tilpassede sig Kominforms linje og fulgte en mere åben konfrontationskurs. Kommunisterne opgav forsøget på at skabe enhed, de tog kampen op med de socialdemokratiske ledere, og partiet søgte at tiltrække de socialdemokratiske arbejdere ved hjælp af fredssagen og ved at opfordre til at stemme imod overenskomstforslagene. DKP's hensigt var således at tiltrække socialdemokratiske arbejdere, der var utilfredse med Danmarks tilslutning til Atlantpagten det følgende år og de økonomiske forhold, hvilket blev understreget i en intern skrivelse fra Københavnsledelsen og Det faglige sekretariat i 1949 om pjecen *Oprustningsvanviddet*: "Den arbejdende befolkning er

12 Flemming Mikkelsen, *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1948-1980* (Odense Universitetsforlag, 1992), s. 318-324; Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen 1945-1975. Danmarks Kommunistiske Partis rolle i dansk arbejderbevægelse – en politisk biografi* (Tiderne Skifter, 1977), s. 36-37, 52-54, 59-61, 73-75.

13 Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen*, s. 34-51.

14 Mogens Nielsen, *Socialdemokratiet og enheden i arbejderbevægelsen 1943-1945* (Akademisk Forlag, 1978).

ligesom vi modstandere af oprustningen, og den dermed følgende skatteflåning, og denne pjece kan, hvis vi virkelig sørger for, at den bliver læst, skaffe os mange nye venner, vælgere og medlemmer til partiet og mange nye læsere til vort blad.”¹⁵ Men denne aggressive og sekteriske linje bidrog i stedet til at isolere DKP i fagbevægelsen. Hertil kom, at arbejderne oplevede en vis forbedring af levestandarden efter krigen, at kommunisterne efter kuppet i Prag i 1948 af brede kredse i befolkningen blev betragtet som potentielle 5. kolonne-folk, og at DKP blev trængt i defensiven af socialdemokraternes kampagne i fagforeningerne. Antallet af kommunistiske bestyrelsesposter i de københavnske fagforeninger faldt således fra 340 i 1946 til 135 i 1955, og antallet af kommunistiske formænd reduceredes på lignende vis fra 38 i 1949 til 18 i 1955.¹⁶ Efter Stalins død i 1953 og det begyndende tøbrud mellem Øst og Vest kunne DKP igen slå ind på en mere moderat linje, og partiet indtog en central rolle i mobiliseringen af arbejderne under storkonflikten i 1956, som blev udløst af en udbredt utilfredshed med, at den socialdemokratiske regering havde grebet ind i overenskomstforhandlingerne og ophøjet et forkastet mæglingforslag til lov. DKP vandt igen dramatisk frem i fagforeningerne i foråret og sommeren 1956, som imidlertid blev stoppet brat af den sovjetiske nedkæmpning af den ungarske opstand. I løbet af året efter Ungarns opstand mistede DKP 67 af sine bestyrelsesposter og 2 af sine formandsposter.¹⁷

Ifølge den kommunistiske selvforståelse skulle revolutionen udgå fra arbejderklassen. Det var DKP's strategi at bevidstgøre arbejderne gennem aktioner og strejker, der havde som mål at forbedre deres arbejdsbetingelser og livsvilkår. På arbejdspladserne forsøgte man at tiltrække de socialdemokratiske arbejdere gennem ”enhed fra nedem”. Kommunisterne prioriterede derfor det faglige arbejde højt, de gik ofte forrest i arbejdskampene, og partiet sigtede efter at vinde fodfæste i de faglige organisationer.¹⁸ Fagforeningerne var partiets magtbase, hvilket fremgår af en sammenligning af DKP's stemmeandel ved folketingsvalgene med partiets andel af bestyrelsesposter i de københavnske fagforeninger mellem 1945 og 1961.¹⁹

15 ABA, DKP's arkiv, Det faglige sekretariat, kasse 218: Københavnsledelsen og Det faglige Sekretariat til gode kammerat, 8. november 1949. Den omtalte pjece var *Oprustningsvanviddet*. Udgivet af centralkomiteen for Danmarks Kommunistiske Parti, uden år.

16 Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen* s. 54-84. Tallene stammer fra tabellen i *ibid.*, s. 56.

17 *Ibid.*, s. 56, 85-104.

18 Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv. Den danske arbejder – før, under og efter Den kolde krig* (Museum Tusulanums Forlag, 2004), s. 30-31.

19 Tabellen bygger på tallene i Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen*, s. 39 og 56.

DKP's politiske og faglige indflydelse 1945-61

År	Folketingsvalg	Bestyrelsesposter
1945	12,5%	25-30%*
1947	6,8%	17,9%
1949	-	13,3%
1950	4,6%	10,2%
1953	4,8%	8,7%
1957	3,1%	6,5%
1960	1,1%	-
1961	-	5,7%

* Anslået. Første sikre tal er fra 1946

Det fremgår således, at DKP i hele perioden stod omtrent dobbelt så stærkt i fagforeningerne som blandt befolkningen som helhed; det var derfor med god grund, at partiets faglige sekretariat i sine henvendelser til de faglige tillidsfolk ofte understregede, at ”Een af vore allervigtigste Opgaver er vort faglige Arbejde.”²⁰

Der var utvivlsomt flere årsager til, at en (godt nok faldende) del af arbejderne trofast støttede de kommunistiske fagforeningsfolk. Indtil dannelsen af Socialistisk Folkeparti i 1959 var DKP det eneste alternativ til venstre for Socialdemokratiet, hvis man ville vise sin modstand mod den økonomiske politik eller Atlantpagt-samarbejdet. I nogle arbejderes øjne blev Socialdemokratiet på grund af sin reformistiske linje forbundet med kapitalen og det bestående system. Dertil kom, at mange kommunistiske fagforeningsfolk ubestrideligt var dygtige til at markere sig og varetage medlemmernes interesser på arbejdspladserne, ligesom de kunne udnytte, at de ikke som deres socialdemokratiske kol-

20 Eks. i ABA, DKP's arkiv, Det faglige sekretariat, kasse 218: Sekretariatet til Gode Kammerat, 18. februar 1947.

leger var nødt til at tage hensyn til partiet, når det sad i regering. Når socialdemokratiske tillidsfolk blev væltet, skyldtes det ofte, at de var udygtige, ikke beskyttede faggruppens erhvervede rettigheder eller misbrugte deres magt.²¹ Det skete ikke sjældent, at socialdemokratiske tillidsfolk over for Københavns Politis efterretningsafdeling (Afdeling E) eller den amerikanske ambassade måtte indrømme, at det var svært at finde socialdemokrater, der var ligeså kvalificerede som kommunisterne. I 1949 rapporterede militærattachéen ved den amerikanske ambassade, at danske fagforeningsledere havde udtrykt bekymring over, at det gik så langsomt med at udrense kommunisterne: ”Fra deres synspunkt består problemet imidlertid mere i at finde kompetente ledere i afdelingerne end i at få fjernet kommunisterne.”²² I 1958 sagde socialdemokratiske kilder om en kommunistisk tillidsmand i Sømændenes Forbund, ”at forbundet – fagligt set – næppe kan faa en bedre agitator og inkassator end ham, og man erkender, at hans socialdemokratiske modkandidat ’ikke naar ham til knæene’ paa de faglige punkter.”²³ To år senere forklarede den amerikanske arbejdsattaché kommunisternes fortsatte indflydelse i fagforeningerne: ”Fagforeningsfolk i København har ligesom andre steder traditionelt set ikke været uvillige mod at vælge ledere, der er plettet med kommunisme, så længe disse ledere anses for at være aktive og dygtige fagforeningsfolk.”²⁴ Det betød imidlertid også, at de kommunistiske fagforeningsfolk mistede deres opbakning, i det øjeblik de forsøgte at udnytte deres position politisk.

En anden grund til kommunisternes relativt stærke stilling i fagforeningerne – hvilket kom til udtryk i deres rolle under storkonflikten i 1956 – var deres velorganiserede og effektive netværk af faglige tillidsfolk på arbejdspladserne og i fagforeningerne. Det var opfattelsen inden for partiet, at det var så ”fast forankret i den danske Befolkning, vi har Tusinder af Kammerater, der er villige til at ofre, og vi har i Fagbevægelsen saa mange Medlemmer og Sympatiserende”, at

21 Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, s. 178-188.

22 ”From their point of view, however, the problem is one of finding competent leaders in the locals rather than one of effecting the removal of the Communists.” NA, RG 263, Raymond Murphy Collection on International Communism, box 125: Maj. Andrew D. Budz, Jr., Subject: Communist Influence in Copenhagen Trade Union Locals, 23 May 1949.

23 PET, emnesag: Notits, 16 december 1958.

24 ”Traditionally, trade unionists in Copenhagen, as elsewhere, are not averse to electing officials tainted with Communism so long as these officials are considered active and efficient trade unionists.” NA, RG 59, Central Decimal Files 1960-63, 759.062/1-3161, box 1844: Harold Aisley, Amembassy Copenhagen to Department of State, No. 524, January 31, 1961.

det kun var et spørgsmål om at mobilisere disse kræfter for at slå igennem: ”Nu kommer Efteraarets Generalforsamlinger, og vi haaber, at Kammeraterne tager alvorligt fat paa Arbejdet og viser, at vort Parti er i Stand til at løse Opgaverne, at vi ikke alene staar fast paa Resultaterne, men er paa stadig March fremad.”²⁵

Grundlaget for det faglige netværk var de faglige kartoteker, der dels bestod af et centralt kartotek, der fandtes hos DKP's faglige sekretariat i partihuset i Dronningens Tværgade i København, og dels af kartoteker, der blev ført af de forskellige faglige grupper.²⁶ Personer, der søgte om optagelse i partiet, skulle bl.a. anføre, hvilken fagforeningsafdeling de tilhørte, og Det faglige sekretariat sørgede løbende for at holde kartoteket ajour.²⁷ De faglige kartoteker, der blev ført lokalt, bestod af et hovedkartotek, der omfattede alle partimedlemmer inden for gruppens/fraktionens faglige område. Sekretæren, der førte kartoteket, blev opfordret til at sørge for hele tiden at holde kartoteket ajour ved at konsultere Det faglige sekretariat mindst hver 14. dag. Dertil kom et bedriftskartotek, der omfattede alle partimedlemmerne fordelt på arbejdspladser, således at fraktionen altid havde overblik over, hvem der arbejdede på en bestemt virksomhed og dermed kunne afholde klub- og fællesklubmøder. Endelig havde fraktionerne til opgave at holde Det faglige sekretariat informeret om, hvilke kommunister der var tillidsmænd og bestyrelsesmedlemmer, således at partiet kunne indkalde dem til faglige aktivmøder.²⁸

De faglige kartoteker blev brugt til at mobilisere kommunisterne på arbejdspladserne og til at etablere netværk mellem arbejdspladserne. Det faglige sekretariat opfordrede i 1945 grupperne til at lære af de grupper, der havde haft særlig fremgang:

”Her sender man altid en personlig Indkaldelse ud til hvert enkelt Medlem, og forneden paa Indkaldelsen er der en Strimmel, der skal afleveres ved Mødet. Her angives Navn, Adresse, Arbejdsplads og Tillids erhverv. Herved opnaar man Kendskab til, hvor mange Medlemmer vi har paa den enkelte Arbejdsplads. Disse

25 ABA, DKP's arkiv, Det faglige sekretariat, kasse 218: Sekretariatet til kammerater, 29. august 1946.

26 Ibid.: Det faglige sekretariat til alle gruppeledelser, 27/12 1945; ”Retningslinjer vedrørende førelse af FAGLIGT KARTOTEK m.v.”, juni 1948.

27 ABA, DKP's arkiv, Det faglige sekretariat, kasse 218: Sekretariatet til Distriktsledelserne i København, 6. juli 1946. Der findes sammesteds flere eksempler på henvendelser til partimedlemmer med anmodning om opdaterede oplysninger vedrørende deres fagforeningsmedlemskab.

28 Ibid.: Sekretariatet, ”Retningslinjer vedrørende førelse af FAGLIGT KARTOTEK m.v.”, juni 1948.

gøres bekendt med hinanden og kan tage fat paa Problemerne i Fællesskab paa Arbejdspladsen.”²⁹

Denne fremgangsmåde gjorde det også muligt for partiet at følge med i, hvilke partikammerater, der udeblev fra møderne, og som eventuelt skulle mindes om deres pligter. Samtidig foreslog Det faglige sekretariat, at man udvalgte en kontaktperson på hver arbejdsplads, der havde til opgave at informere partimedlemmerne på arbejdspladsen: ”Driv en intens personlig Agitation om de forskellige Sager der er til Behandling.”³⁰ Dette system gav DKP mulighed for i en given situation hurtigt at mobilisere medlemmerne på de forskellige arbejdspladser.

I 1952 besluttede DKP på partikongressen at styrke sin arbejdspladsorganisation ved at etablere egentlige partiorganisationer, benævnt bedriftsafdelinger, på de store og mellemstore virksomheder og at oprette partiforbindelser på de mindre arbejdspladser. Ved årets udgang var der etableret 61 bedriftsafdelinger og 400 forbindelser på de københavnske arbejdspladser, og afdelingerne varierede i størrelse fra 250 medlemmer på B&W Refshaleøen til fem på Philips.³¹ Afdelingerne blev anvendt til at afholde partimøder og studiekredse og til at bedrive politisk agitation på arbejdspladsen, og det var opfattelsen inden for partiet, at den nye organisationsstruktur havde bidraget til at styrke kommunisternes stilling på flere store arbejdspladser som B&W, Laur. Knudsen, Atlas, Carlsberg og DSB's Centralværksted. Det gik imidlertid trægt med at få oprettet nye afdelinger, hvilket ifølge partiet først og fremmest skyldtes, at de ledende kommunistiske fagforeningsfolk ikke havde vist større entusiasme for sagen. Partihuset foreslog derfor, at de ledende fagforeningsfolk blev mere engageret, at afdelingernes forhold til de forskellige partiinstanser blev præciseret nøjere, og at partiet i det hele taget gjorde afdelingernes eksistens kendt i en bredere kreds.³² Oprettelsen af bedriftsafdelingerne hang snævert sammen med DKP's kampagne mod NATO (det var afdelingernes vigtigste opgave ”at tilvejebringe arbejderklassens enhed i kampen mod krigspolitikken og alle dens følger”³³), og de afspejlede partiets forsøg på at organisere sig i opposition til den socialdemokratisk dominerede fagbevægelse. Da partiet efter Stalins død i 1953 indtog en mindre hård linje, synes bedriftsafdelingerne at være

29 Ibid.: Det faglige Sekretariat til alle Gruppeledelser, 27. december 1945.

30 Ibid.: ”Retningslinjer for førelsen af fagligt kartotek”, 12. december 1945.

31 Ibid., kasse 223: ”Bedriftsorganisationer” 1951-53: Udateret papir; fortegnelse, Bedriftsafdelinger i København pr. 26. november 1952.

32 Ibid.: ”Angående bedriftsorganisationerne i København”, udateret.

33 Ibid.: Udateret papir.

gået noget i glemmebogen, indtil partiet i begyndelsen af 1960'erne igen besluttede at styrke partiorganisationerne på arbejdspladserne.³⁴

DKP's faglige sekretariat tog flere initiativer til at aktivere medlemmerne i det faglige arbejde. Tillidsmænd, bestyrelsesmedlemmer og andre ledende fagforeningsfolk blev jævnlige indkaldt til aktivmøder i partihuset, hvor deltagerne diskuterede forholdene inden for deres faglige område og koordinerede deres indsats under overenskomstforhandlinger og generalforsamlinger.³⁵ For at gøre medlemmerne bevidste om det faglige arbejdes betydning og uddanne faglige aktivister, foreslog Det faglige sekretariat partiafdelingerne, at de afholdt faglige studiekredse. I løbet af kurset lærte deltagerne bl.a. om de vigtigste regler for dirigentvirksomhed på møder, hvordan man kunne blive en god taler, om forløbet af generalforsamlinger og om en fagforeningsformands opgaver. Den sidste studieaften var helliget spørgsmålet ”Skal vi erobre fagbevægelse[n]?”, hvor deltagerne blev indprentet: ”Hvor der er en kommunist, bør han være det fagpolitiske centrum.”³⁶ Endelig opfordrede partiets Kontor for Underholdning fraktionerne til at afholde kombinerede foredrags- og filmaftener, og det kunne i den anledning tilbyde ”glimrende sovjetrussiske films til meget overkommelige priser.”³⁷

Det faglige netværk blev også benyttet til at indsamle oplysninger om den politiske stilling. Under enhedsforhandlingerne i 1945 forsøgte DKP at danne sig et billede af stemningen i fagbevægelsen, og i forbindelse med den meget betydningsfulde ekstraordinære kongres i Dansk Smede- og Metalarbejderforbund i oktober anmodede Det faglige sekretariat om oplysninger om samtlige delegerede, der skulle indbefatte de pågældendes navne, partitilhørsforhold, holdning til enhedsforslaget og antal stemmer.³⁸ Mens der ikke er fundet andre eksempler på, at DKP's faglige netværk blev brugt til at indhente oplysninger om de socialdemokratiske modstandere, er der flere eksempler på, at Det faglige sekretariat registrerede partiets egne faglige tillidsfolk. Mellem 1946 og 1950 blev partiets faglige kontaktfolk anmodet om at indsende nøjagtige og komplette fortegnelser over kommunistiske fagforeningsformænd, bestyrelsesmedlemmer, tillidsmænd, gruppe/fraktionsledere og forbindelsesfolk på arbejdspladserne,

34 Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen*, s. 137.

35 ABA, DKP's arkiv, Det faglige sekretariat, kasse 218: Indbydelser dateret 1946 til 1950.

36 Ibid.: Det faglige sekretariat, ”Cirkulære angaaende faglige studiekredse”, 15. april 1948.

37 Ibid.: Valsø Holm, Underholdningskontoret, til Kammerater, februar 1950.

38 Ibid.: Det faglige sekretariat til samtlige faglige udvalg, ”ang. SMEDEKONGRESSEN”, 20. september 1945.

for, som det blev understreget, ”det har meget stor betydning nøjagtig at kende vor stilling.”³⁹ Et andet formål var, at partiet kunne bruge fortegnelserne til at indkalde tillidsfolkene til aktivmøder, hvor man kunne orientere om partiets linje og koordinere det faglige arbejde. Således var det både DKP og socialdemokraterne, der holdt øje med den kommunistiske position i fagforeningerne.

Netværket blev også benyttet til at holde partiet underrettet om den generelle faglige udvikling. Det faglige sekretariat bad derfor om at få tilsendt love, overenskomster, fagblade, oversigter over arbejdstid, understøttelse, løn- og akkordforhold, oplysninger om rationaliseringsbestræbelser og endelig kopier af socialdemokratisk propagandamateriale.⁴⁰ De kommunistiske fraktionsledelser havde også til opgave at udarbejde fortegnelser over alle de vigtigste virksomheder inden for hvert fagligt område, hvilket blev anvendt til at planlægge udelingen af oplysningsmateriale på arbejdspladserne.⁴¹ Endelig blev netværket anvendt til at hænge partiets plakater op på arbejdspladserne (f.eks. fremstillede DKP en plakat om det kommunistiske kup i Tjekkoslovakiet i 1948, som blev fordelt til de vigtigste arbejdspladser),⁴² og til at uddele løbesedler og partiets forskellige tryksager blandt kollegerne.⁴³

Den socialdemokratiske modoffensiv

Kampen mellem socialdemokrater og kommunister havde dybe rødder. I midten af 1800-tallet begyndte arbejderklassen at organisere sig og kæmpe for bedre levevilkår. I 1871 oprettedes Den internationale arbejderforening for Danmark, der var en forløber for Socialdemokratiet. Partiet var inspireret af den tyske socialist Ferdinand Lassalle, der var reformist, og som argumenterede for, at arbejderne skulle etablere deres egne institutioner og virksom-

39 Ibid.: Sekretariatet til kammerater, maj 1948. Også *ibid.*: Sekretariatet til gode kammerat, november 1946; Sekretariatet til gode kammerat, februar 1950. Formuleringen om at registrere er anvendt i *ibid.*: Sekretariatet til samtlige Fraktionsledere og Fraktionssekretærer, 29. juni 1946.

40 *Ibid.*

41 *Ibid.*: Sekretariatet til alle Fraktionsledelser i København, 5. juni 1947.

42 *Ibid.*: Sekretariatet til gode kammerat, 4. marts 1948; også, sekretariatet til gode kammerat, 26. oktober 1946.

43 *Ibid.*: Københavnsledelsen til gode kammerat, 5. maj 1948; Eigil Larsen til gode kammerat, 14. april 1950; Land og Folk til gode kammerat, 17. januar 1950; sekretariatet til gode kammerat, 13. februar 1950.

heder, der skulle udkonkurrere de kapitalistiske virksomheder. Socialdemokratiet voksede til at blive det største parti i Danmark, og i 1924 dannede det for første gang regering under statsminister Thorvald Stauning. Under indtryk af den første verdenskrig og den russiske revolution i 1917 skete der en radikalisering af arbejderklassen, og den revolutionære fløj brød ud og dannede Danmarks Kommunistiske Parti, der i 1920 tilsluttede sig den kommunistiske internationale, Komintern. I mellemkrigstiden førte de to partier en ofte skarp agitation mod hinanden, hvor socialdemokraterne anklagede kommunisterne for at splitte arbejderbevægelsen, og DKP angreb socialdemokraterne for at gå kapitalisternes ærinde. Opgøret mellem den reformistiske og revolutionære linje blev skærpet af besættelsen og den kolde krig. I 1945 var DKP ombølgnet af popularitet på grund af sin indsats i modstandskampen, mens Socialdemokratiet var svækket af sin deltagelse i samarbejdspolitikken frem til 1943. Socialdemokratiske ledere var derfor indstillet på at imødegå kommunisternes fremgang ved at anklage DKP for at være udemokratisk og styret fra Moskva og fremstille sig selv som et modstandsparti.⁴⁴

Meget taler for, at den socialdemokratiske ledelse allerede under enhedsforhandlingerne havde overvejelser om at indlede en modoffensiv mod DKP.⁴⁵ I maj 1945 rapporterede den amerikanske efterretningstjeneste Office of Strategic Services (OSS), at arbejdsminister Hans Hedtoft og formanden for De samvirkende Fagforbund (DsF) Eiler Jensen arbejdede tæt sammen, og at de var bekymrede over den kommunistiske fremgang i fagbevægelsen.⁴⁶ Forbundsformanden fortalte flere gange de amerikanske diplomater, at han personligt ikke troede på, at enhedsforhandlingerne ville nå til et positivt resultat,⁴⁷ og han lod i fortrolighed ambassadøren vide, at det var DsF's hensigt at lade de arbejdere, der gik over til kommunisterne, forstå, at "de sætter sig selv udenfor DsF's beskyttelse." Det var i øvrigt forbundsformandens og Hedtofts indtryk efter rejser rundt i landet i sommeren 1945, at kommunisterne var på tilbagetog, og det var socialdemokraternes

44 Rasmus Mariager og Klaus Petersen, "Socialdemokratiet og forholdet til DKP under den første kolde krig", *Arbejderhistorie*, 4, december 2004, s. 56-61.

45 For en mere uddybende beskrivelse henvises til Kommissionens beretning, bind 2, om PET's historie 1945-1968.

46 NA, RG 263, The Raymond Murphy Collection on International Communism, 1917-58, box 124: Office of Strategic Services, Report No. A-58544. Subject: Views of Danish Labor Leaders, 28 May 1945.

47 NA, RG 59, Central Decimal Files (CDF) 1945-49, box 6496: Monnett B. Davis to the Secretary of State, No. 88, August 13, 1945, 859.5043/8-1345.

hensigt at trække valgkampen ud så længe som muligt ”for at få tid til at føre kampagne og slå kommunisterne ...”⁴⁸

De socialdemokratiske ledere var tydeligt opsatte på at overbevise amerikanerne om deres beslutsomhed i kampen mod kommunisterne. Under en fortrolig samtale med den amerikanske chargé d`affaire Garret G. Ackerson i marts 1946 fortalte Hedtoft, at han for nylig havde understreget over for den sovjetiske ambassadør, at han var ”kommunisternes uforsonlige fjende i Danmark”, og at han var indstillet på at gøre alt for at trænge dem tilbage. Hedtoft beskrev åbent de danske kommunister som en 5. kolonne, der handlede efter Moskvas ordrer. Samtidig kritiserede han den konservative leder John Christmas-Møller for at have et fejlagtigt billede af kommunisterne. Hedtoft understregede over for den amerikanske diplomat, at socialdemokraterne ikke ønskede at vælte Knud Kristensens Venstre-regering før 1947, idet de havde brug for tid ”til at knuse kommunisterne fuldstændigt.” Det var ifølge den socialdemokratiske leder lettere at tage det endelige opgør med kommunisterne, hvis man var i opposition.⁴⁹ Selvom Hedtoft muligvis skærpede sine formuleringer i forsøget på at imponere amerikanerne, er der næppe tvivl om, at udtalelserne ganske godt dækkede den socialdemokratiske ledelses intentioner om at bekæmpe kommunisterne i fagbevægelsen i årene efter krigen.

Den socialdemokratiske kampagne var organiseret i Arbejderbevægelsens Informations-Central (AIC), der var blevet stiftet i 1944 af Socialdemokratiet, LO og Arbejdernes Fællesorganisation.⁵⁰ AIC var en efterfølger til Hovedorganisationernes Informations- og Propagandaafdeling (HIPA), der havde bekæmpet kommunisterne og nazisterne i 1930’erne, og som var blevet opløst efter tyske krav i 1941. HIPA fungerede som central for de socialdemokratiske faglige klubber og aktivgrupper, der udførte politisk agitation og indsendte oplysninger om de poli-

48 ” ... that they place themselves outside the protection of the CTU organization. [...] in order to allow time for campaigning and giving the Communists a beating ... ” NA, RG263, Murphy Collection, box 124: Davis, From Copenhagen to Secretary of State, Confidential No. A-82, September 6, 1945.

49 ” ... the implacable enemy of the Communists in Denmark [...] to crush the Communists completely.” NA, RG59, Lot Files, Records of the Office of British Commonwealth and Northern European Affairs 1941-53, Subject Files 1941-53, box 12: Garret G. Ackerson Jr., Confidential Memorandum, March 14, 1946, påhæftet Ackerson til William C. Trimble, March 15, 1946.

50 Om AIC’s historie og opgaver se også Kommissionens beretning, bind 2, om PET’s virksomhed 1945-1968. Den hidtil mest fuldstændige undersøgelse af AIC er Iben Bjørnsson, *Arbejderbevægelsens Informations-Central. Socialdemokratisk antikommunisme under den kolde krig 1944-1973* (upubliceret konferensafhandling, Københavns Universitet, 2008).

tiske yderfløje (kommunister, nazister, Dansk Samling og Konservativ Ungdom). HIPA registrerede efter alt at dømme kommunister og nazister, der blev valgt til faglige tillidsposter eller indtog andre fremtrædende stillinger, og centralen synes i et vist omfang at have videregivet oplysninger til politiet.⁵¹ Efterfølgeren AIC var en lille organisation med begrænsede ressourcer (den havde tre til syv ansatte i 1940-50'erne), men den kunne trække på et netværk bestående af 150 socialdemokratiske klubber på de københavnske arbejdspladser og omkring 1.000 kontaktpersoner. Mens klubberne skulle sørge for at sikre socialdemokratisk indflydelse på arbejdspladserne, havde kontaktpersonerne bl.a. til opgave at indsende oplysninger om kommunistisk aktivitet. Ifølge AIC's egne oplysninger var man takket være netværket i stand til at informere 100.000 arbejdere på et døgn.⁵² En anden del af AIC's antikommunistiske virksomhed bestod af udsendelse af et stort antal blade, pjecer og løbesedler til partiets tillidsmænd. AIC udsendte løbende *Socialdemokratiske Noter*, der bl.a. indeholdt oversigter over stillingen i de københavnske fagforeninger og historier om kommunisternes aktiviteter. Blandt AIC's antikommunistiske pjecer kan nævnes *Kommunisternes politiske karrusel. En dokumentation* (1946), *Fred eller propaganda?* (1950) og *Kommunisternes selvafsløring* (1956). Samtidig udsendte det socialdemokratiske forlag *Fremad* en lang række publikationer om Sovjetunionen og de danske kommunister.⁵³

51 Kristian Bruhn Henriksen, "HIPA – propaganda- eller efterretningsorganisation?", *Arbejderhistorie*, nr. 1, april 2007, s. 1-19.

52 Klaus Petersen og Regin Schmidt, "Gemensam nordisk front", *Arbetarhistoria*, nr. 4, 2001, s. 42-43. Om AIC's historie, se også: "Kampen mod kommunisme i dansk fagbevægelse", *Weekendavisen*, 1. marts 1974; Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *Under dække. Efterretninger om samspillet mellem NATO-politikere, efterretningstjenester og højre-ekstremistiske grupper* (Demos, 1978), s. 41-56; Hans Davidsen-Nielsen og Henrik Dørge, "Koldkrigere på kvisten", *Weekendavisen*, 18.-24. september 1998; Kurt Jacobsen og Ole Lange, "PET, FET og Den tredje Hemmelige Tjeneste", *Information*, 30. oktober 1998; Henrik Groes-Petersen, "AIC: Rosens netværk", *Politiken*, 1. november 1998; Henning Grelle, "AIC – propaganda- eller efterretningsorganisation?" *Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. Årsskrift 1998*, s. 30-37; Christian Jensen og Karl Erik Nielsen, "Jagten på de røde", *Berlingske Tidende*, 27. maj 2001; Rasmus Mariager og Klaus Petersen, "Socialdemokratiet og forholdet til DKP under den første kolde krig", s. 66-73. Den mest detaljerede beskrivelse af AIC's arbejdspladskontakter og de socialdemokratiske klubber er Iben Bjørnsson, *Arbejderbevægelsens Informations-Central*, s. 32-67.

53 Alf Ross, *Kommunismen og Demokratiet* (Fremad, 1946); K. K. Steincke, *Kommunister og Socialdemokrater* (Frit Forum, 1946); K. K. Steincke, *Kommunisterne og – vi andre* (Frit Forum, n.d.[1946]); Bjørn Svensson, *Sådan er kommunisterne* (Fremad, 1949); Miroslav Sedlak, *Det kommunistiske kup i Tjsekkoslovakiet* (Fremad, 1949).

Den daglige kamp mod kommunisterne på arbejdspladserne og i fagforeningerne blev ført af de socialdemokratiske klubber.⁵⁴ AIC's rolle i forhold til klubberne bestod i at modtage oplysningerne om den politiske stilling, koordinere klubberne og kontaktpersonernes arbejde og at inspirere de lokale partikammerater til at øge deres aktiviteter.⁵⁵ For eksempel opfordrede AIC's leder Urban Hansen i 1953 de århusianske havnearbejdere til at organisere en socialdemokratisk klub: "Et gammelt ord siger, at man skal smede, mens jernet er varmt, og jeg tror, det vil have sin store betydning, og man virkeliggjorde det og så brugte de kommende måneder til næste ordinære generalforsamling til at køre tingene endnu mere op, sådan at vi ved den kommende generalforsamling får en yderligere udskiftning, så en socialdemokratisk majoritet er sikret."⁵⁶

Kampen om fagforeningerne

Kampen om politisk indflydelse i fagbevægelsen kom klarest til udtryk i valgene til faglige tillidsposter: Tillidsmændene på arbejdspladserne og bestyrelserne for værkstedsklubberne og fagforeningerne. Både kommunisterne og socialdemokraterne anvendte deres faglige netværk til at mobilisere medlemmerne og sikre sig, at de mødte op til valgene. Det var praksis, at kommunisterne mødtes i god tid inden en generalforsamling i fagforeningen for at forberede strategien på mødet og føre agitation på arbejdspladserne,⁵⁷ og det blev jævnlige indskærpet medlemmerne, at de havde pligt til at møde op til fraktionsmøderne og generalforsamlingerne: "Det maa være klart for ethvert Medlem, at kun den personlige Indsats – altsaa altid at komme til faglige Møder – skaber Mulighed for at ændre vore Løn- og Arbejdsvilkår."⁵⁸ Inden særligt vigtige generalforsamlinger blev de kommunistiske faglige ledere underrettet af Det faglige sekretariat, og ved hjælp af det faglige kartotek identificeredes medlemmerne af den pågældende fagforening. Disse partikammerater blev så opsøgt, for at man kunne sikre sig, at de mødte op.⁵⁹ For

54 Martin Kure Nielsen, "Efterkrigsopgøret i den københavnske fagbevægelse", *Arbejderhistorie*, nr. 1, april 2007, s. 39-55.

55 Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, s. 135-137, 230-232.

56 ABA, DKP's arkiv, Det faglige sekretariat, kasse 223, "Div. Fagligt materiale": Urban Hansen til Svend Aage Hansen, Havnearbejdernes forbund, 10. november 1953.

57 Ibid., kasse 218: Det faglige sekretariat til alle Gruppeledelser, 27. december 1945.

58 Ibid.: Sekretariatet til gode kammerat, 18. februar 1947.

59 Ibid.: Sekretariatet, "Cirkulærer angaaende fagligt arbejde i partiafdelingerne i København", 15. april

eksempel informerede Det faglige sekretariat kammeraterne om, at Kvindeligt Arbejderforbund afdeling 1 afholdt generalforsamling den 18. november 1946: ”Vi anmoder om, at der i Afdelingen gøres, hvad der er muligt for at faa vore Medlemmer i den Afdeling til at møde frem til Generalforsamlingen.”⁶⁰ Den samme praksis gjorde sig gældende for socialdemokraternes vedkommende. Der findes en række eksempler på skrivelser fra ledelserne af de socialdemokratiske klubber, hvori partifællerne blev orienteret om kommunisternes initiativer og opfordret til at møde op til de kommende generalforsamlinger og stemme på de socialdemokratiske kandidater. Som det hed i en indtrængende henvendelse til medlemmerne af de socialdemokratiske klubber på B&W’s skibsværft på Refshaleøen: ”Mød derfor op alle mand på klubmøderne og sæt vore partifæller ind på pladserne i klubbestyrelserne. Husk: Hvis I bliver hjemme, hjælper I kommunisterne.”⁶¹

Kampen om magten i fagforeningerne var ikke sjældent nådesløs, og ingen af parterne holdt sig tilbage, når tillidsposterne skulle fordeles. De kommunistiske aktivister var ofte mere motiveret end deres socialdemokratiske kolleger, og de var undertiden i stand til at trække møderne ud ved at holde lange taler. Først når en del af socialdemokraterne havde givet op og var gået hjem sent på aftenen, og kommunisterne var i flertal, blev de stillede forslag sat til afstemning. I 1955 rapporterede Afdeling E, at det var lykkedes kommunisterne at få vedtaget en resolution imod kriselovene på generalforsamlingen for afdeling 9 (rørlæggerne) i Dansk Smede- og Metalarbejderforbund, hvilket skyldtes, ”at en del socialdemokrater havde forladt generalforsamlingen før afstemningen herom begyndte.”⁶² I andre tilfælde blev kommunisterne beskyldt for direkte stemmefusk⁶³ eller for at sabotere møderne; således beskrev den socialdemokratiske klub i Blikkenslagernes fagforening kommunisternes optræden på den seneste generalforsamling som en skandale, ”med skrig og skraal og ved hjælp af en del berusede kolleger lykkedes det dem at forhindre at bestyrelsens forslag til forretningsordenen kom under saglig behandling og dermed

1948.

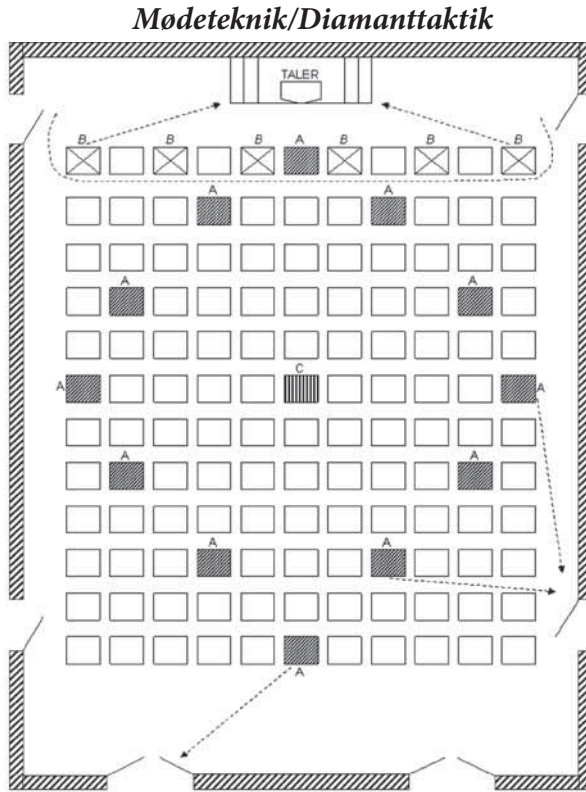
60 Ibid.: Ledelsen, Det faglige sekretariat, til gode kammerat, 8. november 1946.

61 Ibid.: Div. Socialdemokratiske klubber: Mødeindkaldelser, valg etc.: Formændene for de socialdemokratiske klubber på Refshaleøen, Til medlemmerne af de socialdemokratiske klubber på Refshaleøen, april 1950. Se også, *ibid.*, kasse 217: Kai Meile, bestyrelsen for smedenes socialdemokratiske faglige klub i afdl., til gode partifælle, oktober 1946.

62 PET, emnesag: Notits, 13. september 1955.

63 PET, emnesag: ”Vedr.: Forsøg på at bryde den kommunistiske majoritet i ’Havnearbejdernes Fællesforbund’ i København”, 18. oktober 1961.

paafølgende afstemning.⁶⁴ Kommunisterne anklagede til gengæld socialdemokraterne for at misbruge deres flertal i bestyrelserne til fordel for den socialdemokratiske sag. Således hævdede DKP's faglige sekretariat, at dets breve til fagforeningerne ofte blev smidt i papirkurven og dermed aldrig kom til medlemmernes kendskab.⁶⁵ Ved andre lejligheder skal de socialdemokratiske tillidsfolk have undladt at orientere om kommende møder for at undgå, at oppositionen mødte op.⁶⁶

Den daglige kamp mellem socialdemokrater og kommunister på arbejdspladserne foregik på fabriksgulvet, i marketenderiet og til faglige møder. Illustrationen viser, hvordan en lille velorganiseret gruppe kunne dominere en mødesal og erobre talerstolen. Fra et påtænkt PET-kursus i 1952 (PET's arkiv)

64 ABA, DKP's arkiv, kasse 218: Blikkenslagernes Socialdemokratiske Klub til Gode Kollega og Partifælle, udateret.

65 Ibid.: Det faglige sekretariat til kammerater, 29. august 1946.

66 Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, s. 184.

Den kolde krig i den internationale arbejderbevægelse

Opgøret med kommunisterne i fagforeningerne og samarbejdet mellem socialdemokraterne og efterretningstjenesterne under den kolde krig havde sine paralleller i den internationale arbejderbevægelse. Ved slutningen af 2. Verdenskrig var der et udbredt håb blandt de sejrende magter om, at det ville være muligt at opretholde alliancen mellem Øst og Vest, trods de store ideologiske modsætninger og divergerende nationale interesser. Arbejderbevægelserne var tiltænkt en central rolle i den ny verdensorden i bestræbelserne på at opretholde freden, genopbygge de ødelagte økonomier og sikre demokratiske systemer. Samtidig var der en udbredt sympati blandt Vestens arbejdere over for Sovjetunionens store ofre i kampen mod nazisterne, og der synes at have været et udbredt ønske om at skabe enhed i den internationale arbejderbevægelse. I oktober 1945 oprettede en række landsorganisationer en ny faglige internationale, World Federation of Trade Unions (WFTU), der var domineret af de tre allieredes landsammenslutninger (den ene af de amerikanske landsorganisationer, American Federation of Labor (AFL), afviste at deltage). Blandt deltagerne i den stiftende kongres var DsF, hvis formand, Eiler Jensen, blev valgt til WFTU's forretningsudvalg som Skandinaviens repræsentant. Selvom de danske faglige ledere gav udtryk for skepsis over for kommunisternes hensigter, håbede de at kunne bidrage til at opretholde alliancen mellem Øst og Vest.⁶⁷

WFTU kunne imidlertid ikke i længden overleve den stigende spænding under den kolde krig. AFL var lige fra starten overbevist om, at WFTU var styret fra Moskva, og at formålet var at udnytte kaoset efter krigen, infiltrere de vestlige fagforeninger og gøde jorden for yderligere ekspansion mod Vest. AFL havde i 1944 oprettet Free Trade Union Committee (FTUC) under ledelse af den tidligere leder af det amerikanske kommunistparti, Jay Lovestone, og dennes europæiske repræsentant, Irving Brown, som havde til opgave at bekæmpe kommunisterne i de vestlige fagforeninger. AFL og FTUC, der havde tætte kontakter til den amerikanske efterretningstjeneste CIA (der blev etableret i 1947), arbejdede

67 *Report of Activity of the World Federation of Trade Unions. Presented to the IInd World Trade Union Congress Milan (Italy) 29 June - 10 July 1949* (Paris, 1949), s. 7-22; Anthony Carew, "A False Dawn: The World Federation of Trade Unions (1945-1949)", i: Marcel van der Linden, red., *The International Confederation of Free Trade Unions* (Bern, 2000), s. 167-171; Peter Weiler, "The United States, International Labor, and the Cold War: The Breakup of the World Federation of Trade Unions", *Diplomatic History*, Vol. 5, No. 1, Winter 1981, s. 1-4.

energisk på at overbevise de vestlige fagforeninger, inklusive de danske, om den kommunistiske fare og forsøgte at splitte WFTU. Heroverfor stod de kommunistiske fagforeningsledere fra Sovjetunionen, Østeuropa, Italien og Frankrig, der på grund af deres numeriske overlegenhed dominerede sekretariatet i WFTU og udnyttede deres position til at undertrykke kritik af forholdene i Østeuropa, ligesom de brugte delegationsrejser til at knytte kontakter til kommunistiske fagforeningsfolk i Tyskland og Japan. Især den kommunistiske forfølgelse af socialdemokratiske fagforeningsfolk i de østeuropæiske regimer og i Østzonen bidrog til at ødelægge stemningen i WFTU. Efter fremsættelsen af Marshall-planen om Europas genopbygning i juni 1947 var det kun et spørgsmål om tid, hvornår alliancen ville falde fra hinanden. De vestlige landsorganisationer ønskede hurtigt at erklære deres støtte til planen for derved at kunne vinde indflydelse på dens udformning, mens kommunisterne fordømte planen som et redskab for den amerikanske imperialisme og forsøgte at undgå, at WFTU officielt tog stilling til den. I marts 1948 blev splittelsen klar, da fagforeninger fra 16 vestlige lande, inklusive Danmark, på en konference i London erklærede deres støtte til planen og oprettede Trade Union Advisory Committee (TUAC), som skulle indlede et samarbejde med Marshall-administrationen. Bag kulisserne pressede State Department, Foreign Office og AFL på for at skabe en ikke-kommunistisk faglig internationale, idet fagforeningerne var tiltænkt en vigtig rolle i bestræbelserne på at øge produktiviteten. Det var derfor vigtigt at slippe af med kommunisterne, der kunne tænkes at forsøge at sabotere planen. Samtidig slog det britiske Trade Union Congress (TUC), der hidtil havde fulgt en kompromissøgende linje, ind på en klar antikommunistisk kurs. I efteråret 1948 iværksatte TUC en kampagne, der skulle fjerne alle kommunister fra ledende poster i fagforeningerne, og sammenslutningen indgik i et tæt samarbejde med Foreign Office om at samle alle de vestlige fagforeninger i en fælles antikommunistisk front. Da bruddet endelig kom i 1949, blev det udløst af uenighed om WFTU's forhold til de internationale faglige sekretariater (de internationale sammenslutninger af f.eks. metalarbejderforbundene). Mens kommunisterne ønskede, at WFTU skulle integrere dem og dermed kontrollere dem i såkaldte Trade Departments, insisterede de vestlige forbund på at bevare sekretariaternes selvstændighed. Da kommunisterne alligevel tog skridt til at organisere Trade Departments, forlod de vestlige fagforeninger WFTU og oprettede den fri faglige internationale, International Confederation of Free Trade Unions (ICFTU).⁶⁸

68 Anthony Carew, "The Schism Within the World Federation of Trade Unions: Government and

Stiftelsen af ICFTU betød, at de vestlige fagforeningers antikommunistiske aktivitet blev lagt i faste rammer, og at kontakterne mellem arbejderbevægelsen og efterretningstjenesterne blev endnu tættere end hidtil. En af ICFTU's vigtigste opgaver i 1950'erne var bekæmpelsen af kommunistisk infiltration i fagforeningerne, og der blev afholdt kurser for tillidsfolk, udsendt fordømmelser af Sovjetunionens forfølgelse af fagforeningsfolk og publiceret beretninger om Stalins slavelejre. ICFTU deltog i kampen mod kommunisterne i fagforeningerne i Italien og Frankrig og advarede medlemmerne om WFTU's forsøg på at infiltrere de frie fagforeninger.⁶⁹

Samtidig intensiveredes samarbejdet mellem fagforeningerne og efterretningstjenesterne. Under krigen var der blevet etableret kontakter mellem den amerikanske efterretningstjeneste OSS, de amerikanske fagforeninger, de internationale fagsekretariater og modstandsgrupper i Vesteuropa. Dette netværk blev mobiliseret igen efter krigen under ledelse af FTUC, der koordinerede indsatsen med State Departments antikommunistiske kontor, EUR/X, Marshall-administrationen og de udstationerede arbejdsattachéer på de amerikanske ambassader. Det var dette uofficielle netværk, der gjorde det muligt for FTUC at bistå det internationale transportarbejdersekretariat med at forhindre kommunistisk sabotage mod de amerikanske våbenleverancer til Italien og Frankrig, og som Lovestone kunne trække på, da han hjalp CIA med at oprette 'stay behind'-netværk i Vesteuropa. Efter oprettelsen af ICFTU blev de vesteuropæiske fagforeninger, og dermed De samvirkende Fagforbund, i stigende grad trukket ind i dette netværk. Den første generalsekretær for ICFTU, hollænderen J. H. Oldenbroek, havde tidligere samarbejdet med OSS, og nogle af de mest indflydelsesrige amerikanske fagforeningsledere som David Dubinsky, Matthew Woll og Arthur Goldberg havde kontakter til CIA. FTUC modtog over 450.000 \$ fra CIA mellem 1949 og 1958 til finansiering af kampen mod kommunisterne i de vesteuropæiske

Trade Union Diplomacy", *International Review of Social History*, Vol. XXIX, Part 3, 1984, s. 299-334; Jim Phillips, "Labour and the Cold War: the TGWU and the Politics of anti-Communism, 1945-55", *Labour History Review*, Vol. 64, No. 1, Spring 1999, s. 46-50; Ted Morgan, *A Covert Life. Jay Lovestone. Communist, Anti-Communist, and Spymaster* (New York, 1999); Anthony Carew, "A False Dawn", s. 170-180; Peter Weiler, "The United States, International Labor and the Cold War", s. 1-22.

69 Anthony Carew, "Towards a Free Trade Union Centre: The International Confederation of Free Trade Unions (1949-1972)", i: Van der Linden, red., *The International Confederation of Free Trade Unions*, s. 189-204; ICFTU, *Reports of the First to the Fourth Congresses 1949-1955* (London 1949-Brussels 1955); *Free Labour World*, Vol. 1, 1950-Vol. 3, 1952.

fagforeninger. En del af dette beløb blev anvendt til at støtte ICFTU's aktiviteter.⁷⁰

Samarbejdet mellem CIA og FTUC forløb imidlertid alt andet end gnidningsløst. Mens fagforeningsfolkene mente, at de var bedre kvalificerede til at bekæmpe kommunisterne og ønskede total frihed til selv at disponere over de modtagne penge, forsøgte CIA at få kontrol med aktiviteterne og iværksatte deres egne operationer mod kommunisterne i Vesteuropa. I 1951 indgik FTUC og CIA en formel samarbejdsaftale, men forholdet blev aldrig rigtig harmonisk, og efter 1954 aftog den amerikanske efterretningstjenestes støtte til kampen mod kommunisterne i fagbevægelsen.⁷¹

ICFTU's kontakt til CIA via de amerikanske fagforeninger bidrog utvivlsomt til, at en betydelig del af sammenslutningens virksomhed i første halvdel af 1950'erne antog karakter af hemmelige efterretningsoperationer rettet mod kommunisterne. Det er også tydeligt, at en række vesteuropæiske fagforeninger, deriblandt DsF, på denne måde fik inspiration til kampen mod kommunisterne og blev trukket ind i hemmelige udenlandske operationer. I 1950 overvejede ledelsen i ICFTU at indsamle oplysninger fra medlemslandene om kommunistiske aktiviteter. Det er uvist, om der nogen sinde blev oprettet et sådant centralt arkiv, men Eiler Jensen videregav i hvert fald i ét tilfælde en detaljeret beretning om kommunistisk infiltration i den danske fagbevægelse, og han besvarede ved andre lejligheder forespørgsler fra ICFTU's antikommunistiske ekspert om danske kommunistiske fagforeningsfolks aktiviteter.⁷²

Samtidig opbyggede ICFTU et egentligt efterretningsnetværk bag jerntæppet ved hjælp af sine kontakter til det FTUC- og CIA-finansierede International Centre of Free Trade Unionists in Exile (ICFTUE). De indsamlede oplysninger blev anvendt til at oplyse om arbejdernes lave levestandard og forfølgelsen af uafhængige fagforeninger i ICFTU's publikationer og i radioudsendelser til Øst-

70 Frederico Romero, *The United States and the European Trade Union Movement, 1944-1951* (Chapel Hill & London, 1992), s. 14; Anthony Carew, "The American Labor Movement in Fizzland: the Free Trade Union Committee and the CIA", *Labor History*, Vol. 39, No. 1, 1998, s. 25-42; Roy Godson, *American Labor and European Politics. The AFL as a Transnational Force* (New York, 1976), s. 32-48; Anthony Carew, "Towards a Free Trade Union Centre", s. 203-204; Ted Morgan, *A Covert Life*, s. 144-155.

71 Anthony Carew, "The American Labor Movement in Fizzland", s. 25-42.

72 ABA, LO's arkiv, kasse 589, j.nr. 1018/50: Eiler Jensen, "Rapport fra Forretningsudvalgsrådet i Den Frie Faglige Internationale (Brüssel den 25/5-27/5 1950)", 15. juni 1950. Ibid., kasse 593, j.nr. 35/51: Eiler Jensen, "ICFTUs kongres i Milano juli 1951".

europa. Det er uvist, om efterretningsnetværket havde andre opgaver ud over indsamlingen af oplysninger om forholdene i de kommunistiske lande. Kryptiske bemærkninger i Jay Lovestones korrespondance antyder, at ICFTUE blev anvendt af CIA i dets forsøg på at destabilisere de østeuropæiske regimer ved hjælp af hemmelige operationer. Det er ikke utænkeligt, at ICFTU kan være blevet involveret i denne aktivitet, som i øvrigt er omgærdet af stor mystik den dag i dag. Det ligger imidlertid fast, at De samvirkende Fagforbund aktivt deltog i efterretningsarbejdet i Østeuropa. Eiler Jensen rapporterede til DsF's ledelse om oprettelsen af efterretningsnetværket og fulgte som medlem af ICFTU's forretningsudvalg nøje med i operationens udvikling. Da ICFTU i 1953 efter den østtyske opstand besluttede at oprette en hjælpefond på en million D-mark til støtte for de østtyske arbejdere, blev den tidligere forbundsformand for Dansk Skrædderforbund, Josef Andersson, udpeget til at sidde i den fem-mandskomité, der skulle styre projektet. Andersson havde en fortid som bestyrelsesformand for skræddernes internationale sekretariat, hvor han havde arbejdet tæt sammen med den amerikanske fagforeningsleder David Dubinsky, der var en af nøglepersonerne i forbindelserne mellem den internationale fagbevægelse og efterretningstjenesterne. På grund af betydelige tilskud fra den amerikanske fagbevægelse, der antagelig stammede fra CIA, blev der oprettet et hemmeligt kontor i Vestberlin, som gav hjælp til forfulgte fagforeningsfolk i Østzonen, indsamlede efterretningsoplysninger og bekæmpede kommunistisk infiltration i Vestberlin.⁷³ De samvirkende Fagforbund gav også økonomiske bidrag til ICFTU's antikommunistiske kampanjer i de italienske og franske fagforeninger i 1950'erne.⁷⁴

Det hjemlige samarbejde mellem den socialdemokratiske fagbevægelse og PET, som vil blive nærmere beskrevet i det følgende, skal således ses i et internationalt perspektiv. Efter oprettelsen af ICFTU indgik DsF i et tæt samarbejde med de øvrige vestlige landsorganisationer om bekæmpelsen af kommunisterne i fagforeningerne. Dette indebar en vis udveksling af oplysninger om kommuni-

73 ABA, LO's arkiv, kasse 606, j.nr. 485/53: "ICFTU, Executive Board, Brussels, 30 November-4 December 1953, General Secretary's Report on Activities", 26 November 1953. ICFTU, *Report of the 3rd World Congress, 1953*, s. 214-222, 287-289, 300-304, 376, 386-393, 516-518; Anthony Carew, "Towards a Free Trade Union Centre", s. 204; Anthony Carew, "The American Labor Movement in Fizzland", s. 37. DsF's rolle i forbindelse med arbejdet i Vestberlin er dokumenteret i ABA, LO's arkiv, kasse 606. Om Josef Andersson se også dennes erindringer *Vejen frem. Minder og Synspunkter* (Skræddernes Forbund, 1954).

74 Materiale vedrørende støtten til Italien og Frankrig findes i ABA, LO's arkiv, kasse 546, 585, 598, 599 og 602.

stiske aktiviteter og gensidig inspiration. Dertil kom, at de danske fagforeningsledere blev involveret i hemmelige efterretningsoperationer bag jerntæppet. Hele dette samarbejde byggede på et internationalt netværk, der havde sine rødder i modstandskampen, og som bestod af repræsentanter for CIA og de amerikanske og vesteuropæiske fagforeninger. Det er ikke klart, hvilket kendskab de danske fagforeningsfolk havde til CIA's rolle. Derimod viser udviklingen i ICFTU's aktiviteter, at det internationale faglige arbejde i den første fase af den kolde krig i en vis grad antog former, der mindede mere om egentlig efterretningsaktivitet.

PET's trusselsbillede 1949-1956: Frygten for kommunistisk sabotage

PET's trusselsbillede af fagbevægelsen var i de første ti år efter krigen formet af den tidlige kolde krig og frygten for undergravende kommunistisk aktivitet.⁷⁵ Ifølge en PET-redegørelse fra 1951 var de danske kommunister efter 1949 slået ind på en mere uforsonlig kurs, der var i overensstemmelse med Kominforms direktiver. Linjen indebar, at DKP havde genoptaget kampen mod socialdemokraterne, og man forsøgte at skabe splid mellem de socialdemokratiske ledere og de menige medlemmer. Målet var "at erobre magten over fagbevægelsen, hvorved man på tilsvarende måde og med alle midler søger at miskreditere de socialdemokratiske fagforeningsledere, og også ved snigløb af forskellig art."⁷⁶ Ifølge PET var det en velkendt kommunistisk taktik at møde talstærkt op til generalforsamlingerne i fagforeningerne og trække møderne i langdrag ved at tage ordet. Hermed var de ofte i stand til at udskyde afstemningen om valg til bestyrelsen, indtil en stor del af de ikke-kommunistiske deltagere var blevet trætte og var gået hjem, hvorefter kommunisterne kunne vælge sine kandidater til ledelsen. PET kunne også pege på andre tegn på, at DKP var ved at mobilisere med henblik på et fremstød i fagforeningerne: Flere kommunistiske fagforeningsledere var blevet ekskluderet i 1950, fordi de havde prioriteret varetagelsen af medlemmernes interesser højere end partiets interesser, og DKP's faglige sekretariat havde

75 Om PET's trusselsbillede af de danske kommunister henvises i øvrigt til beretningerne vedrørende PET's virksomhed fra 1945 til 1968 i bind 2 og PET's overvågning af DKP fra 1945 til 1989 i bind 6.

76 PET, emnesag: "Vedrørende kommunistisk aktivitet inden for fagbevægelsen i Danmark og den af internationale fredsbevægelser og andre internationale politiske organisationer her i landet udfoldet aktivitet kan oplyses følgende", 14. juli 1951. Vedlagt brev fra Mogens Jensen til Udenrigsministeriet, 16. juli 1951.

etableret et netværk af kontaktfolk på arbejdspladserne, som kunne aktiveres, når det var nødvendigt.⁷⁷

PET synes at have næret en dyb mistro til kommunisternes virksomhed i fagforeningerne og på arbejdspladserne. Det synes at have været opfattelsen i efterretningstjenesten, at kommunisterne ikke var interesseret i at forbedre arbejdernes vilkår, men at de primært stræbte efter at skabe uro og fremprovokere strejker og således skade det kapitalistiske system. I en udateret oversigt over tjenestens opgaver og kommunisternes metoder skelnes der således mellem økonomiske strejker, der havde som formål at forbedre arbejdernes vilkår, og politiske strejker, der havde til formål at fremme partipolitiske interesser: ”Kommunisterne vil aldrig organisere en økonomisk strejke, men udelukkende samle sig om politiske strejker.”⁷⁸ Mistroen til kommunisterne blev understreget af, at aktiviteter som brugen af strejkevagter, arbejd langsomt-aktioner, strejker og provokerede lockouter blev omtalt som legale foranstaltninger, der ville blive taget i anvendelse i forbindelse med en kommunistisk magtovertagelse.⁷⁹ Der synes således ved indgangen til 1950’erne at have været en tendens til at se uro på arbejdsmarkedet og faglige konflikter som udtryk for undergravende kommunistisk virksomhed. På et møde for repræsentanterne for de skandinaviske efterretningstjenester i Oslo i 1950 nævnte en svensk kriminalkommisær følgende eksempler på sabotage: Arbejd langsomt, ytre misfornøjelse med forholdene, obstruktion, sit down-strejker og ødelæggende sabotage. Hvor udflydende grænsen mellem ”legitime” eller ”økonomiske” strejker på den ene side og kommunistisk sabotage på den anden side kunne være, fremgår af følgende citat fra møde-referatet: ”Propagandaen spillede også en vigtig rolle som sabotagemiddel, f.eks. på forskellige arbejdspladser, hvor de kommunistiske propagandister undergravede moralen blandt arbejderne, hvilket ofte havde strejke til følge.”⁸⁰ Den logiske konsekvens af denne opfattelse var, at efterretningstjenesten måtte interessere sig for enhver faglig konflikt, idet den kunne være et forsøg på ”sabotage” fra kommunistisk side. Denne tankegang indebar imidlertid en risiko for, at tjenesten undervurderede betydningen af de økonomiske og sociale årsager

77 Ibid.

78 PET, ujournaliseret, kasse3: ”En efterretningstjenestes tilrettelæggelse af agentarbejde, observationstjeneste og det interne arbejde. Visse kommunistiske organisationers opbygning og deres arbejdsmetoder.” Udateret. Oversigten kan stamme fra en udenlandsk samarbejdspartner, men kan i så fald sandsynligvis ses som udtryk for PET’s opfattelse.

79 Ibid.

80 PET, emnesag: ”Beretning. Kursus i Oslo i tiden fra den 8.-13. maj 1950”.

til faglige konflikter, og at man i stedet fokuserede på at afsløre konflikternes formodede bagmænd og igangsættere.

Under den tidlige fase af den kolde krig indebar den kommunistiske aktivitet i fagforeningerne ifølge efterretningstjenesten to mulige faremomenter. For det første frygtede PET, at kommunisterne ville anvende deres indflydelse til at skade den økonomiske genopbygning og vende arbejderne mod NATO. I begyndelsen af 1950 advarede Rigspolitechefens Efterretningsafdeling (REA) således om, at det var kommunisternes hensigt at skabe uro i forbindelse med de igangværende overenskomstforhandlinger, ”da man fra kommunistisk side er afgjort interesseret i strejker med påfølgende uroligheder, idet man på denne måde lettest får lagt hindringer i vejen for genopbygningen og derved får forøget angrebsmateriale på a-pagt og Marshallplan.”⁸¹ Senere på foråret 1950 slog REA fast, at DKP spekulerede i en storkonflikt, ”hvorved man er på linie med kominform-politikken, der også gjorde sig gældende ved strejkebevægelserne i Frankrig og Italien.”⁸² Efter udbruddet af Korea-krigen i juni 1950 konstaterede REA, at kommunisterne på flere generalforsamlinger og møder havde fået vedtaget protestresolutioner mod USA's intervention og mod våbenleverancerne til Danmark. Blandt andet havde Murersvendenes fagforening af 1919 for København og omegn, Jord- og betonarbejderne og Isoleringsarbejdernes Fagforeninger, der alle var kommunistisk dominerede, vedtaget sådanne resolutioner.⁸³ For det andet frygtede tjenesten, at kommunisterne ville bruge deres positioner til at forårsage åben eller skjult sabotage. Under en række møder med kontaktfolkene i politikredsene i 1949 og 1950 opfordrede REA dem til at holde øje med kommunistisk infiltration: ”Det er derfor nødvendigt at vore medarbejdere i hele landet skaffer sig gode kontakter på alle større virksomheder, således at disse kontakter kan indberette om alle tilfælde, der kan tyde på skjult sabotage.”⁸⁴ Som tidligere nævnt synes REA at have inkluderet agitation, arbejd langsomt-aktioner og strejker i begrebet sabotage. Frygten for kommunistisk sabotage førte naturligt til, at REA/PET ønskede at kortlægge situationen i fagforeningerne og på arbejdspladserne: ”REA følger interesseret den kommunistiske infiltration inden for fagforeningerne og appel-

81 PET, emnesag: ”Kommunismen i Danmark i 1949.” Beretning Nr. 1/1950.

82 Ibid.: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, ”Kommunismen i Danmark i perioden 1. januar - 1. april 1950”, april 1950.

83 Ibid.: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, ”Kommunismen i Danmark i perioden 1. juli - 1. oktober 1950”, oktober 1950.

84 PET, emnesag: ”Beretning vedr. Kontaktmødet i Århus den 4. april 1950”, 12. april 1950. Ligeledes ibid.: ”Kontaktmødet i Odense den 21. november 1949”.

lerer til kredsene om at have et vågent øje med denne infiltration. Det er nødvendigt at vide, hvor mange kommunister, der findes på vore offentlige værker og i vore store fabrikker.”⁸⁵

Den danske efterretningstjenestes frygt for, at kommunistiske fagforeningsfolk skulle gribe til sabotage, skal ses i sammenhæng med de oplysninger, der på daværende tidspunkt tilgik PET om WFTU's aktiviteter. Efter at de vestlige fagforeninger i 1949 havde forladt WFTU, var der ikke megen tvivl om, at organisationen fuldstændig var kommet under kommunistisk kontrol. I 1954 betegnede PET således WFTU som ”vel nok den største og mest betydningsfulde masseorganisation (der) benyttes af Sovjetrusland i verdenskommunismens sag.”⁸⁶ Ifølge PET fungerede WFTU som ”et vældigt propagandaapparat”, hvis hovedsigte var at underminere Atlantpagten og få kontrol med de vestlige fagforeninger. For at opnå disse mål tilskyndede organisationen til uro på arbejdspladserne, forsøgte at hindre våbenleverancerne til Vesteuropa, agiterede imod bestræbelserne på at skabe et tættere vesteuropæisk samarbejde og opfordrede til aktionsenhed i arbejderklassen.⁸⁷ Selvom PET hurtigt kunne konstatere, at intet dansk fagforbund var tilsluttet WFTU,⁸⁸ og at organisationen åbenbart ikke havde udfoldet nogen mærkbar virksomhed i Danmark,⁸⁹ var der kontakt mellem kommunistiske danske fagforeningsfolk og WFTU. Flere danske kommunister deltog således i WFTU's forskellige kongresser og arrangementer, ligesom DKP's faglige sekretariat opretholdt forbindelse med WFTU.

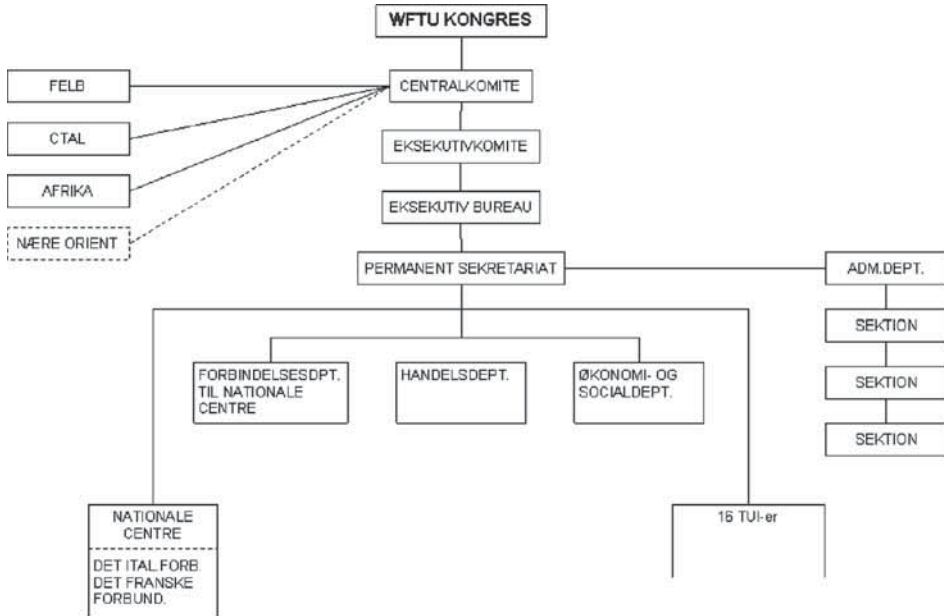
85 Ibid.: ”Beretning vedrørende kontaktmøde i Nykøbing Falster den 18. marts 1950”.

86 PET, emnesag: ”World Federation of Trade Unions (W.F.T.U.)”, 27. september 1954.

87 Ibid.

88 PET, emnesag: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, ”Kommunismen i Danmark i perioden 1. april - 1. juni 1950”. Beretning Nr. 3/1950.

89 Ibid.: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, ”Kommunismen i Danmark i perioden 1. januar - 1. april 1950”. Beretning Nr. 2/1950.

WFTU's organisation

Fra et påtænkt PET-kursus i 1952 (PET's arkiv)

Ifølge PET's opfattelse var der begrundet mistanke om, at WFTU gennem sine kontakter med vestlige kommunistiske fagforeningsfolk havde oprettet en egentlig hemmelig sabotageorganisation i de vesteuropæiske havne. I 1953 blev WFTU's to internationale fagsekretariater (kaldet Trade Union Internationals, TUI) inden for transportarbejderområdet slået sammen til et TUI for transport-, havnearbejdere samt fiskere m.v. Den officielle begrundelse var, at sekretariatet skulle varetage alle transportarbejders sociale og økonomiske interesser, men ifølge PET var den virkelige årsag, at sekretariatet skulle intensivere modstanden mod NATO og våbenleverancerne til Vesteuropa. Tjenesten kunne således henvise til artikler i den udenlandske presse, der havde påstået, at TUI'en "bag kulisserne beskæftiger sig med illegal virksomhed og måske dækker over en reel sabotageorganisation." Andre oplysninger, der var tilgængelige for PET i 1952, tydede på, at Kominforms Søtransportkomité (kaldet JUG) under dække af fredskomiteer for havnearbejdere havde etableret filialer i de vesteuropæiske havne, hvis opgaver bl.a. bestod i propaganda og radiokommunikation. Hovedcentralen for JUG-netværket i Skandinavien skulle være placeret i København. Selvom PET indrømmede, at hele historien om et hemmeligt sabotagenetværk kunne fore-

komme ”romanagtigt og overspændt og ... det rene fantasteri”, fandt man grund til at antage, at det virkelig eksisterede.

I 1951 oprettede TUI'en ”De nordvesteuropæiske havnes permanente aktionskomite”, hvori deltog bl.a. repræsentanter fra det kommunistisk dominerede Havnearbejdernes Fællesforbund fra Danmark. Året efter besluttede komitéen at forbedre forbindelserne mellem de nordeuropæiske havne, og den 17. november 1952 konstateredes det, at to danske fagforeningsledere fra Havnearbejdernes Fællesforbund havde mødtes med norske og finske kommunistiske fagforeningsfolk i en lejlighed i Oslo. PET antog, at mødet havde drejet sig om at oprette en skandinavisk forbindelseskommité, og det var derfor tjenestens konklusion, at danske kommunistiske fagforeningsfolk fra Havnearbejdernes Fællesforbund indgik i WFTU's netværk, ”men spørgsmålet, om der under dække af denne komite udøves en illegal virksomhed eller om den i påkommende tilfælde skal anvendes til sådant formål, henstår uløst.”⁹⁰ Det skal bemærkes, at PET tilsyneladende aldrig fandt beviser for, at de danske fagforeningsfolk var involveret i den formodede sabotageorganisation.⁹¹ Der blev ikke i de følgende år konstateret nogen aktivitet fra forbindelseskommitéens eller de nævnte kommunistiske fagforeningslederes side, der blev ikke fundet nogen tegn på, at TUI'en bedrev propaganda blandt sømændene i Danmark, og der blev heller ikke bemærket nogen forbindelser fra Sømændenes og Søfyrbødernes Forbund til WFTU/TUI.⁹²

Dette afspejler ganske godt PET's overordnede vurdering af den kommunistiske infiltration i fagbevægelsen, der var ganske nøgtern og afdæmpet. PET's generelle billede af udviklingen i fagforeningerne var, at kommunisterne var i tilbagegang og mistede indflydelse. I begyndelsen af 1950 rapporterede tjenesten, at den kommunistiske infiltration i fagbevægelsen var stærkt dalende, og at kommunistiske tillidsmænd blev stemt ud til fordel for socialdemokraterne. Oversigten over stillingen i de københavnske fagforeningsbestyrelser efter valgene i efteråret 1949 viste, at socialdemokraterne havde en nettogevinst på 18

90 PET, emnesag: ”World Federation of Trade Unions' (W.F.T.U.)”, 27. september 1954.

91 Trods intensiv efterforskning fandt PET ingen beviser for, at danske kommunister var rekrutteret til en eventuel sabotageorganisation, eller at de udførte sabotagehandlinger. Senere oplysninger fra KGB's arkiv antyder imidlertid muligheden af, at enkelte danske kommunister kan være blevet rekrutteret til KGB's sabotagenetværk i begyndelsen af 1950'erne. For en mere udførlig analyse af det bevarede arkivmateriale se Kommissionens beretning om PET's overvågning af DKP fra 1945 til 1989 i bind 6.

92 PET, emnesag: ”Beretning nr. 5 vedrørende danske personers forbindelse med 'World Federation of Trade Unions' (WFTU)”, 16. april 1956.

poster, mens kommunisterne havde et nettotab på 26 poster.⁹³ Sommeren og efteråret 1950 var præget af en reaktion mod kommunisterne i fagbevægelsen. Således foranstaltede havnearbejderne i Københavns Havn en strejke, der var vendt mod den kommunistiske ledelse, formanden for Dansk Arbejdsmandsforbund advarede mod kommunisternes forsøg på at nedbryde fagbevægelsen, og i flere faglige organisationer mistede kommunisterne ledende poster.⁹⁴ Tilbagegangen fortsatte i begyndelsen af 1950'erne, dog ikke så kraftigt som tidligere, hvilket PET forklarede med, at DKP kunne drage nytte af, at en del traditionelt sindede socialdemokratiske arbejdere var modstandere af NATO og oprustningen.⁹⁵ Kommunistiske forsøg på at mobilisere arbejderne, f.eks. i protest mod arbejdsløsheden, havde heller ikke den store succes.⁹⁶ Ifølge det billede, der tegner sig i PET's beretninger, var kommunisterne heller ikke for alvor i stand til at skabe uro på arbejdspladserne. Tjenesten registrerede således kun én kommunistisk ledet strejke med politiske motiver i hele 1949 (Varde Stålværft),⁹⁷ og kun enkelte i de første kvartaler af 1950 (LYAC, Helsingør Skibsværft, havnearbejdere).⁹⁸

PET var også forsigtig i sin vurdering af kommunisternes rolle under stor-konflikten i 1956. Selvom kommunisterne under overenskomstforhandlingerne, der ledte frem til udbruddet af konflikten, bestandigt forsøgte at skabe utilfredshed hos arbejderne, var det ifølge PET tydeligt, at selve konflikten kom bag på partiet. Det var partiets mål at udnytte konflikten til at skabe "enhed fra ned", dvs. at tiltrække de socialdemokratiske arbejdere, og man bestræbte sig derfor på at overtage ledelsen af konflikten og følge en moderat linje. Det lykkedes kommunisterne gennem deres dominerende position i det tillidsmandsudvalg, "situationens generalstab", der reelt ledede strejken, at afværge, at situationen kom

93 PET, emnesag: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, "Kommunismen i Danmark i 1949". Beretning Nr. 1/1950.

94 Ibid.: "Kommunismen i Danmark i perioden 1. juli - 1. oktober 1950". Beretning Nr. 4/1950.

95 PET, emnesag: "Vedrørende kommunistisk aktivitet indenfor fagbevægelsen i Danmark og den af internationale fredsbevægelser og andre internationale politiske organisationer her i landet udfoldede aktivitet kan oplyses følgende", 14. juli 1951. Vedlagt brev fra Mogens Jensen til Udenrigsministeriet, 16. juli 1951.

96 PET, emnesag: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, "Kommunismen i Danmark i 1949". Beretning Nr. 1/1950; "Kommunismen i Danmark i perioden 1. april - 1. juli 1950". Beretning Nr. 3/1950.

97 Ibid.: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, "Kommunismen i Danmark i 1949". Beretning Nr. 1/1950.

98 Ibid.: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, "Kommunismen i Danmark i perioden 1. januar - 1. april 1950". Beretning Nr. 2/1950; "Kommunismen i Danmark i perioden 1. april - 1. juli 1950". Beretning Nr. 3/1950.

ud af kontrol. De kommunistiske fagforeningsfolk var således omhyggelige med ikke at opfordre til ulovligheder, og de afviste krav om en generalstrejke, idet den ville ramme arbejderne økonomisk og skade det kommunistiske partis position i fagbevægelsen. I løbet af foråret og sommeren 1956 udnyttede kommunisterne stemningen til ”ikke uden held at løbe storm” mod socialdemokraterne i fagforeningerne, og de erobrede 48 bestyrelsesposter i København. Men på grund af Sovjetunionens blodige nedkæmpelse af den ungarske opstand viste fremgangen sig at være kortvarig, og det var PET’s vurdering i begyndelsen af 1957, at det ”må anses for utvivlsomt, at kommunisterne ved kommende generalforsamlinger vil lide yderligere betydelige tab.”⁹⁹

Retningslinjer for PET’s overvågning af arbejdsmarkedet

Spørgsmålet om PET’s eventuelle overvågning af fagbevægelsen og faglige konflikter har altid været et kontroversielt emne, og det er et spørgsmål, som skiftende justitsministre og PET-ledere nødtigt har udtalt sig konkret om. Hvor politisk sprængfarligt emnet har været, kan illustreres ved nogle tildragelser i november 1954. Da kunne Land og Folk afsløre, ”at efterretningsvæsnet for tiden udfolder bestræbelser for at udspionere bestemte fagforeninger.” Ifølge avisen havde en kriminalbetjent nogle dage tidligere henvendt sig i Murersvendenes Fagforening og Typografernes Forbund og anmodet om forskellige jubilæumsskrifter. Ifølge avisen havde kriminalbetjenten givet forskellige begrundelser for sin interesse: Det ene sted hævdede han, at han tilhørte en kreds af socialt interesserede, som ønskede at stifte bekendtskab med arbejderbevægelsens historie, det andet sted at man var ved at opbygge et bibliotek på Politiskolen. Konfronteret med disse udsagn hævdede kriminalbetjenten, at han var medlem af en privat bogsamlersforening, og at det var i den anledning, at han var interesseret i jubilæumsskriftet. § antydede stærkt, at politimanden kom fra PET og tilføjede, at det jo var meget nemt at finde navne i skriftet.¹⁰⁰ Rent faktisk fandtes den pågældende kriminalbetjent i PET, og meget tyder på, at hans forklaring var sandfærdig. Det var i hvert fald, hvad han bedyrede over for ledelsen i PET, der jo havde alle muligheder for at efterprøve hans forklaring. Ifølge kriminalbetjenten var han med-

99 Ibid.: ”Beretning vedrørende DKP i perioden mellem den 18. og den 19. (ekstraordinære) partikon-
gres (Oktober 1955 - Januar 1957)”.

100 ”Kriminalpolitiet indsamler materiale i fagforeninger”, *Land og Folk*, 19. november 1954.

lem af ”Københavns Samler-Klub af 1947”, der var en forening af forskellige slags samlere. Kriminalbetjenten havde en privat samling på 1.100 jubilæumsskrifter, og han var mødt op i de to forbund for at skaffe nogle forskellige jubilæumsskrifter fra 1940 og 1944.¹⁰¹ Uanset om forklaringen var sand, eller om samlklubben var et slags dække for tjenestens indsamling af oplysninger om fagforeningerne, viser historien, hvor politisk følsomt emnet var. Den uheldige kriminalbetjents forklaringer blev således videresendt til justitsminister Hans Hækkerups og departementschef Vilhelm Boas’ orientering.¹⁰²

PET’s rolle i forbindelse med arbejdsmarkedet under den tidlige fase af den kolde krig blev fastlagt i forbindelse med tjenestens reorganisering i 1950-51 og udarbejdelsen af de første instrukser i 1952 og 1953. I et papir fra Justitsministeriet fra sommeren 1950, der beskrev den reorganiserede tjenestes arbejdsopgaver, blev bl.a. yderligtgående partiers ”infiltration i fagbevægelsen”, femte kolonnevirksomhed i industrien, transportvirksomheder og store arbejdspladser samt ”sabotage og ulovlige strejker” nævnt som emner af ”sikkerhedsmæssig interesse”.¹⁰³ Notatet afspejler klart frygten for kommunistisk infiltration og femte kolonnevirksomhed i tiden omkring udbruddet af Korea-krigen. To opgaver, der hang tæt sammen med PET’s overvågning af den kommunistiske aktivitet på arbejdspladserne, blev drøftet i forbindelse med reorganiseringen. For det første foreslog Justitsministeriet, at tjenesten i samarbejde med fagbevægelsen og arbejdsgiverne skulle oprette såkaldte ”beskyttelseskorps”, der skulle sikre livsvigtige funktioner såsom skibsfarten og offentlige værker i en kritesituation.¹⁰⁴ Dette forslag blev sandsynligvis aldrig realiseret. I deres svar til forslaget erklærede de to efterretningschefer, oberstløjtnant H. M. Lunding fra Generalstabens Efterretningssektion (GE) og politiinspektør Alex Haslund fra REA, at det ganske vist ville være PET’s opgave at kortlægge og forebygge eventuel femte kolonnevirksomhed inden for livsvigtige virksomheder, ”men i øvrigt maa organiseringen af disse korps være efterretningstjenestens uvedkommende ... ”¹⁰⁵ For det andet blev spørgsmålet om den kommende tjenestes kontakter til fagbevægelsen og arbejdsgiverne berørt. Hvor vigtigt dette punkt var, fremgik af, at Justitsministeriet foreslog, at et snævert regeringsudvalg bestående af stats-,

101 PET, ujournaliseret, kasse 2: Notitser, 19. november 1954.

102 Ibid.: Breve til justitsminister Hans Hækkerup og departementschef V. Boas, 22. november 1954.

103 JM, P.O.-sag: ”Strengt Fortroligt notat”, 29. juni 1950.

104 JM, ujournaliseret: ”Om sikkerhedstjenestens reorganisation”, udateret, men fra 1950.

105 Ibid.: Strengt fortroligt notat af Lunding og Haslund, 21. juni 1950.

justits-, forsvars-, finans- og udenrigsministeren skulle formidle forbindelserne til bl.a. fagbevægelsen og erhvervenes hovedorganisationer, mens det egentlige samarbejde blev varetaget af PET.¹⁰⁶ I deres svar understregede efterretningstjenesternes chefer vigtigheden af, at der blev etableret sådanne kontakter til indsamling af oplysninger, ”og i saa henseende mener man ikke, at der bør lægges for faste rammer for hver af efterretningsafdelingernes muligheder for at knytte egnede forbindelser.”¹⁰⁷

Det var tilsyneladende Justitsministeriets opfattelse, at PET slet ikke havde til opgave at medvirke i ”bestræbelser for at holde arbejdspladser frie for kommunistisk infiltration.”¹⁰⁸ I et notat, der fungerede som talepapir for justitsminister Helga Petersen ved hendes orientering af partiformændene om tjenestens virksomhed, hedder det således, at der tidligere var søgt og givet oplysninger vedrørende dette emne, hvorefter ministeren slog fast: ”På dette område bør politiet efter min mening slet ikke give oplysninger. Skal denne opgave løses, må det normalt ske uden politiets medvirken.”¹⁰⁹ Dette kunne tyde på, at den egentlige overvågning og bekæmpelse af kommunisterne i fagforeningerne og på arbejdspladserne var overladt til andre instanser, muligvis socialdemokraterne og arbejdsgiverne. Som det vil fremgå af det følgende, er det da også det billede, der tegner sig for perioden frem til 1968.

Det betød dog ikke, at PET slet ikke interesserede sig for udviklingen på det faglige område, selvom der også her skete en indskrænkning af tjenestens indsats. I april 1952 udsendte PET rundskrivelse nr. 7, som indeholdt en beskrivelse af, hvilke slags oplysninger om politiske organisationer af efterretningsmæssig interesse der skulle indberettes til PET. Det fremgik heraf, at ”Opståede strejker ønskes snarest indberettet med oplysning om årsag, formål og omfang.”¹¹⁰ Der ønskedes endvidere oplyst, om strejken var ulovlig (dvs. overenskomststridig), og om den var iværksat af eller udnyttet af organisationer af efterretningsmæssig interesse. På dette tidspunkt kunne det sidste kun være en hentydning til kommunisterne. Formuleringen i citatet må betyde, at det var hensigten, at der skulle indsamles oplysninger om alle strejker, uanset om deres årsag, og om kommunisterne var involveret. Dette underbygges af, at i det eksemplar af rundskrivelsen,

106 Ibid.: ”Om sikkerhedstjenestens reorganisation”, udateret, men fra 1950.

107 Ibid.: Strengt fortroligt notat af Lunding og Haslund, 21. juni 1950.

108 JM, ujournaliseret: Udateret notat [1952/53].

109 Ibid.

110 JM, P.O.-sag: ”Rundskrivelse nr. 7/1952”, 7. april 1952.

som findes i Justitsministeriets arkiv, er der i marginen ud for sætningen tilføjet i hånden: ”Også lovlige”.¹¹¹ Med dette menes sandsynligvis strejker, der var i overensstemmelse med de arbejdsretslige regler. Det kan således konstateres, at det i 1952 var hensigten, at PET i princippet skulle overvåge og rapportere om alle faglige konflikter. Det fremgår også af rundskrivelsen, at tjenesten havde til opgave at følge den kommunistiske aktivitet i fagforeningerne: ”Organisationens virksomhed inden for fagbevægelsen ønskes belyst, og organisationsmedlemmernes placering inden for fagforeningerne søges fastlagt.”¹¹² PET var især interesseret i oplysninger om tilfælde, hvor en kommunistisk minoritet tilrev sig magten i en fagforening. Det kan således konstateres, at mens tjenesten var interesseret i alle slags strejker, så var man kun interesseret i den kommunistiske infiltration i fagbevægelsen. PET var således ikke interesseret i fagbevægelsen *i sig selv*, men i hvad der blev betragtet som kommunisternes forsøg på at erobre ledelsen. Den brede interesse for faglige konflikter hang sammen med PET’s trusselsbillede, hvor strejker i et vist omfang blev opfattet som kommunisternes middel til at skabe utilfredshed blandt arbejderne, forøve skjult sabotage mod det kapitalistiske system og i yderste konsekvens som indledning til magtovertagelsen. Det var derfor PET’s opgave at holde øje med alle arbejdskonflikter for at finde tegn på kommunistisk aktivitet.

Som en følge af den kritik af PET’s virksomhed, der havde været rejst under kartoteksdebatten i 1952, besluttede Justitsministeriet at gennemføre ”en begrænsning i den politikredsene pålagte indberetningspligt.”¹¹³ Dette skete ved, at rundskrivelse nr. 7 blev erstattet af en ny rundskrivelse (nr. 14), som blev udarbejdet i Justitsministeriet og udsendt i december 1953. Heri hed det, at der skulle indberettes oplysninger om strejker, ”der anses for iværksat af eller menes udnyttet af de omhandlede organisationer, med oplysninger om anledning, formål og omfang, samt om den er i strid med de for arbejdskonflikter gældende regler.”¹¹⁴ Der skulle også rapporteres om kommunisternes virksomhed ”inden for sammenslutninger af betydning for samfundets struktur.”¹¹⁵ Det fremgår af Justitsministeriets oprindelige udkast til skrivelsen, at denne formulering først

111 Ibid.

112 Ibid.

113 JM, P.O.-sag: Notat til vicepolitichef E. Brix, vedlagt brev fra Justitsministeriet til vicepolitichef E. Brix, 30. november 1953. For kartoteksdebatten 1952-53 se Kommissionens beretning om PET’s virksomhed 1945-1968 i bind 2.

114 PET, administrativ sag: ”Rundskrivelse nr. 14/1953”, 11. december 1953.

115 Ibid.

og fremmest sigtede på fagbevægelsen.¹¹⁶ Dette var en klar begrænsning af indberetningspligten vedrørende faglige konflikter, idet PET nu kun var interesseret i strejker, der var anset for at være iværksat eller udnyttet af kommunisterne.

Den tidlige overvågning af fagbevægelsen: Arbejdskartoteker

Det er uklart, i hvilket omfang REA og PET¹¹⁷ i praksis indsamlede oplysninger om de faglige organisationer og strejker i de første efterkrigsår. Der er i det bevarede arkivmateriale kun fundet spredte oplysninger om overvågningen.¹¹⁸ REA synes allerede i 1945 at have gjort sig overvejelser om, i hvilket omfang afdelingen skulle overvåge uroen på arbejdsmarkedet. I december advarede afdelingen således mod den spændte udenrigspolitiske situation, og mod at ”fremmede ideologier” og fremmede lande var i færd med at opbygge efterretningstjenester i Danmark. REA opfordrede derfor til, at ”det er i allersidste øjeblik”, at afdelingens forhold blev forbedret, og man henviste konkret til de forventede konflikter i foråret 1946 i forbindelse med overenskomstforhandlingerne, ”der vil kunne udnyttes af fremmede Ideologier til Skade for Danmarks Sikkerhed, Ro or [sic] Orden ...”¹¹⁹ Det måtte derfor være REA’s opgave at skaffe de informationer om udviklingen, der var nødvendige for de ansvarlige myndigheder. I april 1946 foretog REA derfor undersøgelser af opfordringer til ulovlige strejker og optøjer.¹²⁰

116 JM, ujournaliseret: ”Udkast til ny rundskrivelse (7)”, udateret og usigneret. Det var tilsyneladende ikke alle i Justitsministeriet, der var enige i indskrænkningen af PET’s overvågning af strejker. I en anonym kommentar til den nye rundskrivelse hedder det således, at man ikke kunne overlade det til politikredsene at skønne, hvornår en strejke var iværksat eller blev udnyttet af kommunisterne og således var af interesse for PET. Ibid.: ”Ad udkast til rundskrivelse 7”, udateret og usigneret.

117 Rigspolitichefens Efterretningsafdeling (REA) ændrede ved reorganiseringen ved årsskiftet 1950/51 navn til Politiets Efterretningstjeneste (PET).

118 I plankartoteket, hvor de indsamlede oplysninger i perioden 1946-52 blev registreret, findes der et kort med påskriften ”Fagforeningerne” og et tal. Dette er sandsynligvis en henvisning til en emnesag, der omhandlede fagforeningerne. Der er imidlertid ikke indført andre oplysninger om fagforeningerne. Der er kun fundet få og spredte indberetninger fra før REA/PET’s reorganisering i 1950/51 i de bevarede emnesager over faglige organisationer. Den ældste bevarede sag i kategorien strejker stammer fra 1953 (Slagteriarbejderstrejke i Nørresundby 1953).

119 PET, ujournaliseret, kasse 2: Rigspolitiets Efterretningsafdeling, notat, 17. december 1945, vedhæftet: ”Sikkerhedspolitiet – Rigspolitiets Efterretningsafdeling”, 18. december 1945.

120 PET, plankartotek, kasse 2: ”Strejkesituationer (april 1946)”.

REA iværksatte efter påskekrisen i 1948 en systematisk indsamling af oplysninger om den kommunistiske infiltration i fagbevægelsen, og der blev oprettet særlige arbejdskartoteker over fagforeningerne. Af en fortegnelse over REA's emnekategorier fra før juni 1948 fremgår det, at der fandtes en sådan kategori over fagforeningerne.¹²¹ I forbindelse med en reorganisering af arbejdet i REA i efteråret 1949 blev overvågningen af arbejdsmarkedet lagt i mere faste rammer. Indsamlingen af oplysninger vedrørende kommunismen i Skandinavien blev ledet af en kriminaloverbetjent, og en af hans sagsbehandlere var en anden kriminaloverbetjent, der havde WFTU og "kommunistisk infiltration i danske fagforeninger" som arbejdsopgave.¹²² Efter drøftelser med kolleger fra Sverige og Norge foreslog en medarbejder i REA, at der skulle oprettes et "støttekartotek" over "samtlige danske Fagforeninger med tilhørende Provinsafdelinger." En underafdeling skulle indeholde oplysninger om fagforeningerne opdelt efter politikredsene, og bestyrelsesmedlemmerne i fagforeningerne skulle angives med kortryttere.¹²³ Dette forekommer at være et bredt anlagt kartotek over alle fagforeninger, og den politikredsvis inddeling antyder, at kartoteket kunne anvendes til at identificere og internere kommunister, der var ansat i "livsvigtige" eller strategiske virksomheder, i en krisesituation. Idéen om dette bredt anlagte kartotek blev formentlig opgivet, og i stedet blev der oprettet "specialkartoteker", der var begrænset til kommunisterne i fagforeningerne. I 1951 fandtes der således kartoteker over WFTU, fagforeninger med kommunistisk indflydelse i ledelsen, fagforeninger med kommunistisk indflydelse blandt medlemmerne og et politikredsvis kartotek over fagforeninger under kommunistisk indflydelse. Dertil kom et kartotek om sabotage og ulovlige strejker, der var opdelt i 75 emner.¹²⁴ Andre specialkartoteker omfattede kommunistiske søfolk, WFTU's internationale sammenslutninger for sømænd og havnearbejdere og "et stærkt udspecialiseret arbejdsstedskartotek", som bl.a. indeholdt oplysninger om kommunistisk infiltration på store arbejdspladser og vigtige institutioner.¹²⁵

REA's interesse i oplysninger om arbejdsmarkedet og den kommunistiske infiltration i fagbevægelsen kom til udtryk under en række møder med kon-

121 PET, administrativ sag: Liste over Inf.-nr. med påtegningen: "Se ny liste af 12/6-1948".

122 Ibid.: Afskrift af forslag til tjenestefordeling fra 15. september 1949.

123 Ibid. (læg: Kartoteksproblemer): Notits, 19. oktober 1949.

124 Ibid.: "Oversigt over de under gruppe II hørende specialkartoteker", 4. oktober 1951.

125 Ibid.: "I gr. III behandles følgende emner, i tilslutning til hvilke der føres følgende specialkartoteker", 4. oktober 1951.

taktfolkene i politikredsene i 1950. Repræsentanterne fra Centralafdelingen advarede flere gange om, at det kunne komme til konflikter i forbindelse med overenskomstforhandlingerne og understregede, at REA med interesse fulgte den kommunistiske infiltration. Kontaktfolkene blev derfor opfordret til at skaffe sig kontakter på alle større arbejdspladser og vigtige institutioner og indsende oplysninger om den kommunistiske virksomhed.¹²⁶ Det var imidlertid en opgave, der gav kontaktfolkene visse problemer; en kriminaloverbetjent fra Horsens mente, at det ville tage lang tid at skaffe de ønskede oplysninger,¹²⁷ mens en kontaktmænd fra Nordjylland havde svært ved at forstå, hvad der mentes med livsvigtige virksomheder, og spurgte, om det kunne have sin rigtighed, ”at REA havde brug for bl.a. oplysninger vedrørende mejerier i Lemvig politikreds.”¹²⁸

PET fortsatte med at interessere sig for den kommunistiske aktivitet på arbejdsmarkedet i første halvdel af 1950’erne. I 1952 oplyste Ernst Brix, at tjenesten søgte at følge kommunisternes arbejdsmetoder bl.a. i forbindelse med strejker,¹²⁹ og i 1954 orienterede justitsministeren et folketingsudvalg om, at PET bl.a. søgte at kortlægge ”i et vist begrænset omfang” den kommunistiske infiltration i ”de private erhvervs livsvigtige institutioner.”¹³⁰ I 1952 oprettede PET et uddannelseskursus for de ansatte i tjenesten. Ifølge kursusplanen var der afsat to timer til en gennemgang af emnet ”Strejker”, som omhandlede sådanne spørgsmål som lovlige og ulovlige strejker, årsager, metoder (nedsat tempo, sit down-strejker, obstruktion) og ”kommunistisk taktik i forbindelse med planlægning og gennemførelse af strejker.”¹³¹ Samtidig blev kartotekerne om fagforeningerne udbygget. Da PET i 1952-53 gik over til tromlesystemet, blev det besluttet at bibeholde de eksisterende specialkartoteker over fagforeninger og kommunistiske søfolk.¹³² I 1957 førte afdeling II et kartotek over kommunister i fagforeningsbestyrelser.¹³³

126 PET, emnesag: ”Beretning vedrørende kontaktmøde i Nykøbing Falster den 18. marts 1950”; ”Referat af kontaktmøde i Viborg den 3. april 1950”, 19. april 1950; ”Beretning vedr. Kontaktmødet i Århus den 4. april 1950”, 12. april 1950.

127 Ibid.: ”Referat af Stationsleder- og kontaktmøde i Kolding den 17. febr. 1950”, 20. februar 1950.

128 Ibid.: ”Kontaktmødet i Ringkøbing Politikreds den 10. februar 1950”.

129 JM, ujournaliseret: Ernst Brix, notat, 1. december 1952.

130 JM, ujournaliseret: Justitsministerens besvarelse i 1954 af spørgsmål fra Folketingets udvalg om ændringer i retsplejeloven (politiets ledelse).

131 PET, ujournaliseret, kasse 1 (Materiale til brug for påtænkt kursus i 1952): Kursusplan fra 1952.

132 PET, administrativ sag: ”Kartoteksdebat, Fredag, den 30/5 1952, kl. 10”, 30. maj 1952.

133 JM, ujournaliseret: ”Redegørelse for PET-udvalgets undersøgelser og overvejelser”, udateret, men fra 1957.

Samtidig etablerede politikredsene forskellige slags kartoteker, der indeholdt oplysninger om arbejdsmarkedet. De fleste kredse synes at have ført et virksomhedskartotek, som det i Kolding: ”Der modtages en gang årligt en fortegnelse over alle, der er ansat i større industrivirksomheder i kredsen. ... Ved gennemgang af listerne får man et godt materiale til at udfinde, hvor kommunisterne er ansat, ligesom man bliver i stand til at holde oplysninger om deres arbejdsplads á jour.”¹³⁴ Arkiveringen af lister over kommunisterne på arbejdspladserne antyder, at det var hensigten at udrense eller internere dem i en krisesituation. Flere kredse, men ikke alle, førte forskellige slags fagforeningskartoteker. Nogle, som det i Århus, var begrænset til den kommunistiske infiltration:

”I et fagforeningskartotek har man samlet oplysninger om de fagforeninger, hvor den kommunistiske infiltration er særlig stor, og om de fagforeninger, der kan forventes at give anledning til strejker og andre konflikter. Det første kort giver oplysning om samlet medlemstal, om antallet af organiserede kommunister, forholdene i bestyrelsen og derefter følger i alfabetisk orden de personer, der er kendt ufordelagtigt i politisk henseende. Man vil herigennem i en strejkesituation være i stand til hurtigt at danne sig et overblik over situationen i fagforeningen.”¹³⁵

Andre kredse førte imidlertid endnu bredere fagforeningskartoteker som det i Vejle, der bl.a. indeholdt oplysninger i form af ”et referat fra en generalforsamling, meddelelse om valg afholdt i foreningen eller omtale i pressen af foreningens arbejde.”¹³⁶ Fortegnelsen over kartoteket viser, at politikredsen bl.a. indsamlede og arkiverede oplysninger om fællesorganisationen, Tekstilarbejdernes Fagforening, Fabriks- og Lagerarbejdernes Fagforening, Gartnerens Fagforening, Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening, Typografernes Fagforening, Dansk Arbejdsmandsforbund, Bagernes Fagforening, Formernes Fagforening og Børsteindustriarbejdernes Fagforening.¹³⁷ I Århus havde man ved siden af fagforeningskartoteket oprettet emnemapper på bl.a. overenskomstsituationen, pristalsreguleringen og forskellige lokale fagforeningsafdelinger. Disse ganske omfangsrige lister antyder, at i hvert fald nogle af politikredsene udførte en bred overvågning af den danske fagbevægelse i 1950'erne.

134 PET, administrativ sag: Udateret (men ca. 1952/53) ”notat vedrørende opstilling af retningslinjer for en hensigtsmæssig ordning af en efterretningstjenestes kartoteker og arkiver i en politikreds”.

135 Ibid.

136 Ibid.

137 Ibid.

PET's kontaktnetværk på arbejdsmarkedet 1951-1966: Samarbejdet med AIC

PET kortlagde den kommunistiske aktivitet i fagbevægelsen og på arbejdspladserne ved hjælp af et netværk af kontakter blandt virksomhedernes ledelse og blandt socialdemokratiske tillidsfolk og fagforeningsfolk.¹³⁸ Kommissionens gennemgang af et større antal fagforenings- og strejkesager gør det muligt at opstille lister over tjenestens virksomheds- og fagforeningskontakter for perioden 1951-66. Det skal understreges, at listen ikke er fuldstændig, idet en stor del af materialet fra 1950-60'erne er blevet makuleret. Dertil kommer, at de fleste af sagerne drejer sig om forhold i hovedstaden, og der er således kun få oplysninger om kontakterne i provinsen. Listen skal derfor kun illustrere de typer af kontakter, som PET havde. Det vides ikke, hvor omfangsrigt dette kontaktnetværk var.¹³⁹

PET's arbejdsmarkedskontakter 1951-1966

Kontakttype	Virksomhed/fagforening	Myndighed	År omtalt
Virksomhedskontakter	Gyldendals Forlagstrykkeri	KE	1954
	Københavns Bogtrykkeri	KE	1951
	Socialdemokraten	KE	1954
	J. H. Schultz Bogtrykkeri	KE	1954
	Ammunitionsarsenalet	KE	1953-54
	Radiofabrikken To-R	KE	1954
	A/S Phillips	KE	1954
	B&W Refshaleøen	KE	1954-63
	Dansk Industrisyndikat	KE	1954
	K.A. Hartmanns Maskinfabrik	KE	1954
	Fisker & Nielsen	KE	1954
	Holmen	KE	1954
	Sjællandske Tøjhus og Våbenarsenalet	KE	1954
	Københavns Belysningsvæsen	KE	1954
	Laurits Knudsen	KE	1954
	Titan	KE	1954
	Københavns Sporveje	KE	1954
	Foss Jernstøberier, Amager	KE	1954
	Pyrolyseværket	KE	1954
	Carlsberg	KE	1954-64
Rederiet C.K. Hansen	KE	1963	
Frihavns trafikkontor	KE	1963	
Fagforeningskontakter	AIC	KE	1951-66
	Dansk Typografforbund, Kbh. afd.	KE	1961-62
	Sømændenes Forbund	KE	1959-66
	Københavns Postbudeforening	KE	1960

138 JM, ujournaliseret: ”Redegørelse for PET-udvalgets undersøgelser og overvejelser”, udateret (1957).

139 Listen bygger på en gennemgang af emnesagerne vedrørende de i appendiks 1 nævnte 24 faglige organisationer og de i appendiks 3 nævnte 29 faglige aktioner og konflikter.

Denne ufuldstændige liste synes at vise, at de fleste kontakter blev indtil 1966 varetaget af Københavns Politis Afdeling E (KE), der således fungerede som PET's operative afdeling indtil dens nedlæggelse. De oplysninger, der blev indsamlet på denne måde, blev arkiveret i KE og videregivet i kopi til PET. Efter 1966 blev disse kontakter overtaget af PET. Samtidig havde PET i et vist omfang selv kontakter på arbejdsmarkedet. Som det vil fremgå af det følgende, synes AIC at have fungeret som efterretningstjenestens væsentligste kontakt til den socialdemokratiske fagbevægelse. Virksomhedskontakterne omfattede både kontakter i ledelsen og blandt arbejderne. Spørgsmålet om PET's samarbejde med arbejdsgiverne vil blive behandlet senere.

Spørgsmålet om AIC's eventuelle forbindelser og udlevering af personoplysninger til PET er kontroversielt, men det har ikke hidtil været muligt at dokumentere arten eller omfanget af forbindelsen. AIC's arkiv giver intet klart svar på spørgsmålet.¹⁴⁰ I forbindelse med debatten om nedsættelsen af Kommissionen i 1998-99 blev også AIC's virksomhed inddraget, og flere anonyme, tidligere medarbejdere i PET gav over for pressen udtryk for, at PET i et vist omfang samarbejdede med den socialdemokratiske organisation.¹⁴¹ PET havde på sin side en naturlig interesse i at etablere en kontakt til AIC, efter at tjenesten i 1948 begyndte at registrere kommunister. AIC havde med sit netværk på 1.000 arbejdspladskontakter i 1950'erne, der blev udbygget til 5-6.000 i 1960'erne, langt bedre føling med kommunisterne i fagforeningerne, end PET med sine begrænsede ressourcer på noget tidspunkt havde mulighed for. AIC havde på sin side en interesse i at bekæmpe kommunisterne og at bevare kontrollen over, hvilke oplysninger om forholdene i fagbevægelsen, der blev videregivet til myndighederne.

Der findes en del spor i PET's arkiv af oplysninger, der må stamme fra AIC, selvom kildens identitet i langt de fleste tilfælde er sløret. REA og PET's kvartalsvise og halvårige oversigter over den kommunistiske virksomhed i Danmark, der begyndte at udkomme i begyndelsen af 1950, indeholdt ofte oversigter over stillingen mellem kommunisterne og socialdemokraterne i bestyrelsen i de københavnske fagforeninger.¹⁴² Disse oversigter må stamme fra AIC, der mellem

140 Klaus Petersen og Regin Schmidt, "Gemensam nordisk front", s. 43; Christian Jensen og Karl Erik Nielsen, "Jagten på de røde", *Berlingske Tidende*, 27. maj 2001.

141 Henrik Dørge, "Den hemmelige alliance", *Weekendavisen*, 30. oktober - 5. november 1998; *Hver en sten skal vendes*, temalørdag om PET på DR2, 24. oktober 1998.

142 Feks.: PET, emnesag: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, "Kommunismen i Danmark i 1949", Beretning nr. 1/1950; "Kommunismen i Danmark i perioden 1. april - 1. juli 1950", Beretning nr. 3/1950, juli 1950; "Oversigt over den af Danmarks kommunistiske Parti, Socialistiske Folkeparti

1948 og 1962 offentliggjorde sådanne oversigter i sit blad *Socialdemokratiske Noter*.¹⁴³ Således synes REA/PET at have benyttet AIC som en åben kilde.

Der findes i de eksisterende emnesager på faglige organisationer fra 1950-60'erne et stort antal indberetninger fra Afdeling E om valg til fagforeningsbestyrelser. De henviser alle til en "sædvanligvis velunderrettet kilde", en "pålidelig kontakt indenfor fagforeningskredse" eller lignende betegnelser og indeholdt generelt navnene på opstillede kommunister og oplysninger om magtbalancen i bestyrelsen. Disse oplysninger kunne stamme fra såvel lokale socialdemokratiske kontakter som AIC. Et eksempel er en indberetning dateret den 12. januar 1956 vedrørende en nyligt afholdt generalforsamling i Dansk Smede- og Maskinarbejderforbunds afdeling 2 (klejnsmedene). Det var blevet bragt i erfaring fra en "særdeles velorienteret kilde", at 160 af foreningens 1.500 medlemmer havde deltaget, og at kommunisterne havde opstillet en kandidat til formandsposten. Den socialdemokratiske kandidat var imidlertid blevet valgt med 100 stemmer mod 33, og indberetningen sluttede af med at notere, at generalforsamlingen var forløbet roligt, og at bestyrelsen stadig bestod af ni socialdemokrater.¹⁴⁴ Når denne indberetning er nævnt som eksempel, skyldes det, at den er vedhæftet et skema med titlen "Meddelelse om generalforsamling". Skemaet er i øverste højre hjørne påført følgende vejledning:

"Nedenstående spørgsmål bedes venligst besvaret umiddelbart efter generalforsamlingen (helst samme aften) og indsendt i medfølgende frankerede kuvert.

Beretningen skal blot være en koncentreret omtale af de vigtigste sagers behandling.

På forhånd tak.

A.I.C."¹⁴⁵

På skemaet skulle anføres fagforeningens navn, sted og dato for afholdelse af generalforsamlingen, antallet af medlemmer og antallet af deltagere. Desuden skulle der indberettes oplysninger om generalforsamlingens forløb, navnene på de opstillede kandidater til formand, kasserer, næstformand/sekretær og besty-

og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i tiden fra 1. januar til 31. maj 1961". Se også Iben Bjørnsson, *Arbejderbevægelsens Informations-Central*, s. 108-109.

143 Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderbevægelsen*, s. 56; Iben Bjørnsson, *Arbejderbevægelsens Informations-Central*, s. 109.

144 PET, emnesag: Notits, 12. januar 1956.

145 Ibid.: "Meddelelse om generalforsamlingen", dateret 7. november 1955, vedhæftet ovenstående.

relsesmedlemmer med angivelse af deres partitilhørsforhold, antal stemmer, og hvem der var blevet valgt. Der var også en rubrik, der gav mulighed for at gøre yderligere bemærkninger til hver kandidat. Endelig skulle rapportøren notere antallet af socialdemokrater og kommunister i bestyrelsen og indberette andre oplysninger af interesse, såsom eventuelle forslag på generalforsamlingen eller lignende.¹⁴⁶ Det store antal indberetninger fra Afdeling E, der er bevaret i PET's arkiv, viser, at AIC og/eller lokale socialdemokratiske kontakter løbende udleverede oplysninger om kommunister, der stillede op til de ledende poster i de københavnske fagforeninger.

Det er imidlertid uvist, i hvilket omfang AIC videregav oplysninger om almindelige kommunistiske arbejdere til PET. Der findes en række eksempler på, at PET indhentede oplysninger om enkeltpersoner, der på den ene eller anden måde kom i tjenestens søgelys, og deres politiske tilhørsforhold. Disse oplysninger kan stamme fra kilder i AIC, lokale socialdemokratiske kontakter eller fra kontakter i virksomhedernes ledelser. Det eneste eksempel, der er fundet, hvor det klart fremgår, at oplysningerne er indhentet fra AIC, drejer sig om en matros, som PET blev opmærksom på i 1959, da han deltog i en rejse til DDR arrangeret af Sømændenes Forbund. Det hedder i en senere indberetning: ”På samme tid blev pgl. efterspurgt i AIC, hvor der oplystes, at pgl. havde tilhørt socialdemokratiet sidst 10 år, og der er ikke senere fremkommet noget, som kan indicere, at pgl. ikke fortsat har sit politiske tilhørsforhold til socialdemokratiet.”¹⁴⁷ Afdeling E/PET kunne altså i et vist omfang spørge AIC om enkeltpersoners politiske tilhørsforhold.

Det overordnede billede, der tegner sig af forbindelsen mellem PET og AIC, er, at PET frem til 1967/68 (for at bruge et begreb fra efterretningsterminologien) respekterede AIC's suverænitethåndhævelse over fagbevægelsen. Som E. Mogens Jensen, der var chef for PET fra 1958 til 1964, har formuleret det: ”PET havde et samarbejde med AIC og overlod faglige spørgsmål til denne organisation.”¹⁴⁸ De to parter indgik så at sige en uskreven aftale: AIC udleverede oplysninger om de ledende kommunister i fagforeningerne og på arbejdspladserne mod, at PET undlod at infiltrere eller iværksætte andre former for operationer rettet mod fagbevægelsen. Derved bestemte AIC selv i en vis grad, hvilke oplysninger, der skulle tilgå efterretningstjenesten, og sikrede sig mod, at socialdemokrater blev registreret på grund af deres faglige virksomhed. Således var der tale om

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ PET, emnesag: ”Vedrørende: Sømændenes Forbund”, 3. marts 1967.

¹⁴⁸ RB: E. Mogens Jensen, 4. oktober 2000.

såvel samarbejde som afskærmning. PET på sin side havde en begrundet frygt, der byggede på egne og udenlandske erfaringer, for, at kommunisterne i fredstid ville forsøge at skabe utilfredshed og uro på arbejdspladserne, og at de i en krigssituation kunne tænkes at udføre sabotageaktioner. Tjenesten var derfor interesseret i at følge kommunisternes stilling og aktivitet på arbejdspladserne og i fagforeningerne. PET var en lille tjeneste med få ressourcer, og den kunne drage nytte af AIC's kontaktnet og socialdemokraternes viden om kommunisterne. Således behøvede PET eller KE ikke at hverve kilder blandt arbejderne, når tjenesterne kunne indhente de nødvendige oplysninger fra socialdemokratiske kontakter og AIC.

Selvom man således kunne argumentere for, at der i et vist omfang lå et slags forsvar af fagbevægelsen i samarbejdet, var det en forbindelse, der var yderst ømtålelig for socialdemokraterne. I 1971 betroede den tidligere leder af AIC, Niels Alsing Andersen, den amerikanske arbejdsattaché John Warnock i en fortrolig samtale, at AIC faktisk havde bedrevet politisk efterretningsvirksomhed. Warnock rapporterede efterfølgende til Washington om AIC: "Denne organisation, som Andersen engang var leder af, indsamlede og videregav tidligere oplysninger om kandidater ved valg til fagforeningerne og tillidsmandsposter i hele Danmark med særlig henblik på at identificere og besejre kommunister."¹⁴⁹ Dette bekræfter, at AIC systematisk indsamlede oplysninger om kommunister, der var kandidater til bestyrelser og tillidsmandsposter. Ifølge amerikane-rens referat havde Andersen tilføjet, at dette arbejde nødvendigvis havde bragt AIC "i tæt kontakt" med "de danske sikkerhedstjenester", hvormed der efter al sandsynlighed menes PET og muligvis FE. Dette samarbejde havde imidlertid altid været et følsomt emne for Socialdemokratiets "intelligentsia", som havde benyttet afspændingen i 1960'erne til at reducere AIC til en ren "papir organisation". Den tidligere AIC-chef ønskede derfor at genoplive organisationen, så den kunne genoptage "den form for åbne, beskidte og nødvendige" kamp mod kommunisterne, som var blevet udkæmpet i 1940'erne og 1950'erne.¹⁵⁰ Selvom Alsing Andersen, der tilhørte partiets højrefløj, havde en interesse i at overdrive

149 "This organization, which Andersen once headed, formerly gathered and distributed information on candidates for union and shop steward elections all over Denmark with the specific purpose of identifying and defeating Communists." NA, RG59, SNF 1970-73, box 1396, LAB 3-2 DEN: Dudley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-8, January 7, 1971.

150 " ... in close contact ... the Danish security services ... intelligentsia ... paper organization ... the kind of open, dirty and necessary ... " Ibid.

den kommunistiske fare i sin kritik af venstrefløjens angivelige eftergivenhed, er der ingen grund til at betvivle hans beskrivelse af AIC's arbejde, der stemmer overens med, hvad der i øvrigt er kendt. Så vidt det vides, indeholder referatet det eneste eksempel på en AIC-leder, der har bekræftet, at organisationen samarbejdede med efterretningstjenesten.

I forbindelse med undersøgelsen i 1956-57 af PET's chef, Ernst Brix' embedsførelse, blev der kastet nyt lys over de tidlige kontakter mellem PET og AIC. Ifølge et bilag i Brix' redegørelse til undersøgelsen skulle AIC's daværende leder, Urban Hansen, på et tidspunkt under den revision af kommunistkartoteket, der foregik i REA i 1949-50, have været "aldeles rasende og utilfreds med", at REA endnu ikke havde kortlagt kommunisterne i fagforeningerne, og "at han bliver overrendt af Folk saavel fra REA som fra K.E. og fra F.E., idet han mente, at naar han en Gang havde talt med én Mand om en Sag, skulde det gaa af sig selv m.H.t. Underretning til de to andre af de nævnte Institutioner."¹⁵¹ Efterretningstjenestens kontakt til AIC var således allerede etableret i slutningen af 1940'erne, formentlig i forbindelse med iværksættelsen af kommunistregistreringen i foråret 1948, og AIC videregav i et vist omfang oplysninger om kommunister i fagforeningerne. Ifølge Brix' senere redegørelse tog han spørgsmålet op med justitsminister Helga Pedersen, da han tiltrådte sit embede i 1951. Brix anbefalede ministeren, at kontakten til AIC blev opretholdt, idet "det var Socialdemokratiet, der på arbejdspladserne førte kampen mod kommunisterne," hvilket ministeren tiltrådte med den betingelse, at ministeriet blev holdt underrettet om "hovedlinierne" i samarbejdet.¹⁵² Således var kontakten mellem PET og AIC godkendt af Justitsministeriet.

Samarbejdet mellem PET og AIC var sandsynligvis ikke formaliseret, men foregik ved hjælp af tætte personlige kontakter blandt partikammerater. En tidligere medarbejder i PET har peget på, at der i en periode efter krigen var tætte forbindelser mellem kredse i Socialdemokratiet og PET-folkene. Tillidsmandsinstitutionen var meget stærk i PET, og der fandtes nok mange socialdemokrater blandt PET's politifolk.¹⁵³ Den senere socialdemokratiske forsvars- og udenrigsminister Kjeld Olesen, der sad i AIC's bestyrelse fra 1961 til 1967, har over for Kommissionen afvist, at AIC systematisk videregav oplysninger, men: "Der var selvfølgelig folk fra PET, der var medlem af Socialdemokratiet, og vidnet vil ikke

151 JM, P.O.-sag: Ernst Brix, Redegørelse II, 5. april 1957, Bilag A, Ekstrakt-afskrift.

152 Ibid.: Ernst Brix, Redegørelse II, 5. april 1957, s. 13.

153 RB: 21. maj 2002.

afvise, at der har været en form for samarbejde med hensyn [til] videregivelse af navne, men ikke officielt.”¹⁵⁴

AIC havde tilsyneladende i begyndelsen visse vanskeligheder med at overtale de socialdemokratiske kontakter på arbejdspladserne til at videregive oplysninger til KE. Ifølge et brev fra Urban Hansen til den socialdemokratiske justitsminister Hans Hækkerup var de personlige kontakter mellem politifolkene og de socialdemokratiske fagforeningsfolk af afgørende betydning, og han pegede i den forbindelse på –

” – at det i almindelighed er meget svært at få vore folk på arbejdspladserne indstillet til at tale med folkene fra K.P. [Københavns politi], men det er dog efterhånden alligevel lykkedes at få en ret snæver kontakt direkte imellem enkelte personer, der har arbejdet med disse opgaver i en årrække, og vore arbejdspladsrepræsentanter.”¹⁵⁵

Urban Hansens henvendelse til sin partifælle skyldtes det forhold, at KE ønskede at forflytte en kriminaloverbetjent, der havde samarbejdet med de socialdemokratiske arbejdspladskontakter i seks til syv år.¹⁵⁶ Brevet bekræfter, at KE havde kontakt til såvel AIC som lokale socialdemokratiske kontakter. En anden politimand, der havde kontakt med socialdemokraterne i 1950'erne, skal have været en navngiven kriminalbetjent.¹⁵⁷ En tredje var en kriminaloverbetjent, der var ansat i tjenesten fra 1948 til 1979. Det fremgår af et brev fra den socialdemokratiske partisekretær Niels Matthiasen til forbundsformand O. E. Einer-Jensen fra Keramisk Forbund, hvor Matthiasen anbefalede, at kriminaloverbetjenten fik mulighed for at bytte lejlighed i K.A.B., idet den pågældende ”har været os en vældig god kontakt og gjort os mange tjenester, og da vi altid har kunnet trække på ham partimæssigt ... ”¹⁵⁸ Endnu en kontakt var en kriminalassistent, der var ansat i PET fra 1958 til 1981, medlem af Socialdemokratiet, og som af og til kom i AIC.¹⁵⁹ Kriminalassistenten deltog f.eks. i 1971 i en delegationsrejse til Bruxelles

154 Ibid.: Kjeld Olesen, 6. juni 2001.

155 JM, P.O.-sag: Urban Hansen til justitsminister Hans Hækkerup, 18. august 1955.

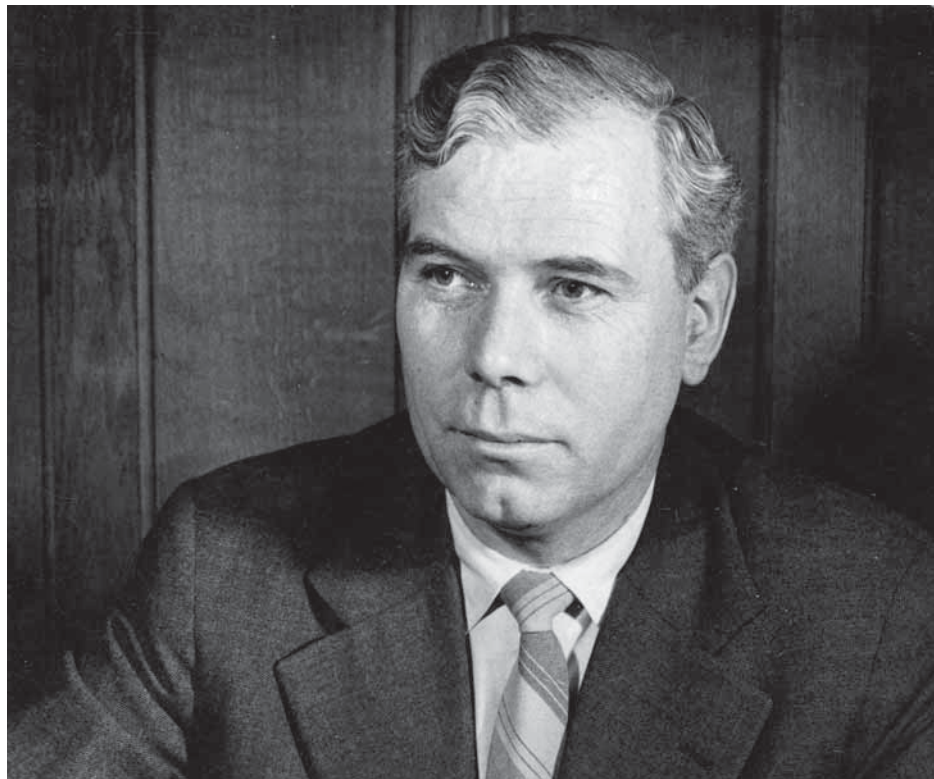
156 Ibid. Ifølge en påtegning på sagen lykkedes det ikke Justitsministeriet at hindre, at kriminaloverbetjenten blev forflyttet.

157 RB: E. Mogens Jensen, 4. oktober 2000.

158 ABA, venligst udlånt af forretningsfører Henning Grelle: Niels Matthiasen til Herr forbundsformand Einar-Jensen, MF, 6. juli 1959.

159 RB: Kjeld Olesen, 6. juni 2001. For et eksempel på en indberetning fra kriminalassistenten, der byggede på oplysninger fra ”en socialdemokratisk kontakt i fagbevægelsen”: PET, personsag: Notits, 23. marts 1973.

arrangeret af Atlantsammenslutningen. Delegationen bestod af 20 jernbanefolk, der for flertallets vedkommende var socialdemokrater, fra DSB's hjemmeværns-kompagnier, og rejsen gav kriminalassistenten mulighed for at etablere personlige kontakter med deltagerne.¹⁶⁰

Urban Hansen (1908-1986) var en af drivkræfterne i den socialdemokratiske kamp mod kommunisterne i fagbevægelsen. Han blev ansat i arbejderbevægelsen i 1934 og havde som sekretær ansvaret for den daglige drift af Arbejderbevægelsens Informations-Central (AIC) fra 1947 til 1956. Urban Hansen forlod AIC til fordel for posten som socialborgmester i København, og han sluttede sin politiske karriere som overborgmester fra 1962 til 1976 (Arbejdermuseet og ABA).

For AIC's vedkommende blev kontakten i de tidligste år varetaget af Urban Hansen, der var sekretær i AIC fra 1947 til 1956.¹⁶¹ Anonyme kilder har hævdet, at Ur-

¹⁶⁰ PET, ujournaliseret, kasse 2: Notits, 3. maj 1971.

¹⁶¹ Om Urban Hansens kontakt til politiet generelt se: RB: Anker Jørgensen, 17. januar 2001. Om Urban

ban Hansen ofte sent på aftenen mødte op på Politigården med en brun kuvert.¹⁶² En tidligere medarbejder i PET, som selv havde hørt historien fra en anden PET-mand, har over for Kommissionen beskrevet, hvordan Urban Hansen udleverede oplysninger: ”PET kunne skriftligt stille spørgsmål til AIC. En politimand fra PET blev så tidligt om morgenen tilkaldt til Urban Hansen, og mens han gjorde sig i stand i badeværelset, dikterede han svarene, som gik videre til PET.”¹⁶³ Da Urban Hansen i 1956 blev borgmester i København, holdt PET’s ledelse en afskedsmiddag for den afgangende AIC-sekretær. Til stede ved middagen var Brix, politifuldmægtig Ole Stevns, en kriminalassistent, der havde kontakten til AIC, foruden Urban Hansen og dennes efterfølger.¹⁶⁴ Urban Hansen blev efterfulgt som leder af AIC af Frank Christiansen. I 1964 berettede Bent Wiese, hvordan han en dag i 1957, kort efter han havde skrevet en artikel om, at han havde forladt DKU og meldt sig ind i DsU, blev kontaktet af AIC. Da han mødte op på AIC’s kontor, præsenterede Frank Christiansen ham for en mand fra efterretningstjenesten. Denne anmodede Wiese om navne og adresser på kommunister, hvilket Wiese afslog.¹⁶⁵ Det skal dog bemærkes, at da PET efterforskede sagen, blev historien benægtet af såvel PET, Afdeling E som Frank Christiansen.¹⁶⁶ Endelig skal en afdød AIC-medarbejder i en dagbog have peget på den senere Rødovre-borgmester Per Møller, der var ansat i AIC i første halvdel af 1960’erne, som kontakt til efterretningstjenesten, hvilket han imidlertid har benægtet.¹⁶⁷

Det kan således konkluderes, at PET og KE havde kontakt til AIC og til lokale socialdemokratiske arbejdspladsrepræsentanter. Dette samarbejde synes primært at være foregået via uformelle kontakter mellem et lille antal socialdemokratiske politifolk, nogle centralt placerede AIC-folk og en række socialdemokratiske fagforeningsfolk. AIC udleverede hovedsageligt oplysninger om forløbet af fagforeningernes generalforsamlinger, navnene på de opstillede kom-

Hansens vigtige rolle i AIC, se Iben Bjørnsson, *Arbejderbevægelsens Informations-Central*, s. 36-39.

162 Henning Grelle, ”AIC – propaganda- eller efterretningsorganisation?”, s. 36.

163 RB: 11. oktober 2000.

164 JM, P.O.-sag: Den under 27. oktober 1956 nedsatte kommissionsdomstol, Beretning, bind D, s. 30.

165 Mads Nissen Styrk, *De hemmelige kartoteker. Pest over Danmark* (Forlaget Aros, 1964), s. 23.

166 JM, P.O.-sag: E. Mogens Jensen, ”Vedrørende en række i dagspressen omtalte sager vedrørende politiets efterretningstjeneste, hvorom folketingsmedlem Else Merete Ross i skrivelse af 15. marts 1964 til justitsministeren har udbedt sig nærmere oplysninger”, 17. marts 1964. Iben Bjørnsson mener derimod, at historien er troværdig, se *Arbejderbevægelsens Informations-Central*, s. 110.

167 Hans Davidsen-Nielsen og Henrik Dørge, ”Koldkrigere på kvisten”, *Weekendavisen*, 18.-24. september 1998; Iben Bjørnsson, *Arbejderbevægelsens Informations-Central*, s. 110.

munister og stillingen i afdelingen. Dertil synes AIC og arbejdspladskontakterne i et vist omfang at have videregivet oplysninger om enkeltpersoner.

Det er derimod uvist, om der er gået oplysninger den anden vej, sådan som det tidligere er blevet hævdet.¹⁶⁸ I 1954 fremsatte Ekstra Bladet således den påstand, at PET havde sikret sig Socialdemokratiets bevågenhed ved at udlevere oplysninger om kommunister til AIC.¹⁶⁹ Som tidligere nævnt blev det indskærpet PET i 1953, at der kun måtte udleveres oplysninger til andre uden for politiet med ledelsens udtrykkelige godkendelse. Mogens Jensen har benægtet, at PET videregav informationer til AIC,¹⁷⁰ og der er ikke fundet nogen klare eksempler på en sådan praksis i det bevarede materiale i PET's arkiv. I 1978 oplyste FE's tidligere chef, oberst Erik Fournais, over for Kommissionsdomstolen, der undersøgte FE's samarbejde med Hans Hetlers efterretningsorganisation, at FE i begyndelsen af 1950'erne havde haft et vist samarbejde med AIC, hvori PET også deltog.¹⁷¹ Det fremgår imidlertid ikke, hvad dette samarbejde bestod i, og hvor længe FE opretholdt forbindelser til AIC. Muligvis ophørte forbindelsen, da efterretningstjenesterne blev reorganiseret i 1950/51, og PET fik monopol på den indre overvågning. Det kan dog ikke helt afvises, at FE bevarede en vis kontakt til AIC.

AIC's kommunistregister

AIC's organisation og virksomhed vil blive behandlet andetsteds,¹⁷² men samarbejdet med PET rejser spørgsmålet, om AIC førte egentlige kartoteker over kommunister. Spørgsmålet er relevant, idet der kan have været tale om, at AIC fungerede som en slags privat efterretningstjeneste, der indsamlede og registrerede personoplysninger til brug for PET. Mens PET var underlagt retningslinjer og politisk kontrol, kunne AIC i teorien operere på egen hånd og måske udføre

168 "Forfulgt af falsk oplysning i de hemmelige kartoteker", *Ekstra Bladet*, 21. januar 1964; "AIC konsulterer de hemmelige kartoteker", *Land og Folk*, 22. januar 1964; Mads Nissen Styrk, "Et samarbejde mellem socialdemokratiet og efterretningstjenesten?" *SF. Ugeblad for Socialistisk Folkeparti*, 27. februar 1964.

169 "Kulmænd i det sorte hul – d.v.s. Brix'ernes kartotek!" *Ekstra Bladet*, 17. juni 1954.

170 RB: E. Mogens Jensen, 4. oktober 2000.

171 JM, Om "Hetler-sagen", folder "Diverse dubletter": Afhøringsrapport af oberst Fournais, 10. april 1978.

172 Se Kommissionens beretning om PET's virksomhed fra 1945 til 1968 i bind 2.

opgaver, som var for følsomme for den statslige tjeneste. Som et velkendt eksempel på en sådan anvendelse af en privat gruppe som dække for "irregulære" operationer kan nævnes den private efterretningstjeneste "Firmaets" aflytning af det kommunistiske folketingsmedlem Alfred Jensen i perioden 1952-59 i samarbejde med FE og en allieret myndighed. Operationen var tilsyneladende kendt og sanktioneret af flere ledende danske politikere, og "Firmaet" havde også kontakt til AIC og en kriminalbetjent i PET.¹⁷³ Spørgsmålet er derfor, om AIC anvendte sit vidtforgreneede kontaktnet til at opbygge et centralt register over danske kommunister, og om dette register stod til rådighed for PET.

AIC-medarbejdere har altid fastholdt, at man ikke førte noget egentligt kartotek over kommunisterne.¹⁷⁴ Der er ikke bevaret noget kartotek i AIC's arkiv. Arkivet bekræfter allerhøjest, at man var interesseret i navnene på de kommunistiske kandidater til og medlemmer af fagforeningsbestyrelserne og tillidsmænd på arbejdspladserne. Det forekommer sandsynligt, at disse oplysninger på ledende kommunistiske fagforeningsaktivister er blevet registreret i en eller anden form i AIC, således at man kunne følge udviklingen og udarbejde de årlige og halvårslige oversigter over den politiske stilling i de københavnske fagforeningsbestyrelser.¹⁷⁵ Iben Bjørnsson har i den hidtid mest detaljerede studie af AIC konkluderet, at organisationen indsamlede et stort antal navne på kommunister, og at det var målet at registrere alle kommunister i fagforeningerne. I hvilket omfang dette lykkedes, er imidlertid uvist.¹⁷⁶

Niels Frommelt, der var involveret i Firmaets aflytningsoperation i 1950'erne, har givet flere forskellige beskrivelser af AIC's kartoteker. I april 2001 oplyste Frommelt under en afhøring i Kommissionen, at han hyppigt besøgte AIC for at få oplysninger: "Når han havde nogle navne, vidste AIC ofte mere på baggrund af deres kartoteker m.v."¹⁷⁷ Det fremgår dog ikke af denne forklaring, om

173 Se Kommissionens beretning om 'Stay-Behind' og Firmaet i bind 5.

174 Torgny Møller, *Arbejderopposition. Magt og magtmisbrug i dansk fagbevægelse* (Rhodos, 1972), s. 93-94; Hans Davidsen-Nielsen og Henrik Dørge, "Koldkrigere på kvisten", *Weekendavisen*, 18.-24. september 1998.

175 Klaus Petersen og Regin Schmidt, "Gemensam nordisk front", s. 43. Se også Henning Grelle, "AIC – propaganda – eller efterretningsorganisation?", s. 33; Christian Jensen og Karl Erik Nielsen "Jagten på de røde", *Berlingske Tidende*, 27. maj 2001; Niels Jul Nielsen: *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, s. 212-213; Peer Henrik Hansen, *Firmaets største bedrift. Den hemmelige krig mod de danske kommunister* (Høst & Søn, 2005), s. 92-94.

176 Iben Bjørnsson, *Arbejderbevægelsens Informations-Central*, s. 69-83.

177 RB: Niels Anders Frommelt, 6. februar 2001.

Frommelt personligt havde set AIC's kartoteker, eller om han på baggrund af de oplysninger, han havde modtaget, sluttede, at AIC måtte have haft kartoteker. I et senere avisinterview er Frommelt citeret for at have udtalt, at han adskillige gange besøgte LO's kontorer "for at kigge i deres arkiver." Ifølge avisen tilføjede Frommelt, at man altid kunne spørge om navne på kommunister i AIC: "De havde en hel del navne i deres store kartotek ..."¹⁷⁸ Ifølge denne udlægning skal Frommelt altså have haft personlig adgang til AIC's kartoteker. Frommelt har dog senere over for Kommissionen taget afstand fra fremstillingen i artiklen. Han har forklaret, at han henvendte sig til AIC med navne, som var fremkommet under aflytningen, og han modtog derpå oplysninger om de pågældendes arbejdsplads: "Oplysningerne fra AIC var dog meget begrænsede. Vidnet har aldrig set arkivskabe eller -skuffer, hverken i AIC, FE, afdeling E eller PET."¹⁷⁹ Det er ikke muligt at trænge dybere ned i disse modstridende forklaringer. Frommelts oplysninger til avisen skal vurderes i lyset af, at han også hævdede, at han havde haft adgang til PET's og FE's arkiver, hvilket umiddelbart forekommer yderst usandsynligt. Konklusionen må formentlig være, at Frommelt ikke havde adgang til AIC's kartoteker, og han synes derfor ikke at have haft noget personligt kendskab til eksistensen af et eventuelt kommunistregister.¹⁸⁰

En endnu vigtigere kilde til spørgsmålet om AIC's kartoteker er en amerikansk ambassadeindberetning fra april 1948. Rapporten indeholdt en redegørelse for den kommunistiske indflydelse i den danske fagbevægelse og et referat af en samtale mellem den amerikanske ambassadør Josiah Marvel og De samvirkende Fagforbunds formand Eiler Jensen. Ifølge referatet havde danskeren oplyst, at DsF havde "fuldstændige og omfattende kartoteker over alle kommunistiske fagforeningsmedlemmer inklusiv arbejdsplads og stilling." DsF samarbejdede med militæret om at holde "et omhyggeligt øje med sådanne medlemmers aktiviteter", og man forsøgte at fjerne eller isolere dem fra vigtige stillinger. Forbundsformanden understregede, at DsF ikke ønskede at ekskludere kommunisterne fra fagforeningerne, eller at myndighederne arresterede dem, da det stred imod de demokratiske principper og ville gøre dem til martyrer: "De samvirkende Fagforbund følger imidlertid indirekte en fast politik med at fjerne

178 Steen Andersen, "Den hemmelige hær", *Weekendavisen*, 21. - 27. juni 2002. Iben Bjørnsson finder Frommelts udtalelser for troværdige, jf. *Arbejderbevægelsens Informations-Central*, s. 75. Hun er af gode grunde ikke bekendt med Frommelts senere erklæring over for Kommissionen.

179 RB: Niels Anders Frommelt, 4. september 2002.

180 Se også Kommissionens beretning om Stay-Behind og Firmaet i bind 5.

kommunistiske partimedlemmer fra ledelserne i fagforeningerne, og generelle instruktioner er blevet udsendt til de socialdemokratiske medlemmer om at forhindre valget eller genvalget af kommunister til tillidsposter i fagforeningerne eller i afdelingerne.”¹⁸¹ I øvrigt mente Eiler Jensen, at den største fare blev udgjort af kommunister, der indtog vigtige poster i centraladministrationen, og han kritiserede staten og arbejdsgiverne for ikke at gøre nok for at sikre den indre sikkerhed.¹⁸²

Spørgsmålet er, om DsF-formanden gav et korrekt billede af fagbevægelsens indsats mod kommunisterne. I bekræftende fald skal landssammenslutningen, dvs. AIC, i 1948 have haft et kartotek, der indeholdt oplysninger om *alle* kommunistiske fagforeningsmedlemmer, inklusive deres arbejdsplads og stilling. Ifølge en CIA-rapport fra februar 1949, der indeholder nogle af de samme oplysninger, og som muligvis bygger på CIA-indberetningen fra april 1948, udgjorde kommunisterne 6% af DsF's samlede medlemstal på 614.000.¹⁸³ Det ville indebære, at AIC's kartoteker allerede i 1948 indeholdt navnene på omkring 36.840 kommunister, hvilket umiddelbart forekommer urealistisk. AIC havde på daværende tidspunkt kun været i færd med at kortlægge kommunisterne i et par år, og selvom centeret kunne trække på sine omkring 1.000 arbejdspladskontakter, var selve AIC's stab lille og ressourcerne begrænsede. Det forekommer mere realistisk at antage, at AIC koncentrerede kræfterne om at registrere de personer, der gjorde sig særligt bemærket, eller som kunne udgøre en mulig risiko i en krisesituation: Kommuniste i vigtige stillinger, bestyrelsesmedlemmer og tillidsmænd. Dertil kom sandsynligvis et ukendt antal menige kommunister. Dette ville være i over-

181 ”... complete and comprehensive files on all Communist trade union members, including location of employment and function. [...] a careful check on the activities of such members [...] Indirectly, however, De samvirkende Fagforbund is pursuing a definite policy to remove Communist party members from leadership in the trade unions, and general instructions have been circulated to Social-Democratic members to prevent the election or re-election of Communists to official posts within unions or their local branches.” NA, RG263, The Raymond Murphy Collection on International Communism 1917-58, box 125: Marvel, From Copenhagen to Secretary of State, A-79, April 6, 1948.

182 Ibid. Eiler Jensens oplysninger om kommunisters stilling og om fagbevægelsens tiltag blev anset for at være af interesse for den amerikanske efterretningstjeneste. CIA modtog direkte fra ambassaden i København en indberetning om samtalen, men den er stadig hemmeligtstemplet i sin helhed. Ibid.: Withdrawal sheet, Message MA-191, Copenhagen to Director of Intelligence, April 7, 1948.

183 NA, RG263, Estimates of the Office of Research Evaluation 1946-50, Intelligence Publication File, box 3: Central Intelligence Agency, Opposition to ECA in Participating Countries, ORE 64-48, 10. February 1949.

ensstemmelse med de oplysninger, der findes i PET's arkiv, og som stammer fra AIC, og med en rapport fra den amerikanske militære efterretningstjeneste fra maj 1949. Rapporten, der var udarbejdet af den militære attaché ved ambassaden i København, major Andrew D. Budz, Jr., refererede en uidentificeret højtstående dansk fagforeningsleder for at have oplyst, at ”individuelle kommunister, der beklæder strategisk vigtige stillinger, er for størstepartens vedkommende kendte og registrerede.”¹⁸⁴ Dette indikerer, at det primært var kommunister, som indtog vigtige stillinger, der var opført i AIC's register. Samme beskrivelse findes i en CIA-rapport fra december 1949.¹⁸⁵

Det tyder således på, at Eiler Jensen overdrev omfanget af AIC's kartoteker. Forklaringen skal nok søges i de omstændigheder, der var baggrunden for samtalen med ambassadøren. Samtalen fandt sted i begyndelsen af april 1948, kort efter den netop overståede påskekrise, hvor de danske myndigheder i lyset af forskellige rygter om et forestående sovjetisk angreb havde iværksat en række beredskabsforanstaltninger for at vise, at man havde den nødvendige vilje til at forsvare sig mod et angreb udefra og et kommunistisk kupforsøg indefra. Eiler Jensens udtalelser synes at have haft til formål at vise amerikanerne, at den danske fagbevægelse havde kontrol med kommunisterne, samtidig med at han søgte at afværge amerikanske forslag om mere drastiske tiltag. Ifølge referatet af samtalen udleverede danskeren først en oversigt over stillingen i de københavnske fagforeninger og beskrev den omfattende registrering og samarbejdet med militæret for at vise fagbevægelsens vilje til at bekæmpe kommunisterne. Det gjorde det muligt for ham at afvise, hvad der ud fra referatet synes at være ambassadørens forslag om at ekskludere eller fængsle kommunisterne. Endelig understregede han sit budskab ved at kritisere myndighederne og arbejdsgiverne for at være for slappe, og han sluttede af med at pege på, at de danske arbejdere grundlæggende var loyale.¹⁸⁶ Når socialdemokraterne i fagbevægelsen samarbejdede med militæret og ikke politiet, skyldtes det, at REA indtil foråret 1948

184 ”... individual Communists occupying positions of strategic importance are for the most part known and catalogued.” NA, RG263, Raymond Murphy Collection on International Communism 1917-57, box 125: Maj. Andrew D. Budz, Jr., WDGS-Intelligence Report No. 561671, Subject: Communist Influence in Copenhagen Trade Union Locals, 23 May 1949.

185 Ibid., Estimates of the Office of Research Evaluation 1946-50, Intelligence Publication File, box 4: Central Intelligence Agency, Communism in Scandinavia, ORE 77-49, 14 December 1949.

186 Ibid., Raymond Murphy Collection on International Communism 1917-57, box 125: Marvel, From Copenhagen to Secretary of State, A-79, April 6, 1948. Iben Bjørnsson mener, at der er tre mulige forklaringer på Eiler Jensens udtalelse: At han pralede, at han hentydede til registreringer af be-

havde forbud mod at registrere medlemmer af lovlige politiske partier, mens Generalstabens Efterretningssektion (GE) siden efteråret 1945 havde overvåget sovjetisk efterretningsaktivitet og de danske kommunister.¹⁸⁷

AIC og den amerikanske forbindelse

Et andet aspekt af AIC's virksomhed, der har tiltrukket sig opmærksomhed, er Centralens formodede kontakt til USA: Havde AIC kun kontakt til diplomater fra den amerikanske ambassade, eller samarbejdede man også med den amerikanske efterretningstjeneste CIA? Udleverede AIC kun offentligt kendte oplysninger (såsom opgørelserne over stillingen i de københavnske fagforeninger),¹⁸⁸ eller drejede det sig også om oplysninger om danske statsborgeres politiske tilhørsforhold?¹⁸⁹

Der findes flere modstridende opfattelser af Socialdemokratiets politik over for USA under den tidlige kolde krig. Poul Villaume har understreget uenigheden mellem USA og Socialdemokratiet om sikkerhedspolitikken (Danmark som "allieret med forbehold") og argumenteret for, at forholdet i 1940-50'erne i høj grad var karakteriseret af danskernes afskærmning mod krav fra USA's og NATO's side. Ifølge Villaume havde amerikanerne en naturlig interesse i socialdemokraternes kamp mod kommunisterne, men at disse stod så svagt, at det ikke udgjorde et afgørende element i forholdet.¹⁹⁰ I modsætning hertil har Bo

styrelsesmedlemmer, eller at han talte sandt. Se Iben Bjørnsson, *Arbejderbevægelsens Informations-Central*, s. 75, 83.

187 Se Kommissionens beretning om PET's overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989 i bind 6.

188 Som Henning Grelle har argumenteret for i "AIC – propaganda- eller efterretningsorganisation?", s. 33.

189 Som hævdede af Kurt Jacobsen og Ole Lange i "PET, FET og Den Tredje Hemmelige Tjeneste", *Information*, 30. oktober 1998. Se også: Christian Tortzen, *En Sømand han maa lide. Sømandenes Forbund 1897-1997*. Bind II: *De sidste 50 år. Kampen fortsætter* (Pantheon, 2007), s. 42-43.

190 Poul Villaume, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961* (Eirene, 1995); Poul Villaume, "Henrik Kauffmann, den kolde krig og de falske toner", *Historisk Tidsskrift*, 97:2, s. 507-510; Poul Villaume, "Fra "hypnotiseret kanin" til "pindsvinestilling"", i: Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak, red., *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirckhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998* (Museum Tusulanums Forlag, 1998), s. 697-708; Poul Villaume, "Denmark and NATO through 50 years", i: Bertel Heurlin and Hans Mouritzen, eds., *Danish Foreign Policy Yearbook 1999* (Dansk Udenrigspolitisk Institut,

Lidegaard argumenteret for, at der var tale om en ”strategisk alliance” mellem USA og de danske socialdemokrater. Det var USA’s overordnede sikkerhedspolitiske mål at inddæmme den internationale kommunisme, og her kunne man alliere sig med de danske socialdemokrater, som med stor iver bekæmpede kommunisterne i fagforeningerne og i andre bevægelser. Socialdemokratiets interesse i alliancen lå i, at man ved at opnå amerikansk militær beskyttelse frigjorde økonomiske midler, som kunne bruges på at opbygge velfærdsstaten. Lidegaard understreger således den grundlæggende enighed mellem parterne (Danmark som ”uforbearbejdet allieret”) og mener, at deres divergerende synspunkter på, hvordan den kolde krig skulle udkæmpes internationalt, spillede en underordnet rolle.¹⁹¹

Selvom USA havde en naturlig interesse i at følge kommunisternes aktiviteter i Danmark, synes det at være en overdrivelse, når Lidegaard gør den antikommunistiske kamp til det bærende element i en ”strategisk alliance”. Som påpeget af Villaume var USA næppe så bekymret over den kommunistiske fare i Danmark, og det fremgår af en række amerikanske sikkerhedspolitiske direktiver, at USA havde en lang række mål i forholdet til Danmark: At bevare Danmark som en uafhængig, demokratisk, økonomisk velstående og vestligt orienteret nation, at integrere landet i NATO og øge dets forsvarsbevillinger, at sikre dets støtte til USA’s udenrigspolitik og at bevare USA’s baserettigheder på Grønland.¹⁹² Arbejderbevægelsens kamp mod kommunisterne udgjorde således kun en lille del af USA’s interesse for Danmark. På den anden side synes Poul Villaume at undervurdere opgørets betydning for amerikanerne. Det er rigtigt, at de amerikanske efterretnings- og udenrigstjenester vurderede DKP’s politiske og faglige

1999), s. 32-37; Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn 1945-1972*. Dansk Udenrigspolitik Historie, bind 5 (Danmarks Nationalleksikon, 2005), s. 153-243, 288-378.

191 Bo Lidegaard, *I Kongens Navn. Henrik Kauffmann i Dansk Diplomati 1919-58* (Gyldendal (1996), 1999), s. 578-584; Bo Lidegaard, ”Et andet syn på dansk diplomati”, *Historisk Tidsskrift*, 97:2, s. 520-525; Bo Lidegaard, ”Danmarks overlevelsesstrategi i den kolde krigs første år”, *Arbejderhistorie*, 4:1999, s. 41-43.

192 NA, RG59, Records Relating to State Department Participation in the Operations Coordinating Board and the NSC 1947-63, Operations Coordinating Board, box 27: Operations Coordinating Board, Washington, D.C., Operations Plan for Scandinavia (Denmark), July 13, 1960. Se også, NA, RG59, Lot Files, Records of the Policy Planning Staff Relating to State Department Participation in the NSC 1935-1962, box 42: NSC 28/1. A Report to the President by the National Security Council on the Position of the United States with Respect to Scandinavia, September 3, 1948; NSC 121. A Report to the National Security Council by the Executive Secretariat on the Position of the United States with Respect to Scandinavia and Finland, January 8, 1952.

indflydelse til at være marginal og svindende, men både State Department, National Security Council og CIA udtrykte gentagne gange bekymring for faren for spionage, undergravende aktivitet og 5. kolonne-virksomhed. I december 1949 rapporterede CIA således: "De skandinaviske kommunister, der arbejder inden for det sovjetiske efterretningsnetværk, vil fortsat være i stand til at udføre en betydelig spionageaktivitet, ikke kun rettet mod deres egne lande, men også imod medlemmerne af Den nordatlantiske Traktat og den vestlige verden generelt."¹⁹³ Og i 1960 skelnede Operations Coordinating Board (OCB) mellem DKP's faldende politiske indflydelse og partiets fortsatte sikkerhedsmæssige trussel: "I det omfang at kommunistpartiet fungerer som et instrument til subversion og spionage, udgør det imidlertid en potentiel fare, som Danmark skal være årvågen overfor."¹⁹⁴ USA mente således, at det lille danske kommunistparti udgjorde en potentiel sikkerhedsrisiko, og de mange og detaljerede indberetninger i State Departments arkiv vedrørende DKP's virksomhed viser, at amerikanerne tog truslen alvorligt og anvendte betydelige ressourcer på at følge den.¹⁹⁵ Det synes således at være mere dækkende at tale om et interessefællesskab mellem socialdemokraterne og USA i kampen mod de danske kommunister, men at dette kun udgjorde et af flere elementer i den sikkerhedspolitiske alliance mellem parterne under den tidlige fase af den kolde krig.

Baggrunden for tilnærmelsen mellem den danske arbejderbevægelse og USA var den storpolitiske udvikling, forværringen af den kolde krig og ikke mindst Marshall-planen. Mens Socialdemokratiet i de første efterkrigsår havde talt om en opdeling af verden i kapitalistiske, kommunistiske og socialistiske lejre og havde fulgt en brobygningspolitik, talte man fra 1947 om en opdeling i en demo-

193 "Acting within the Soviet intelligence network, the Scandinavian Communists will remain capable of conducting considerable espionage activity, not only against their own countries but also against the North Atlantic Treaty nations and the Western world in general." NA, RG263, Estimates of the Office of Research Evaluation, Intelligence Publication File, box 4: Central Intelligence Agency, Communism in Scandinavia, ORE 77-49, 14 December 1949, s. 12.

194 "To the degree, however, that the Communist Party serves as a vehicle for subversion and espionage, it represents a potential danger to which Denmark should continue to be alert." NA, RG59, Lot Files, Records Relating to State Department Participation in the OCB and the NSC 1947-63, OCB, box 27: Principal Background Considerations Concerning Denmark, Annex D I OCB: Operations Plan for Scandinavia (Denmark), July 13, 1960.

195 Dette materiale kan primært findes i decimalgrupperne 859.00B, 759.001 og 859.062 i RG59, og i box 124-125, Raymond Murphy Collection on International Communism 1917-57, RG263, begge i NA.

kratisk og diktatorisk lejr og hældede i stigende grad til den førstnævnte for til sidst at tilslutte sig Atlantpagten i 1949.¹⁹⁶ Flere af komponenterne i Marshall-planen var i nær overensstemmelse med Socialdemokratiets og DsF's politik, som på flere måder synes at have ligget tættere på USA's politik end de borgerliges og erhvervslivets. Planens hensigt om at genopbygge produktionsapparatet var på linje med Socialdemokratiets ønsker om at støtte industrien på bekostning af landbrugssektoren, ligesom hjælpen kunne bidrage til at gennemføre arbejderbevægelsens ønsker om fuld beskæftigelse. Det amerikanske krav om økonomisk planlægning vandt større gehør hos socialdemokraterne end hos de borgerlige, ligesom fagforeningerne ivrigt tilsluttede sig idéerne om større produktivitet, så længe arbejderne fik del i den økonomiske vækst, og det ikke betød et forhøjet arbejdstempo. Fagforeningerne var også tiltænkt en vigtig rolle i administreringen af hjælpen, idet det var deres opgave at overbevise arbejderne om fordelene ved produktivitetsstigningen og nødvendigheden af at vise offervilje, udsprede budskabet om "the American Way of Life" og bekæmpe kommunisterne, der kunne tænkes at sprede utilfredshed og sabotere planen. Endelig stod Truman-regeringen (1945-53) med dens ambitiøse "Fair Deal" sociale reformprogram og de amerikanske fagforeninger med deres uforbeholdne tilslutning til planen som garanter for en social retfærdig fordeling af hjælpen.¹⁹⁷ Samtidig var Socialdemokratiet – på lige fod med de borgelige partier – bekymret for, at dets støtte til Marshallplanen ville gøre partiet sårbart over for beskyldninger om, at det gik USA's ærinde i den kolde krig. Det var derfor magtpåliggende for de socialdemokratiske ledere under debatten om Danmarks tilslutning til Marshallplanen i 1948 at gøre det klart (mod bedre vidende), at planen ikke indeholdt krav om

196 Jussi M. Hanhimäki, *Scandinavia and the United States. An Insecure Friendship* (New York, 1997), s. 34. For Socialdemokratiets sikkerhedspolitik under den tidlige kolde krig se bl.a.: Thorsten Borring Olesen, "Jagten på et sikkerhedspolitisk ståsted. Socialdemokratiets holdninger til sikkerhedspolitikken 1945-1948", i: Birgit Nüchel Thomsen, red., *Temaer og brændpunkter i dansk politik efter 1945* (Odense Universitetsforlag, 1994), s. 15-54; Nikolaj Petersen, "Atlantpagten eller Norden? Den danske alliancebeslutning 1949", i: Carsten Due-Nielsen, Johan Peter Noack og Nikolaj Petersen, red., *Danmark, Norden og NATO 1948-1962* (Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1991), s. 17-44.

197 Vibeke Sørensen, *Social Democratic Government in Denmark Under the Marshall-plan, 1947-1950* (ph.d.-afhandling, Firenze, March 1987), især s. 54-55, 66-67, 71, 81, 94-129, 144-145, 237-247; Michael J. Hogan, *The Marshall Plan. America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952* (Cambridge (1987), 1998), s. 140-151, 201-206, 256-257, 343-344, 415-419, 428; Geir Lundestad, *America, Scandinavia, and the Cold War, 1945-1949* (New York, 1980), s. 107-131, 156-161, 165, 342; Bent Boel, "USA, EPA og vesteuropæisk fagforeningspolitik i 1950'erne", *Arbejderhistorie*, nr. 4, 1999, s. 99-111.

politiske forpligtigelser. I stedet understregede finansminister H. C. Hansen, at hjælpen var en uselvsk handling, der havde til formål at gøre modtagerlandene økonomisk selvstændige.¹⁹⁸

Det synes samtidig givet, at socialdemokraterne benyttede det antikommunistiske samarbejde til at sende signaler og påvirke amerikanernes politik. Ved at bevise deres antikommunisme gennem klart udtrykte erklæringer og ved at udlevere oplysninger om kommunisternes virksomhed i Danmark kunne socialdemokraterne skabe sig velvilje hos den amerikanske fagbevægelse og regering og dermed gøre deres indflydelse gældende i administrationen af Marshall-hjælpen. Desuden ønskede socialdemokraterne at understrege deres antikommunisme for derved at kunne afslå amerikanske krav om skærpede forholdsregler, f.eks. i forbindelse med sikkerheden omkring våbenleverancerne og liberaliseringspolitikken. Billedet af forholdet mellem USA og arbejderbevægelsen i forbindelse med kampen mod kommunisterne fremstår således ganske kompliceret og sammensat: På den ene side kan man tale om et grundlæggende interessefællesskab om at begrænse kommunisternes indflydelse og at effektivisere produktiviteten, men på den anden side var der også tale om, at danskerne anvendte antikommunismen til at vinde indflydelse på Marshall-planen og skærme sig mod amerikanske sikkerhedskrav.

Socialdemokraternes tætte forbindelser til amerikanerne under den tidlige kolde krig kom til udtryk på en lang række måder. De samvirkende Fagforbund var ivrige efter at knytte kontakter til fagbevægelsen i USA, og allerede i november 1945 besøgte en delegation af amerikanske fagforeningsledere Danmark. Fagbevægelsens rolle i Marshall-hjælpen knyttede parterne endnu tættere sammen, og i 1950'erne gæstede bl.a. AFL's europæiske repræsentant, Irving Brown, lederen af CIO's internationale afdeling, Michael Ross, og AFL-CIO's stærkt antikommunistiske præsident, George Meany, Danmark og deltog i DsF's kongresser.¹⁹⁹ Amerikanerne synes generelt at have sat stor pris på de danske fagforeningslederes synspunkter. I 1954 priste Meany således Eiler Jensen for hans indsats "som loyal fortaler for frihed og social retfærdighed og trofast fighter mod kommunistiske fjende af menneskelig værdighed [,] verdensfred og alle andre

198 Rasmus Mariager og Klaus Petersen, "Socialdemokratiet og forholdet til DKP under den første kolde krig", s. 62-63.

199 Der findes et omfattende materiale om disse besøg i LO's arkiv, ABA, og i Irving Brown Files, International Affairs Department, George Meany Memorial Archives, Silver Spring, Maryland.

udgaver af totalitarisme og reaktion.”²⁰⁰ Den amerikanske oplysningstjeneste, United States Information and Educational Exchange (USIE, det senere United States Information Service, USIS), udpegede arbejderbevægelsen og de intellektuelle som de vigtigste målgrupper i Danmark, og en væsentlig del af dens virksomhed havde som formål at give de danske arbejdere et mere positivt billede af USA.²⁰¹ De amerikanske ambassademedarbejdere etablerede således personlige kontakter til fagbevægelsens topfolk, de uddelte abonnementer på amerikanske fagforeningsblade og andet nyhedsmateriale, danske fagforeningsfolk kom på studieophold i USA, og det socialdemokratiske forlag *Fremad* modtog hemmelig økonomisk støtte til udgivelsen af *Amerika er anderledes* (1950) og *Stalins slavelejre* (1952), der blev uddelt i fagforeningerne.²⁰²

AIC's kontakt i den amerikanske ambassade var arbejdsattachéen, en stilling der var blevet oprettet i 1944 for at varetage USA's forbindelser over for udenlandske fagforeninger.²⁰³ Selvom attachéen havde til opgave at rapportere hjem til State Department og Labor Department om generelle arbejdsmarkedsforhold, var Washington først og fremmest interesseret i oplysninger om kommunistisk virksomhed i fagforeningerne: ”I mange fremmede lande er faglige organisationer uløseligt forbundet med politiske bevægelser inklusiv kommunistiske, socialistiske og andre. Arbejderforeninger er særligt sårbare overfor kommunistisk og antiamerikansk propaganda, og ministeriet bør være opmærksom på dem.”²⁰⁴ USA havde

200 ”... as loyal promoter [of] freedom and social justice and stalwart fighter against Communist enemy of human dignity [,] world peace and all other brands of totalitarianism and reaction.” George Meany Memorial Archives, AFL-CIO Office of the President George Meany, International Affairs, box 52: Telegram, George Meany to Arne Riis Flor, March 29, 1954.

201 Beskrivelsen bygger på et stort antal USIE-indberetninger, statusrapporter, baggrundsanalyser mm. vedrørende USA's psykologiske krigsførelse i Danmark i første halvdel af 1950'erne, der findes i NA, RG59, Central Decimal Files 1950-54, box 2422, decimalnr. 511.59.

202 De mange kontakter er omtalt i de ovenfor anførte samlinger i ABA, NA og George Meany Memorial Library. Den skjulte økonomiske støtte er dokumenteret i de relevante sager i Fremads arkiv, ABA.

203 Morris Weisz, “The Labor Diplomacy Oral History Project”, *Labor History*, Vol. 36, No. 4, Fall 1995, s. 588-589.

204 ”In many foreign countries labor organizations are inextricably connected with political movements including communist, socialist and others. Labor groups are especially vulnerable to communist and anti-American propaganda and the Department needs to give attention to them.” NA, RG59, Lot Files, Bureau of European Affairs. Labor Adviser Subject File 1957-64, box 1: Mr. Murphy to the Secretary. Subject: State Department Relations with U.S. Labor Movement, June 15, 1955.

udstationeret i alt 13 arbejdsattachéer i København i løbet af den kolde krig,²⁰⁵ og det har været antydnet, at de i virkeligheden var CIA-agenter under dække, og at oplysningerne fra AIC således gik videre til den amerikanske efterretningstjeneste.²⁰⁶

Der er ikke fundet nogen klare indicier på, at arbejdsattachéerne fungerede som efterretningsagenter. De CIA-agenter, der har fungeret under diplomatisk dække, og som er blevet afsløret, har for flertallets vedkommende haft ”Political Officer”, ”Economic-Commercial Officer” eller forskellige slags militære attachéer som dæktitler.²⁰⁷ Så vidt det vides, er ingen arbejdsattaché blevet afsløret som CIA-agent. Flere tidligere arbejdsattachéer, der var udstationeret i København, har benægtet, at de arbejdede for CIA. Den første attaché efter krigen, Walter Galenson, havde godt nok en fortid i OSS’ Russian Division of the Research Section under krigen, men han har afvist, at han havde noget kendskab til CIA, der da også først blev oprettet i 1947, efter at Galenson var vendt tilbage til USA.²⁰⁸ To senere attachéer har også benægtet, at de skulle have haft noget med CIA at gøre, og en, der gjorde tjeneste i begyndelsen af 1970’erne, har understreget, at han var den eneste på ambassaden, der havde til opgave at holde øje med kommunisterne i fagbevægelsen. Han gik dog ud fra, at der var andre, der fulgte sovjetiske aktiviteter i Danmark.²⁰⁹ Forholdet var snarere det, at kopier af arbejdsattachéernes indberetninger til Labor og State Departments blev videresendt til bl.a. CIA.²¹⁰ I 1950 meddelte CIA og de militære efterretningstjenester State Department, at de ugentlige ambassade-indberetninger var ”højt anset” (”highly regarded”) og af stor værdi for tjenesternes analysearbejde.²¹¹ Det fremgår af påtegningerne på arbejdsattaché-indberetningerne, at rapporter om arbejdsmarkedsforhold blev videresendt til Labor Department, mens rapporter om kommunisme i fagbevæ-

205 Interview med Don Kienzle, arbejdsattaché i Danmark 1979-82, 1. november 2000 i George Meany Memorial Archives, Silver Spring, Maryland.

206 Ilse Olsen, Ejvind Larsen og Morten Sørensen, ”Koldkrigere indrømmer ingenting”, *Information*, 7. - 8. februar 1976. Se også generelt, George Morris, *CIA and American Labor. The Subversion of the AFL-CIO’s Foreign Policy* (New York, 1967), s. 32-33.

207 Louis Wolf, ”Researching Undercover CIA Officers”, *Covert Action Information Bulletin*, No. 2, Oktober 1978, s. 11-14; ”Room 705, U.S. Embassy: The CIA Station in Madrid”, *ibid.*, No. 4, April-May 1979, s. 10-13; Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *Under Dække*, s. 135-150; Jan Guillou & Roger Wallis, ”Farvel Bruce Hitchins”, i: Phillip Agee & Louis Wolf, *CIA in Europe* (Oslo, 1979), s. 138-159.

208 Transcript, Walter Galenson, Labor Diplomacy Oral History Project, March 15, 1992, s. 2-4, 39.

209 Brev, 14. april 2001; også brev, 16. april 2001.

210 Interview med Don Kienzle, 1. november 2000.

211 NA, RG59, CDF 1950-54, box 3776: Secret, No. 32, To the Officer in Charge of the American Mission, Copenhagen, May 15, 1950, 759.00(W)/5-1550.

gelsen blev overgivet til State Department med kopier til bl.a. CIA. Flere CIA-analyser af Danmark bærer tydeligt præg af at være baseret på oplysninger fra arbejdsattaché-indberetninger. Der var således ikke vandtætte skotter mellem diplomatiet og efterretningstjenesterne, og selvom arbejdsattachéerne ikke var CIA-agenter, fungerede de i praksis som mellemmand mellem AIC og CIA.

Historierne om, at arbejdsattachéerne i virkeligheden var CIA-agenter, synes i øvrigt til dels at stamme fra en østtysk desinformationskampagne. En tidligere arbejdsattaché har berettet, at kort efter at han ankom til København i 1970 og flyttede ind i sit hus i Hellerup, men inden han officielt var opført som amerikansk diplomat på Udenrigsministeriets liste, modtog han et brev fra Østberlin, der tilbød at sælge ham et eksemplar af Stasi-publikationen *Who's Who in the CIA*, hvori han var nævnt som CIA-spion: ”Det var åbningskuddet i et forsøg på at fremstille mig som en CIA-agent.” Påstanden blev viderebragt af DsU, og en gruppe unge fagforeningsmedlemmer, som attachéen havde inviteret hjem til en sammenkomst, planlagde at ødelægge festen i protest mod hans påståede spionageaktiviteter.²¹²

AIC's kontakt til den amerikanske ambassade synes at være blevet etableret omkring 1948. Som tidligere omtalt mødtes DsF's formand Eiler Jensen med ambassadør Marvel i begyndelsen af april 1948, og her udleverede han en oversigt over kommunisternes stilling i de københavnske fagforeninger.²¹³ Oversigten stammede utvivlsomt fra AIC, der var begyndt at udarbejde sådanne analyser i 1947. I maj 1949 kunne den militære efterretningstjeneste med arbejdsattachéen som kilde rapportere, at ”en fortrolig kilde i det danske socialdemokrati” (”a confidential source in the Danish Social Democratic Party”) havde videregivet en lignende statistisk oversigt pr. 1. januar 1949. Ifølge rapporten havde de faglige ledere udtrykt deres utilfredshed med, at det gik for langsomt med at fjerne kommunisterne fra tillidsposterne, og de havde indrømmet, at det skyldtes, at der var for få velkvalificerede socialdemokrater til at tage over. Rapporten var vedlagt 11 sider med lister over de københavnske fagforeninger med angivelse af antallet af medlemmer, den politiske fordeling af bestyrelsesposter, formandens navn, og om der fandtes socialdemokratiske klubber.²¹⁴ I december 1950

212 ”This was the opening gun in an effort to portray me as a CIA agent.” Brev, 14. april 2001.

213 NA, RG263, Raymond Murphy Collection on International Communism 1917-57, box 125: Marvel, From Copenhagen to Secretary of State, No. A-79, April 6, 1948.

214 Ibid.: Maj. Andrew D. Budz, Jr., WDGS Intelligence Report No 561671. Subject: Communist Influence in Copenhagen Trade Union Locals, 23 May 1949.

fremsendte arbejdsattaché Edward J. Rowell en rapport om kommunismen i Danmark, som han havde modtaget af ”ansvarlige medlemmer af Socialdemokratiet” (”responsible members of the Social Democratic Party”), og som skulle fremlægges på de nordiske socialdemokraters kommende møde i Oslo. Rowell var imidlertid stærkt kritisk over for rapporten, som han klandrede for ikke at bygge på et omhyggeligt efterretningsarbejde, og rapporten var da også fyldt af udokumenterede påstande om mulig kommunistisk sabotage og riffelklubber med 4.000 medlemmer.²¹⁵

I forbindelse med ankomsten af de første våbenleverancer fra USA til Danmark i 1950 kom den amerikanske utilfredshed med, hvad de anså som fagbevægelsens og de danske myndigheders manglende vilje til at slå ned på kommunisterne, åbent frem til overfladen. I begyndelsen af året blev ambassaden forsikret af ”ansvarlige og velunderrettede kilder i arbejderbevægelsen” (”responsible and informed labor sources”) om, at det var usandsynligt, at danske havnearbejdere ville deltage i en eventuel boykot- eller sabotageaktion iværksat af WFTU. Amerikanerne var dog ikke helt overbeviste, og de henviste til modstridende udtalelser fra formanden og næstformanden for de københavnske havnearbejdere, som tydede på, at den kommunistisk dominerede fagforeningsafdeling havde modtaget ordrer udefra, som indeholdt instrukser om at nægte at lodse krigsmateriel, men at der herskede uenighed blandt den 13-mands store bestyrelse om, hvorvidt de skulle føre ordren ud i livet. Amerikanernes største frygt var, at kommunisterne ville udnytte et eventuelt sammenbrud i overenskomstforhandlingerne til at hindre leverancerne, og ambassaden delte ikke DsF’s optimisme med hensyn til at undgå en strejke: ”Vi ønsker derfor at understrege, at det ikke kan udelukkes, at en strejke på havnefronten kan bryde ud, og at de kommunistiske ledere på et tidspunkt under de igangværende forhandlinger alvorligt vil overveje at udløse en strejke, men vi mener ikke, at en eventuel havnestrejke, der måtte bryde ud i løbet af de næste få måneder, kan ses som arbejdernes reaktion på kommunisternes politiske mål.”²¹⁶

215 NA, RG59, CDF 1950-54, Secret File, box 3778: Edward J. Rowell, From Copenhagen to Department of State, No. 538, December 15, 1950, 759.001/12-1550.

216 ”Accordingly, we wish to make it clear that a waterfront strike is not impossible and that at some point in the course of the present negotiations the Communist leaders will give serious consideration to fomenting a strike, but we do not believe any dock strike which might develop in the course of the next few months could be interpreted as a working man’s response to a Communist political goal.” NA, RG263, Raymond Murphy Collection, box 125: Edward J. Sparks, From Copenhagen to Department of State, No. 68, January 21, 1950.

Ambassadens utilfredshed med DsF's indsats voksede, efterhånden som dagen for de første våbenmodtagelser nærmede sig. Ambassaden blev igen forsikret af en ”pålidelig og autoritativ talsmand for den danske arbejderbevægelse” (”reliable and authoritative spokesman for the Danish trade union movement”) om, at man ikke forventede problemer i Esbjerg og Århus, og at selv det kommunistiske flertal blandt Københavns havnearbejdere ikke ville kunne stoppe modtagelsen i længere tid. Men amerikanerne var kritiske over for garantien: ”I løbet af den omtalte samtale blev det imidlertid ganske klart, at synspunkterne ikke byggede på nogen indgående viden om kommunistiske planer eller var udtryk for et organiseret program inden for arbejderbevægelsen for at modgå sådanne planer.”²¹⁷ DsF havde således ikke iværksat en egentlig overvågning af den kommunistiske aktivitet blandt havnearbejderne, og fagbevægelsens viden byggede udelukkende på oplysninger fra formændene for havnearbejderne i Århus og Esbjerg om, at den kommunistiske indflydelse var minimal. Dette beroligede ikke amerikanerne, som bl.a. henviste til, at den kommunistiske presse var begyndt at omtale boykotaktioner mod våbenleverancer i Frankrig og andre lande.²¹⁸

Det var amerikanernes opfattelse, at den danske fagbevægelse og de danske myndigheder mere resolut burde skride ind over for de kommunistiske havnearbejdere. I maj 1950 viste valget til bestyrelsen for de københavnske havnearbejdere, at formanden Christian Christensen og de 12 øvrige medlemmer alle var kommunister, hvilket ikke gjorde amerikanernes nervøsitet mindre. Edward Rowell vurderede således, at ”en betydelig hård kerne” (”a substantial hard core”) blandt havnearbejderne var villig til at følge bestyrelsens anvisninger, og at ledelsen af fagforeningen og fordelingen af arbejdet på havnen var i hænderne på personer, der var ”fjendtlige over for Danmarks forsvar” (”hostile to the defence of Denmark”).²¹⁹ Rowell mente, at kommunisterne havde planer om at overtale arbejderne til at nægte at lodse og at bruge frontorganisationer til at foranstalte demonstrationer. Han udarbejdede derfor en trepunktsplan, der indeholdt forslag om at om dirigere skibene til andre havne, hvorved de københavnske havnearbejdere ville blive ramt på deres løn; at etablere en metode, hvorved man

217 ”In the course of the above conversation, however, it was quite clear that the views expressed were not based on any intimate knowledge of Communist plans or in terms of an organized program within the labor movement to counteract such plans.” Ibid.

218 Ibid.

219 NA, RG263, Raymond Murphy Collection, box 125; Edward J. Rowell, From Copenhagen to Department of State, No. 503, May 17, 1950.

kunne screene kommunisterne og holde dem ude fra arbejdet; og man skulle iværksætte foranstaltninger til at sikre, at demonstranter blev holdt på afstand af havneområdet.²²⁰

Der er intet, der tyder på, at amerikanerne fandt lydhørhed for deres forslag om at stramme kursen over for kommunisterne, hverken hos fagbevægelsen eller hos myndighederne. Senere på året klagede Rowell over myndighedernes og de faglige ledes modstand mod at løse problemet, og at danskerne i stedet for at iværksætte effektive modforanstaltninger havde valgt at løse problemet ved at omdirigere våbenleverancerne til Århus havn.²²¹ At danske myndigheder på lige fod med fagbevægelsen indtog en mere afslappet holdning og veg tilbage fra at udrense de kommunistiske havnearbejdere, bekræftes af det eksisterende materiale i PET's arkiv.²²² I april 1950 rapporterede REA, at der ikke var blevet konstateret nogen særlige foranstaltninger fra kommunistisk side med henblik på at iværksætte sabotage eller strejke mod våbenleverancerne, og at der øjensynlig herskede uenighed i DKP om, hvilken strategi man skulle følge. REA vurderede derfor, at kommunisterne muligvis ville nøjes med at forstærke deres agitation mod militærhjælpen.²²³ Den 13. maj ankom den første våbentransport til Århus havn, hvor der ifølge REA hverken blev foretaget afspærring eller bevogtning, og hvor det kun kom til svage kommunistiske forsøg på at organisere en demonstration. Efterfølgende skulle DKP's Århusafdeling være blevet stærkt kritiseret af partiledelsen for ikke at have gjort mere.²²⁴ De følgende måneder anløb 12 amerikanske våbentransporter danske havne, uden det kom til kommunistiske aktioner i noget større omfang.²²⁵ Både fagbevægelsen og REA synes således at have afvist de amerikanske forslag om at benytte våbenleverancerne til at forstærke kontrollen med de kommunistiske havnearbejdere.

220 Ibid.

221 NA, RG59, CDF 1950-54, box 5135: Rowell, From Copenhagen to Department of State, No. 270, October 6, 1950, 859.062/10-650.

222 Ifølge PET's ældste registratur, plankartoteket, fandtes der en sag vedrørende våbentransporter fra USA. Ifølge PET findes denne sag ikke i dag i arkivet. De ældste oplysninger i emnekartoteket og i den eksisterende sag på Havnearbejdernes Fællesforbund stammer fra 1957.

223 PET, emnesag: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, "Kommunismen i Danmark i perioden 1. januar - 1. april 1950". Beretning nr. 2/1950.

224 Ibid.: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, "Kommunismen i Danmark i perioden 1. april - 1. juli 1950". Beretning nr. 3/1950.

225 Ibid.: Rigspolitechefens Efterretningsafdeling, "Kommunismen i Danmark i perioden 1. juli - 1. oktober 1950". Beretning nr. 4/1950.

At dømme ud fra de amerikanske arkiver havde den amerikanske ambassade i den første halvdel af 1950'erne kun en sporadisk kontakt med AIC, og der er kun fundet få eksempler på oplysninger, der må stamme fra AIC. F.eks. indeholdt en af ambassadens ugentlige indberetninger i januar 1952 en oversigt over styrkeforholdene i de københavnske fagforeninger, som var baseret på en statistisk, der var udarbejdet af DsF.²²⁶ Iben Bjørnsson har på baggrund af sine undersøgelser i amerikanske og britiske arkiver argumenteret for, at AIC i 1940-50'erne havde et tættere forhold til briterne end til amerikanerne.²²⁷ Det betyder dog ikke, at der ikke var et vist samarbejde med den amerikanske arbejdsattaché. Da den daværende attaché Sven Godfredsen i 1954 skulle forflyttes, appellerede Eiler Jensen til den amerikanske fagbevægelse om at gøre deres indflydelse gældende, så han kunne blive i København.²²⁸ Da arbejdsattaché Robert Caldwell fratrådte i 1958, afholdt AOF, Det Koorporative Fællesforbund og Socialdemokratiet en afskedsreception og indbød bl.a. den tidligere leder af AIC, Urban Hansen: ”Kunne du gøre os den tjeneste at være med ved denne lejlighed? Du har jo haft god kontakt til Caldwell.”²²⁹

Samarbejdet synes at være blevet intensiveret efter splittelsen i DKP og oprettelsen af SF i slutningen af 1950'erne. Fra 1958 modtog ambassaden løbende AIC's halvårslige oversigter over stillingen i de københavnske fagforeninger,²³⁰ som også blev offentliggjort i *Socialdemokratiske Noter*. I begyndelsen synes AIC at have taget truslen fra SF afslappet; i maj 1959 rapporterede ambassaden, at AIC's leder “I en samtale fornylig med en ambassadefunktionær insisterede på, at [Aksel] Larsens reelle støtte er begrænset og latterliggjorde muligheden for, at han skulle kunne trække stemmer fra Socialdemokratiet.”²³¹ Det var først efter SF's valgsejr

226 NA, RG59, CDF 1950-54, Secret File, box 3776: AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 595, January 18, 1952, 759.00(W)/1-1852.

227 Iben Bjørnsson, *Arbejderbevægelsens Informations-Central*, s. 136-168, 180-181.

228 George Meany Memorial Archives, AFL-CIO Office of the President George Meany, International Affairs, box 52: Eiler Jensen til George Meany, 8 July 1954.

229 ABA, Socialdemokratiets arkiv, kasse 896: Oluf Carlsson til Urban Hansen, 22. april 1958.

230 NA, RG59, CDF 1955-59, box 4700: Robert W. Caldwell, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 618, February 20, 1958, 859.062/2-2058; Ward P. Allen, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 654, February 18, 1959, 859.06/2-1859; Ward P. Allen, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 715, March 18, 1959, 859.062/3-1859.

231 ”... in a recent talk with an Embassy officer insisted that Larsen's real support is minimal and pooh-poohed the possibility of his pulling votes from the SD fold.” Ibid., CDF 1955-59, box 3469: AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 893, May 19, 1959, 759.00(W)/5-1959.

i november 1960, at sandheden gik op for AIC. Da arbejdsattaché Harold Aisley i januar 1961 modtog den halvårslige oversigt over stillingen i de københavnske fagforeninger, viste den, at SF var gået frem, og at partiet udgjorde "en potentiel trussel" ("a potential threat") mod socialdemokraternes stilling i arbejderbevægelsen: "Socialdemokraterne er ikke blot fuldt opmærksomme på denne situation, men ansvarlige funktionærer i AIC giver sig selv i betydelig grad skylden for en del af larsenisternes succes, fordi de sidstnævnte ikke i rette omfang var blevet omfattet af socialdemokraternes antikommunistiske kampagner."²³²

Den nye udfordring fra folkesocialisterne bragte de faglige ledere og den amerikanske ambassade endnu tættere sammen. Den 20. juni 1961 mødtes Eiler Jensen med den nytiltrådte ambassadør, William McCormack Blair, Jr., og en anden ambassadefunktionær og orienterede dem om AIC's situation. Organisationen havde det sidste halve år været i forfald, idet dens støtter havde mistet tilliden til dens leder, og de bedste medarbejdere havde forladt tjenesten: "Funktionærer fra partiet og LO har indset, at hvis AIC, der har været en særdeles effektiv organisation i kampen mod kommunisterne og larsenisterne i fagforeningerne de seneste ti år, skal være i stand til at udføre sine opgaver, skal der ansættes velbetalte og dygtige medarbejdere. Man vil derfor bruge den nødvendige tid og omhu på de nye udvælgelser."²³³ Efter således at have drøftet problemet med amerikanerne besluttede ledende socialdemokrater og LO-folk den følgende dag at øge de økonomiske tilskud til AIC, ansætte flere medarbejdere, og at udnævne Niels Alsing-Andersen til foreløbig leder med tæt kontakt til en særlig komité med parti- og fagforeningsfolk.²³⁴ Det tætte forhold kom også til udtryk, da arbejdsattaché Aisley den følgende måned mødtes med den AIC-medarbejder, der udarbejdede halvårsoversigterne, og fik adgang til hans notater. Andre fagforeningsfolk orienterede amerikaneren om, at SF i stilhed var meget aktive i

232 "The Social Democrats are not only well aware of this situation, but responsible officials in the AIC blame themselves to a considerable extent for some of the success achieved by the Larsenists, because the latter had not been properly included in the Social Democratic anti-Communist campaigns." Ibid., CDF 1960-63, box 1844: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 524, January 31, 1961, 759.062/1-3161.

233 "Party and LO officials realize that if the AIC, a particularly effective organization in fighting Communists and Larsenists in the trade unions during the last ten years, is to do its job properly well-paid, capable people must be employed. Thus, some time and care will be taken in making new selections." Ibid., box 2621: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 859, June 23, 1961, 859.062/6-2361.

234 Ibid.

provinsen.²³⁵ Året efter mødtes Aisley med folk fra LO's ledelse for at gennemgå SF's internationale forbindelser. Mødet sluttede med, at LO-folkene anmodede amerikanerne om yderligere oplysninger, som de kunne bruge til at bekæmpe SF med.²³⁶ Flere gange i den første halvdel af 1960'erne havde ledende socialdemokrater som K. B. Andersen og Niels Matthiasen (tilknyttet AIC 1962-68) drøftelser med ambassadepersonale, hvor man diskuterede SF's stilling.²³⁷ Aisley fulgte også nøje med i *Socialdemokratiske Noter*, som ifølge arbejdsattachéen indeholdt "glimrende materiale" ("excellent material") til socialdemokraternes kamp mod kommunisterne og folkesocialisterne.²³⁸

Den tætte kontakt mellem labor attachéen og AIC synes at være ophørt omkring 1964. Årsagen var ikke, at de to parter mente, at truslen fra SF var aftagende, snarere tværtimod,²³⁹ men at oprustningen af AIC åbenbart kun varede et par år. I 1962 ophørte *Socialdemokratiske Noter* med at udkomme, og det blev frem til 1965 afløst af *Aktuel Politik*. Ved midten af 1960'erne havde Centralen igen fået reduceret sine ressourcer og opgaver. AIC's halvårslige oversigt i sommeren 1963 var således stærkt forsinket på grund af andre opgaver. AIC-medarbejderne oplyste over for Aisley, at SF havde erobret et større antal bestyrelsesposter, hvilket de selv mente skyldtes AIC's manglende kontakter til lokale afdelinger, tillidsmænd og de socialdemokratiske klubber. Arbejdsattachéen rapporterede til Washington, at AIC var under omorganisering og fik beskåret sine arbejdsopgaver. Der var for tiden kun tilknyttet tre sekretærer, men man overvejede dog at ansætte et folketingsmedlem og en fagforeningsmand.²⁴⁰ I juni 1964 indberettede Aisley for sidste gang AIC's halvårsoversigt over stillingen i de københav-

235 Ibid.: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 39, July 21, 1961, 859.062/7-2161.

236 Ibid., box 1843: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 594, March 7, 1962, 759.00/3-762.

237 Ibid., Subject Numerical File 1963, box 3886: AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-332, December 11, 1963, POL 2-1 DEN. Ibid., SNF 1964-66, box 2114: Eiler R. Cook, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-754, March 20, 1966, POL 12 DEN; Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 425, January 17, 1965.

238 Ibid., CDF 1960-63, box 2621: H. Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 414, December 14, 1961, 859.062/12-1461, Classified File.

239 I april 1963 udsendte Socialdemokratiet en instruks, der opfordrede partiets tillidsmænd til at bekæmpe SF. Ibid., SNF 1963, box 3887: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-747, May 5, 1963, POL 12 DEN.

240 Ibid., box 3580: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-174, September 27, 1963, LAB 3-1 DEN.

ske fagforeninger, og han bemærkede i den forbindelse, at socialdemokraternes fortsatte tilbagegang skyldtes, at de havde mistet noget af deres tidligere krigeriskhed ("militancy") i kampen mod DKP og SF. Ifølge Aisley skyldtes det de seneste års velstandsstigning, som havde gjort det sværere at mobilisere medlemmerne, og at flere af fagbevægelsens ledere var blevet ældre, mere konservative og mindre energiske.²⁴¹ En anden årsag til, at AIC blev nedskåret, og at det tætte samarbejde med ambassaden ophørte, kunne være det ændrede politiske klima i 1960'erne. Under kartoteksdebatten i 1964, som førte til nedsættelsen af Wamberg-udvalget, blev der således fremdraget flere eksempler på AIC's virke og dets samarbejde med efterretningstjenesterne.²⁴²

De sidste oplysninger fra AIC til den amerikanske ambassade stammer fra 1964-65. I april 1964 overværede to AIC-medarbejdere en debat mellem DKP's formand Knud Jespersen og Aksel Larsen og rapporterede efterfølgende om deres indtryk til Aisley.²⁴³ Senere samme år modtog ambassaden oplysninger fra en socialdemokratisk kilde, der blev beskrevet som en ekspert i international kommunisme, om de danske maoister.²⁴⁴ Det følgende år fortalte højststående socialdemokratiske kilder, at statsminister Jens Otto Krag i stigende grad benyttede sig af AIC's arbejdspladskontakter til at følge stemningen blandt græsrodderne,²⁴⁵ og at AIC havde iværksat en kampagne blandt lærlingene for at vinde dem over til socialdemokraterne.²⁴⁶ Med Harold Aisleys afrejse i 1965 synes den regelmæssige kontakt at være ophørt, og hans efterfølger, Ernest Nagy, kan ikke erindre, om han havde noget at gøre med AIC.²⁴⁷ John Warnock, der var arbejdsattaché 1970-72, husker AIC som en døende organisation: "Jeg besøgte kontorene en enkelt gang og fik oplyst, at den ikke længere aktivt bekæmpede kommunisterne, fordi der ikke var nogen grund til det. I betragtning af den offentlige stemning på det

241 Ibid., SNF 1964-66, box 1290: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-852, June 24, 1964, LAB 3-2 DEN.

242 Mads Nissen Styrk, *De hemmelige kartoteker*. s. 20-24, 67-68.

243 NA, RG59, SNF 1964-66, box 2114: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-651, April 8, 1964, POL 12 DEN.

244 Ibid.: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, A-22, July 12, 1964, POL 12 DEN.

245 Ibid.: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, A-418, January 14, 1965, POL 15-1 DEN.

246 Ibid., box 1290: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-445, January 28, 1965, LAB 2 DEN.

247 Brev fra Ernest Nagy, April 16, 2001.

tidspunkt havde jeg ikke nogen grund til at tvivle på, at dette var tilfældet; eller at det i det mindste var den kurs, man måtte følge.”²⁴⁸

Samtidig var det politiske klima i Danmark ved at ændre sig, og det påvirkede også forholdet mellem socialdemokraterne og ambassaden. Arbejdsattachéerne opretholdt stadig tætte kontakter til de socialdemokratiske ledere, Ernest Nagy har således betegnet Kjeld Olesen som sin bedste ven,²⁴⁹ mens John Warnock erindrer sine tætte forbindelser til bl.a. Thomas Nielsen, Per Carlsen og Steffen Møller fra LO og K. B. Andersen fra Socialdemokratiet.²⁵⁰ Men i slutningen af 1960'erne begyndte Socialdemokratiet og fagbevægelsen – under påvirkning fra den begyndende détente mellem supermagterne og de vesttyske socialdemokraters *Ostpolitik* – at gøre tilnærmelser til østblokken. Det indebar ikke, at man ændrede syn på de kommunistiske regimer, men at man gennem kontakter og forhandlinger forsøgte at påvirke modparten og opnå sikkerhedsgarantier. Samtidig førte SF's fremgang og forhandlingerne om et regeringssamarbejde i 1966/67 til, at såvel den socialdemokratiske ledelse som fagbevægelsens top begyndte at acceptere SF som et ansvarligt parti. I 1967 fortalte den nytiltrådte LO-formand Thomas Nielsen Nagy, at det var hans opfattelse, at SF'erne var loyale fagforeningsmedlemmer, og han argumenterede stærkt for at nedlægge AIC.²⁵¹ I 1968 accepterede LO for første gang en indbydelse til at sende en delegation til Sovjetunionen, og Nagy var tydeligt forbeholden over for LO's forsikringer om, at dette ikke indebar et brud med den tidligere førte politik om ikke at sende officielle fagforeningsdelegationer til de kommunistiske lande.²⁵² Samtidig gav ledende socialdemokrater som Niels Matthiasen og Hans Sølvhøj udtryk for, at SF'erne ikke var så radikale, og at de skulle svækkes gennem samarbejde frem

248 ”I visited the offices once and was told that it was no longer actively fighting the Communists because there was no need to. Given the then state of public opinion, I had no reason to doubt that such was the case; or at least it was a 'line' that had to be taken.” Brev fra John A. Warnock, April 14, 2001.

249 Brev fra Nagy, April 16, 2001. Venskabet er bekræftet af Kjeld Olesen. RB: Kjeld Olesen, 6. juni 2001.

250 Brev fra Warnock, April 14, 2001.

251 NA, RG59, SNF 1967-69, box 1230: White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-119, August 25, 1967, LAB 2 DEN.

252 Ibid.: Blankinship, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-559, April 30, 1968, LAB 7 DEN; White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-612, May 31, 1968; White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-648, June 21, 1968; White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-663, June 28, 1968; White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-730, August 9, 1968.

for åben bekæmpelse.²⁵³ Da Warnock i 1971 henvendte sig til LO's ledelse for at få oplysninger om kommunisternes indflydelse i fagforeningerne, vendte han tomhændet tilbage til ambassaden. Ifølge arbejdsattachéen var der ingen udsigt til, at AIC ville blive genoplivet, eller at LO ville iværksætte nogen former for robuste antikommunistiske initiativer, og han tilføjede noget nedslået, at alt taget i betragtning var det ikke noget opløftende billede.²⁵⁴

Det kan således fastslås på det foreliggende materiale, at AIC's vigtigste kontakt til ambassaden var arbejdsattachéen, som havde til opgave at holde Washington underrettet om arbejdsmarkedsspørgsmål, herunder om kommunisternes indflydelse i fagbevægelsen. Der er intet, der tyder på, at attachéen var CIA-agent, eller at AIC havde direkte forbindelser til den amerikanske efterretningstjeneste.²⁵⁵ Dette var da heller ikke nødvendigt, da kopier af de relevante ambassadeindberetninger blev videresendt til CIA. Der er heller ikke fundet konkrete eksempler på, at AIC i noget større omfang udleverede navne på danske kommunister eller andre politisk aktive. Det materiale, der blev udleveret til amerikanerne, bestod hovedsageligt af de halvårslige oversigter over stillingen i de københavnske fagforeninger, og som også blev offentliggjort i *Socialdemokratiske Noter*. Nogle af disse indeholdt navne på kommunistiske bestyrelsesformænd, men disse oplysninger har næppe været hemmelige. Ud over disse oversigter synes samarbejdet at have bestået i konsultationer om AIC's virke, adgang til Centralens råmateriale og samtaler om udviklingen i fagbevægelsen.

PET's samarbejde med arbejdsgiverne

Som omtalt ovenfor indgik det i overvejelserne i forbindelse med reorganiseringen af efterretningstjenesterne i 1950/51, at et regeringsudvalg skulle formidle forbindelserne til bl.a. erhvervenes hovedorganisationer, og at PET skulle varetage det egentlige samarbejde. Kommissionen har gennemgået de relevante

253 Ibid., box 2043: White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-525, April 7, 1967, POL 12 DEN; White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-537, April 9, 1967, POL 1 DEN.

254 Ibid., SNF 1970-73, box 1396: Dudley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-8, January 7, 1971, LAB 3-2 DEN.

255 Det skal dog bemærkes, at Kommissionen ikke har haft adgang til CIA's arkiv, og det kan derfor ikke fuldstændig afvises, at der måtte findes materiale her om eventuelle kontakter mellem AIC og CIA.

sagsakter i PET's arkiv,²⁵⁶ men der er ikke fundet spor af, at PET skulle have udvekslet oplysninger om kommunistisk virksomhed på arbejdspladserne med Dansk Arbejdsgiverforening, Industrirådet (senere Dansk Industri), Danmarks Rederiforening eller Erhvervenes Oplysningsråd. Den eneste antydning af et sådant samarbejde er en indberetning fra 1957 vedrørende arbejdet med sikringen af Forsvarets nøglepunkter. Det blev i den forbindelse oplyst, at Dansk Arbejdsgiverforening skulle være i besiddelse af et kartotek over samtlige arbejdere.²⁵⁷ Det fremgår ikke klart, om kartoteket omfattede arbejdere på alle arbejdspladser eller kun på nøglepunkterne, og det vides heller ikke, om PET efterfølgende fik adgang til kartoteket.

I stedet synes Afdeling E/PET at have etableret kontakter til ledelsen på en række virksomheder. Niels Jul Nielsen har på grundlag af en undersøgelse af B&W hævdet, at danske arbejdsgivere i 1950'erne øjensynligt ikke tog så aktivt del i kampen mod kommunisterne som den socialdemokratiske fagbevægelse.²⁵⁸ Men PET's bevarede materiale om B&W viser, at kilder i ledelsen jævnligt over for PET kommenterede udviklingen på skibsværftet og videregav oplysninger om den politiske stilling.²⁵⁹ Således underrettede en "kilde inden for ledelsen på Refshaleøen" PET om, hvilke 12 personer der i 1968 var blevet valgt som tillidsmænd.²⁶⁰ Det er usikkert om sådanne oplysninger stammede fra en egentlig overvågning og registrering af den politiske aktivitet blandt de ansatte, men allerede i 1953 bemærkede Afdeling E i forbindelse med forlydender om, at ledelsen foretrak at afskedige kommunistiske arbejdere, "at værftets ledelse forsøger at danne sig skøn over, hvor omfattende den kommunistiske repræsentation forekommer blandt arbejdere og funktionærer."²⁶¹ I 1968 hævdede *Land og Folk*,

256 Det er kun sagen om Dansk Industri, der stadig eksisterer. Foruden den er emnekortene vedrørende DI, Dansk Arbejdsgiverforening, Danmarks Rederiforening og Erhvervenes Oplysningsråd (ingen oplysninger) gennemgået. Det skal understreges, at de tidligste oplysninger i emnekartoteket stammer fra 1957; eventuelle tidligere indgåede samarbejdsaftaler, f.eks. med rederne i forbindelse med vedtagelsen af den amerikanske McCarran-lov, som indeholdt krav om visa til søfolk, hvis skibe anløb amerikansk havn, er således ikke registreret.

257 PET, emnekartotek: "Organisationer m.v. – Dansk Arbejdsgiverforening", oplysning dateret 11. december 1957.

258 Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, s. 206-208.

259 Der findes et betydeligt antal af disse indberetninger i emnesagen. Det skal bemærkes, at Afdeling E/PET for det meste omtalte sine kilder som kontakter på arbejdspladsen; disse kunne både dække over kontakter blandt arbejderne og i ledelsen.

260 PET, emnesag: "Vedrørende valget af tillidsmænd på B & W", 17. januar 1968.

261 Ibid.: Notits, 21. januar 1953.

at man på B&W førte ”hemmelige kartoteker” over arbejderne.²⁶² Ved at bruge denne betegnelse kort tid efter fremsættelsen af regeringserklæringen antydede avisen, at ledelsen registrerede de ansattes politiske tilhørsforhold, men efter alt at dømme var der kun tale om et bedømmelseskartotek, der blev brugt i forbindelse med afskedigelser og genansættelser.²⁶³

Eksemplet med B&W viser endvidere, at Afdeling E i hvert fald frem til begyndelsen af 1950’erne, trods klare instrukser om det modsatte, rutinemæssigt havde udleveret personoplysninger til sine kontakter på en række større virksomheder. I sit svar på PET’s forespørgsel indrømmede Afdeling E’s leder, politiinspektør Haslund, at dette var nødvendigt for at kunne modtage oplysninger fra kontakterne:

”For så vidt angår øvrige områder, f.eks. store industriforetagender som Burmeister & Wain o.l., med hvilke virksomheder og institutioner Københavns politis efterretningsafdeling til stadighed har haft nær kontakt, mener jeg mig formelt og reelt berettiget til i et vist omfang at afgive oplysninger om personer, idet dette erfaringsmæssigt er en uomgængelig nødvendig forudsætning for, at de pågældende virksomheder og institutioner på sin side er villig til at give oplysninger af efterretningsmæssig værdi til politiet.”²⁶⁴

PET’s leder, Ernst Brix, havde også en formodning om, at Afdeling E havde videregivet belastende personoplysninger til DSB.²⁶⁵ Sagen førte til, at Justitsministeriet indskærpede over for PET, at tjenesten ikke måtte udlevere personoplysninger til andre uden for politiet uden ledelsens udtrykkelige godkendelse.²⁶⁶ Der er i det gennemgåede arkivmateriale ikke fundet eksempler på, at PET eller Afdeling E efter 1953 videregav oplysninger til arbejdsgiverne.²⁶⁷

262 ”B&Ws hemmelige kartoteker”, *Land og Folk*, 27.-28. oktober 1968.

263 PET, emnesag: ”De aktuelle forhold på B & W, Refshaleøen ultimo oktober 1968”, 1. november 1968, med vedhæftet personkort fra B&W Skibsværftet.

264 JM, P.O.-sag: Haslund, notits, 18. november 1952.

265 Ibid.: Brix, notits, 18. november, vedlagt Brix til kontorchef Chr. Ludvigsen, 18. november 1952.

266 JM, ujournaliseret: ”Instruks til chefen for politiets efterretningstjeneste”, 30. november 1953.

267 I 1964 understregede Arne Nielsen, der på daværende tidspunkt var souschef i PET, at PET ikke gav oplysninger til bl.a. firmaer. JM, ujournaliseret.

Registrering af kommunistiske fagforeningsfolk

Den nok vigtigste opgave for PET på fagforeningsområdet under den tidlige fase af den kolde krig bestod i indsamlingen og registreringen af navne på kommunistiske fagforeningsfolk. Formålet var at sikre sig mod, at de fik adgang til sensitive stillinger, og at de kunne fjernes, hvis det blev nødvendigt i en krisesituation. Registreringen af kommunister på arbejdspladserne hang således nøje sammen med PET's trusselsbillede, der byggede på den opfattelse, at kommunisterne kunne tænkes at ville svække økonomien og den vestlige forsvarsalliance ved at iværksætte strejker og sabotage.²⁶⁸

Som tidligere omtalt findes der i det bevarede materiale fra perioden frem til 1956 et stort antal indberetninger fra Afdeling E om afholdte generalforsamlinger i de københavnske fagforeningsafdelinger. Hovedparten bygger på oplysninger fra en "særdeles velunderrettet kilde", en "sædvanligvis velorienteret kilde" eller en "pålidelig kilde", hvilket som anført må antages at være henvisninger til AIC eller socialdemokratiske tillidsfolk. De fleste indberetninger indeholder kortfattede oplysninger om de kommunistiske kandidater til bestyrelsen, hvem der blev valgt, og den partipolitiske stilling i bestyrelsen efter valget. Enkelte indberetninger indeholder tillige en kort beskrivelse af mødets forløb og af eventuelle vedtagne resolutioner og udtalelser. De nævnte kommunister blev identificeret med angivelse af stilling, fødselsdato og -sted og adresse, og ofte var der tilføjet en bemærkning, om vedkommende var kendt, dvs. registreret, i Afdeling E. Undertiden var der desuden noteret mere detaljerede oplysninger om personens politisk virksomhed. I en indberetning fra 1954 om den seneste generalforsamling i Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund (DSMF), afdeling 15 (specialfabrikkerne), noteredes navnene på de seks kommunister, der var blevet valgt til bestyrelsen. Under navnene var der tilføjet oplysninger om, at de pågældende var "kendt her som farlig og meget virksom kommunist", "kendt her som opfordrer til underskrivelse af Stockholmapellen", "kendt som abonn. på 'L. & F' og formentlig medlem af DKP" og "kendt som bl.a. deltager i den komm. Metalarbejderkonference i Wien i 1952".²⁶⁹ Andre gange var det mere usikre oplysninger om de pågældendes politiske tilhørsforhold, der fandt vej til kartotekerne. I 1953 rapporterede Afdeling E om kandidaterne og anbefalerne på B&W Christians-

268 Om PET's generelle trusselsbillede af danske kommunister henvises til Kommissionens beretning om PET's overvågning af DKP fra 1945 til 1989 i bind 6.

269 PET, emnesag: Notits, 26. marts 1954.

havn til DSMF-kongressen. Ud for navnene var der tilføjet kommentarer som ”siges at være en god socialdemokrat”, ”siges at være ’upolitisk’”, ”udpeges som kommunist bl. arbejdsfæller” og ”menes at være kommunist”. Om anbefalernes indhold det samlet, at de ”alle blandt arbejdsfæller anses for at være kommunistiske sympatisører, da de ellers ikke ville have anbefalet denne kandidatliste.”²⁷⁰ Det fremgår af påtegninger på indberetningerne, at langt de fleste allerede var registreret i PET, enten med henvisning til en emnesag eller med egen personsag (med Inf.- eller B.-nummer). I nogle tilfælde førte den nye oplysning om kommunistisk virksomhed i fagforeningen til, at personen fik sin egen personsag. Andre påtegninger tyder på, at de indberettede tillige blev registreret i separate arbejdskartoteker,²⁷¹ sandsynligvis kartoteket over kommunistisk infiltration i offentlige institutioner og større virksomheder.

Der er enkelte eksempler på, at Afdeling E og PET opstillede mere omfattende navnelister over fagligt aktive på baggrund af de indhentede oplysninger. I 1953 indberettede Afdeling E om de ti personer, der var blevet valgt til styrelsen og som tillidsmænd inden for det grafiske personales klub på Berlingske Tidende. Fire af de nævnte personer var opført som socialdemokrater, mens der ved fem af de øvrige var angivet, at vedkommende var ”kendt paa bladet som kommunist”. Hvad angik næstformanden i klubben hed det, at ”hans politiske indstilling er ikke sikkert kendt, men han antages for kommunistisk indstillet. Han vil blive identificeret, og hans forhold søges undersøgt”.²⁷² I 1955 modtog afdelingen en stemmeseddel til Dansk Typografforbunds delegeretmøde, som ifølge en kilde inden for fagbevægelsen omfattede personer, der ”enten er kommunister eller kommunistiske medløbere, som alle er opstillet af kommunisterne. Der er enkelte socialdemokrater imellem, men det er nogle, der går kommunisternes ærinde.” På grundlag af stemmesedlen opstillede Afdeling E en liste på 83 personer, som blev identificeret, og som for de flestes vedkommende fik tilføjet kommentarer som ”opgives i fagbevægelsen som kommunist”, ”opgives som upolitisk gående kommunisternes ærinde” eller ”kendt her for komm. virksomhed”. Det fremgår af påtegninger, at de ukendte blev registreret af PET til sagen, mens flere, der allerede var kendte, blev omregistreret med egen personsag.²⁷³ PET udarbejdede også frem til begyndelsen af 1960’erne årlige oversigter over danske stats-

270 Ibid.: Notits, 13. juni 1953.

271 E.eks. PET, emnesag: Notits, 24. maj 1955.

272 PET, emnesag: Notits, 10. august 1953.

273 Ibid.: Notits, 14. september 1955.

borgeres forbindelser til den kommunistisk dominerede faglige internationale WFTU. Langt hovedparten af de nævnte var personer, der i forvejen var kendte for kommunistisk virksomhed.²⁷⁴ I begyndelsen af 1957 opstillede PET en fortegnelse på 220 personer, der havde deltaget i WFTU's konferencer, abonneret på sammenslutningens blade eller på anden måde været i kontakt med WFTU.²⁷⁵ I 1962 fulgte en supplerende liste på 68 navne.²⁷⁶

Fagforeningsfolk, der på grund af deres aktiviteter eller politiske udtalelser kom til tjenestens kundskab, kunne også i et vist omfang blive genstand for en nærmere efterforskning. Der er flere eksempler på, at nogle af de 400 københavnske tillidsmænd, som i Land og Folk i 1950 opfordrede til at skrive under på Stockholm-appellen, blev nærmere undersøgt. Stockholm-appellen opfordrede til et forbud mod atombomben, og den blev på internationalt plan fremsat af *World Peace Council (Verdensfredsrådet)*, der var en kommunistisk frontorganisation styret fra Moskva. I Danmark blev appellen fremsat af den kommunistdominerede *Fredens Tilhængere*. Således viste det sig, at der var dukket noget korrespondance op under en ransagning hos en kommunist, hvor en af underskriverne opfordrede til at oprette en ny lokalafdeling af DKP, ligesom han havde søgt amatørradiosendertilladelse.²⁷⁷ Uidentificerede kilder inden for fagbevægelsen, formentlig AIC, holdt også Afdeling E underrettet, når kommunister eller formodede kommunister blev valgt som tillidsmænd eller til andre faglige poster.²⁷⁸ For eksempel var en tillidsmand på Svanemølleværket kommet i tjenestens søgelys på grund af nogle udtalelser i Land og Folk. En ”pålidelig kilde” kunne efterfølgende oplyse, at ”det er ganske sikkert, at han er 100% kommunist.”²⁷⁹ I nogle tilfælde var kilderne i fagbevægelsen i stand til at frikende de pågældende. Således var det blevet oplyst, at den nyvalgte tillidsmand for pladesmedene på Ford Motor Co. i Sydhavnen tidligere var kendt som kommunist. Han havde

274 PET, emnesag: ”Beretninger vedrørende danske personers forbindelse med ”World Federation of Trade Unions” (W.F.T.U.) for perioden 1953 til 1961”.

275 Ibid.: ”Fortegnelse over danskere som ved deltagelse i konferencer eller på anden måde har haft forbindelse med ’World Federation of Trade Unions’ (WFTU) eller de underlagte ’Trade Union Internationals’ (TUI). (pr. 31. december 1956)”, 9. februar 1957.

276 Ibid.: ”Supplement. Fortegnelse over danskere som ved deltagelse i konferencer eller på anden måde har haft forbindelse med ’World Federation of Trade Unions’ (WFTU) eller de underlagte ’Trade Union Internationals’ (TUI). (pr. 31. december 1961)”, 10. januar 1962.

277 PET, emnesag: Notits, 1. oktober 1953. For et andet eksempel, ibid.: Notits, 3. april 1954.

278 Ibid.: Notits, 9. november 1953 og 26. oktober 1955. PET, emnesag: Notits, 9. juni 1954.

279 PET, emnesag: Notits, 11. august 1956.

imidlertid modereret sine standpunkter, hvilket angiveligt skyldtes, at han var blevet gift med en datter af en borgmester. Inden for fagbevægelsen blev den pågældende nu regnet for ”god nok”, ”dog med det forbehold, der altid vil være til stede ved en person, som førhen har været kommunist.”²⁸⁰

Overvågningen af kommunistisk infiltration på en arbejdsplads: Burmeister & Wain

Burmeister & Wain indtog på grund af sin størrelse og politiske sammensætning en ledende rolle blandt hovedstadens arbejdspladser under den kolde krig. Indtil besættelsen havde socialdemokraterne domineret B&W, men på grund af DKP's indsats i modstandsbevægelsen, socialdemokraternes deltagelse i samarbejdspolitikken og arbejdernes faldende realløn gik kommunisterne kraftigt frem og overtog et flertal af de faglige tillidsposter. B&W spillede en vigtig rolle i strejkerne i august 1943 og folkestrejken i juni 1944, og i efterkrigstiden var det ofte arbejderne på B&W, der tog initiativet i kampene på arbejdsmarkedet.²⁸¹ Afdeling E/PET var derfor interesseret i at følge den kommunistiske aktivitet på virksomheden og holde øje med, om der var tegn på uro, der kunne brede sig til andre arbejdspladser.

PET/Afdeling E forsøgte løbende at danne sig et overblik over kommunisternes indflydelse på B&W. Virksomheden havde en ganske kompleks fagpolitisk struktur. De op mod 10.000 arbejdere på de fire afdelinger – skibsværftet på Refshaleøen, maskinfabrikken på Christianshavn, støberiet på Teglholmen og automobilmotorfabrikken Burwain på Christianshavn – var organiseret i 36-38 værkstedsklubber efter fag (f.eks. skibsbyggere og rørsmede). Hver klub havde en valgt bestyrelse og en formand, som samtidig var tillidsmand. Klubformændene udgjorde sammen med enkelte andre klubmedlemmer (antal fordelt efter klubbernes størrelse) repræsentantskabet i fællesklubben. Formanden for fællesklubben var fællestillidsmand for arbejdspladsen, og de fire fællestillidsmænd udgjorde tilsammen det fælles forretningsudvalg. Mens værkstedsklubberne hovedsageligt beskæftigede sig med faglige spørgsmål som løn- og arbejdsvilkår, spillede fællesklubberne og det fælles forretningsudvalg en egentlig politisk rolle. De var B&W-arbejdernes ansigt udadtil, og det var her, man vedtog resolu-

²⁸⁰ PET, emnesag: Notits, 13. august 1954.

²⁸¹ Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, s. 113-120.

tioner om regeringens politik eller den kolde krigs skelsættende begivenheder.²⁸² En anden vigtig institution var bestyrelsen for marketenderiet (arbejdernes kantine), idet den havde indflydelse på uddelingen af tilskud til udenlandsrejser, ligesom marketenderiet blev anvendt til at uddele politisk agitationsmateriale og afholdelse af politiske møder.²⁸³

Det var således vigtigt for PET/Afdeling E at følge den politiske stilling i såvel værkstedsklubberne, fællesklubberne, det fælles forretningsudvalg og marketenderibestyrelsen for at kunne danne sig et samlet overblik over udviklingen på B&W. I begyndelsen af 1953 kunne Afdeling E således rapportere, at kommunisten Tage Holm Olsen var blevet valgt til fællestillidsmand for motorfabrikken på Christianshavn, og at 12 ud af de 30 klubformænd på Refshaleøen ligeledes var kommunister.²⁸⁴ Afdelingen modtog også fra en ”sædvanlig velinformeret kilde” en liste over 13 københavnske tillidsmænd, der blev betegnet som medlemmer af DKP eller ”blakkede” (dvs. kommunistisk interesserede); fire af kommunisterne var tillidsmænd på B&W.²⁸⁵ Det forlød imidlertid samtidig, at kommunisterne havde mistet en af deres fire poster i fællesklubbens repræsentantskab, og afdelingen vurderede, at kommunisternes stemmetal var på tilbagegang.²⁸⁶ I september 1953 konstaterede Afdeling E, at socialdemokraterne havde beholdt deres flertal i marketenderibestyrelsen, og der blev sporet en vis forsonlig holdning blandt ”de kendte kommunistiske provokatører” på arbejdspladsen. Årsagen skulle angiveligt være, at DKP ønskede en tilnærmelse til socialdemokraterne.²⁸⁷ Afdelingen kunne også rapportere, at en kommunistisk tillidsmand havde givet udtryk for, at flere ældre kommunistiske tillidsmænd var fyldt med bitterhed og manglende lyst til at fortsætte det faglige arbejde, da de ikke følte, de havde opnået tilstrækkelige resultater. Afdelingen forudså derfor, at socialdemokraterne ville iværksætte en offensiv, således at de kunne trænge kommunisterne tilbage og erobre posten som fællestillidsmand ved de kommende faglige valg.²⁸⁸ De optimistiske forudsigelser holdt imidlertid ikke stik. I april 1954 rapporterede Afdeling E, at de nyligt overståede klubvalg ikke havde givet nogen betydelige forskydninger, og at kommunisterne fortsat havde flertallet i fællesklubben på

282 Ibid., s. 113, 171-173, 189-194.

283 Ibid., s. 202-206.

284 PET, emnesag: Notits, 14. januar 1953 og 17. februar 1953.

285 Ibid.: Notits, 7. maj 1953.

286 Ibid.: Notits, 5. marts 1953.

287 Ibid.: Notits, 30. september 1953.

288 Ibid.: Notits, 19. oktober 1953.

Refshaleøen, ligesom kommunisten Svend Aage Nielsen var blevet genvalgt som fællestillidsmand.²⁸⁹ Det følgende år var resultatet det samme, hvilket fik Afdeling E til at konstatere: ”Det ser saaledes ud til, at kommunisterne sidder godt fast i toppen af arbejdernes ledelse paa virksomheden.”²⁹⁰ Årsagen skulle angiveligt være, at den socialdemokratiske fraktion var lammet af en magtkamp, der havde sin udspring i, at flere socialdemokrater beskyldte deres enlige medlem af repræsentantskabet for at gå kommunisternes ærinde.²⁹¹ Ifølge afdelingens kontakter inden for fagbevægelsen og i B&W’s ledelse udnyttede kommunisterne deres stærke stilling omkring årsskiftet 1955/56 til at fremkalde lønkonflikter på virksomheden med det formål at skabe uro i tiden frem til overenskomstforhandlingerne i foråret 1956.²⁹²

Afdeling E forsøgte også at lodde stemningen blandt arbejderne på andre måder. I 1953, da chefen for den sovjetiske sikkerhedstjeneste Lavrentij Berija blev afsat og arresteret, forsøgte afdelingen at spore, om hans fald havde udløst nogen reaktioner fra arbejderne på flere større arbejdspladser, men uden resultat.²⁹³ Tjenesten fulgte også Land og Folks indsamling på B&W,²⁹⁴ stemningen under Philips-strejken,²⁹⁵ og et kommunistisk protestmøde mod Vesttysklands oprustning.²⁹⁶

Efterretningstjenesten synes i særlig grad at have interesseret sig for unge, lovende kommunistiske fagforeningsfolk. I 1954 konstaterede afdelingen, at en skibsbyggerlærling var blevet indvalgt i lærlingenes klub, og man gengav ledelsens beskrivelse af den unge arbejder som ”arbejdssky”, ”fræk”, ”pågående” og ”amoralsk”. Ifølge firmaets ledelse måtte man forudse, at han ville glide over i kommunisternes rækker, da han havde tæt kontakt til de kommunistiske tillidsmænd.²⁹⁷ Afdeling E indberettede også oplysninger fra en ”iagttagere”, der stod arbejderne på B&W nær, om en maskinarbejder, der skulle være partiets yngste tillidsmand, og som skulle være udset til en ledende post i DKP. Maskinarbejderen skulle ifølge kilden have ført telefonsamtaler med sin far, der var ansat

289 Ibid.: Notits, 21. april 1954.

290 Ibid.: Notits, 10. marts 1955.

291 Ibid.: Notits, 10. marts 1955.

292 Ibid.: Notits, 29. august 1955, 2. november 1955 og 24. januar 1956.

293 Ibid.: ”ad Beria’s fald”, 23. juli 1953.

294 Ibid.: ”vedr. Land og Folks indsamling ’Gaa til modstand’”, 27. november 1953.

295 Ibid.: ”Emne: konflikten paa Philips”, 13. oktober 1954.

296 Ibid.: Notits, 27. januar 1955.

297 Ibid.: Notits, 1. februar 1954.

ved flyvevåbenet, og i den anledning have noteret ankomst- og afgangstider og numre ned.²⁹⁸ En anden ungkommunist, der tiltrak sig afdelingens interesse, var en skibsbyggerlærling, der var formand for afd. fems lærlinge, og som havde opfordret til at nedsætte den militære tjenestetid. En kontakt på B&W identificerede den pågældende og oplyste, at han blev betragtet som en ”fremtrædende og aktiv ungkommunist”, og at man havde haft ”et værre hus” med ham i hans lærlingetid.²⁹⁹

Selvom de fleste personoplysninger, der tilgik PET fra Afdeling E, drejede sig om de ledende kommunistiske fagforeningsfolk på B&W, modtog tjenesten i et vist omfang også information om ansatte, hvis loyalitet blev draget i tvivl. Det drejede sig således om arbejdere, der abonnerede på partiavisen,³⁰⁰ eller som skrev under på en protest mod henrettelsen af Rosenberg-ægteparret i USA.³⁰¹ Afdelingen interesserede sig også for deltagerne i delegationsrejser til Østeuropa; for eksempel identificerede man de 11 lærlinge fra B&W, der havde besøgt Varnow-værftet i Warnemünde, og konstaterede, at de var alle kendt på arbejdspladsen for at sympatisere med kommunisterne.³⁰² Andre kom i tjenestens søgelys på et endnu mere tvivlsomt grundlag. For eksempel viderebragte Afdeling E andenhåndsuplysninger fra en kilde om, at en arbejder på B&W skulle være medlem af DKP,³⁰³ at en mekaniker angiveligt propagerede for sine kommunistiske synspunkter på arbejdspladsen,³⁰⁴ og at en buffist i marketenderiet, der var medlem af Socialdemokratiet, blev anset for at være ”blakket” og at hælde mod kommunisterne. Buffistens brøde bestod tilsyneladende i, at han var modstander af NATO, mængede sig lidt vel med kommunisterne og leverede snaps til en kommunistisk klike, hvilket var i strid med reglerne. PET blev dog beroliget med, at den pågældende blev holdt under nøje observation både i den socialdemokratiske vælgerforening og på arbejdspladsen.³⁰⁵ I et enkelt tilfælde modtog PET en fortegnelse over funktionærer og pensionister ved B&W. Alle de opførte navne blev søgt i tjenestens infiltrationsregistratur, dog uden resultat.³⁰⁶

298 Ibid.: Notits, 27. august 1954.

299 Ibid.: Notits, 2. december 1955.

300 Ibid.: Notits, 19. januar 1953.

301 Ibid.: Notits, 16. juli 1953.

302 Ibid.: Notits, 27. februar 1956.

303 Ibid.: Notits, 22. januar 1953.

304 Ibid.: Notits, 24. marts 1953.

305 Ibid.: Notits, 26. oktober 1953.

306 Ibid.: ”Vedrørende personale på B&W”, 27. oktober 1955.

Overvågningen af Sømændenes Forbund

Et af de forbund, der blev fulgt tættest, var Sømændenes Forbund. Det skyldtes utvivlsomt de erfaringer, man havde gjort i mellemkrigstiden med de internationale kommunistiske spionage- og sabotagenetværk blandt søfolk ledet af Ernst Wollweber. Wollweber havde opbygget en organisation af kommunistiske søfolk, der fungerede som kurerer og sabotører, og som udførte sabotagehandlinger bl.a. rettet mod skibe, der tilhørte Franco-styrkerne under Den spanske Borgerkrig.³⁰⁷ Der herskede blandt de vestlige efterretningstjenester en udbredt frygt i den tidlige fase af den kolde krig for, at Wollweber-netværket ville blive genetableret, og at kommunistiske søfolk i en tilspidset international situation ville iværksætte sabotage eller andre aktioner mod handelsflåden og i yderste nødsfald lamme forbindelserne over Atlanten.³⁰⁸

I efteråret 1951 blev der på Justitsministeriets initiativ afholdt en række møder, hvor repræsentanter for Justitsministeriet, Handelsministeriet, Dansk Dampskibsrederiforening og efterretningstjenesterne drøftede spørgsmålet om sikring af skibsfarten i en krigssituation. Baggrunden var dels, at regeringen i 1950 havde overvejet spørgsmålet,³⁰⁹ dels at man på et britisk skib havde fundet en vejledning i undermineringsarbejde og sabotage på skibe. Justitsministeriets departementschef Eivind Larsen rejste spørgsmålet om personclearing af skibenes besætninger med det formål at forebygge eventuelle 5. kolonner på skibene.³¹⁰ Under de efterfølgende forhandlinger mellem PET og Handelsministeriet endes man om at begrænse personundersøgelserne, således at de kun omfattede de største oceangående skibe og kun visse dele af besætningen. Det aftaltes, at PET skulle etablere direkte kontakt til de relevante organisationer, som havde de nødvendige personoplysninger. Hvad angik oplysninger om skibenes officerer (skibsførere, telegrafister, styr mænd og mestre) skulle PET samarbejde med re-

307 Erik Nørgaard, *Drømmen om verdensrevolutionen. Komintern og de revolutionære søfolk. Fra den russiske revolution til Hitlers magtovertagelse* (Bogan, 1985); samme: *Truslen om krig. Komintern, folkefront og 5. kolonne. Fra Hitlers magtovertagelse til den spanske borgerkrig* (Bogan, 1985); samme: *Krigen før krigen. Wollweber-organisationen og skibssabotagerne. Fra den spanske borgerkrig til besættelsen af Danmark*. (Bogan, 1985); samme: *Krig og slutspil. Gestapo og dansk politi mod Kominterns "bombefolk". Fra besættelsen af Danmark til idag*. (Bogan, 1985).

308 Se beskrivelsen af Wollweber-netværket i Kommissionens beretning om PET's overvågning af DKP fra 1945 til 1989 i bind 6.

309 PET, emnesag: (Formodentlig Eivind Larsen), notat, 21. august 1951.

310 Ibid.: Referat af møde den 4. september 1951.

derne, Radiotelegrafistforeningen, Styrmandsforeningen og Mesterforeningen. Personoplysninger om den øvrige besætning kunne PET fremskaffe fra forhyringskontoret i København, der førte et centralkartotek over alle påmønstrede søfolk, og Handelsministeriet, der registrerede alle udenlandske statsborgere på danske skibe.³¹¹ Det fremgår ikke af den bevarede sag i PET's arkiv om personundersøgelser af søfolk, om PET efterfølgende etablerede et samarbejde med alle de pågældende organisationer.

En anden grund til, at udviklingen i forbundet blev fulgt med særlig interesse, ikke blot af Afdeling E/PET, men også af den amerikanske ambassade, var bestemmelserne i den såkaldte McCarran Act fra 1950 om, at udenlandske søfolk skulle have gyldige visa for at kunne gå i land i USA.³¹² I overensstemmelse med loven nægtede State Department at udstede visa til kommunistiske søfolk. Formanden for Sømændenes Forbund var frem til 1954 socialdemokraten Thomas Laursen, der var kendt som en enevældig leder, der styrede forbundet med hård hånd, og som selv tog alle beslutninger. Han havde ry for at holde kommunisterne uden for indflydelse, samtidig med at han kæmpede hårdt for at forbedre medlemmers arbejdsvilkår. Men samtidig spillede han en dobbeltrolle. Mens han offentligt protesterede mod visumkravene og kaldte dem for ”russiske metoder”, mødtes han ofte med den amerikanske arbejdsattaché Robert Caldwell. Ifølge ambassadens senere indberetning til Washington havde Laursen understreget, at selvom han var imod loven, var det vigtigt, at de danske søfolk overholdt den: “Han var faktisk den eneste blandt repræsentanterne fra danske redere og søfolk, der aktivt samarbejdede med ambassaden i dens forsøg på at iværksætte programmet med at dokumentere danske søfolk, som krævet af loven.”³¹³ Hvis denne beskrivelse er rigtig, betyder det, at forbundsformanden var amerikanernes vigtigste kilde til oplysninger om kommunistiske søfolk. Dette viser, hvor vigtigt det var for de danske og amerikanske myndigheder, at ledelsen i forbundet forblev på socialdemokratiske hænder. Hvis kommunisterne overtog kontrollen med forbundet, ville informationsstrømmen høre op, og det ville være op til de dan-

311 Ibid.: Mødereferat, 12. september 1951.

312 Christian Tortzen, *En Sømand han maa lide. Sømændenes Forbund 1897-1997*. Bind II: *De sidste 50 år. Kampen fortsætter* (Pantheon, 2007), s. 38.

313 ”In fact, he was virtually the only interested party among Danish shipowners or seafarers’ representatives who actively cooperated with the Embassy in its endeavours to get underway the program of documenting of Danish seamen as required by the Act.” NA, RG59, CDF 1950-54, box 5135: Svend A. Godfredsen, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 776, January 26, 1954, 859.062/1-2654, Confidential File.

ske myndigheder eller ambassaden at indsamle de nødvendige oplysninger, hvis danske skibe fortsat skulle kunne anløbe amerikanske havne.

Selvom Sømændenes Forbund var fuldstændigt domineret af socialdemokraterne, havde PET i nogen tid konstateret tegn på, at kommunisterne var ved at opnå en vis indflydelse. I slutningen af 1953 konstitueredes en matros som agitator. Agitatoren havde til opgave at aflægge besøg i alle skibe, hvor der var påmønstret danske søfolk, for at efterse fagforeningsbøger, inddrive kontingent og orientere om forbundets virksomhed. Matrosen blev betegnet som ”en meget fremtrædende kommunist af den afgjorte provokerende type”, og forbundets ledelse udtrykte over for Afdeling E bekymring for, at han ville misbruge sin stilling til at vinde proselytter blandt besætningerne.³¹⁴ Da PET søgte i sit arkiv, dukkede der en oplysning op om, at matrosen havde organiseret en kommunistisk gruppe, da han i 1952 havde været påmønstret dampskibet *Garonne*. Da skibet lagde til ved Bergen, var matrosen ved flere lejligheder blevet set i selskab med en navngiven sekretær i det norske kommunistparti, der var en kendt ”Wollwebermand”. Under et af sine besøg om bord havde nordmanden båret dokumentmapper, kufferter og tre fyldte sække i land.³¹⁵ Det blev således antydnet, at den ledende kommunist i forbundet på en eller anden måde var involveret i illegale aktiviteter, muligvis i forbindelse med Wollweber-netværket.

Situationen i forbundet ændrede sig efter den 11. januar 1954, da Thomas Laursen døde, og både Afdeling E, PET og ambassaden fulgte udviklingen tæt. Det var amerikanernes opfattelse, at kommunisterne fiskede i rørte vande, og at det var deres langsigtede strategi at erobre flertallet i bestyrelsen. Socialdemokraterne kunne dog berolige dem med, at man havde iværksat en velfinansieret kampagne blandt medlemmerne med det formål at gøre det kommende formandsvalg til ”et velrettet slag” (”a well-directed blow”) mod den fortsatte infiltration i forbundets ledelse.³¹⁶ Ifølge de danske tjenesters oplysninger forsøgte kommunisterne at få en underhåndsaftale om et fredsvalg i stand, således at man delte bestyrelsesposterne imellem sig. Kommunisterne skulle også have tilbudt ikke at opstille en kandidat til formandsposten mod, at matrosen beholdt stillingen som agitator. Socialdemokraterne afslog imidlertid tilnærmelserne, og selvom kommunisterne stillede med DKP’s partisekretær Svend Nielsen, blev

314 PET, emnesag: Notits, 12. november 1953.

315 Ibid.: Notits, 2. december 1953.

316 NA, RG59, CDF 1950-54, box 5135; James W. Gantenbein, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 318, September 30, 1954, 859.062/9-3054.

den socialdemokratiske kandidat, Børge Petersen, valgt som ny formand på den ekstraordinære generalforsamling.³¹⁷ Der skulle imidlertid også gennemføres en urafstemning blandt medlemmerne, og under valgkampen forlød det fra ”en absolut pålidelig kilde”, at Svend Nielsen havde meldt sig arbejdsløs. Afdeling E refererede socialdemokratiske kilder for den opfattelse, at den kommunistiske kandidat forsøgte at overbevise medlemmerne om, at han ville sørge for, at alle kom i arbejde.³¹⁸ Uanset hvad årsagen var, blev valget en katastrofe for kommunisterne: Både Svend Nielsen og agitatoren tabte til deres socialdemokratiske modstandere, og bestyrelsen var nu rent socialdemokratisk.³¹⁹

De oplysninger om magtkampen i forbundet, der tilflød de danske tjenester og den amerikanske ambassade, stammede fra socialdemokratiske kredse, og det rejser spørgsmålet, hvor troværdige de var. Socialdemokraterne havde selv sagt en interesse i at fremstille deres modstandere i et så konspirativt lys som muligt. Det blev endnu tydeligere i den kommende tid, da forbundet igen skulle finde en ny formand. Efter få måneder på posten måtte Børge Petersen trække sig tilbage af helbredsmæssige årsager, og iagttagere tæt på bestyrelsen forudsagde over for Afdeling E, ”at der fra kommunistisk side paany vil blive sat alle sejl til for at forsøge at erobre formandsposten.”³²⁰ På generalforsamlingen blev socialdemokraten From Andersen valgt til ny formand, matrosen blev igen valgt til agitator,³²¹ mens Svend Nielsen slet ikke stillede op og i stedet drog på langfart, hvilket straks blev sat i et mistænkeligt lys af uidentificerede kilder: ”Man sammenholder ogsaa kendsgerningen med, at der har været stærke gisninger fremme om, at Svend NIELSEN for nylig under paaskud af ferie skal have aflagt besøg i Moskwa, hvorfor man ogsaa tager muligheden for, at rejsen kan staa i forbindelse med kurervirksomhed, i betragtning.”³²² Så vidt det vides, fremkom der ikke yderligere oplysninger, der kunne be- eller afkræfte formodningen. Afdeling E’s kilder kunne også oplyse, at der var noget fordækt over agitatorens besøg på skibene. Mens han selv undlod at propagandere for sine politiske synspunkter, efterfulgtes hans besøg altid af en matros, der blev betegnet som ”en pagaende og provokerende kommunist”. Man havde bemærket, at denne matros

317 PET, emnesag; Notitser, 25. januar 1954 og 28. januar 1954.

318 Ibid.: Notits, 10. februar 1954.

319 Ibid.: Notits, 23. april 1954.

320 Ibid.: ”Emne: Nyt formandsvalg i Sømændenes forbund”, 11. august 1954. Også: ”Vedr. Sømændenes Forbund, der den 5’ og 6’ds. afholder ordinær generalforsamling”.

321 Ibid.: ”Generalforsamlingen i Sømændenes Forbund”, 9. november 1954.

322 Ibid.: Notits, 6. december 1954.

kørte rundt på en scooter, hvilket havde givet anledning til en vis undren, da man ikke mente, han havde tjent nok til at købe et sådant køretøj. Selvom agitatorens modstandere i forbundet således fodrede tjenesten med anklager om undergravende kommunistisk virksomhed, måtte de dog også erkende, at han selv uden denne aktivitet var i stand til at skaffe sig mange stemmer, idet han var en dygtig fagforeningsmand.³²³ Agitatoren blev i den følgende tid i særlig grad genstand for tjenestens interesse. Ved urafstemningen i 1955 blev han endeligt valgt til posten som agitator, og sammen med en partifælle blev han desuden indvalgt i bestyrelsen.³²⁴ I foråret 1956 forlød det, at ”man”, dvs. socialdemokraterne, i forbundet havde ”rettet opmærksomheden” mod ham, og at ”man” forventede, at han pønsede på konfrontationer med politiet. Indberetningen sluttede med bemærkningen: ”Man forsøger for tiden at holde kontrol med [-]s færden.”³²⁵ Det må betyde, at socialdemokraterne i Sømændenes Forbund eller AIC holdt den ledende kommunist i forbundet under en form for overvågning. Ikke overraskende fremstillede Afdeling E’s kilder den kommunistiske agitators kritik af den socialdemokratiske ledelse for at gå redernes ærinde som et forsøg på at vælte ledelsen og ”bringe en kommunistisk bestyrelse til magten.”³²⁶ Således tyder en del på, at Afdeling E/PET’s oplysninger om kommunisterne i Sømændenes Forbund var noget farvet af at stamme fra socialdemokratiske kilder.

Afdeling E/PET’s interesse i den kommunistiske aktivitet i Sømændenes Forbund var ikke begrænset til kampen om ledelsen. I 1954 kunne Afdeling E således indberette, at formanden for Søfyrbøderne, den tidligere DKP’er Richard Jensen, og DKP kæmpede om at få hver deres mand ansat som bestyrer for ”Søfolkens Mindehotel”.³²⁷ Senere forlød det, at socialdemokraterne støttede ansættelsen af en ”meget kendt og ivrig kommunist” som dagportier på hotellet, åbenbart fordi de derved håbede at forhindre ham i at drive politisk virksomhed i forbundet. Den pågældende trak imidlertid sin ansøgning tilbage, hvilket skulle være sket på DKP’s foranledning, idet partiet havde brug for at mobilisere alle egnede kræfter i kampen om magten i forbundet.³²⁸ Tjenesten fulgte også sagen om forbundets tidligere repræsentant i New York, Frederik Bernhard Clausen,

323 Ibid.: Notits, 8. marts 1955.

324 Ibid.: Notits, 27. april 1955.

325 Ibid.: Notits, 6. marts 1956.

326 Ibid.: Notits, 24. oktober 1956.

327 Ibid.: Notits, 24. august 1954.

328 Ibid.: Notitser, 10. oktober og 28. november 1956.

der havde gjort sig upopulær, fordi han optrådte som ”en fin herre”, var på lidt for venskabelig fod med de amerikanske redere og mæglere og ignorerede forbundets anvisninger. I november 1955 dukkede Clausen op i Danmark, hvor han angiveligt skulle have været i kontakt med kommunisterne. Ifølge Afdeling E’s kilder blev Clausen anset for at være politisk upålidelig, der blev gisnet om, at han tilhørte et af korrupsionssystemerne i New Yorks havn, han blev betegnet som den ”fødte agenttype”, og afslutningvis blev det bemærket, at han under besøget kørte rundt i et dollargrin.³²⁹ Selvom den tidligere repræsentant blev afhørt af politiet om sine forhold i en anden anledning, lykkedes det ikke at komme hans eventuelle forbindelser til kommunisterne nærmere.³³⁰

Kortlægningen af kommunisterne på nøglepunktsvirksomheder

Tilstedeværelsen af kommunistiske arbejdere på arbejdspladser, der måtte antages at være af vital betydning i en krise- eller krigssituation, udgjorde et særligt sikkerhedsproblem. PET’s indsats på dette område byggede på flere retningslinjer. I 1952 udsendte Forsvarsministeriet en forholdsordre til Forsvaret i forbindelse med et angreb på Danmark. Det fremgik heraf, at politiet havde til opgave at bistå de militære myndigheder med at bekæmpe femte kolonnevirksomhed.³³¹ Tjenestens rundskrivelse nr. 14 fra december 1953 fastslog, at det var en af PET’s opgaver at hindre infiltration og femte kolonnevirksomhed i den offentlige forvaltning og andre ”livsvigtige virksomheder”. Centralafdelingen var derfor interesseret i oplysninger om personer, der kunne befrygtes at ville udøve en sådan virksomhed.³³² I 1955 anbefalede en ekspertgruppe under Det nordatlantiske Råd, at hvert medlemsland oprettede et organ, der skulle udarbejde fortegnelser over såkaldte nøglepunkter, som det var afgørende at beskytte mod infiltration og sabotage.³³³

I Danmark blev udarbejdelsen af fortegnelsen over nøglepunkter varetaget af Forsvarsstabens Nøglepunktssektion. Den skelnede mellem nøglepunkter, der

329 Ibid.: Notitser, 1. december 1955 og 9. december 1955.

330 Ibid.: Notits, 20. december 1955.

331 PET, emnesag: ”Kundgørelse for forsvaret”, Forsvarsministeriet, 6. marts 1952, underskrevet Harald Petersen.

332 Ibid.: ”Rundskrivelse nr. 14/1953”, 11. december 1953.

333 Ibid.: Brev til Justitsministeriet, 28. marts 1955.

blev defineret som virksomheder og private og offentlige institutioner, der var absolut nødvendige i totalforsvaret, og objekter eller bevogtningspunkter, der var vigtige i totalforsvaret.³³⁴ Nøglepunkterne omfattede militære depoter, baser, kommando- og kommunikationsinstallationer, transportknudepunkter, offentlige værker, kemiske og medicinske forskningsindustrier, vigtige industrivirksomheder (inklusive militærindustri, skibsværfter og telekommunikation) og civilforsvarsinstallationer.³³⁵ I begyndelsen af 1960'erne omfattede fortegnelsen omkring 3.000 objekter, hvoraf 276 blev betegnet som nøglepunkter.³³⁶

Den 1. september 1955 oprettede PET en ny afdeling III (senere afdeling II), der havde infiltration i nøglepunkter som sit vigtigste arbejdsområde.³³⁷ Afdelingen førte et stikordsregister, et navneregister og arbejdsmapper over nøglepunkterne.³³⁸ Det nye arbejde med kontrollen af nøglepunkterne betød, at der var behov for, at PET etablerede flere kontakter til institutioner og virksomheder, der kunne videregive oplysninger om de ansattes politiske tilhørsforhold og pålidelighed. I København blev dette arbejde varetaget af Afdeling E, der allerede havde etableret kontakt til ledelsen på flere store virksomheder.³³⁹ PET var imidlertid klar over, at det krævede stor forsigtighed at tage kontakt til virksomhederne:

”Det bør fastslås, at den opgave, der her er pålagt politiets efterretningstjeneste, er uhyre vanskelig, arbejdspladserne er et særlig ømtåleligt felt for vor virksomhed. Hensynet til sikkerhed for diskretion må veje tungt ved udvælgelse af kontakter og i arbejdet i det hele taget.”³⁴⁰

Under forhandlingerne med Forsvarsstabens Nøglepunktssektion blev deltagerne enige om to hovedprincipper for PET's arbejde med kontrollen af nøglepunkterne. For det første skelnede PET i sin trusselsvurdering mellem 1) faren for spionage og anden undergravende virksomhed i fredstid og 2) sabotage i en krise- eller krigstid. Langt hovedparten af de ansatte i nøglepunkterne, der havde PET's årvågenhed, tilhørte den sidste kategori, og det var derfor PET's

334 Ibid.: Mødet den 28. september 1965 med ministeriernes kontaktpersoner til Nøglepunktssektionen.

335 Ibid.: Notits, ”Infiltration”, 11. april 1956.

336 Ibid.: ”Orienteringsmøde vedr. Nøglepunkter, den 20. november 1964”.

337 Ibid.: ”Redegørelse af 1. februar 1956 vedrørende infiltration i nøglepunkter, Afd. III”.

338 Ibid.: ”Oprettelse af nøglepunktskartotek”, 10. oktober 1955; notits, ”registrering i afd. III”.

339 Ibid.: Notits, 2. marts 1956.

340 Ibid.: ”Infiltration”, 11. april 1956.

hensigt at føre en tilbageholdende politik og begrænse sin indsats til at identificere eventuelle kommunister ”med henblik på at kunne ”rense ud” i en krisesituation ... ”.³⁴¹ Det var således ikke PET’s mål at forflytte eller afskedige ansatte ved nøglepunkter, som blev identificeret som kommunister. En eventuel udrensning skulle først foregå i en krisesituation, og ifølge drøftelser mellem PET og FE var det de lokale politimestre, der i en sådan situation havde ansvaret for at rette henvendelse til de pågældende virksomheder og anmode om øjeblikkelig afskedigelse af de ansatte, der blev anset for at udgøre en sikkerhedsrisiko. Listerne over disse personer skulle derfor ligge i politikredsene.³⁴² Årsagen til, at PET nøjedes med at kortlægge og konstatere kommunisternes tilstedeværelse, var muligvis, at det ville være politisk kontroversielt, hvis myndighederne i fredstid begyndte at udrense ansatte i private og offentlige virksomheder alene på grund af deres politiske tilhørsforhold. Det var kun i forbindelse med særligt sensitive nøglestillinger, såsom i NATO-kontorer og i Forsvaret, at tjenesten forsøgte at holde kommunisterne ude af hensyn til faren for spionage eller sabotage.³⁴³ PET var også opmærksom på de såkaldte ”hjertekamre” i nøglepunkterne, som måtte holdes fri for kommunistisk infiltration. Det kunne for eksempel dreje sig om stillingen som personalechef, der gav mulighed for at ansætte kommunister.³⁴⁴

For det andet enedes PET og Forsvaret om, at Forsvaret selv skulle have ansvaret for kontrollen med sine egne nøglepunkter. Dette omfattede det civile personale ved de militære installationer og arbejdspladser. De to parter enedes om, at FE skulle oprette et nøglepunktsregistratur, der svarede til PET’s.³⁴⁵ PET’s rolle blev herefter begrænset til at foretage personundersøgelser for Forsvaret, og en repræsentant for PET understregede over for Forsvaret, ”at man ikke måtte vente, at PET i en kritisk situation skulle kunne give oplysninger om infiltrationsens omfang f.eks. på Holmen.”³⁴⁶

341 Ibid.: ”Notits vedrørende afdeling III”, 22. januar 1954. Jf. *ibid.*: Ekstraktafskrift, 28. marts 1955; brev til Justitsministeriet, 28. marts 1955, påtegnet MJ/R. Det begrænsede formål fremgår også tydeligt af en oversigt fra 1956 om PET’s opgaver vedrørende nøglepunkter: ”Det skal her fastslås, at der ikke i denne forbindelse, nemlig i forholdet til forsvarrets nøglepunktliste, tilsigtes nogen forhindring af infiltration. Som en hovedregel må og skal resultatet af en undersøgelse på et nøglepunkt ikke tilkendes gives over for pågældende styrelse eller ledelse.” *Ibid.*: ”Infiltration”, 11. april 1956.

342 *Ibid.*: Notits, 9. december 1955.

343 *Ibid.*: ”Notits vedrørende afdeling III”, 22. januar 1954.

344 *Ibid.*: Notits, 9. december 1955.

345 *Ibid.*: Notits, 9. december 1955.

346 *Ibid.*: Notits, 5. december 1955.

Det er således det generelle indtryk, at PET søgte at begrænse sin rolle i forbindelse med sikringen af nøglepunkterne. Dette skyldtes sandsynligvis både politiske og ressourcemæssige årsager. En mere aggressiv indsats med udrensning af kommunister ville sandsynligvis udløse politisk kritik, og indsamlingen og bearbejdelsen af personoplysninger var en mandskabskrævende opgave. Det blev således bemærket i en oversigt over PET's indsats på området, at ledelsen havde set det som "en af de vigtigste opgaver" at søge antallet af nøglepunkter reduceret, således at tjenesten havde mulighed for at løse sine opgaver.³⁴⁷ Spørgsmålet er da også, om PET var i stand til effektivt at kortlægge den kommunistiske tilstedeværelse på nøglepunkterne. Nøglepunktsafdelingen klagede gentagne gange over, at dens arbejde var tidsrøvende, og at afdelingen var underbemandet.³⁴⁸ En status i februar 1956 viste, at PET manglede viden om infiltrationen i 292 af de da 377 nøglepunkterne, og at tjenestens oplysninger var behæftet med stor usikkerhed. Således var der en fejlprocent på 63 % i oplysningerne vedrørende personalet ved Københavns lufthavn.³⁴⁹ Efterhånden som PET fik bearbejdet det indsamlede materiale, fik tjenesten et bedre overblik over omfanget af den kommunistiske tilstedeværelse ved nøglepunkterne.³⁵⁰

PET's kontrol med kommunisterne på nøglepunkterne kan illustreres med våben- og ammunitionsfabrikkerne.³⁵¹ De omfattede i begyndelsen af 1950'erne Dansk Industri Syndikat (det tidligere Riffel Syndikatet), A/S Wejra, Schultz & Larsens geværfabrik, A/S Dansk Ammunitionsfabrik og De Danske Sprængstoffabrikker. Den vigtigste var Dansk Industri Syndikat, der beskæftigede 1.000 arbejdere, og som producerede maskinpistoler og maskingeværer, der bl.a. blev leveret til USA og Indonesien.³⁵²

Myndighederne var i de første år af den kolde krig bekymret for muligheden af, at kommunisterne med magt skulle forsøge at bemægtige sig våbenfabrikernes betydelige lagre af våben. I oktober 1948 foretog Københavns politis præ-

347 Ibid.: "Infiltration", 11. april 1956.

348 Ibid.: "Referat af inspektion i afdeling II (NP) den 11/6 1957", 13. juni 1957; "Oversigt for 1957 for afdeling II/NP".

349 Ibid.: "Redegørelse af 1. februar 1956 vedrørende infiltration i nøglepunkter, Afd. III", 1. februar 1956.

350 Ibid.: "Oversigt for 1957 for afdeling II/NP".

351 Denne fremgangsmåde er valgt, idet en række af nøglepunktssagerne er makuleret. Det drejer sig bl.a. om sagerne vedrørende DSB, SAS, Kastrup Lufthavn, Holmen, Ammunitionsarsenalet og Sjællandske Tøjhus og Våbenarsenalet.

352 PET, emnesag: Statens Våbenkontrol til Justitsministeriet, 30. oktober 1952. Mærket fortroligt.

ventive afdeling en inspektion af Dansk Industri Syndikats fabrik i Frihavnen og konstaterede, at selvom de eksisterende sikkerhedssystemer blev forbedret, ville de ikke kunne beskytte fabrikken mod et anslag forøvet af ”en politisk organisation”, som det forsigtigt blev formuleret.³⁵³ Situationen var ikke blevet meget bedre fire år senere, hvor Statens Våbenkontrol fandt, at mens de fem våben- og ammunitionsfabrikker var sikret mod lejlighedstyverier, så var der ikke skabt noget værn mod ”et organiseret kupforsøg”.³⁵⁴ Dansk Industri Syndikat havde derfor i hemmelighed taget skridt til at modgå et eventuelt kommunistisk forsøg på at erobre fabrikken. Direktør Poul Binzer meddelte i fortrolighed Statens Våbenkontrol, at der var blevet dannet en strengt hemmelig organisation på fabrikken:

”Formålet med denne organisation er i en given situation at kunne mønstre et tilstrækkeligt stort antal loyale medarbejdere på fabrikken, der vil være rede til i virksomhedens nøglepositioner med magt at modstå et kupforsøg. Man håber herved at være i stand til under alle omstændigheder at forsinke et sådant kupforsøg så meget, at der kan komme assistance fra myndighederne.

Organisationens kerne menes at være 18-20 mand. Direktør Binzer kender selv kun ganske få af dem, idet princippet er det samme som i besættelsestidens grupper, at den enkelte kun skal kende den eller de personer og have kendskab til det der er absolut nødvendigt for hans opgaver.”³⁵⁵

Direktør Binzer skønnede, at der fandtes 100 til 150 kommunister blandt arbejderne, og at højst 50 af disse ville tage aktivt del i et kupforsøg. Man havde truffet aftale om et samarbejde med hjemmeværnet, og direktøren anmodede om, at fabrikken blev underrettet, hvis myndighederne fik oplysninger om, at der blev planlagt et angreb, således at den hemmelige organisation kunne aktiveres.³⁵⁶ Dette eksempel viser, at der i hvert fald på nogle strategisk vigtige arbejdspladser blev oprettet de fabriksværn, som havde været under overvejelse i Justitsministeriet i forbindelse med reorganiseringen af efterretningstjenesterne i 1950. Disse fabriksværn kan ses som arbejdspladsernes parallel til ’stay-behind’-grupperne, og de giver også et indtryk af, hvor udbredt frygten for en kommunistisk op-

353 Ibid.: Afskrift af rapport, 27. oktober 1948, vedlagt brev fra Haslund til vicepolitichef Brix, 4. februar 1953.

354 Ibid.: Statens Våbenkontrol til Justitsministeriet, 30. oktober 1952.

355 Ibid.: Statens Våbenkontrol, notits mærket Strengt fortroligt, 29. august 1952.

356 Ibid.

stand, eventuelt i forbindelse med et militært angreb fra Øst, var i tiden efter udbruddet af Korea-krigen.³⁵⁷

Overvejelserne om et værn mod den ydre trussel – et angreb udefra på fabrikken – hang således tæt sammen med værnet mod den indre trussel i form af kommunistiske arbejdere. I forbindelse med, at Justitsministeriet i 1953 tog spørgsmålet om våben- og ammunitionsfabrikkernes sikkerhed op, udarbejdede PET et papir med en række forslag til forbedring af sikringen af Dansk Industri Syndikat. Det hed her, at det skulle undersøges, hvor i fabrikken eventuelle ”politisk upålidelige arbejdere” var beskæftiget, og om de fandtes i stillinger, hvor de ville være i stand til at udføre sabotage eller havde adgang til fortrolige oplysninger.³⁵⁸ Papiret viser, at man i PET overvejede at kortlægge de kommunistiske arbejdere i nøglepunkterne inden oprettelsen af nøglepunktsafdelingen i 1955. Efter en række forhandlinger med Københavns politidirektør og flere politimestre kunne PET i begyndelsen af 1954 underrette Justitsministeriet om, hvilke forslag man havde til forbedring af sikkerheden. For det første understregede tjenesten, at det ville være forbundet med så betragtelige økonomiske udgifter og store ulemper for produktionen, at det ikke var realistisk at etablere et effektivt værn mod et eventuelt ”velorganiseret kupforsøg”. PET foreslog derfor, at man stillede spørgsmålet i bero indtil et tidspunkt, hvor myndighederne modtog oplysninger om et planlagt kupforsøg ”eller fordi samfundsforholdene i almindelighed antager en ekstraordinær karakter på grund af indre voldsomme uroligheder eller på grund af truende udsigter til en ny krig.”³⁵⁹ For det andet var det PET’s opfattelse, at ingen af virksomhederne var så vigtige, at man allerede i fredstid skulle hindre infiltration foretaget af ”nationalt upålidelige elementer”. Dertil kom, at det ville være praktisk umuligt for tjenesten at forhindre infiltration i Dansk Industri Syndikat på grund af virksomhedens størrelse. Det betød dog ikke, at det ikke var PET’s opgave at kortlægge de kommunistiske arbejdere i nøglepunkterne:

”På grund af den interesse, som det offentlige imidlertid har i at undgå, at de pågældende virksomheder og deres produktion under en situation med voldsomme indre uroligheder eller lige inden eller ved et krigsudbrud kommer på forkerte hænder, søger man dog herfra i samarbejde med lokale politichefer allerede i dag

357 Se også Kommissionens beretning om ’Stay-Behind’ og Firmaet i bind 5.

358 PET, mneseag: ”Dansk Industri Syndikat (D.I.S.A.)”, 22. jan. 1953. Papiret er vedlagt en notits dateret 16. januar 1953, der var PET’s svar på brev fra Justitsministeriet til vicepolitichef E. Brix, 5. januar 1953.

359 Ibid.: Brev til Justitsministeriet, 20. februar 1954. På brevet er påført ”AN” (Arne Nielsen).

så vidt muligt at klarlægge omfanget og eventuelt tillige placeringen af nationalt upålidelige elementer i disse virksomheder for det tilfælde, at man under en af de nævnte ekstraordinære situationer for landet må søge truffet effektive sikkerhedsforanstaltninger mod en sådan infiltration, og der er på dette område et udmærket samarbejde mellem ledelsen af virksomhederne og politiet.”³⁶⁰

Det fremgår ikke, om der var udarbejdet detaljerede planer for de omtalte ”effektive sikkerhedsforanstaltninger” i en krise- eller krigssituation, og om de indebar skærpet overvågning, afskedigelse eller internering af de kendte kommunister. Det er imidlertid klart, at det var PET’s opgave at holde øje med udbredelsen og placeringen af kommunisterne på arbejdspladser af strategisk vigtighed. Endelig beskrev PET proceduren for sikkerhedsundersøgelser i virksomheder, der udførte ordrer for Forsvaret:

”Princippet for dette samarbejde er efter de fastlagte retningslinier det, at politiets efterretningstjeneste meddeler forsvarsstabens efterretningsafdeling, hvad der måtte være kendt om de personer på hvilke der spørges, og det er herefter forsvarrets sag at afgøre, hvorvidt den pågældende er egnet til betroet tjeneste under forsvarret.”³⁶¹

PET’s kortlægning af kommunisterne på Dansk Industri Syndikat var således mere omfattende end kortlægningen af ikke-strategiske arbejdspladser. PET fulgte nøje den politiske stilling inden for arbejdernes forskellige klubber og indsamlede lister over klubmedlemmerne og tillidsmændene; ud for hvert navn var der med et ”her +” eller ”her -” angivet, om de pågældende var kendt i Afdeling E’s kartoteker. Således kunne afdelingen i 1953 konstatere, at kommunisterne sad på de tre vigtigste poster i fællesklubben, fire ud af seks formandsposter og 13 ud af 33 bestyrelsesposter.³⁶² Nyvalgte bestyrelsesmedlemmer, der var kendt på virksomheden som ”ivrig kommunist” eller ”kommunistisk sympatisør”, blev identificeret og registreret.³⁶³ PET søgte også at identificere så mange kommunistiske arbejdere som muligt. Allerede i 1950 havde tjenesten modtaget en liste fra Afdeling E over ansatte, der ifølge deres optræden og udtalelser blev betragtet

360 Ibid.

361 Ibid.

362 PET, emnesag: Notits, 29. april 1953.

363 Ibid.: Notits, 29. april 1955.

som kommunister.³⁶⁴ Tre år senere udarbejdede PET en liste over 43 ansatte på Dansk Industri Syndikat, der var kendt i tjenesten. En række af de pågældende var opført på listen på grundlag af endog meget detaljerede oplysninger om deres kommunistiske aktiviteter, men et stort antal synes at have været registreret på et noget usikkert grundlag. Således var flere udelukkende medtaget på grundlag af en oplysning fra 1948 om, at pågældende var kommunist. Det fremgår ikke, hvad en sådan oplysning byggede på. Andre ansatte var medtaget med henvisning til, at vedkommende ”er muligvis ikke overbevist kommunist, men tilkendegiver tydeligt, at han sympatiserer med kommunisterne”, vedkommende måtte ”iflg. sine udtalelser og optræden betragtes som kommunist”, den pågældende havde udvist ”kommunistiske tilbøjeligheder” eller var ”nu kommunistisk talende”.³⁶⁵ Det fremgår ikke, hvad der nærmere mentes med disse noget subjektivt ladede beskrivelser eller hvorfra de stammede. De mest sandsynlige kilder var nok virksomhedens ledelse eller socialdemokratiske kontakter. Dette indebar risikoen for, at arbejdere, der var kritiske over for ledelsen eller fagbevægelsen, kunne blive hængt ud som kommunister og således registreret i PET.

Listen over kommunistiske arbejdere på Dansk Industri Syndikat blev jævnlige ført ajour. Således tilføjede Afdeling E i 1956 navnene på 14 personer,³⁶⁶ og i 1960 blev 13 navne slettet fra listen, idet de ikke længere var ansat i virksomheden.³⁶⁷ Tjenesten identificerede også kommunister blandt de ansatte på grundlag af, at de var Land og Folk-abonnenter,³⁶⁸ eller fordi de havde været medunderskriver på Stockholm-appellen.³⁶⁹ Mere usikre var oplysningerne om ægteparret, der begge var ansat på fabrikkens tegnestue, og som angiveligt gav udtryk for ”kommunistiske tanker” og udtrykte deres utilfredshed med våbeneksporten til USA.³⁷⁰ I et andet tilfælde havde en ansat ved Syndikatet anmeldt et indbrud. Under optagelsen af rapporten udnyttede politiet muligheden for at kigge sig lidt omkring og fandt i en skuffe i soveværelset et medlemsbevis til DKP. Disse oplysninger tilgik PET, der derved kom i besiddelse af materiale, der var fremskaffet i forbindelse med en gerningsstedsundersøgelse.³⁷¹

364 Ibid. (Gamle kort fra tidligere Plankartotek): Notits dateret 8. november 1950.

365 Ibid.: ”Vedr. DANSK INDUSTRI SYNDIKAT”, 21. januar 1953.

366 Ibid.: Notits, 20. september 1956.

367 Ibid.: Notits, 22. februar 1960.

368 Ibid.: Notits, 26. januar 1953.

369 Ibid.: Notits, 28. januar 1954.

370 Ibid.: Notits, 19. maj 1954.

371 Ibid.: Notits, 29. juli 1961. Et andet eksempel på kortlægningen af kommunister på en ”livsvigtig

Udrensningen af kommunister fra militære arbejdspladser

Den potentielle fare som den kommunistiske tilstedeværelse på militære arbejdspladser udgjorde, og som PET måtte være på vagt overfor, kan illustreres med Arbejdsmændenes Fagforening for Hær og Flåde. I november 1948 berettede FE i en rapport, der blev videresendt til statsminister Hans Hedtoft, om et nyligt hemmeligt møde for de kommunistiske bestyrelsesmedlemmer af fagforeningen. Ifølge FE skulle deltagerne have modtaget instrukser for den fremtidige agitation og for kommunistisk infiltration og undermineringsarbejde inden for hæren og søværnet. De kommunistiske bestyrelsesmedlemmer var alle ansatte på militære virksomheder, og det blev formodet, at mindst en af dem havde forbindelse til den sovjetiske efterretningstjeneste.³⁷² Det er uvist, hvilke kilder disse oplysninger byggede på, eller hvor troværdige de var, men rapporten giver et ganske godt indtryk af efterretningstjenesternes trusselsbillede i 1948. Rapportens troværdighed bestyrkes af oplysninger fra de sovjetiske arkiver, der viser, at den kommunistiske formand for Arbejdsmændene for Hær og Flåde indtil 1949, Frits Møller, i december besøgte den sovjetiske legation, hvor han talte med gesandten Andrej Plakhin.³⁷³

Som tidligere beskrevet aftalte PET og FE i 1955, at Forsvaret selv skulle holde kontrol med de militære arbejdspladser, og at PET's rolle var begrænset til at foretage personundersøgelser. Spredte oplysninger viser dog, at Afdeling E i 1950'erne og 1960'erne fulgte den politiske stilling i fagforeningen for Arbejdsmænd ved Hær og Flåde og på vigtige militære arbejdspladser som Ammunitionssarsenalet, Holmen og hærens værksteder.³⁷⁴ PET indsamlede også oplysninger om ansatte, der var kendte som kommunister, eller som havde forbindelser

virksomhed" var Helsingør politis undersøgelse af "arbejdernes politiske tilhørsforhold" på Helsingør skibsværft i 1957. Kontaktmandens indberetning til PET fyldte 80 sider og indeholdt oplysninger på 321 formodede kommunister og sympatisører blandt personalet. I indberetningen søgte kontaktmændene at identificere de personer, der blev anset for at udgøre en fare i en krisesituation. PET, emnesag: "Livsvigtig Virksomhed", 11. oktober 1957.

372 Indberetning, 1. november 1948, i: Thorsten Borring Olesen, "Dokumentation. Forsvarsministeriet: Indberetninger om DKP 1948-49", *Arbejderhistorie*, nr. 4, 2002, s. 108-109.

373 Bent Jensen, *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965* (Odense Universitetsforlag, 1999), s. 330.

374 PET, emnesag: Notitser, 5. november 1953 og 30. juli 1956. PET, emnekartotek: "Org. m.v. – Fagforeninger. Arbejdsmænd ved Hær og Flåde"; "Dansk Smede- & Maskinarbejderforbund – afd. 8"; "DSMF, afd.10 (Orlogsværftet)".

til den sovjetiske ambassade. Som sagt havde Forsvaret selv ansvar for at sikre de militære arbejdspladser, hvilket har sat sig spredte spor i PET's materiale. For eksempel anmodede ordenstjenesten på Holmen i 1949 om oplysninger på nogle personer,³⁷⁵ hvilket tyder på, at det var ordenstjenesten, der på dette tidspunkt screenede de ansatte. En liste fra FE, der indeholdt navnene på kommunister eller sympatisører på Ammunitionsarsenalet,³⁷⁶ viser, at FE varetog overvågningen af kommunister på de militære arbejdspladser.

Som omtalt ovenfor tog PET ingen skridt til at udrense kommunister fra nøglepunkter. Den vigtigste aktør i arbejdet med at holde kommunisterne ude fra de militære arbejdspladser var socialdemokraterne. I 1950 udtrykte AIC's leder Sigvard Hellberg frygt for kommunistisk infiltration i nøglestillinger, og det følgende år drøftede Fællesudvalget for de socialdemokratiske faglige klubber i København, hvordan man kunne føre kontrol med de nyansatte på våbenarsenalet, således at kun socialdemokrater blev ansat.³⁷⁷ Den socialdemokratiske offensiv mod kommunisterne begyndte som tidligere omtalt kort tid efter befrielsen, og allerede i 1949 kunne den socialdemokratiske klub i Arbejdsmændenes Fagforening for Hær og Flåde notere, at man havde sejret ved den seneste generalforsamling, hvor den kommunistiske formand Frits Møller havde fået et mistillidsvotum, og alle de socialdemokratiske kandidater til bestyrelsen var blevet valgt.³⁷⁸ Eksklusionen af kommunisterne var, så vidt det kan bedømmes, udtalt på orlogsværftet på Holmen, hvor der angiveligt opstod "et sandt raseri" mod de kommunistiske arbejdere i kølvandet på den sovjetiske nedkæmpelse af opstanden i Ungarn i 1956. Ifølge Afdeling E's oplysninger var raseriet kommet til udtryk ved, at "mange kolleger har ønsket dem afskediget med den begrundelse, at de var for farlige at have et sådant sted, da de måtte betragtes som 5. kolonnefolk."³⁷⁹ I et tilfælde gik det ud over en socialdemokratisk arbejdsmand, som man fejlagtigt troede var kommunist, og som derfor blev forflyttet fra Holmen.³⁸⁰ Det

375 PET, plankartotek, kasse 1: "Marineministeriet", oplysning dateret 29. september 1949.

376 PET, emnekartotek: "Forsvarsministeriet – Ammunitionsarsenalet", oplysning dateret 12. september 1957.

377 Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, s. 223, 278n83; Iben Bjørnsson, *Arbejderbevægelsens Informations-Central*, s. 114-116.

378 ABA, DKP's arkiv, kasse 218: Brev fra bestyrelsen for den socialdemokratiske klub inden for Arbejdsmændenes fagforening for "hær og flåde" til Gode fagfælle, september 1949.

379 PET, emnesag: Notits, 28. februar 1957.

380 PET, emnekartotek: "Forsvarsministeriet – Søværnet – Orlogsværftet", oplysning dateret 25. september 1958.

var også på Holmen, at en socialdemokrat inddrog FE i jagten på kommunister. Det fremgår af et brev fra AIC's daværende leder, Frank Christiansen til Niels Matthiasen, vedrørende en tidligere formand for den socialdemokratiske klub på Holmen, som havde gjort sig upopulær på grund af sin overspændte natur, og fordi han så spioner over alt: "[-] var tilknyttet Hjemmeværnet på Holmen og kom derigennem i forbindelse med Forsvarets Efterretningstjeneste, hvilket skabte meget store vanskeligheder både for ham selv, for den socialdemokratiske klub og for A.I.C."³⁸¹

I første halvdel af 1960'erne skal hærens værksteder være blevet "så godt som rensat" for arbejdere med yderligtgående sympatier. Det fremgår ikke af oplysningerne, hvem der havde foretaget udrensningen, men da de ud fra sammenhængen synes at stamme fra socialdemokratiske kilder, kunne det tyde på, at det var socialdemokraterne, der havde stået bag aktionen. Udrensningen havde den følge, at kommunister og folkesocialister, der sad i fagforeningsbestyrelsen, forsøgte at skjule deres sympatier og fremstod som upolitiske.³⁸² Der var også eksempler på, at kommunisternes faglige indflydelse på de militære arbejdspladser var blevet skadet af DKP's splittelse i 1958. Således blev en tidligere meget aktiv kommunist betegnet som "en skygge af sig selv": "Han blev helt slået ud ved bruddet mellem DKP og Axel Larsen og har ikke siden på nogen måde agiteret for yderliggående politik på arbejdspladsen i våbenarsenalet på Refshaleøen."³⁸³

Det er vanskeligt at afgøre på det foreliggende grundlag, hvilken effekt den socialdemokratiske kampagne havde på kommunisternes indflydelse på de militære arbejdspladser, men som det fremgår af den følgende oversigt over de politiske styrkeforhold, stod DKP og SF svagt i nogle af de vigtigste faglige organisationer fra slutningen af 1950'erne:³⁸⁴

381 ABA (materiale fra Niels Matthiasen venligst udleveret af Henning Grelle til Kommissionen): Frank (Kristiansen) til partisekretær Niels Matthiasen, 26. marts 1963.

382 PET, emnesag: "Vedr. Dansk Smede & Maskinarbejderforbund, afd. 8, Kbhvn. (Hærens værksteder)", 22. maj 1967.

383 Ibid.: "Vedr. Dansk Smede & Maskinarbejderforbund, afd. 8 (Hærens værksteder)", 23. maj 1967.

384 Tallene stammer fra PET, emnekartotek: "Organisationer – Fagforeninger – Arbejdsmænd ved Hær og Flåde; DSMF, afd. 8 (Hærens Værksteder)"; "DSMF, afd. 10 (Orlogsværftet)". Forskellige notitser i PET, emnesag, 1957-68.

Politisk stilling på militære arbejdspladser 1956-1967

		DKP	SF	S	Upolitiske
Arbejdsmænd ved Hær og Flåde	1957	0	0	10	0
	1959	1	0	9	0
	1967	0	0	10	0

DSME, Afd. 8 (Hærens værksteder)	1967	1	1	9	0
	1967	0	0	11	0

DSME, Afd. 10 (Orlogsværftet, Holmen)	1956	1	0	8	1
	1961	1	1	7	2
	1963	2	0	7	3
	1967	2	0	10	0

Det fremgår, at DKP og SF tilsammen aldrig havde mere end 1 til 2 ud af de i alt 10 til 12 bestyrelsesposter i fagforeningsafdelingerne på de militære arbejdspladser.

Samfundsvigtige transportvirksomheder: DSB og SAS

PET kortlagde også i et vist omfang den kommunistiske indflydelse på de to vigtigste transportarbejdspladser i Danmark, De danske Statsbaner (DSB) og Scandinavian Airline System (SAS). I 1957 rapporterede nøglepunktsafdelingen, at bearbejdningen af de indhentede oplysninger vedrørende nogle DSB-stationer i provinsen havde vist, at der var tale om en ”meget ringe infiltration”.³⁸⁵ I nogle tilfælde synes tjenesten dog at have haft svært ved at få adgang til de

³⁸⁵ PET, emnesag: ”Oversigt for 1957 for afdeling II/NP”.

nødvendige personoplysninger. Således afslog DSB's personalechef i 1961 at give politiet adgang til personalelister over de ansatte ved banetjenesten.³⁸⁶ PET foretog personundersøgelser af DSB-ansatte, der skulle have adgang til klassificeret materiale, men det drejede sig tilsyneladende kun om et begrænset antal.³⁸⁷ I forbindelse med beredskabsplanlægningen i 1962 blev der rejst spørgsmål om, hvorvidt der fandtes politisk upålidelige personer blandt DSB's rutebilpersonale i det storkøbenhavnske område. Anledningen var imidlertid ikke bekymringer over kommunistisk infiltration, men derimod oplysninger i pressen om, at der var dannet en "gul organisation" af chauffører, der havde meldt sig ud af Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund. Det fremgår ikke, om PET undersøgte sagen videre.³⁸⁸

Hvad angik SAS modtog PET i slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne lister over besætningsmedlemmer, der boede i Oslo og Stockholm.³⁸⁹ Det fremgår ikke, om PET gennemførte sikkerhedstjek af de pågældende, eller om tjenesten også modtog lister over SAS-ansatte med bopæl i Danmark. Derudover modtog PET oplysninger om en række DSB- og SAS-ansatte på grund af deres politiske tilhørsforhold eller østkontakter. Således hed det om en arbejdsmand ved Kastrup Lufthavn, at han udviste kommunistiske interesser og var under mistanke for at udføre infiltrationsarbejde for DKP;³⁹⁰ en tillidsmand i SAS blev anset for at være kommunist "af den hårde kerne";³⁹¹ en pilot i SAS blev anset for at være kommunist, da han havde yderligtgående synspunkter og tilbød sine kammerater kommunistiske litteratur;³⁹² og en remisearbejder i DSB var kendt som en aktiv kommunist.³⁹³ Men generelt var disse oplysninger spredte og usikre.

386 PET, emnekartotek: "Min.f.off.arb. – DSB", oplysning dateret 25. april 1961.

387 Ifølge en notits fra 1970 var der kun fire personer i DSB, der var sikkerhedsgodkendte til Cosmic Top Secret. Ibid.: Oplysning dateret 7. december 1970. Det vides ikke, om andre dele af personalet blev sikkerhedsundersøgt.

388 Ibid.: Oplysning dateret 19. december 1962.

389 Ibid.: "Min.f.off.arb. S.A.S.", oplysninger dateret 18. december 1959 og 19. januar 1960.

390 Ibid.: Oplysning dateret 14. november 1958.

391 Ibid.: Oplysning dateret 4. november 1959.

392 Ibid.: Oplysning dateret 3. august 1963.

393 Ibid.: "Min.f.off.arb. – DSB", oplysning dateret 5. august 1964.

Personundersøgelser af Danmarks Radios personale

En anden samfundsvigtig institution var Danmarks Radio, der det meste af den kolde krig havde monopol på radio- og tv-udsendelser i Danmark, og som dermed havde stor indflydelse på meningsdannelsen i landet. Teoretisk set kunne ansatte med en kommunistisk eller anden form for yderligtgående overbevisning i fredstid påvirke udsendelsernes indhold, og i krigstid kunne de forsøge at sabotere eller overtage Radiohuset. Men ligesom det var tilfældet med Dansk Industri Syndikat, var PET tilbageholdende i sin indsats og begrænsede sig til i et vist omfang at foretage registerundersøgelser af en del af personalet i DR.

Denne tilbageholdende indstilling kom første gang til udtryk, da Afdeling E/PET i 1953 undersøgte en påstand, der var fremsat i flere borgerlige aviser, om, at der skulle eksistere en ”betænkelig gruppedannelse” i DR, hvis medlemmer var modstandere af Atlantpagten, og som forsøgte at hindre udnævnelsen af Hans Sølvhøj som foredragschef. Godt nok fortalte en kilde PET, at medlemmerne af gruppen var pacifister, der gik kommunisternes ærinde,³⁹⁴ men Afdeling E refererede kredse, ”der herfra sædvanligvis benyttes til orientering i spørgsmaal vedrørende interne forhold indenfor radiohusets rammer”, for at udtale, at historien var vås og intet havde på sig.³⁹⁵ Derpå blev sagen tilsyneladende henlagt.

I november 1953 mødtes PET's chef Ernst Brix, politifuldmægtig Ole Stevns og Frederiksbergs politimester med DR's direktør F. E. Jensen for at drøfte spørgsmålet om kommunistisk infiltration. Det fremgår ikke af referatet, hvem der havde taget initiativet til mødet, men det mest sandsynlige er nok, at indbydelsen kom fra PET, som netop i 1953-54 var i fuld gang med overvejelserne om PET's rolle i infiltrationsbekæmpelsen i samfundsvigtige institutioner. På mødet enedes man om, at DR ikke tilhørte den kategori af nøglepunkter, der var så vigtige for forsvaret, at man allerede i fredstid skulle hindre infiltrationen, dvs. at man skulle udrense kommunister eller andre, der kunne betegnes som nationalt upålidelige. Derimod vurderede deltagerne, at DR tilhørte den kategori, ”hvor man vel ikke i øjeblikket tog skridt til at modvirke mulig infiltration, men hvor det med henblik på en krisesituation var af betydning, at man allerede nu

394 PET, emnesag: Notits på sagsomslag, 3. februar 1953. Kilden er benævnt ”UH”, hvilket dukker op igen i en del af fagforeningssagerne: Er det betegnelsen for en oplysning, der blev givet ”underhånden”? Eller kan det være Urban Hansen, AIC's leder på dette tidspunkt?

395 Ibid.: Notits, 2. februar 1953. For en beskrivelse af denne begivenhed se, Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, s. 786 n. 100.

dannede sig et overblik over de i institutionen ansatte kommunister og fulgte dette spørgsmål, således at man, når situationen tilsagde det, kunne skride ind og afskedige upålidelige elementer.”³⁹⁶ Direktør Jensen påpegede, at det ikke var nødvendigt for PET at interessere sig for udsendelsespersonalet, idet der næppe var den store fare for, at de ville have held til at påvirke indholdet af udsendelserne. Dels ville virkningerne heraf nok ikke være store, dels var udsendelserne ”underkastet offentlighedens censur”, og man kunne trygt regne med, at der ville blive protesteret mod ensidige indslag. Derimod mente direktøren, at der var god grund til at interessere sig for det tekniske personale, hvor der fandtes flere kommunister, og som i en krisesituation kunne tænkes at overtage udsendelserne ved at bemægtige sig kablerne eller sendestationerne. Det blev derfor aftalt, at direktør Jensen skulle fremskaffe navnene på det tekniske personale, og hvad der måtte findes i de pågældendes personaleakter, til brug for PET.³⁹⁷ I januar 1954 foretog PET den første registermæssige undersøgelse af DR’s personale, som omfattede 35 personer.³⁹⁸ Det fremgår ikke, om undersøgelsen resulterede i, at nogen ansatte ved DR blev forflyttet eller afskediget på grund af deres politiske tilhørsforhold. Bortset fra et enkelt tilfælde i 1954, hvor justitsministeren bestemte, at PET skulle undersøge en ansøger til en stilling i DR,³⁹⁹ synes tjenesten ikke at have foretaget yderligere registerundersøgelser de næste otte år.⁴⁰⁰

I stedet synes PET i slutningen af 1950’erne og begyndelsen af 1960’erne hovedsageligt at have interesseret sig for Danmarks Radios forskellige østkontakter. Tjenesten noterede sig således, når Statsradiofoniens biler blev observeret ved den sovjetiske ambassade (i flere tilfælde var det tydeligt, at formålet var at afhente filmruller), når medarbejdere fra de østeuropæiske radio- og tv-stationer

396 PET, emnesag: ”Statsradiofonien”, 25. november 1953.

397 Ibid.

398 PET, emnesag: ”Journalindføring” dateret 20. januar 1954: ”Søgning i PET vedr. statsradiofoniens personale. Registermæssig undersøgelse”.

399 Ibid.: ”Møde hos ministeren den 13/12-54”, 15. december 1954, signeret Brix.

400 PET synes kun at have modtaget nogle få og spredte oplysninger om ansatte ved DR. I 1953 rapporterede Afdeling E om en solobasunist i radiosymfoniorkesteret, der havde medvirket ved en forårsfest i *Land og Folks* hus. Det førte til en grundig undersøgelse, der viste, at den pågældende ikke var kommunist, men at han manglede penge og derfor påtog sig småengagementer. Alligevel sluttede indberetningen med, at da opmærksomheden nu var henledt på ham, ”vil man holde et vågent øje med ham i fremtiden, og såfremt hans adfærd eller udtalelser forekommer mistænkelige, vil afd. blive underrettet.” PET, emnesag: Notits, 27. april 1953. I 1963 modtog PET oplysninger om en ansat ved DR, der var kendt for sin ”kommunistisk indstilling”. Ibid.: Journalindføring dateret 14. marts 1963.

besøgte Danmark med henblik på at etablere samarbejdsaftaler, og når DR's programmedarbejdere foretog reportagerejser til Østeuropa. Der foreligger ingen trusselsvurdering fra PET's side af konsekvenserne af østkontakterne, og næsten alle forbindelser forekommer at have været en naturlig del af DR's arbejde; undtagelserne herfra var oplysningen fra 1954, om at den kinesiske legation havde vist interesse for de ledende personer i DR,⁴⁰¹ og at en kommunist med kontakt til den polske ambassade skulle have en bekendt i radioen, som han kunne påvirke med hensyn til udsendelsernes indhold.⁴⁰²

I slutningen af 1962 gav den nytiltrådte generaldirektør Hans Sølvhøj over for en bekendt i FE imidlertid udtryk for sin bekymring over, at han havde arvet ”en del hel- og halvkommunistiske medarbejdere”, og at han var interesseret i at få sikkerhedsundersøgt personalet. Da Sølvhøj var i tvivl om, hvilken myndighed han skulle henvende sig til, lovede hans bekendte at etablere den rette kontakt. Samtidig udleverede generaldirektøren en liste over sine tre nærmeste medarbejdere, som han bad om at få undersøgt.⁴⁰³ PET var på sin side også interesseret i at knytte forbindelse til DR, og i januar 1963 mødtes PET's chef Mogens Jensen og FE's chef oberst H. M. Lunding med Sølvhøj. Ifølge PET's referat af mødet var det Sølvhøj, der pressede på for at få gennemført personundersøgelserne, mens PET var mere tilbageholdende. Mens Sølvhøj gentog, at han frygtede, at der var foregået en vis kommunistisk infiltration i radioen, understregede Mogens Jensen, at PET havde været tilbageholdende i forhold til DR, idet man frygtede, at en tilnærmelse fra tjenestens side kunne blive opfattet som et forsøg på påvirkning af meningsdannelsen. PET-chefen tilføjede dog, at man havde modtaget oplysninger om, at DKP havde planer om at oprette en bedriftsafdeling i DR. Mens PET-chefen mente, at de sikkerhedsmæssige problemer var begrænset til det tekniske personale, sådan som man var blevet enige om i 1953, var det generaldirektørens opfattelse, at man ikke skulle skelne alt for skarpt mellem de to kategorier af ansatte, idet udsendelsespersonalet også kunne lamme radioens virksomhed i en krisesituation. Samtidig påpegede Sølvhøj, at det ikke kun var sendestationerne og kablerne, der var udsatte i en krisesituation, men at driften også kunne saboteres fra selve radiohuset. Mogens Jensen medgav, at PET havde pligt til at bistå DR, hvis generaldirektøren mente, at infiltration inden for

401 Ibid.: Journalindføring dateret 23. april 1954.

402 Ibid.: ”Kommunistisk infiltration i Danmarks Radio”, 24. januar 1963.

403 Ibid.: Arne Nielsen: Notits, 22. november 1962, med vedlagt notits fra FST-E, sektion C, 20. november 1962.

personalet kunne udgøre en sikkerhedsmæssig risiko, men han understregede, at PET ønskede at begrænse omfanget af sikkerhedsundersøgelserne, idet ”det kunne have yderst skadelige virkninger, såfremt sikkerhedsundersøgelserne fik et sådant omfang, at dette blev kendt i store kredse, at det kunne gå hen og blive gjort til genstand for offentlig omtale.”⁴⁰⁴ Parterne enedes derfor om, at Sølvhøj i første omgang skulle udarbejde en fortegnelse over sine nærmeste medarbejdere og afdelingscheferne, og at når de pågældende var undersøgt, ville man tage stilling til, om der var behov for at foretage yderligere personundersøgelser i nogle afdelinger.⁴⁰⁵

To måneder senere sendte Sølvhøj en liste over 40 medarbejdere i 25.-30. lønklasse, som bl.a. omfattede programdirektører, afdelingschefer, programredaktører og programsekretærer.⁴⁰⁶ Registerundersøgelsen viste, at 17 medarbejdere var kendte i PET: Seks var registrerede i forbindelse med sikkerhedsundersøgelser, seks på grund af østrejser, tre på grund af andre former for østkontakter, en fordi han mentes at have tilknytning til IV. Internationale, mens en anden var blevet registreret i 1948 på grund af ubekræftede oplysninger om, at han skulle have næret sympati for kommunismen. I alt indeholdt fire af personsagerne oplysninger om kommunistisk eller trotskistisk tilknytning.⁴⁰⁷ Muligvis bidrog den generelt dårlige kvalitet af PET's oplysninger til, at Sølvhøj kan have mistet appetitten efter yderligere sikkerhedsundersøgelser. I hvert fald erklærede generaldirektøren sig flere gange på et efterfølgende møde, hvor han fik forelagt resultaterne af undersøgelsen, uforstående over for de fremførte påstande og betegnede flere af de nævnte medarbejdere som fuldt pålidelige og loyale.⁴⁰⁸ Der er ikke tegn på, at Sølvhøj igen anmodede PET om at foretage personundersøgelser, eller at sådanne blev foretaget på PET's initiativ.⁴⁰⁹

404 Ibid.: E. Mogens Jensen: Notits, 8. januar 1963.

405 Ibid. Mogens Jensen redegjorde for forløbet i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg, ESU: Referat af møde den 10. januar 1963.

406 PET, emnesag: Hans Sølvhøj til hr. politiinspektør, 5. marts 1963, med vedlagt navneliste.

407 Ibid.: ”Vedr.: Fortegnelse af 19/2 1963 over 40 tjenestemænd i ledende stillinger ved Danmarks Radio ...”, 21. marts 1963.

408 Ibid.: ”Vedr.: Sikkerhedsforholdene i Danmarks Radio”, 21. maj 1963.

409 AIC var også involveret i kampen mod kommunisterne i DR. I et tilfælde var man bekymret over en kommunistisk afdelingschef, og man enedes med Hans Sølvhøj om at opstille en socialdemokratisk tillidsmand. Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, s. 278-279 n84.

Det kommunistiske forlag Tiden udgav i 1953 denne pjece om de negative konsekvenser af rationaliseringen af svineproduktionen. Forsøget på at øge produktiviteten i samfundet efter krigen hang sammen med ønsket om at øge levestandarden og dermed stabilisere samfundsudviklingen – og marginalisere yderfløjene. Det forhøjede arbejdstempo skabte imidlertid utilfredshed, som kommunisterne forsøgte at udnytte (PET's arkiv).

En faglig konflikt i den kolde krigs skygge: Philips-strejken 1954

Som tidligere nævnt var det en af REA/PET's opgaver at følge strejker, der blev anset for at være iværksat eller udnyttet af kommunisterne. I 1949-50 rapporterede REA således om kommunistisk involvering i arbejdsnedlæggelserne på Varde Stålværk,⁴¹⁰ akkumulatorfabrikken LYAC, Helsingør Skibsværft⁴¹¹ og blandt havnearbejderne i København.⁴¹² I 1953 undersøgte PET en slagteriarbejderstrejke i Nørresundby, hvor det forlød, at formanden for arbejderne under krigen havde haft nazistiske tilbøjeligheder, at han nu var kommunistisk indstillet, og at der blandt modstanderne af strejken blev talt om, at konflikten var "fjernstyret".⁴¹³ I 1954 oplyste Afdeling E's kilder, at en igangværende typografstrejke var et organiseret forsøg på at miskreditere forligsinstitutionen,⁴¹⁴ mens en konflikt om akkorden på B&W, Strandgade, viste sig at være støttet af både socialdemokraterne og kommunisterne.⁴¹⁵ Den vigtigste faglige konflikt før 1956 var imidlertid Philips-strejken i 1954.

Konflikten på Philips var kulminationen på lang tids stigende utilfredshed blandt de ansatte med arbejdsforholdene. Firmaet havde siden slutningen af 1940'erne gennemført en hårdhændet rationalisering af produktionen, der var en relativ høj udskiftning af arbejdsstyrken, og forholdet mellem tillidsfolkene og ledelsen var spændt.⁴¹⁶ Et berygtet eksempel på firmaets ledelsesstil var et kort, der blev uddelt til arbejdere, der var kommet i ledelsens søgelys. I øverste venstre hjørne var trykt et øje i rødt og nedenunder advarslen: "I dag hviler øjnene på Dem!" Herefter fulgte en beskrivelse af den fejl, som den pågældende

410 PET, emnesag: Rigspolitichefens Efterretningsafdeling, "Kommunismen i Danmark i 1949". Beretning nr. 1/1950.

411 Ibid.: Rigspolitichefens Efterretningsafdeling, "Kommunismen i Danmark i perioden 1. januar - 1. april 1950". Beretning nr. 2/1950.

412 Ibid.: Rigspolitichefens Efterretningsafdeling, "Kommunismen i Danmark i perioden 1. april - 1. juli 1950". Beretning nr. 3/1950.

413 PET, emnesag: Notits, 2. juni 1953.

414 PET, emnesag: Notits, 14. maj 1954; "Vedrørende typografernes 'sit down'-aktioner", 26. maj 1954.

415 PET, emnesag: Notits, 19. juli 1954.

416 Den følgende beskrivelse af konflikten og dens baggrund bygger på Klaus Erik Hamann Hansen, "Philips-strejken", *Arbejderhistorie*, nr. 3, 1996, s. 1-13. Strejken er desuden kort beskrevet i Bjørn Meidell, *DKP og storstrejkerne i 1956* (Politisk Revy, 1976), s. 17-21; Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen*, s. 86-87. PET udarbejdede en 21-siders kronologisk oversigt over strejkens forløb, der byggede på avisartikler og Afdeling E-indberetninger. PET, emnesag: "Referat af sagen vedrørende strejken på A/S PHILIPS fabrikkerne", udateret.

arbejder havde begået, og en opfordring til at rette den.⁴¹⁷ Den 21. september 1954 blev en arbejder med øjeblikkelig virkning afskediget, da han vægrede sig ved at sætte tempoet i vejret. Dagen efter nedlagde samtlige ansatte arbejdet og krævede, at den fyrede blev genansat. De strejkende udviste et stort sammenhold i de fem uger, som konflikten varede: Der blev nedsat et strejkeudvalg, og de strejkende vedtog flere gange at fortsætte arbejdsnedlæggelsen, selvom den var blevet erklæret ulovlig af voldgiftsretten, og de strejkende var blevet idømt bod. Philips-strejken nød udbredt sympati blandt arbejderne, idet den blev anset for et forsvar mod de omfattende rationaliseringer i begyndelsen af 1950'erne. Der blev nedsat et tillidsmandsudvalg på syv medlemmer fra større københavnske arbejdspladser, der blev indsamlet over en halv million kr. i støtte til de strejkende på 2.000 arbejdspladser, og da arbejdet blev givet frit, kom det til sympatiaktioner på en række københavnske arbejdspladser den 23. oktober. Samme dag afsluttedes konflikten, da parterne indgik et forlig, der indebar, at alle strejkende skulle genansættes, at Philips' rationaliseringspolitik skulle undersøges, og at alle klager ville blive behandlet af de involverede organisationer.⁴¹⁸

Strejken foregik i skyggen af den kolde krig, og det synes at have været en udbredt opfattelse, at konflikten var styret af kommunisterne. Arbejdsgiverne, der havde en naturlig interesse i at stemple strejken som kommunistisk, erklærede således: "Denne sag drejer sig om Fjernsyn, men nok mere om Fjernstyring!"⁴¹⁹ Direktøren på Philips lod offentligheden forstå, at der sandelig ikke havde været nogen problemer med rationaliseringen, "indtil man for nogen Tid siden fik en ny, kommunistisk Tillidsmand."⁴²⁰ Socialdemokraterne, der så rationaliseringen som et middel til at øge produktiviteten og dermed forbedre arbejderne levestandard,⁴²¹ havde også en interesse i at bortlede opmærksomheden fra rationaliseringens negative virkninger. Socialdemokraten omtalte konsekvent konflikten som en "kommunistisk strejke-fiasko"⁴²² og den "mislykkede kommunistiske strejke-aktion",⁴²³ og De samvirkende Fagforbunds (DsF's) formand, Eiler Jensen, anklagede "kommunistiske tillidsmænd" for at trække konflikten ud.⁴²⁴

417 PET, emnesag: "En hyggelig morgenhilsen", *Land og Folk*, 10. oktober 1954.

418 Klaus Erik Hamann Hansen, "Philips-strejken", s. 1-13.

419 "Fjernsyns-Strejken paa Philips er fjernstyret", *Berlingske Tidende*, 1. oktober 1954.

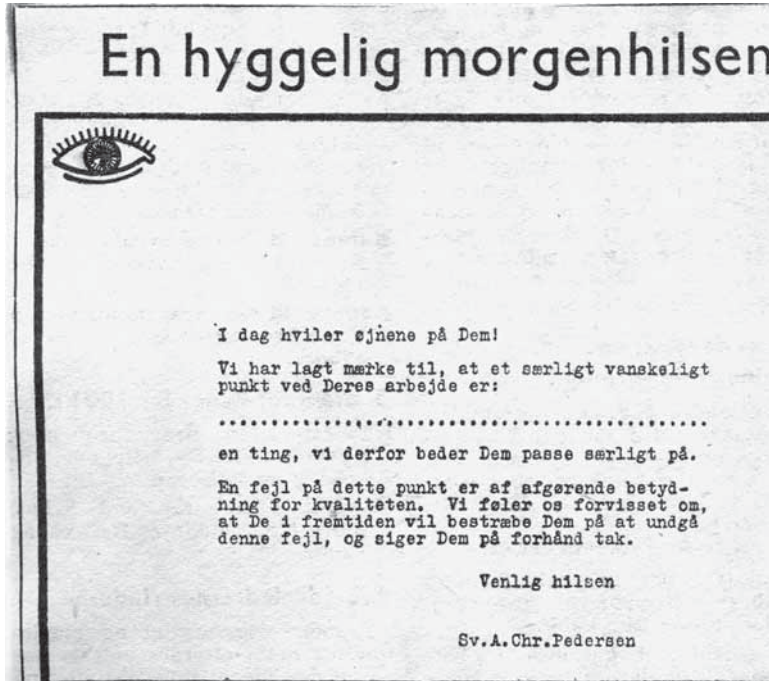
420 Ibid.

421 Klaus Erik Hamann Hansen, "Philips-strejken", s. 11.

422 "Forligsforslag i Philips-sagen, kommunistisk strejke-fiasko", *Socialdemokraten*, 24. oktober 1954.

423 "De mislykkede strejker hjalp ikke arbejderne", *Socialdemokraten*, 25. oktober 1954.

424 "Intimt samarbejde om rationalisering", *Politiken*, 28. oktober 1954.

Land og Folk bragte i forbindelse med Philips-strejken en gengivelse af et kort, der blev benyttet til at gøre arbejderne opmærksomme på eventuelle fejl i deres arbejde. Rationaliseringen af produktionen, der blev gennemført i store dele af industrien efter krigen, udløste ofte utilfredshed hos arbejderne og dermed mulighed for øget tilslutning til DKP på arbejdspladserne (PET's arkiv).

Bortset fra Land og Folk var pressen ikke sen til at gentage budskabet. BT slog således fast, at det var en lille klike på 25 arbejdere, der bestemte over de øvrige på Philips, og at tillidsmanden var blevet vildledt af ”kommunistiske Agenter” på arbejdspladsen.⁴²⁵ Politiken hævdede gentagne gange, at det kun var kommunisterne, der havde en interesse i at holde liv i konflikten og undergrave det arbejdsretslige system.⁴²⁶ Og Information understregede, at hele miséren bundede i, at det ikke var lykkedes for eksperterne at overbevise arbejderne om rationaliseringens lyksaligheder, og lederskribenten var ikke i tvivl om, hvem der havde

425 ”Klike paa 25 Mand bestemmer over Philips 500 Arbejdere”, *B.T.*, 2. oktober 1954.

426 ”Den beklagelige konflikt”, *Politiken*, 13. oktober 1954; ”For højt spil”, *Politiken*, 17. oktober 1954; ”Af mange grunde”, *Politiken*, 20. oktober 1954; ”Kommunisterne forsøger aktion i Philips-sagen”, *Politiken*, 23. oktober 1954; ”Til skade for arbejderne”, *Politiken*, 24. oktober 1954.

udnyttet denne misstemning: ”Kommunisterne staar bag denne strejke, som de staar bag det meste uro paa arbejdsmarkedet i overenskomstperioderne.”⁴²⁷ Den offentlige debat var således fyldt med beskyldninger om kommunistisk aktivitet under Philips-strejken i 1954.

Overvågningen af konflikten blev varetaget af Afdeling E, der først og fremmest benyttede sine arbejdspladskontakter. Afdelingen havde således en kontakt i Philips-ledelsen og blandt de strejkende, der holdt tjenesten underrettet om stemningen blandt arbejderne, om deres diskussioner under møderne og om strejkekomitéens aktiviteter.⁴²⁸ Andre kontakter på de større københavnske arbejdspladser rapporterede om indsamlingen af støttemidler og om planlagte sympatiaktioner.⁴²⁹ Efterretningstjenesten holdt sig også orienteret om møderne under konflikten. Der findes i PET’s arkiv omfangsrige stenografiske referater af strejkeudvalget i Odd Fellow Palæet den 19. oktober, der var blevet indkaldt af strejkeudvalget og tillidsmandsudvalget,⁴³⁰ DKP’s distriktskonference i Århus den 24. oktober, hvor deltagerne diskuterede støtten til strejken,⁴³¹ og Kvindeligt Arbejderforbund, afdeling fems generalforsamling den 27. oktober.⁴³² Alene referatet af Odd Fellow Palæ-mødet fyldte 30 sider, hvilket tyder på, at afdelingen enten havde adgang til stenografiske referater eller anvendte rumaflytning af møderne. I et andet tilfælde, tillidsmandsmødet på ”Gimle” den 29. september, deltog en kontakthand i mødet og nedskrev efterfølgende et referat af indlæggene.⁴³³ Der findes også et foto af et brev fra Philips-tillidsmanden Svend Loft, der indeholdt en indbydelse til et møde for tillidsmænd fra de arbejdspladser, der havde støttet strejken. Vedlagt var en kopi af det endelige regnskab, der viste, at der i alt var blevet indsamlet 504.521,88 kr. i støtte til de strejkende.⁴³⁴ Dette viser, at PET har haft adgang til brevet, muligvis via en kontakt, der var i besiddelse af brevet eller gennem en brevåbningssituation.

427 ”Philips”, *Information*, 1. oktober 1954.

428 PET, emnesag: Notitser, 4. oktober 1954, 6. oktober 1954, 13. oktober 1954 og 22. oktober 1954.

429 Der findes et større antal af disse indberetninger i emnesagen.

430 PET, emnesag: ”Referat af Philips-mødet i Odd Fellow Palæet den 19/10 - 1954 kl. 20.00, hvor strejkeudvalget og tillidsmandsudvalget havde indkaldt til møde”, 23. oktober 1954.

431 Ibid.: Ekstrakt-afskrift. ”Distriktskonferencen afholdt af DKP i ’Ungdomsgården’, Skovvangsvej, Århus, Søndag den 24. oktober 1954”, 15. december 1954.

432 Ibid.: Ekstrakt-afskrift. ”Referat fra Kvindeligt Arbejderforbund, afdl. 5’s generalforsamling i Idræts-huset, onsdag den 27. oktober 1954”, udateret.

433 Ibid.: Notits, 30. september 1954, vedlagt usigneret referat.

434 Ibid.: ”Vedrørende strejken på PHILIPS-fabrikkerne i København”, 26. marts 1955, med vedlagte fotos af kuvert, brev og regnskab.

Det var som altid en af Afdeling E/PET's opgaver at identificere de fagforingsfolk, der kom til tjenestens kendskab. Afdeling E søgte således at identificere de 19 talere på tillidsmandsmødet på "Gimle", og det viste sig, at 10 var registrerede i PET.⁴³⁵ Da tillidsmandsudvalget udsendte en støttepjece, blev de syv underskrivere og trykkeriejerer identificeret. Seks af dem var allerede kendt i PET.⁴³⁶ Afdeling E må på et tidspunkt have modtaget en liste over de ansatte på Philips, for midt i oktober foretog tjenesten en gennemgang af navnene på de 471 strejkende. Analysen viste, at kun syv var registrerede for sådanne aktiviteter som medlemskab af DKP, abonnent på Land og Folk og deltagelse i festivalen i Bukarest i 1953. En enkelt var desuden noteret for deltagelse i ulovligt bankospil og medlemskab af DKP's økonomiudvalg.⁴³⁷ Arbejdere, der var omtalt i pressen, blev også genstand for tjenestens interesse. Da en af de strejkende kvindelige arbejdere gav et interview til den kommunistiske partiavis, blev hun og hendes far, der begge var kendte i PET, identificeret.⁴³⁸ En læserbrevsskribent i Fyns Social-Demokrat, der kritiserede behandlingen af de danske arbejdere, blev også grundigt efterforsket af den lokale kontaktmand, der refererede en kilde for at have oplyst, at vedkommende ikke hørte til de mest opfindsomme, og at han nok var blevet påvirket af en bekendt, der var kendt som kommunist.⁴³⁹

Afdeling E/PET delte utvivlsomt arbejdsgivernes, socialdemokraternes og pressens mistanker om, at kommunistiske kræfter stod bag strejken, men det fremgår ikke klart, hvilken konklusion tjenesten drog. Den modtog nemlig modstridende oplysninger om konfliktens årsag. Ifølge "en pålidelig og velinformeret kontakt" på Philips, der synes at have givet udtryk for ledelsens synspunkter, var der ingen tvivl om, at strejken var iværksat af kommunisterne, og at den havde været planlagt længe. Kilden pegede på den kommunistiske fællestillidsmand Svend Aage Loft som hovedmanden og fastslog, at konflikten var en "prøveklud" for kommende kommunistiske arbejdsnedlæggelser i firmaer, der havde indført rationaliseringsprincipper. Kilden understregede, at selvom rationaliserings-eksperten nok havde manglet den fornødne psykologiske indsigt, så havde man ikke forsøgt at sætte arbejdstempoet for højt.⁴⁴⁰ Afdeling E's kontakt blandt de

435 Ibid.: Notits, 30. september 1954.

436 Ibid.: Notits, 6. oktober 1954.

437 Ibid.: Notits, 15. oktober 1954.

438 Ibid.: Notits, 12. oktober 1954.

439 Ibid.: Notits, 5. november 1954.

440 Ibid.: Notits, 4. oktober 1954.

strejkende arbejdere havde imidlertid et andet syn på årsagerne og pegede på, at konflikten tilsyneladende var opstået spontant som et resultat af den stigende utilfredshed blandt arbejderne med produktivitetsforøgelsen. Kontakten medgav dog, at der kunne være foregået en vis kommunistisk ”undergrundsaktivitet”, hvilket angiveligt skulle have været udøvet af en tidligere kvindelig ansat, og at kommunisterne efter konflikten udbrud havde overtaget initiativet.⁴⁴¹ Således stod PET over for to divergerende forklaringer: At konflikten skyldtes rationaliseringen eller kommunistisk agitation. Der er ikke tegn på, at PET foretog en analyse af det indsamlede materiale, eller at man forsøgte at vurdere troværdigheden af de modstridende forklaringer. Det samme gjaldt efterforskningen af støtten til de strejkende. I nogle tilfælde viste det sig, at støtten blev givet uanset politisk anskuelse og af sympati med de strejkendes sag,⁴⁴² mens der i andre tilfælde blev konstateret en stærk kommunistisk aktivitet bag indsamlingerne.⁴⁴³

Efter ordre fra Moskva? DKP og storkonflikten i 1956

Efter en række rolige år voksede uroen på arbejdspladserne i midten af 1950'erne. Årsagen var en udbredt utilfredshed med rationaliseringerne og ønsket om kortere arbejdstid og højere løn. Arbejdsgiverne afviste kravene af hensyn til landets konkurrenceevne, og i 1955 greb regeringen ind og pålagde yderligere skatter for at dæmpe det private forbrug og forbedre valutasituationen. Uenigheden mellem arbejdsgiverne og fagbevægelsen blev skærpet under overenskomstforhandlingerne i vinteren 1956, og den 17. marts brød forhandlingerne mellem De samvirkende Fagforbund og Dansk Arbejdsgiverforening sammen. De følgende dage nedlagde bl.a. chauffører, typografer og sømændene arbejdet, og arbejdsgiverne svarede igen med at varsle lockout på udvalgte områder. Konflikten førte bl.a. til blokader mod udkørsel af olie- og benzin, og flere af dagbladene blev forhindret i at udkomme. Utilfredsheden på arbejdersiden voksede, da regeringen greb ind og ved lov standsede olie- og benzinstrejken. Den 12. april forkastede et flertal af arbejderne ved urafstemning et mæglingforslag, som indeholdt en sygelønsordning, men ingen forbedring af arbejdstiden eller lønnen. Da mæg-

441 Ibid.: Notits, 6. oktober 1954.

442 Ibid.: Notits, 2. oktober 1954, 5. oktober 1954 og 22. oktober 1954; ”Vedr. støtteindsamling til de strejkende arbejdere på Philips-fabrikken”, 6. oktober 1954.

443 Ibid.: Notits, 23. oktober 1954.

lingsforslaget blev ophøjet til lov, udløste det omfattende arbejdsnedlæggelser på landets arbejdspladser, og 200.000 samledes den 13. april i protest på Christiansborg Slotsplads i en af de største demonstrationer nogensinde i Danmark. Mange var så forbitrede, at de krævede generalstrejke, men det lykkedes DKP's formand Aksel Larsen at overlade beslutningen om strejkens videre forløb til et udvalg af københavnske tillidsmænd ("situationens generalstab"). De vedtog at genoptage arbejdet den 16. april, og kun enkelte grupper, deriblandt sømændene, forsøgte at forlænge konflikten, men måtte opgive efter at være pålagt en omfattende bod.⁴⁴⁴

Selvom konflikten udsprang af utilfredsheden blandt arbejderne med deres arbejds- og lønforhold og regeringens indgreb i den frie forhandlingsret, gav den DKP en hidtil uset mulighed for at præge en storstrejkes udvikling. Efter konfliktens afslutning afviste Alfred Jensen, at der havde været tale om en spontan protestmanifestation, og han henviste til partiets enhedspolitik og til de mange kommunister, der havde været aktive, mens "omvendt kan vi se, at der, hvor vi har været på den lade side, sker der næsten intet..."⁴⁴⁵ Partiet agiterede tidligt for et nej til overenskomsten, og kommunistiske tillidsfolk spillede en central rolle i organiseringen af arbejdsnedlæggelserne og protesterne, ligesom de dominerede det københavnske tillidsmandsudvalg. DKP syntes for første gang siden 1945-47 igen at udgøre en seriøs udfordring til socialdemokraternes hegemoni i fagbevægelsen, og i løbet af foråret og sommeren 1956 vandt kommunisterne en række bestyrelsesposter i fagforeningerne. Partiets fremgang blev imidlertid afbrudt af reaktionen mod Sovjetunionens invasion i Ungarn i november, og DKP kom aldrig igen til at spille en så afgørende rolle i en landsomfattende faglig konflikt.⁴⁴⁶

Det er ikke muligt på grundlag af det eksisterende materiale at fastslå omfanget af PET's indsats under konflikten, men den har sandsynligvis været omfattende. Efter konfliktens ophør udarbejdede to PET-medarbejdere en oversigt over de indhentede oplysninger, og den fyldte ikke mindre end 69 sider.⁴⁴⁷

444 Nils Groth, "Urolighederne i 1956 og kommunisternes rolle", *Arbejderhistorie*, nr. 3, september 2000, s. 43-56; Bjørn Meidell, *DKP og storstrejkerne i 1956*; Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen*, s. 90-99.

445 ABA, DKP's arkiv, kasse 76: Centralkomitémødet 21.-22. april 1956, "Situationen", indleder: Alfred Jensen.

446 Nils Groth, "Urolighederne i 1956 og kommunisternes rolle", s. 43-56; Bjørn Meidell, *DKP og storstrejkerne i 1956*; Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen*, 90-99.

447 PET, emnesag: "Den kommunistiske aktivitet før og under overenskomstforhandlingerne", 16. juni 1956.

Oversigten viser, at PET og Afdeling E fulgte konfliktens forløb ved læsning af åbne kilder, især Land og Folk. Efterretningsfolkene overvågede også offentlige møder, bl.a. De arbejdsløses Udvalgs daglige møder ved kontrolstedet i Ingerslevsgade og ved Smedenes Bygning på Gl. Kongevej og møderne indkaldt af tillidsmandsudvalget. PET var også i stand til at rapportere fra et lukket aktivmøde i DKP, hvilket tyder på, at man havde en meddeler i partiet. Tjenesten holdt også øje med den store demonstration foran Christiansborg, og efter konfliktens udbrud indhentede PET daglige stemningsrapporter om udviklingen på arbejdspladserne i København og en række provinsbyer. Der er derimod kun få eksempler på anvendelse af teknisk overvågning. En enkelt henvisning til en opsnappet telefonsamtale mellem Sømændenes Forbund og en strejkevagt viser, at tjenesten fik oplysninger herom fra en kontakt, der overhørte samtalen, eller fra en telefonaflytning. PET kom også i besiddelse af telegrammer fra Moskva til den sovjetiske ambassade,⁴⁴⁸ men det er uvist, hvorfra de stammede.

PET synes at have set med stor uro på DKP's rolle under konflikten. Ifølge PET var forklaringen på DKP's moderate kurs, at Moskva efter den 20. partikon-gres havde instrueret kommunistpartierne i de kapitalistiske lande om at arbejde for at etablere et samarbejde med socialdemokraterne. Dette skulle foregå ved at skabe en folkefront på det politiske område og ved "aktionsenhed" i fagforeningerne. Kort før påsken i 1956 havde DKP modtaget et direktiv fra Moskva, der bl.a. forbød partiet at fremsætte videregående krav under konflikten eller angribe socialdemokraterne for ikke at skubbe dem fra sig. Kommunisternes taktik havde derfor gået ud på at skabe utilfredshed blandt arbejderne, ignorere fagbevægelsens ledelse og i stedet anvende tillidsmændene til at organisere protesterne. Det var således PET's vurdering, at det danske samfund under strejken havde oplevet "en prøve på den revolutionære taktik, der – tilpasset de stedlige forhold – anvendes i en række af de lande, hvor kommunisterne endnu ikke har magten."⁴⁴⁹ Selvom tjenesten afviste muligheden af, at denne taktik inden for en overskuelig fremtid ville kunne fremkalde et skred i den politiske stilling,

448 Ibid. For en oversigt over Københavns politis indsats under konflikten, se *ibid.*: Indberetning til Justitsministeriet, 10. april 1956. Kommissionen har ved dens gennemgang af retsbøgerne fra Københavns Byret, Grundlovsafdelingen, ikke fundet spor af retskendelser til telefonaflytninger i forbindelse med konflikten. Det er Kommissionens generelle indtryk, at PET altid indhentede retskendelser i forbindelse med af telefonaflytninger. Det er derfor mest sandsynligt, at hverken afdeling E eller PET anvendte telefonaflytninger under konflikten. Se også Kommissionens beretning om PET's anvendelse af aflytninger i bind 4.

449 PET, emnesag: Emne: "Arbejds konflikten i Danmark foråret 1956". Udateret.

Demonstrationen den 13. april 1956 foran Christiansborg i protest mod, at Folketinget ophøjede det forkastede mæglingforslag til lov. Det var her, at Aksel Larsen omtalte de københavnske tillidsmænd som "situationens generalstab", der skulle lede storkonflikten. Den socialdemokratiske statsminister H.C. Hansen skal ved synet af de 200.000 demonstranter have udtalt: "Mig skal de ikke tage pis på" (Arbejdermuseet og ABA).

der kunne føre til etableringen af en folkefront med efterfølgende kommunistisk magtovertagelse, så PET ganske dystert på den kommunistiske trussel. Det var PET's opfattelse, at DKP ville fortsætte med at sprede utilfredshed på arbejdspladserne og derved svække landets økonomi, og blot en lille forskydning i fagbevægelsen og blandt vælgerne kunne undergrave Danmarks tilhørsforhold til NATO og gøre landet sårbar over for Sovjetunionens indflydelse. Endelig kunne

det ikke afvises, at man i en eventuel krisesituation ”fra kommunistisk side vil forsøge på at hæmme produktionen og genere en eventuel mobilisering gennem opfordringer til arbejdsnedlæggelser.”⁴⁵⁰ Spørgsmålet er, om dette trusselsbillede var realistisk og en fair gengivelse af de indhentede oplysninger.

PET's overvågning af konflikten viste, at DKP spillede en særdeles fremtrædende rolle. I foråret 1955 var en række københavnske tillidsmænd mødtes for at drøfte forskellige faglige spørgsmål. De syv medlemmer af arbejdsudvalget var alle kommunister, og blandt arbejdsgiverne forudså man, at tillidsmandsnetværket ville fungere som et effektivt kontaktparater i forbindelse med etableringen af støttestrejker.⁴⁵¹ Det var dette tillidsmandsudvalg, der som ”situationens generalstab” overtog ledelsen af konflikten, og som var klart kommunistisk domineret. Samtidig opretholdt Land og Folk en stadig agitation imod det arbejdsretslige system og overenskomstforhandlingerne, og partiet forsøgte at mobilisere de arbejdsløse gennem De arbejdsløses udvalg. Det var angiveligt DKP's netværk inden for fagbevægelsen, der tog initiativet til den store demonstration den 13. april. DKP havde oprindeligt planlagt en demonstration, der skulle se spontan ud og således skjule partiets rolle, men forberedelserne var blevet afblæst på et fagligt informationsmøde i Land og Folks bygning om aftenen den 12. april. Årsagen skulle være, at politiet havde afspærret Rigsdagsgården, og forslag om at sprænge afspærringerne blev bestemt afvist, da et sådant angreb ville skade arbejderne. I stedet skulle forberedelserne til demonstrationen være foregået hos en navngiven kommunist, og indkaldelsen til Christiansborg udgik fra B&W-klubberne. PET mente, at der ikke kunne være tvivl om, at arbejdsnedlæggelserne i København den 13. april var organiseret af det kommunistisk dominerede tillidsmandsudvalg. PET kunne også konstatere, at i en række tilfælde i provinsen stod kendte kommunister bag opfordringer til at nedlægge arbejdet og stoppe bytrafikken. DKP var også flere steder den ledende kraft bag fællesorganisationernes protestdemonstrationer, og i Aalborg opnåede formanden for lager- og pakhusarbejderne og medlem af DKP's Centralkomité, Knud Jespersen, stor popularitet blandt arbejderne. En af de mest militante grupper var Sømændenes Forbund, der var under socialdemokratisk ledelse, men hvor kommunisterne stod stærkt. Her organiseredes strejkevagter på motorcykler, der kørte rundt i Københavns havn og overtalte havnearbejderne til at nedlægge arbejdet. Flere af de aktive matroser, deriblandt en ung Preben Møller Hansen,

450 Ibid.

451 PET, emnesag: ”Referat af mødet på 'Skibet' fredag d. 15. april 1955”; notits, 16. maj 1955.

var ifølge PET kommunister.⁴⁵² Det var således veldokumenteret, at DKP spillede en vigtig organisatorisk rolle under konflikten.

PET's påstand om, at DKP under konflikten havde handlet efter instruks fra Moskva, byggede på, at man havde fået kendskab til to telegrammer, der var blevet sendt til den sovjetiske ambassade inden påsken 1956:

”Det er oplyst, at den sovjetiske ambassade skal have givet D.K.P. besked om, at partiet under strejken ikke måtte anlægge en linie så hård, at det kunne være til hinder for etablering af en folkefront med socialdemokraterne. På ambassaden er der modtaget 2 telegrammer, hvoraf det første gik ud på, at kommunisterne ikke under strejken måtte føre en hetzpolitik, d.v.s., at de ikke måtte lægge deres agitation hårdere op, end de allerede havde gjort. Det andet telegram gik ud på, at kommunistpartiet skulle lægge sig nært op ad venstre-socialdemokraterne. Man mener, at telegrammernes indhold er videregivet til D.K.P.”⁴⁵³

Det fremgår ikke, hvem der var kilde til disse oplysninger.⁴⁵⁴ Den dikterede enhedslinje, hvis formål var at tiltrække socialdemokraterne ved at følge en moderat kurs, blev i det store og hele fulgt af partiet under konflikten. Tillidsmandsudvalget afviste krav om generalstrejke og opfordrede de strejkende til at genoptage arbejdet den 16. april, og de kommunistiske ledere i Aalborg og Århus sørgede for, at protesterne ikke udviklede sig til ulovligheder. Den 20. april erklærede den kommunistiske folketingsmand Alfred Jensen på et lukket aktivmøde om

452 PET, emnesag: ”Den kommunistiske aktivitet før og under overenskomstforhandlingerne”, 16. juni 1956.

453 Ibid.

454 At oplysningerne om telegrammerne stammede fra en meget sårbar kilde understreges af, at de ikke er omtalt i PET's beretning om DKP's virksomhed i perioden 1955-57, som var beregnet på en bredere cirkulation. PET, emnesag: ”Beretning vedrørende DKP i perioden mellem den 18. og den 19. (ekstraordinære) partikongres (Oktober 1955 - Januar 1957)”. Oplysningerne kunne stamme fra en kilde med kendskab til ambassaden. En anden mulighed er, at oplysningerne stammede fra den private antikommunistiske organisation Firmaet, der i samarbejde med FE og en allieret myndighed aflyttede den kommunistiske folketingsmand Alfred Jensens lejlighed fra 1952 til 1959. Oplysninger fra aflytningen blev videregivet til kriminalassistent Einar Andersen fra PET. Alfred Jensen, der var næstformand for DKP og medlem af centralkomitéen, havde kontakt til den sovjetiske ambassade og kan have fortalt sin kone om telegrammerne fra Moskva. Det fremgår af Arne Niensens senere oversigt over indholdet af aflytningerne, at aflytningerne fra april 1956 indeholdt ”et væld af interessante oplysninger om kommunisternes taktik under forårets store arbejdsuroligheder.” PET, operationssag: Arne Nielsen, Rapport, 26. september 1963. Om aflytningen se Kommissionens beretning om 'Stay-Behind' og Firmaet i bind 5.

den faglige situation, at DKP ikke ville lade sig provokere til en generalstrejke, idet en sådan kun ville skade arbejderne: ”Den ville tilmed skade det kommunistiske parti, der herved let kunne risikere at tabe meget af det, partiet havde vundet under og efter afslutningen af strejken.”⁴⁵⁵ Alfred Jensen opfordrede derfor til, at arbejderne selv nedsatte arbejdstempoet, og at man stræbte efter at etablere et samarbejde med socialdemokraterne på arbejdspladserne. PET fandt kun få og spredte antydninger af, at kræfter i partiet havde gjort forberedelser i tilfælde af, at konflikten udviklede sig til en generalstrejke. På en distriktskonference den 8. april i Folkets Hus i Århus skulle deltagerne have drøftet partiets taktik i en eventuel konflikt. Det var under mødet kommet frem, at partiet havde oprettet et kontaktnetværk, hvor de kommunistiske tillidsmænd på de større virksomheder fungerede som bindeled mellem partihuset i Mejlgade og kommunistiske aktionsgrupper på arbejdspladserne: ”Det blev pålagt de pågældende aktionsgrupper at holde sig klar til at gå i aktion for at fremtvinge en generalstrejke, hvis situationen skulle blive moden dertil.”⁴⁵⁶ Selvom der iblandt kommunisterne utvivlsomt fandtes dem, der ønskede at udnytte situationen til at udløse en generalstrejke, fulgte partiets top og de kommunistiske tillidsmænd den enhedslinje, der var blevet fastlagt af Moskva.⁴⁵⁷

Selvom PET var i stand til at underbygge påstanden om, at DKP havde spillet en fremtrædende rolle under konflikten, må tjenestens vurdering af den kommunistiske trussel i 1956 anses for at have været overdreven. Dette skyldtes, at tjenesten ikke satte de indsamlede oplysninger ind i en større samfundsmæssig sammenhæng. Når kommunisterne var i stand til at organisere arbejdsnedlæggelser og demonstrationer, skyldtes det, at vreden og utilfredsheden blandt arbejderne mod regeringsindgrebet var så udbredt. Ved at fokusere på identificeringen af de involverede kommunister overså tjenesten de mere grundlæggende årsager til konflikten, ligesom man undervurderede den rolle, som de socialdemokratiske tillidsmænd spillede.⁴⁵⁸ Derved kom det til at se ud, som om de kom-

455 PET, emnesag: ”Den kommunistiske aktivitet før og under overenskomstforhandlingerne”, 16. juni 1956.

456 Ibid.

457 PET fortsatte i månederne efter konflikten med at følge Tillidsmandsudvalgets aktiviteter ved hjælp af pressen og enkelte indberetninger fra Afdeling E. Interessen synes at have samlet sig om at identificere medlemmerne af det såkaldte 15-mands udvalg, der udgjorde Tillidsmandsudvalgets ledelse, og deres politiske tilhørsforhold (11 var kendte kommunister). PET, emnesag: ”Tillidsmandsudvalget”, 1. oktober 1956.

458 Selv socialdemokratiske tillidsfolk, som ellers refererede til AIC, støttede protesterne, jf. Nils Groth,

munistiske tillidsfolk på eget initiativ havde været i stand til at udløse konflikten. Dette ledte til vurderingen af, at de også fremover ville være i stand til at skabe utilfredshed blandt arbejderne, udløse konflikter og derved undergrave økonomien. Den senere udvikling under højkonjunkturen i 1960'erne viste imidlertid, hvor svært det var for kommunisterne at mobilisere arbejderne, når levestandarden og velfærden voksede. Kommunisterne kunne ikke skabe en utilfredshed, hvor der ingen var, men de kunne udnytte og påvirke en eksisterende utilfredshed pga. deres faglige dygtighed og organisatoriske evner. På samme måde må postulatet om, at blot en lille kommunistisk fremgang udgjorde en trussel mod Danmarks sikkerhedspolitiske stilling, siges at være udokumenteret og overdrevent alarmistisk. Spørgsmålet om, hvordan kommunisterne ville forholde sig i en eventuel militær krisesituation, kan i sagens natur ikke besvares med nogen større sikkerhed, men det forekommer rimeligt, at tjenesten advarede om muligheden for sabotage i form af opfordringer til arbejdsnedlæggelser.⁴⁵⁹

”Urolighederne i 1956 og kommunisternes rolle”, s. 52-53. Det var tilsyneladende heller ikke alle i PET, der delte den alarmistiske trusselsvurdering. En af læserne af papiret satte flere steder ”!” og ”?”-tegn i marginen og skrev ud for afsnittet om, at det var de kommunistiske tillidsmænd, der indkaldte til protestmøder: ”Var det kun dem?” PET, emnesag: ”Emne: Arbejdskonflikten i Danmark foråret 1956”.

459 PET's vurdering af den kommunistiske trussel efter Ungarn var noget mere afdæmpet. PET konstaterede her, at partiet siden efteråret 1956 var gået tilbage i de københavnske fagforeninger, og tjenesten forudså, at partiet ville lide yderligere betydelige tab. PET, emnesag: ”Beretning vedrørende DKP i perioden mellem den 18. og den 19. (ekstraordinære) partikongres (oktober 1955 - januar 1957)”.

2. VELFÆRD OG OPBRUD PÅ VENSTREFLØJEN 1957-1968

PET fortsatte med at følge den kommunistiske aktivitet i fagforeningerne, og man var fortsat interesseret i de løbende oplysninger fra kilder i fagbevægelsen om den politiske stilling i de københavnske fagforeningsbestyrelser. Men i løbet af 1960'erne synes tjenestens indsats på det faglige område at have taget noget af. Det skyldtes først og fremmest det økonomiske opsving fra omkring 1957/58, der betød lav arbejdsløshed, stigende realløn og et lavt konfliktniveau på arbejdsmarkedet. Dertil kom, at DKP efter opstanden i Ungarn i 1956 og splittelsen i 1958 var på tilbagegang i fagforeningerne og ikke evnede at påvirke udviklingen. Det nydannede SF stagnerede noget efter en kort fremgangsperiode i begyndelsen af 1960'erne, og det lykkedes ikke folkesocialisterne at erstatte DKP som den vigtigste udfordrer til Socialdemokratiet i fagbevægelsen. Samtidig svandt mængden af oplysninger fra AIC ind i takt med, at organisationen nedprioriterede kampen mod kommunisterne, og i december 1968 ophørte al kontakt med de socialdemokratiske kontakter i fagbevægelsen. Denne udvikling vil blive beskrevet i det følgende.

Arbejderne bliver forbrugere

Perioden efter 1957 var karakteriseret af en stærk økonomisk vækst, der betød, at arbejdsgiverne havde råd til at give efter for fagforeningernes krav. Det medførte, at reallønnen steg, og at arbejdsløsheden i 1960'erne lå stabilt på et niveau omkring 2-4%. Arbejderne blev nu forbrugere, og ved hjælp af billige lån og afdragsordninger blev de i stand til at investere i hus, bil og fjernsyn, ligesom en større del af befolkningen tog på populære turistrejser til syden i den betalte ferie. Denne udvikling blev afspejlet på arbejdsmarkedet, hvor der bortset fra

overenskomstkonflikten i 1961 forekom få strejker.⁴⁶⁰ Samtidig var det Socialdemokratiets storhedstid: Partiet var uafbrudt ved magten fra 1953 til 1968 og gennemførte i disse år stribevis af social- og velfærdsreformer. Det blev et parti med bred støtte i såvel arbejderklassen som middelklassen, der gennem økonomisk vækst og reformer søgte at forbedre den brede befolknings levevilkår. For at fastholde denne linje anvendte partiet sit overvældende flertal i fagbevægelsen til at hindre overenskomststridige strejker og ublu lønkrav.⁴⁶¹ Da den vigtigste opposition i fagforeningerne, DKP, samtidig var svækket, dominerede den socialdemokratiske linje frem til opruddet i 1968.

Kommunisternes tilbagegang i fagforeningerne

Kommunisternes tilbagegang i fagforeningerne efter 1956 havde flere årsager. Partiet mistede megen af den sympati, det havde vundet under storkonflikten, da Sovjetunionen nedkæmpede opstanden i Ungarn. I 1958 blev DKP splittet, da Aksel Larsen-fløjen forlod partiet og oprettede SF. Den tilbageværende ledelse i partiet holdt stædigt fast i bindingerne til Sovjetunionen og i ”forarmelsesteorien”. Den byggede på den opfattelse, at det kapitalistiske system var på vej mod sammenbruddet, og at klassemodsætningerne blev skærpet, hvilket kunne forekomme virkelighedsfjernt og irrelevant under velstandsstigningen i 1960'erne. Disse forhold bidrog til at marginalisere DKP i fagbevægelsen. Således mistede kommunisterne halvdelen af deres bestyrelsesposter i de københavnske fagforeninger mellem sommeren 1956 og 1962 (fra 183 til 92) og 9 ud af 20 formandsposter. Trods tilbagegangen var fagbevægelsen stadig DKP's vigtigste base, og partiet lagde i 1960'erne stor energi i at forsøge at opbygge en mere effektiv organisation på arbejdspladserne og i at mobilisere arbejderne, men generelt havde partiet svært ved at påvirke udviklingen. Samtidig blev DKP's tilbagegang ikke helt opvejet af SF, der ikke rigtigt fik fodfæste på arbejdspladserne; frem til 1962 erobrede SF kun 62 bestyrelsesposter og otte formandsposter i de københavnske

460 Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen*, s. 109, 122-123; Flemming Mikkelsen, *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*, s. 321-322; Peter Birke, ”Spontane strejker i ’Gyldne Tider’ - Arbejdskampe i den danske industri i 1960'erne”, *Arbejderhistorie*, nr. 3, december 2007, s. 64-80.

461 Kurt Klaudi Klausen, ”Industrielle konflikter”, i: Flemming Mikkelsen, red., *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985* (Modtryk, 1986), s. 151-152.

fagforeninger. Det betød, at venstrefløjen i fagbevægelsen var svækket i forhold til socialdemokraterne i 1960'erne.⁴⁶²

Denne udvikling satte sit tydelige præg på PET's overordnede trusselsvurderinger efter 1956, der forekommer afbalancerede og realistiske. Det var således tjenestens indtryk, at DKP havde yderst begrænset succes i sine forsøg på at skabe utilfredshed blandt arbejderne og med sin agitation imod overenskomstaftaler, det fagretlige system og de socialdemokratiske ledere i fagbevægelsen. PET vurderede, at partiets forsøg på at forbedre sin position ved at oprette kontaktnet på arbejdspladserne og ved at afholde faglige konferencer heller ikke gav de store resultater. I begyndelsen af 1960'erne koncentrerede DKP sig om at oprette arbejdspladsafdelinger, men kampagnen stagnerede hurtigt, og der blev kun etableret få afdelinger, deriblandt på B&W. Bortset fra en række strejker i 1963-64 blandt havne-, bryggeri- og værftsarbejderne var kommunisterne stort set ude af stand til at påvirke de faglige konflikter. PET konstaterede i flere tilfælde, at DKP forsøgte at udnytte konflikterne til at sprede uro, men at strejkerne ikke var forårsaget af partiets virksomhed. For det meste var det dog kommunisternes magtesløshed, der faldt i øjnene: Efter overenskomstkonflikten i 1961, der var den største siden 1956, understregede PET, at den havde vist, "at DKP's muligheder for at øve indflydelse på arbejderne er blevet yderligere formindsket", og at partiledelsen i flere tilfælde "i øvrigt viste en bemærkelsesværdig mangel på evne til effektivt at gribe ind for at dirigere den videre udvikling."⁴⁶³ To år senere var billedet det samme: Partiet havde under overenskomstforhandlingerne været blottet for kampvilje og havde slet ikke evnet at rejse nogen strejkestemning blandt arbejderne.⁴⁶⁴

Strejkerne 1963-1965: En trussel mod Socialdemokratiet?

Selvom den kommunistiske indflydelse i fagbevægelsen var svækket, og selvom der herskede ro på arbejdspladserne, var det stadig PET's opgave at følge udvik-

462 Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen*, s. 56, 109-110, 126-127, 134-135, 143-149.

463 PET, emnesag: "Oversigt over den af Danmarks kommunistiske Parti, Socialistisk Folkeparti og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i tiden fra 1. januar til 31. maj 1961", dateret 14. juni 1961.

464 Ibid.: "Oversigt over den af DKP, SF og de kommunistiske frontorganisationer udfoldede virksomhed i tiden fra 1. oktober 1962 til 31. marts 1963".

lingen. PET modtog løbende via Afdeling E oplysningerne fra ”en sædvanligvis velorienteret kilde” (sandsynligvis AIC) om den politiske stilling i de københavnske fagforeningsbestyrelser. At dømme ud fra det eksisterende arkivmateriale interesserede man sig især for udviklingen blandt metalarbejderne, typograferne og sømændene, der alle udgjorde samfundsvigtige områder, og som alle havde en vis kommunistisk indflydelse. PET indsamlede også i et vist omfang navnelister, f.eks. på medlemmer af Dansk Typograf Forbund, der anbefalede kollegaerne at stemme på DKP’ere og SF’ere til de faglige valg. De pågældende blev alle identificeret og søgt i PET’s registre. Langt hovedparten synes at have været registreret i forvejen.⁴⁶⁵ I flere tilfælde, hvor tjenesten blev opmærksom på såkaldte ”kommunistisk-prægede” udtalelser eller artikler i faglige blade, blev forfatterne identificeret for at fastslå deres politiske tilhørsforhold.⁴⁶⁶

På et enkelt tidspunkt, i 1963-64, så det ud, som om socialdemokraternes dominans i fagbevægelsen kunne blive truet, og PET blev mobiliseret for at følge udviklingen.⁴⁶⁷ I marts 1963 havde den socialdemokratiske regering under Jens Otto Krag gennemført den såkaldte helhedsløsning, der havde til formål at få kontrol med den overophedede økonomi. Til gengæld for at fagbevægelsen accepterede begrænsede lønstigninger, havde regeringen indført pris- og avancestop. Da regeringen i oktober 1963 imidlertid ophævede prisstoppet efter pres

465 PET, emnesag: ”Vedr. urafstemning i DANSK TYPOGRAF-FORBUND”, 3. november 1961; ”Vedr. kommunisten Egon Erik CAMIN’s valg til forbundssekretær i Dansk Typograf Forbund (oktober 1961)”, 23. november 1961; ”Vedr. forslag til repræsentanter i forretningsudvalget i DANSK TYPOGRAF-FORBUND”, 9. november 1961; ”Vedr. DANSK TYPOGRAF-FORBUND.s forestående valg af forbundsbestyrelse”, 18. december 1961; ”Vedr.: Artikel i Typograftidende, hvori en del medlemmer af Dansk Typograf-Forbund anbefaler at stemme på Socialistisk Folkeparti og kandidaten Willy Brauer ved kommunevalget 1962”, 23. marts 1962; ”Vedr.: Valg i Dansk Typograf Forbund’s Københavns-afdeling”, 24. april 1962.

466 F.eks. PET, emnesag: ”Vedr. DSMF.s kongres i anledning af 75. års jubilæet”, 14. august 1963; ”Vedr. DANSK SMEDE & MASKINARBEJDER FORBUND”, 22. januar 1968. PET, emnesag: ”Vedr. fagbladet MURERSVENDEN”, 25. august 1965. PET, emnesag: ”Vedr. HOOKSEN, der udgives af kommunistiske havnearbejdere”, 3. november 1961. PET, emnesag: ”Emne: Dansk Typografforbund, Københavns Lærlingeafdeling”, 7. november 1961.

467 Tidligere havde PET overvåget overenskomstkonflikten i 1961, men sagen er senere blevet makuleret. Så vidt det kan rekonstrueres, var det PET’s opgave at fastslå, om yderligtgående partier, organisationer eller personer forsøgte at fremkalde uroligheder eller ulovligheder i forbindelse med strejkerne. PET, emnekartotek: ”Organisationer – Fagforeninger – Overenskomstforhandlinger”. Som tidligere nævnt konkluderede tjenesten, at DKP ikke havde været i stand til at påvirke begivenhederne.

fra de radikale, udløste det uro på arbejdspladserne, hvilket gav DKP og SF en mulighed for at gå til angreb på socialdemokraterne i fagforeningerne.⁴⁶⁸ Det var derfor vigtigt for den socialdemokratiske ledelse at få lagt låg på utilfredsheden og inddæmmed venstrefløjen. Der var ikke den store fare for, at socialdemokraterne i den overskuelige fremtid skulle miste flertallet i fagbevægelsen, selvom partiet var i svag tilbagegang i begyndelsen af 1960'erne. AIC's opgørelse over stillingen i de københavnske fagforeningsbestyrelser viste således, at socialdemokraterne i 1963-64 havde et nettotab på 74 poster, mens SF og DKP til sammen havde en nettofremgang på 18 poster (differencen skyldtes, at det samlede antal af bestyrelsesposter faldt i disse år). Men socialdemokraterne havde stadig et overvældende flertal på 1.243 pladser mod DKP's 114, SF's 75 og 109 partiløse.⁴⁶⁹ Selvom socialdemokraterne således fuldstændig dominerede fagbevægelsen, var der alligevel en fare for, at kommunisterne og folkesocialisterne kunne udnytte utilfredsheden til at erobre kontrollen på enkelte større arbejdspladser, hvorved de kunne få større indflydelse, end de numerisk var berettigede til. Faren for socialdemokraterne kan illustreres med nogle oplysninger, som blev indsamlet af PET i forbindelse med den kontinuerlige overvågning af udviklingen på den i fagpolitisk henseende vigtigste arbejdsplads, B&W. PET opstillede regelmæssigt oversigter over den politiske stilling blandt de valgte tillidsmænd (klubformænd) på B&W's skibsværft på Refshaleøen, og en optælling giver følgende billede:⁴⁷⁰

468 Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag 1962-78*. Bind II (Gyldendal, 2002), s. 93-105, 114-118.

469 ABA, DKP's arkiv, Det faglige sekretariat, kasse 231, Diverse materiale 1965-66: Arbejderbevægelsens Informations-Central, "Statistik over partistillingen i de københavnske fagforeninger fra 1963".

470 Tallene er hentet fra en række indberetninger i emnesagen.

Klubtillidsmænd på B&W-skibsværftet, Refshaleøen, 1957-1968

	DKP	SF	S og ukendte	I alt
Marts 1957	14	-	21	35
November 1957	15	-	21	36
August 1961	13	4	21	38
Januar 1965	17	7	11	35
December 1966	11	6	18	35
Januar 1968	4	5	3	12*
Oktober 1968	5	2	5	12

* Antallet af klubtillidsmænd blev reduceret fra 35 til 12 i 1968.

Det fremgår, at DKP, trods Ungarn, var i stand til at holde stillingen blandt arbejderne på B&W.⁴⁷¹ Fra 1961 kunne Afdeling E konstatere, at SF var i fremgang og arbejdede hårdt for at erobre magten, og at socialdemokraterne selv erkendte, at de tabte terræn på arbejdspladsen.⁴⁷² I september 1965 modtog PET underhånden fra Afdeling E en fortegnelse over tillidsmændene, og en søgning i registrene viste, at DKP og SF for første gang havde erobret flertallet og tilsammen sad på 24 af posterne mod socialdemokraternes 11.⁴⁷³ Samtidig dominerede kommunisterne de andre fagpolitiske organer på B&W, repræsentantskabet og bestyrelsen for marketenderiudvalget.⁴⁷⁴ Når socialdemokraterne sad i regering og førte indkomspolitik, var de således sårbare over for angreb fra venstrefløjens, især på store virksomheder som B&W, hvor kommunisterne traditionelt havde stået stærkt.

471 PET, emnesag: Notits, 12. januar 1957.

472 Ibid.: Notits, 3. maj 1961.

473 Ibid.: "Vedr.: Fortegnelse over tillidsmænd på B&W, Refshaleøen pr. 8/1-1965", 21. september 1965.

474 Ibid.: "Vedr.: Valg af bestyrelse til repræsentantskabet for arbejderne hos B&W, Refshaleøen", 8. oktober 1965; "Vedr.: Valg af bestyrelse til marketenderiudvalg hos B&W, Refshaleøen", 28. oktober 1965.

B&W var med omkring 10.000 ansatte fordelt på fire arbejdspladser den vigtigste kampplads for socialdemokrater og kommunister under den kolde krig. Den faglige ledelse kunne ved hjælp af deres tillidsmandsnetværk påvirke den politiske stemning på de storkøbenhavnske arbejdspladser. På billedet fra 1969 ses i forgrunden fællstillidsmanden Bent Fjellerad, formanden for arbejdernes marketyderi, Helmer Hansen, tillidsmanden for arbejdsmændene i rør- og maskinværkstedet, Bent Nielsen, og fællesklubbens næstformand, Erik Hansen (Fotograf: Ebbe Wraae, Land og Folk/Arbejdermuseet og ABA).

Der er flere antydninger af, at regeringen var bekymret over stemningen blandt arbejderne. I marts 1963, samtidig med at helhedsløsningen blev forhandlet på plads, drøftede Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg situationen på arbejdspladserne, hvilket var usædvanligt. Det blev her oplyst, sandsynligvis af politiinspektør Mogens Jensen, at der ifølge de foreliggende oplysninger ikke var noget, der tydede på ”forestående uro på arbejdspladserne.”⁴⁷⁵ I maj videresendte PET en indberetning til Justitsministeriet om protestaktioner mod helhedsløsningen blandt bryggeriarbejderne på Carlsberg. Aktionerne var angiveligt iværksat af SF’ere med formanden for bryggeriarbejderne, Holger Foss, i spidsen.⁴⁷⁶ Fra

475 ESU: Referat af møde den 5. marts 1963.

476 JM, ujournaliseret (Omslag: Ulovlige strejker): Mogens Jensen til Hr. departementschef V. Boas, 1. maj 1963, med vedlagt: ”Vedr. situationen omkring bryggeriarbejdernes løngligningsforhand-

august til oktober holdt PET ministeriet underrettet om en igangværende havnearbejderstrejke i Aalborg, hvor kommunisterne spillede en fremtrædende rolle. Det vides ikke, om dette skete på PET's initiativ eller efter anmodning fra ministeriet, men det fremgår af en skrivelse fra Mogens Jensen, at oplysningerne gik direkte til ministeriets top: ”Jeg har anmodet afdeling E i Københavns politi om at følge udviklingen bedst muligt, og såfremt der kommer yderligere oplysninger af interesse, skal jeg sørge for, at Departementschefen bliver underrettet.”⁴⁷⁷

Da mere end 500 arbejdsmænd på B&W's motorfabrik nedlagde arbejdet i slutningen af oktober 1963, efter at deres krav om højere løn som kompensation for ophævelsen af prisstoppet var blevet afvist, mobiliseredes et netværk bestående af AIC, ledelsen på B&W, PET og den amerikanske arbejdsattaché. Strejken blev ledet af værkstedets fem tillidsmænd, hvoraf tre var SF'ere og to DKP'ere, og netværkets deltagere delte utvivlsomt et ønske om at stoppe venstrefløjens forsøg på at udnytte utilfredsheden blandt de strejkende. Det lykkedes AIC at stoppe strejken, da man fik fingre i en liste over de strejkende. Ved at sammenholde den med Socialdemokratiets medlemskartotek var det muligt at identificere partimedlemmerne, som blev kontaktet og vejledt i, hvordan de skulle forholde sig ved den kommende afstemning, hvor man skulle tage stilling til, om strejken skulle afsluttes. Der har hidtil hersket usikkerhed om, hvor listen over de strejkende kom fra.⁴⁷⁸ Ifølge den amerikanske arbejdsattaché Harold Aisley, der fulgte konflikten tæt, og som havde kontakter til både AIC og ledelsen, samarbejdede arbejdsgiverne og fagbevægelsen ”gnidningsløst og tæt” (”smoothly and closely”) om at afslutte strejken, uden at ledelsen var nødt til at give indrømmelser. Aisley rapporterede til Washington, at det var ledelsen, der videregav navne, adresser og telefonnumre på de strejkende til AIC, som anvendte oplysningerne til at opsøge arbejderne personligt og lægge pres på dem for at afslutte konflikten. Operationen lykkedes, og ved det efterfølgende møde stemte et flertal for at genoptage arbejdet. I et forsøg på at udnytte situationen lagde AIC ifølge Aisley straks planer om at vælte de fem tillidsmænd. AIC indrømmede imidlertid, at

linger”, 1. maj 1963. I februar-marts 1964 blev bryggerierne igen ramt af arbejdsnedlæggelser i protest mod helhedsløsningen. Afdeling E kunne igen rapportere, at de var inspireret af SF. Ibid.: ”Vedr. strejke blandt det 'kørende personel' på bryggerierne CARLSBERG, TUBORG & WIBROE”, 11. februar 1964; ”vedr.: Strejker og demonstrationer under forberedelse”, 28. februar 1964; ”ad bryggeristrejken”, 2. marts 1964.

477 Ibid.: Mogens Jensen til Hr. departementschef V. Boas, Justitsministeriet, 15. oktober 1963. Desuden notitser sammensteds dateret 27. august 1963, 28. august 1963, 4. oktober 1963 og 16. oktober 1963.

478 Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag 1962-1978*, Bind II, s. 118-123.

der ikke fandtes nok kvalificerede socialdemokrater, der med det samme kunne erstatte kommunisterne og folkesocialisterne.⁴⁷⁹

Også PET fulgte udviklingen tæt og holdt Justitsministeriet orienteret ved at indsamle oplysninger fra Afdeling E's kontakter i fagbevægelsen og i B&W's ledelse.⁴⁸⁰ Ifølge afdelingens uidentificerede kilder var der fra starten ingen tvivl om, at det var formanden for arbejdsmændenes klub, den tidligere DKP'er og daværende SF'er Christian Zastrau, der var "den drivende kraft" bag arbejdsnedlæggelsen.⁴⁸¹ Socialdemokratiske kilder holdt også afdelingen underrettet om SF'ernes forsøg på at udnytte strejken til at vælte den socialdemokratiske formand for Støberiarbejdernes Forbund, og kommunisternes forsøg på at "puste til ilden".⁴⁸² Fra en kilde i ledelsen forlød det, at det var "kræfter med betydeligt bedre organisationstalent" end Zastrau, der stod bag strejken. Denne kilde pegede på, at arbejderne optrådte med stor disciplin, at selv "loyale" arbejdere holdt tæt over for ledelsen, og at SF/SUF aktivt støttede strejken.⁴⁸³ PET/Afdeling E's indberetninger gjorde det således muligt for Justitsministeriet at følge stemningen blandt arbejderne og at danne sig et indtryk af, hvilke grupper som stod bag konflikten.

Efterhånden som kommunisternes indflydelse på de store arbejdspladser stagnerede i 1960'erne, tonede SF'erne i stigende grad frem som socialdemokraternes hovedmodstander. Opgøret med dem synes at have kulmineret i 1965, da 6.000 bryggeriarbejdere nedlagde arbejdet med krav om højere løn. Igen arbejdede AIC på at stoppe konflikten, mens PET/Afdeling E iagttog udviklingen fra sidelinjen. Ifølge arbejdsattaché Aisley søgte AIC at kortlægge stemningen blandt arbejderne, og mens konflikten stadig var i gang, lagde AIC planer om at vælte Holger Foss som formand for de københavnske bryggeriarbejdere.⁴⁸⁴

479 National Archives, Record Group 59, Subject Numerical Files 1963, box 3580, LAB 6 DEN: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A.277, November 17, 1963. Ibid., box 3886, POL 2-1 DEN: AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No A-284, November 13, 1963. Ifølge andre kilder var statsminister Krag mellemmand mellem AIC og B&W-ledelsen. Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, s. 300.

480 JM, ujournaliseret (Omslag: Ulovlige Strejker): Arne Nielsen til Hr. departementschef V. Boas, 31. oktober 1963; Mogens Jensen til Hr. kontorchef Peter Christensen, 7. og 8. november 1963, alle med vedlagte notitser fra Afdeling E.

481 Ibid.: Notits, 30. oktober 1963. Kl. 9.30.

482 Ibid.: "ad Strejkesituationen", 30. oktober 1963.

483 Ibid.: "Vedr.: Strejken hos B & W, Christianshavn", 7. november 1963.

484 NA, RG59, SNF 1964-66, box 1290, LAB 6-1 DEN: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-788, June 10, 1965.

Samtidig forsøgte PET og Afdeling E at fastslå, hvem der stod bag strejken. Således oplyste en ”pålidelig kontakt”, at en stor del af bryggeriarbejderne var SF’ere ligesom Foss,⁴⁸⁵ og PET vurderede, at selvom det var vanskeligt at fastslå, om konflikten havde været politisk betonet, stod det alligevel klart, ”at såvel SF som DKP forsøgte at gøre strejken til et anslag mod regeringen og dens økonomiske politik i forbindelse med de nylig overståede overenskomstforhandlinger og de nu fremsatte afgiftsforslag.”⁴⁸⁶ Efter strejkens afslutning iværksatte socialdemokraterne en kampagne mod Foss, og ledende partifolk med statsminister Krag i spidsen benyttede konflikten som et eksempel på, at man ikke kunne samarbejde med SF.⁴⁸⁷ Stormløbet mod Foss mislykkedes imidlertid, og da folketingsvalget det følgende år bragte SF ind i varmen som støtteparti for regeringen, synes socialdemokraterne at have lagt kampagnen mod SF i fagbevægelsen på hylden.

Kommunisterne erobrer kontrollen med Sømændenes Forbund

PET/Afdeling E havde længe fulgt den politiske udvikling i Sømændenes Forbund særligt nøje, hvilket hang sammen med, at søfarten udgjorde en strategisk vigtig sektor, at der tidligere havde fandtes kommunistiske sabotagenetværk (Wollweber), og at USA fra 1954 krævede oplysninger om sømændenes politiske tilhørsforhold for at udstede visa. Indtil omkring 1967 indberettede Afdeling E hovedsageligt om forløbet af forbundets generalforsamlinger og de afholdte valg til bestyrelsen. Afdelingens vigtigste opgave bestod i at indsamle kandidatlister og identificere de pågældendes politiske ståsted. Generelt set var afdelingens vurderinger afdæmpede: Det blev understreget igen og igen, at den kommunistiske infiltration var begrænset, og at socialdemokraterne havde fuld kontrol over forbundet.⁴⁸⁸ Frem til 1967 havde kommunisterne kun to poster i bestyrelsen, og den eneste toppost, som det lykkedes dem at erobre, var stillingen som agitator, som blev indtaget af en kommunist, der som tidligere beskrevet i flere år havde været i afdelingens søgelys, og som blev betegnet som ”kommunistisk provo-

485 PET, emnesag: ”Vedrørende fagbevægelsen (Bryggeriarbejdernes strejkevarsel)”, 24. april 1965.

486 Ibid.: ”Resumé. Vedr.: bryggeristrejken i tiden fra den 2. maj til den 10. juni 1965”, 28. juli 1965.

487 ”Bryggerikonfliktens lære: Afvisning af SF”, *Aktuelt*, 17. juni 1965; ”Anklage mod Holger Foss”, *Aktuelt*, 18. juni 1965.

488 Beskrivelsen bygger på et stort antal indberetninger fra Afdeling E fra perioden 1956 til 1966 i PET’s emnesag.

katør uden sidestykke”.⁴⁸⁹ Det var et gennemgående træk i indberetningerne, at møderne i forbundet forløb i ro og orden, og at der ikke foregik noget af efterretningsmæssig interesse for tjenesten.

Denne situation ændrede sig imidlertid dramatisk i begyndelsen af 1967, da den socialdemokratiske forbundsformand Svend From Andersen trådte tilbage på grund af sygdom. I hans sted valgtes forbundets repræsentant i New York, Johannes Nielsen, til ny formand.⁴⁹⁰ Ifølge en PET-redegørelse for de efterfølgende begivenheder var den nye formand imidlertid sårbar over for anklager om, at han var reaktionær på grund af sit ophold i USA. Endnu alvorligere var det imidlertid, at hans viden om danske faglige forhold var yderst sparsom, hvilket kommunisterne i forbundet ikke var sene til at udnytte. Det var først og fremmest kommunisternes ”kronprins” blandt sømændene, Preben Møller Hansen, som Afdeling E tidligere havde beskrevet som både ”aggressiv” og ”provokatør”, der førte an i kritikken. Ifølge PET iværksatte kommunisterne en effektiv infiltration af forbundet, der betød, at formanden mistede opbakning hos partifællerne og efterhånden blev isoleret i ledelsen. I september 1968 opgav Johannes Nielsen kampen, og han nedlagde sammen med flere socialdemokrater sine poster.⁴⁹¹

Ved den efterfølgende generalforsamling i november 1968 lykkedes det kommunisterne at få Preben Møller Hansen valgt som konstitueret formand. PET’s socialdemokratiske kilder pegede på to årsager til den pludselige kommunistiske magtovertagelse. For det første havde kommunisterne rådet over betydelige beløb til finansiering af valgkampen; ifølge en kilde skulle det have drejet sig om 50.000 kr., hvilket dog senere blev rettet til 5.000 kr. Pengene skulle være brugt til at dække de kommunistiske medlemmers rejseudgifter, så de kunne deltage i generalforsamlingen, og til at uddele pilsnere til Møller Hansens støtter, hvilket fik PET-medarbejderen til at kommentere: ”Alt i alt en usmagelig form for kampagnevirksomhed, som har været egnet til at dupere ’rakkert’ og fremme det kommunistiske kup.”⁴⁹² De socialdemokratiske kilder antydede stærkt, at pen-

489 PET, emnesag: Notits, 16. december 1958.

490 Ibid.: ”Vedrørende: Sømændenes Forbund”, 3. marts 1967; ”Vedr. SØMÆNDENES FORBUND”, 17. marts 1967; ”Vedr. valg af forbundsformand hos SØMÆNDENE”, 3. oktober 1967.

491 Ibid.: ”Vedr.: Urolighederne omkring SØMÆNDENES FORBUND og formandsskiftet i forbundet”, 31. oktober 1968. PET’s beskrivelse af magtkampen i forbundet bekræftes i den seneste fremstilling af forbundets historie, se: Christian Tortzen, *En Sømand han maa lide. Sømændenes Forbund 1897-1997*. Bind II: *De sidste 50 år. Kampen fortsætter* (Pantheon, 2007), s. 122-137.

492 PET, emnesag: ”Vedr: Generalforsamlingen i SØMÆNDENES FORBUND – 4.5.6. november 1968”, 25. november 1968.

gene stammede fra sovjetiske fagforeningsfolk, der havde været på besøg i tiden op til mødet. For det andet pegede kilderne på, at AIC havde været alt for passiv over for den kommunistiske infiltration, hvilket blev forklaret med, at AIC's ledelse var svag, samt at LO's nye formand, Thomas Nielsen, skulle spørges om alt. PET's kontakt i Sømændenes Forbund lovede imidlertid at holde tjenesten underrettet om udviklingen.⁴⁹³

Fagbevægelsens første østkontakter

Et forhold, der bidrog til, at PET begyndte at anskue dele af fagbevægelsens virksomhed som værende af efterretningsmæssig interesse, var, at flere fagforbund under socialdemokratisk ledelse begyndte at etablere kontakter med kollegerne i Østeuropa. PET havde længe været opmærksom på kommunistiske fagforeningsfolks forbindelser østpå, f.eks. til den kommunistisk dominerede faglige internationale World Federation of Trade Unions (WFTU).⁴⁹⁴ Et nyt aspekt af denne aktivitet var konferencer og rejser, hvor kommunisterne kunne invitere SF'ere, socialdemokrater og upolitiske arbejdere til at deltage og måske påvirke dem samt gøre dem mere villige til at samarbejde i fagbevægelsen. Således begyndte den ”Danske initiativkomité for arbejderkonferencen m.v.” (også kaldet Østersø-ugens arbejderkonference) i december 1960 at afholde weekend-kurser for fagforeningsfolk inden for samme faglige område, f.eks. transportsektoren. Alene i perioden frem til marts 1963 deltog mere end 700 danske fagforeningsfolk i kurserne, og PET konstaterede, at over 50 % af deltagerne var ukendte i tjenestens registre. Dette kunne tyde på, at DKP havde en vis succes med at tiltrække ikke-kommunister. Det var PET's opfattelse, at kurserne blev forlagt til

493 Ibid. Desuden PET, emnesag: ”Vedr: Rettelse til rapport af 25/11-68 om generalforsamlingen i Sømændenes Forbund”, 26. november 1968. Kildeoplysningerne om kommunisternes metoder i forbindelse med magtovertagelsen lader sig ikke bekræfte af andre historiske fremstillinger, se: Christian Tortzen, *En Sømand han maa lide*, bind II, s. 142-145.

494 F.eks. PET, emnesag: ”Oversigt over den af Danmarks kommunistiske Parti – Socialistisk Folkeparti – og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i 2. halvår 1960”, 9. januar 1961. Der er fundet et antal kursusplaner for DKP's faglige kurser i DDR i begyndelsen af 1960'erne. De viser, at undervisningen omfattede faglige, ideologiske og partipolitiske spørgsmål. Der er ikke fundet tegn i materialet på, at deltagerne skal have modtaget skoling i konspirative eller illegale aktiviteter. ABA, DKP's arkiv, Det faglige sekretariat, kasse 219: Skrivelser dateret 15. juni 1962, 10. april 1963, 18. april 1963, 24. juni 1964 og 25. maj 1964.

DDR af sikkerhedshensyn, og at formålet var at infiltrere de enkelte fagområder og at koordinere deltagernes virksomhed i en eventuel kommende strejke.⁴⁹⁵ Det er selvsagt svært at vurdere, om disse kurser havde nogen større succes med at påvirke ikke-kommunistiske fagforeningsfolks syn på kommunisterne, sådan som PET øjensynligt frygtede. Der findes et eksempel fra slutningen af 1950'erne på, at den socialdemokratiske ledelse hos sømændene havde svært ved at tale gode partikammerater fra at acceptere invitationer til DDR,⁴⁹⁶ men det behøver ikke at betyde andet, end at de var ivrige efter at komme ud at rejse. Det samme gjaldt nok også de mange rejser for B&W-arbejdere til værfter i DDR. Her deltog også ikke-kommunistiske arbejdere, og ifølge en beretning fra en deltager, der blev betegnet som upolitisk eller nærmest socialdemokrat, gav besøget et nuanceret billede af livet i arbejder- og bondestaten, og danskerne førte åbenhjertige politiske samtaler med deres værtsfolk.⁴⁹⁷ Det er således svært at vurdere, om de deltagende fagforeningsfolk og arbejdere vendte hjem med større sympati over for deres kommunistiske arbejdskolleger.⁴⁹⁸

Det var imidlertid noget nyt, at socialdemokratisk ledede fagforbund begyndte at etablere østkontakter. I langt de fleste tilfælde blev PET opmærksom på kontakterne i forbindelse med overvågningen af den sovjetiske ambassade. Nogle forbund, som Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund (DSMF), var noget tilbageholdende over for de russiske tilnærmelser. I 1965 afslog DSMF således en invitation til at sende en delegation til Sovjetunionen, ligesom man var noget kølig over for et forslag om, at forbundsformand Hans Rasmussen skulle spise frokost med ambassadøren. Men forholdet bedredes åbenbart noget, efter at sekretær i DSMF, Erik Højland Andersen, havde klaget til en ambassadefunktionær over Land og Folks kampagne mod "den stærke smed". Kampagnen ophørte kort efter, hvilket blev tolket i forbundet som et tegn på, at russerne ikke ønskede at angribe de socialdemokratiske ledere. I den følgende tid besøgte studiekredse

495 PET, emnesag: "Oversigt over den af Danmarks kommunistiske Parti, Socialistisk Folkeparti og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i tiden fra 1. juni til 15. oktober 1961", 1. november 1961; "Oversigt", 14. april 1962; "Oversigt over den af DKP, SF og de kommunistiske frontorganisationer udfoldede virksomhed i tiden fra 1. oktober 1962 til 31. marts 1963"; "Beretning for tiden 1. april til 15. oktober 1963".

496 PET, emnesag: Notits, 16. december 1958.

497 PET, emnesag: "Vedr. Delegationsrejse til DDR", 31. august 1962.

498 En undersøgelse af B&W-arbejdernes østrejser har både fundet eksempler på, at socialdemokrater blev begejstret over, hvad de så, og at kommunistisypatisører blev mere kritiske. Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*, s. 250-254.

og lærlinge fra DSMF under socialdemokratisk ledelse ambassaden til diskussioner.⁴⁹⁹

Andre forbund var mere positive over for de østeuropæiske henvendelser. Det gjaldt især forbund med en vis kommunistisk indflydelse. Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund (DASF) udvekslede således delegationer med fagbevægelserne i Sovjetunionen og Polen,⁵⁰⁰ mens typograferne deltog i studierejser til Sovjetunionen og DDR og i Østersøugen.⁵⁰¹ Både Havnearbejdernes Fællesforbund og Jord- og Betonarbejdernes Fagforening sendte delegationer til Østeuropa og indmeldte sig kollektivt i Landsforeningen til samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen.⁵⁰² Der ligger ingen vurderinger i PET's materiale af fagbevægelsens motiver til samkvemmet med kollegerne fra den anden side af jerntæppet, eller hvilken effekt samarbejdet havde på de politiske forhold i fagforeningerne. Muligvis indgik det også i PET's trusselsbillede, at de danske fagforeningsfolk kunne blive udsat for hvervningsforsøg af de østeuropæiske efterretningstjenester, men der er ikke fundet nogen eksempler på dette i de bevarede fagforeningssager. Sømændenes Forbund er et godt eksempel på, at kontakterne ikke behøvede at betyde, at socialdemokraterne så med blidere øjne på de kommunistiske regimer. Da forbundet i 1959 var vært for nogle østtyske fagforeningsfolk, betroede forbundsformanden Svend From Andersen Tilsynet med Udlændinge, at invitationen ikke var udsendt med hans gode vilje, men at den skyldtes, at nogle danske medlemmer var blevet modtaget med gæstfrihed i DDR. Det var derfor formandens hensigt "at yde en demokratisk modpropaganda" for at opveje den propaganda, som danskerne havde været udsat for under deres rejse.⁵⁰³ Ved en anden lejlighed, hvor medlemmer af forbundet besøgte

499 PET, emnesag: Forskellige rapporter fra 1965. Ibid.: Journalnotits dateret 10. januar 1966; notits, 12. januar 1966; "Forbindelsen til den russiske ambassade", 6. juni 1967.

500 PET, emnesag: Journalindføring dateret 5. august 1956; "Delegation fra Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbunds (DASF) hovedbestyrelse til Sovjetunionen fra 23. maj til 6. juni 1962. Rejsen foretaget med fly via Kastrup", 30. juli 1962; Journalindføringer dateret 16. august 1960, 5. juli 1963, 8. juli 1964 og 11. august 1964; rapporter fra 1964 og 1967.

501 PET, emnesag: Journalindføringer dateret 11. oktober 1956 og 22. marts 1963; "Vedr.: Eventuel deltagelse i Østersø-ugen 1964 af en gruppe fra Typografernes lærlingefdeling i København", 18. juni 1964.

502 PET, emnesag: Journalindføringer dateret 22. oktober 1957, 9. oktober 1957 og 26. juni 1966. PET, emnesag: Journalindføringer dateret 9. oktober 1957, 24. maj 1960, 19. september 1967 og 30. august 1968; rapporter fra 1966 og 1967.

503 PET, emnesag: "Tilsynet med Udlændinge", 14. august 1959.

Sovjetunionen, holdt socialdemokraterne Preben Møller Hansen i kort snor, når han forsøgte at tegne et rosenrødt billede af DKP over for de russiske værter.⁵⁰⁴

Den afgørende ændring i PET's trusselsbillede synes at være forekommet i juli 1967, da tjenesten blev opmærksom på en kontakt mellem den sovjetiske ambassade og LO's nyvalgte formand Thomas Nielsen. Da kontakten blev genoptaget i oktober, viste det sig, at den sovjetiske fagbevægelse ønskede at invitere en delegation fra LO til Sovjetunionen for at overvære festlighederne i anledning af 50-årsdagen for revolutionen. Under den tidligere formand, Eiler Jensen, havde LO afslået alle tilnærmelser fra østblokken, og i første omgang takkede LO da også nej efter at have konsulteret den Fri Faglige Internationale (ICFTU). I stedet deltog tre fagforeningsformænd, hvoraf en var kendt som kommunist, i festlighederne.⁵⁰⁵

Imidlertid var isen mellem de to parter blevet brudt, og den nye landsledelse synes at have været set mere positiv på en åbning over for de østlige fagbevægelser. Tilnærmelserne mod Øst skal ses i lyset af de vesttyske socialdemokraters *Ostpolitik*, hvor man gennem kontakter og dialog forsøgte at fremme afspænding og påvirke østblokken. Dette var en linje, som den vestlige arbejderbevægelse i stigende grad fulgte. USA, der i et noget langsommere tempo var ved at slå ind på en *détente*-kurs, var mere kritisk over for fagbevægelsens østpolitik. Den daværende amerikanske arbejdsattaché Ernest Nagy, der varetog kontakten med den danske fagbevægelse, husker således, at det var hans indtryk, at ”det danske folk så Sovjetunionen som en mindre trussel, end jeg gjorde”,⁵⁰⁶ og han var tydeligt forbeholden over for LO's tilnærmelser til de sovjetiske fagforeninger.⁵⁰⁷ I december deltog medlemmer af LO's forretningsudvalg i en reception på den sovjetiske ambassade,⁵⁰⁸ og i sommeren 1968 deltog 15 mand fra LO med Thomas Nielsen i spidsen i en delegationsrejse til Sovjetunionen.⁵⁰⁹

504 Ibid.: ”Vedr. besøg i Sovjetunionen af delegation fra Sømændenes Forbund og Havnearbejdernes Forbund”, 27. november 1967.

505 PET, emnesag: ”Vedr.: Festlighederne i anledning af Sovjetunionens 50-årsdag”, 8. november 1967, og rapporter fra 1967.

506 ”the Danish people saw less of a threat in the Soviet Union than I did”. Brev fra Ernest Nagy, April 16, 2001.

507 NA, RG59, SNF 1967-69, box 1230, LAB 7 DEN: Blankinship, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-559, April 30, 1968; White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, Nos. A-612, May 31, 1968; A-648, June 21, 1968; A-663, June 28, 1968; A-730, August 9, 1968.

508 PET, emnesag: Oplysninger fra 1967.

509 Ibid.: Oplysninger fra 1968.

Det fremgår igen ikke, hvilke overvejelser PET gjorde sig i den anledning, men det forhold, at den socialdemokratiske faglige ledelse knyttede venskabelige kontakter til fagbevægelserne i de kommunistiske regimer, tiltrak tjenestens interesse. PET gjorde sig muligvis overvejelser om, at forbindelserne kunne bidrage til at undergrave socialdemokraternes traditionelle stærke antikommunisme eller direkte udvikle sig til egentlige hvervningsforsøg. I hvert fald betød fagbevægelsens afspændingspolitik over for østblokken, at det blev interessant for tjenesten at følge udviklingen i fagbevægelsens kontakter til de kommunistiske fagforeninger. Denne udvikling fortsatte og forstærkedes de følgende årtier.

I juni 1967 udarbejdede to medarbejdere i PET en oversigt over forløbet af LO's netop afholdte kongres. Oversigten indeholdt en beskrivelse af Landsorganisationens struktur, kongressens forløb og LO's forslag om demokrati på arbejdspladserne. Endelig opstillede medarbejderne en fortegnelse over medlemmerne af forretningsudvalget, som ifølge tjenestens kontakt i fagbevægelsen udelukkende bestod af socialdemokrater.⁵¹⁰ Oversigten er interessant, idet det så vidt vides var første gang, at PET interesserede sig for den politiske sammensætning af LO's ledelse. PET's interesse for LO kunne muligvis være udløst af Socialdemokratiets samarbejde med SF i "Det røde Kabinet", nedprioriteringen af AIC's aktiviteter eller LO's begyndende østkontakter.

Der er i de gennemgåede fagforeningssager i PET's arkiv kun fundet spredte eksempler på østkontakter, der kunne tyde på mistænkelige forbindelser, og oplysningerne herom synes generelt at være yderst usikre. For eksempel modtog PET i 1959 forskellige oplysninger fra unavngivne meddelere, ifølge hvilke tre medlemmer af Søfyrbødernes Forbund, formanden Harry Emanuel Rasmussen, "Carl Hængerøv" og "Peter Guldtand", skulle holde til i en café, hvor de ofte modtog uidentificerede pakker. Wollwebers navn blev også nævnt i den forbindelse. Forbundsformanden skulle angiveligt også have videregivet oplysninger om Grønland til russerne, men ingen af disse påstande blev åbenbart bekræftet.⁵¹¹ I begyndelsen af 1960'erne konstaterede PET, at flere arbejdere på B&W havde kontakt til sovjetiske ambassadefunktionærer, og det forlød fra en kilde, at østeuropæiske diplomatbiler mødtes om natten ud for B&W's dokaanlæg på Refs-

510 PET, emnesag: "Landsorganisationen, De samvirkende Fagforbund, kld. LO, har afholdt kongres", 10. juni 1967.

511 PET, emnekartotek: "Organisationer – Fagforeninger – Søfyrbøderne, Kbh.", oplysninger dateret 3. juli 1959, 7. juli 1959 og 30. juni 1959.

haleøen.⁵¹² En lignende ubekræftet oplysning drejede sig om en maskinarbejder, der tilbragte sine sommerferier på Krim, og som opbevarede ualmindeligt meget radiomateriel, selvom han ikke var registreret som radioamatør.⁵¹³ Nogle af PET's oplysninger var nok stærkt overdrevne, såsom beretningen om en nattevægter, der i beruset tilstand pralede med, at han kunne få fingre i tegninger fra B&W over atomubåde, og at han havde kontakt til russerne.⁵¹⁴

Selvom PET således fulgte fagbevægelsens østkontakter, lykkedes det tilsyneladende aldrig tjenesten at afsløre de fagforeningsfolk, der faktisk samarbejdede hemmeligt med russerne. PET må have været opmærksom på Carl Alfred Petersen, formand for Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund, for i september 1961 orienterede Justitsministeriets departementschef Vilhelm Boas Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg om, at forbundsformanden af kommunisterne selv blev anført som medlem af DKP. Ifølge Boas var forbundsformandens samlever datter af en kendt kommunist, og DKP's Gentofte-afdeling holdt møder i parrets hjem.⁵¹⁵ Denne orientering byggede øjensynligt på kildeoplysninger fra Aalborg, hvoraf det bl.a. fremgik, at Carl Alfred Petersen, der tidligere havde været medlem af DKP, nu var blevet genindmeldt, og at han i inderkredsen på DKP's partikontor i Aalborg blev omtalt "som vores bedste mand".⁵¹⁶ Hvad PET efter alt at dømme aldrig blev klar over, var, at forbundsformanden opretholdt tæt kontakt til ledelsen i DKP, som han forsynede med oplysninger om forholdene i De samvirkende Fagforbund og Socialdemokratiet. Nogle af disse oplysninger gik videre til den sovjetiske ambassade.⁵¹⁷

Et andet eksempel var Svend Aage Eggert Jensen, formand for Jord- og Betonarbejdernes Fagforening i København fra 1947 til 1970. Blandt de oplysninger, som PET indsamlede om fagforeningen fra 1957 til 1970, fremgik det, at fagforeningsformanden, der henholdsvis blev betegnet som partiløs og som kommunist, havde kontakter til den sovjetiske ambassade, flere gange deltog i rejser til

512 PET, emnesag: Gamle emnekort, oplysninger dateret 21. september 1959, 9. februar 1960, 10. februar 1961 og 10. juni 1965.

513 Ibid.: Gamle emnekort, oplysning dateret 20. marts 1962.

514 Ibid.: Gamle emnekort, oplysning dateret 23. december 1961.

515 PET, ujournaliseret, PET's interne referater fra de første møder i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg: Møde i koordinationsudvalget den 11. september 1961. Det er uvist, hvad PET vidste om Carl Alfred Petersens aktiviteter, da hans personsag blev makuleret i 1977.

516 PET, emnekartotek: "Org. – Fagforeninger. Dansk Arbejdsmands og Specialarbejder forbund", oplysninger dateret 17. august 1960, 15. oktober 1960, 28. januar 1961 og 6. marts 1961.

517 Bent Jensen, *Bjørnen og haren*, s. 575, 595, 607-608, 612.

Østeuropa og deltog aktivt i fredsarbejdet.⁵¹⁸ Det var imidlertid først flere år efter Jensens død i 1970, da PET modtog oplysninger fra dobbeltagenten Oleg Gordijevskij, at tjenesten med sikkerhed kunne identificere ham som KGB-agent. Ifølge Gordijevskij havde residenturet i 1960'erne ført en agent med kodenavnet *Brigadir*. Gordievsky vidste kun, at agenten hed Jensen til efternavn, sandsynligvis var fagforeningsmand, og i mange år havde været medlem af DKP, hvilket havde forhindret hans hvervning. Men i slutningen af 1950'erne, sandsynligvis i forbindelse med bruddet med Aksel Larsen, forlod Jensen DKP, selvom han stadig var trofast over for de kommunistiske idéer. Han blev rekrutteret af KGB omkring 1960, og han blev primært brugt som påvirkningsagent til at fremføre de sovjetiske syn på oprustning, NATO, det danske forsvar og Vesttyskland. Han blev i perioden 1964-67 ført af lederen af PR-linjen i København, Jurij A. Ivanov, og derpå af dennes afløser, Anatolij Lobanov. KGB rekrutterede også en nær slægtning og dennes hustru, der blev ført af Gordijevskij selv, og som blev anvendt som "levende postkasse" for korrespondance med illegale agenter i udlandet. Ud fra disse oplysninger kunne PET endelig i 1978 identificere Brigadir som den tidligere formand for Jord- og Betonarbejdernes fagforening.⁵¹⁹

Samarbejdet med socialdemokraterne afbrydes 1968

I 1966 blev Københavns politis Afdeling E nedlagt, og PET's Centralafdeling overtog kontakterne til erhvervslivet og fagbevægelsen i hovedstaden. Det er på grundlag af en gennemgang af en række udvalgte emnesager i PET's arkiv muligt at danne sig et overblik over PET's kontakter på arbejdsmarkedet fra 1966 til 1970.

PET havde en række kontakter i ledelsen blandt en række af Københavns største virksomheder. Det drejede sig om privatejede industri-, transport- og medievirksomheder og enkelte offentlige institutioner. PET's kontakter i fagbevægelsen bestod af AIC og en lille håndfuld vigtige forbund og fagforeninger.

518 PET, emnekartotek: "Org.m.v. – Fagforeninger. Jord- og Betonarbejderne, Kbh.," forskellige oplysninger 1957 til 1970. Svend Aage Eggert Jensens personsag blev makuleret i 1975.

519 PET, operationssag: "Ang.: KGB's anvendelse af tidligere ægtepar som levende brevkasse", 6. januar 1987; notits, 20. marts 1985. Sagen er også omtalt i Jakob Andersen med Oleg Gordievsky, *De røde spioner. KGB's operationer i Danmark. - fra Stalin til Jeltsin, fra Stauning til Nyrup* (Høst & Søn, 2002), s. 145-152.

Nogle af disse synes at have været udvalgt på grund af, at kommunisterne traditionelt stod stærkt netop her: Murerne, jord- og betonarbejderne og sømændene. Flere af disse blev ført under kode- og kildebetegnelse, og kontakten blev varetaget af fire sagsbehandlere. Ligesom tidligere synes PET først og fremmest at have interesseret sig for den politiske stilling i fagforeningsbestyrelserne.

Samarbejdet med de socialdemokratiske kontakter varede imidlertid kun kort tid. Der er kun fundet få spor af kontakterne efter 1968; den eneste, der blev videreført, var tilsyneladende kilden i Sømændenes Forbund. Det skyldtes nok, at forbundet var særligt interessant, efter at kommunisterne erobrede magten. I begyndelsen af 1970 udarbejdede en medarbejder i PET en redegørelse for den stigende kommunistiske infiltration i fagbevægelsen. I den oplyste han, at han havde taget kontakt med ”en stor del af afdelingens tidligere forbindelser til fagbevægelsen – hovedsagelig den socialdemokratiske fløj.”⁵²⁰ Sidst i redegørelsen understregede han, at oplysningerne stammede fra kontakterne i fagbevægelsen, ”kontakter, som afdelingen ikke har haft siden udgangen af december 1968.”⁵²¹

Det vides ikke, hvorfor samarbejdet mellem PET og Socialdemokratiet blev afbrudt på dette tidspunkt. En forklaring kan være, at forbindelsen til efterretningstjenesten var blevet for politisk følsom for socialdemokraterne. Som tidligere omtalt var partiet fra midten af 1960'erne langsomt begyndt at forlade de traditionelle antikommunistiske positioner. Socialdemokratiet indledte for første gang et samarbejde med SF under ”det røde kabinet”, og partiet og fagbevægelsen etablerede under indtryk af Ostpolitikken kontakter med østblokken. Samtidig fremstod AIC som en anakronisme fra den kolde krigs tidligste dage, der i stigende grad blev udsat for kritik fra venstrefløj. ⁵²² Det kom til udtryk, da Sømændenes Forbund, der på det tidspunkt stadig var under socialdemokratisk kontrol, fremsatte et resolutionsforslag på LO's kongres i 1967 om at stoppe al økonomisk støtte til AIC. ⁵²³ Selvom forslaget blev forkastet, synes den socialdemokratiske ledelse i LO i stigende grad at have anset AIC for at være en belastning i slutningen af 1960'erne. Efter sin tiltrædelse som formand for LO i 1967 fortalte Thomas Nielsen den amerikanske arbejdsattaché Ernest Nagy, at han anså SF'ere for at være fuldt loyale medlemmer af fagbevægelsen, og han stærkt

520 PET, emnesag: ”Vedr.: Kommunistisk infiltration i fagbevægelsen”, 1. februar 1970.

521 Ibid.

522 ”Kampen mod kommunisme i dansk fagbevægelse”, *Weekendavisen*, 1. marts 1974.

523 PET, emnesag: ”Vedr. SØMÆNDENES FORBUND – en resolution om A.I.C.”, 27. april 1967.

støttede idéen om at nedlægge AIC.⁵²⁴ Efter en samtale i 1971 med den tidligere leder af AIC, Niels Alsing Andersen, gav en amerikansk ambassadefunktionær danskeren ret i, at den socialdemokratiske ledelse ikke mere havde viljen til at bekæmpe kommunisterne i fagbevægelsen.⁵²⁵ PET-medarbejderen, der udarbejdede oversigten over kommunistisk infiltration i 1970, var stødt på den samme opfattelse hos sine tidligere kontakter i fagbevægelsen:

”Mange socialdemokratiske tillidsmænd beklager, at ARBEJDERBEVÆGELSENS INFORMATIONS CENTRAL (AIC), som i sin tid blev oprettet som et bolværk mod kommunistisk undergravende arbejde i faglige spørgsmål, i dag stort set er stækket og frataget kontakten til socialdemokratiske tillidsmænd, men hvad værre er – også er frataget tilliden hos den socialdemokratiske fløj af fagbevægelsen.”⁵²⁶

Da Socialdemokratiet kom i opposition i 1968, havde partiet brug for at skærpe den ideologiske profil, og det kan ikke afvises, at det var i denne situation, at partiledelsen besluttede at afbryde al kontakt til PET. Jens Otto Krags mistænksomhed over for efterretningstjenesterne kom til udtryk på et møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg i 1971, hvor han spurgte, om hans telefon blev aflyttet, og henviste til den seneste tids skandaler, der havde involveret FE og PET (Kejsergade- og Kasper Neergaard-sagerne): ”Statsministeren syntes endvidere på grund af de to omtalte sager, at han var nødt til at sige, at hver gang sådan noget sker slår det hårdt tilbage og det bevirker, at det er meget svært at føre den udenrigs- og forsvarspolitik, som regeringen gerne vil føre.”⁵²⁷ På samme måde som skandaler omkring de statslige efterretningstjenester kunne svække regeringens muligheder for at føre en afspændingspolitik over for østblokken, kunne eventuelle afsløringer af Socialdemokratiets og AIC’s kontakter til PET gøre partiet sårbar over for kritik fra venstrefløjen.

En anden forklaring kunne være, at PET’s ledelse resolverede, at tjenesten ikke mere havde brug for oplysninger om kommunister i fagbevægelsen efter

524 NA, RG59, SNF 1967-69, box 1230, LAB 2 DEN: White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-119, August 25, 1967, med vedhæftet Memorandum of Conversation, August 23, 1967.

525 ”The Social Democratic Party is, in fact, so deeply committed intellectually and emotionally to the strategy of détente that in the absence of some major upheavals on the political scene neither the revival of the AIC nor the adoption of any kind of militant anti-communist move can be considered a realistic possibility.” Ibid., SNF 1970-73, box 1396, LAB 3-2 DEN: Dudley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-8, January 7, 1971.

526 PET, emnesag: ”Vedr.: Kommunistisk infiltration i fagbevægelsen”, 1. februar 1970.

527 RSU: Møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg 4. november 1971.

fremsettelsen af regeringserklæringen i september 1968, hvor det hed, at tjenesten ikke mere måtte registrere personer alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed. Dette synes at blive bekræftet af en PET-notits fra 1978, hvor det hedder, at tjenesten på det faglige område havde koncentreret sig om at overvåge kommunistisk infiltration i fagbevægelsen ”med de begrænsninger, som regeringserklæringen af 30.9.1968 naturligt har sat for arbejdsområdet.”⁵²⁸ Ledelserne i PET og i Justitsministeriet kan også have været af den opfattelse, at det nu simpelthen var alt for kontroversielt, at man benyttede et politisk parti til at indsamle oplysninger om medlemmerne af et andet parti. Det er ikke muligt på grundlag af det foreliggende materiale at afgøre, hvilken af forklaringerne der er mest sandsynlige.

PET opgiver kontrollen med nøglepunkterne

Regeringserklæringen havde en direkte effekt på PET's muligheder for at kortlægge den kommunistiske tilstedeværelse ved nøglepunkterne, de private og offentlige institutioner og virksomheder, der var af betydning for totalforsvaret. Som tidligere omtalt forsøgte myndighederne at holde kommunister og andre ”nationalt upålidelige” personer væk fra stillinger, hvorfra der kunne udøves spionage, sabotage og anden undergravende virksomhed, ved at PET foretog personundersøgelser. Samtidig indsamlede PET oplysninger om de ansatte ved nøglepunkterne, således at tjenesten kunne kortlægge omfanget af infiltrationen. Denne indsamling og personregistrering var forudsætningen for, at myndighederne i en krisesituation kunne udrense personer, der udgjorde en sikkerhedsrisiko, og dermed beskytte nøglepunkterne mod sabotage og andre former for, hvad der blev beskrevet som 5. kolonnevirksomhed.

På et møde i Forsvarets Nøglepunktskomité i marts 1969 oplyste PET's repræsentant, at som en følge af revisionen af PET's personregistreringer efter regeringserklæringen var antallet af politisk belastede personer i nøglepunkt-kartoteket blevet reduceret med 75 %, fra omkring 4.000 til 1.000-1.200 registreringer. Det skyldtes, at PET makulerede alle personsager, der kun var registreret

528 PET, ujournaliseret: ”Vedr.: Yderligtgående venstregrupperes infiltration af konflikter på arbejdsmarkedet”, maj 1978. PET's daværende souschef Jørn Bro har over for Kommissionen forklaret, at tjenestens socialdemokratiske kontakter på arbejdsmarkedet ”var blevet mindre væsentlige, efter at man ikke længere måtte indhente personoplysninger om DKP'ere.” RB: Jørn Bro, 2. november 2005.

på grundlag af politiske aktiviteter, såsom medlemskab af DKP. De 25 %, der blev bevaret, indeholdt oplysninger om for eksempel østkontakter, som stadig kunne registreres. Det indebar, som PET-repræsentanten fremførte, at en arbejdsmand, der havde besøgt DDR, fortsat kunne registreres, mens kontorchefen, der fortsat var politisk aktiv, men ikke havde rejst til Østeuropa, blev slettet. Dette gjorde det eksisterende nøglepunktskartotek stort set uanvendeligt. Både chefen for Forsvarsstaben, generalmajor Helsøe, og FE's chef, oberst Fournais, fandt situationen "urovækkende" og gav udtryk for, at spørgsmålet burde forelægges ministeren.⁵²⁹

PET's chef Arne Niensens holdning var, at PET nøje måtte overholde regeringserklæringen og drage konsekvensen af begrænsningen af registreringerne. Han resolverede således, at en række sager på personer, der indtog centrale stillinger ved nøglepunkter, og som han fik forelagt til afgørelse, skulle makuleres.⁵³⁰ På et møde den 16. juni 1969 med cheferne for FE og Forsvarets Nøglepunktssektion fastslog Arne Nielsen, at regeringserklæringen havde "udhulet" PET's muligheder for at foretage de nødvendige sikkerhedsundersøgelser, og "at en fortsættelse af PET's nøglepunktsarbejde i den nuværende form (med registrering af mistænkelige og suspekterede personer) ikke mere var mulig."⁵³¹ Således betød regeringserklæringen, at PET ikke mere var i stand til at følge tilstedeværelsen af kommunister og andre personer, der kunne udgøre en sikkerhedsmæssig risiko, ved nøglepunkterne.

Imidlertid fandt mødedeltagerne på en alternativ løsning på problemet: Hvis PET ikke mere måtte identificere de upålidelige personer, måtte tjenesten omvendt kunne identificere de pålidelige personer. Repræsentanterne for PET og Forsvaret enedes om, at man ville fastslå, hvor lille et personale der krævedes for at fortsætte driften af et givet nøglepunkt, "og så at finde frem til netop dette antal pålidelige personer, der så skulle være de eneste, der fik adgang til punktet" i en krisesituation.⁵³² Det fremgår af de følgende samarbejdsaftaler mellem PET og FE, at PET skulle bistå Forsvaret med at udpege og beskytte det personale, der blev vurderet som pålideligt, og som skulle fungere i en krisesituation.⁵³³ Den

529 PET, emnesag: Referat af møde i Forsvarets Nøglepunktskomité den 12. marts 1969; "Vedr.: Møde i Forsvarets Nøglepunktskomité, onsdag den 12/3-1969", 13. marts 1969.

530 Ibid.: Notits, 29. april 1969, fortsat 21. maj 1969.

531 Ibid.: "Vedr. nøglepunktsarbejdet i PET. Møde i Kastellet, mandag den 16/6-1969 kl. 09,00".

532 Ibid.

533 PET, emnesag: Forsvarets Efterretningstjeneste, "Aftale mellem Politiets Efterretningstjeneste (PET) og Forsvarets Efterretningstjeneste (FE) vedrørende sikring af objekter", august 1969; Forsva-

nye ordning havde således form af ”positiv” sikkerhedsgodkendelse af udvalgte medlemmer af personalet frem for den tidligere brede registrering af ansatte, hvorom der forelå ”negative” eller belastende oplysninger. Regeringserklæringen og den efterfølgende makulering af personsager havde således som en direkte konsekvens, at PET måtte opgive den brede registrering af kommunister og andre, der blev anset for at udgøre en sikkerhedsrisiko i institutioner og virksomheder i en eventuel krisesituation. Dermed var det heller ikke nødvendigt for tjenesten at fortsætte den brede overvågning og indhentning af oplysninger om yderligtgående aktiviteter på arbejdspladserne.

PET’s indsats på arbejdsmarkedet 1968: En status

PET’s overvågning af fagbevægelsen var således præget af to udviklingstendenser i sidste halvdel af 1960’erne. For det første, selvom socialdemokraterne generelt dominerede fagforeningerne, lykkedes det venstrefløjen at erobre nogle få, strategisk vigtige punkter, først og fremmest B&W og Sømændenes Forbund. Erobringen af B&W gjorde det muligt for DKP og SF at påvirke den fagpolitiske udvikling på arbejdspladserne i hovedstadsområdet, og kommunisternes overtagelse af ledelsen hos sømændene satte dem i en position, hvor de teoretisk set havde mulighed for at sabotere skibsfarten i de danske farvande i en eventuel krise- eller krigssituation. Det var en udvikling, der måtte tiltrække sig efterretningstjenestens interesse. For det andet mistede PET den tætte kontakt til socialdemokraterne, der siden 1950’erne havde fungeret som PET’s samarbejdspartner og vigtigste informationskilde om den politiske stilling i fagbevægelsen. Socialdemokratiets tilnærmelse til SF, nedprioriteringen af AIC’s kamp mod venstrefløjen og etableringen af kontakter til de østeuropæiske fagforeninger betød, at den traditionelle alliance mellem det største arbejderparti og efterretningstjenesten i kampen mod kommunisterne synes at være ophørt omkring 1968. Til sammen betød de to tendenser, at fagbevægelsen i sig selv – og ikke kun den kommunistiske virksomhed – var ved at blive et mål for PET’s overvågning. Det var en udvikling, der ville fortsætte de kommende årtier på grund af politiets

rets Efterretningstjeneste, ”Objektsikring”, august 1969; Forsvarets Efterretningstjeneste, ”Grundlag for samarbejde mellem Politiets Efterretningstjeneste (PET) og Forsvarets Efterretningstjeneste (FE) om nøglepunktsvirksomhed”, 10. september 1969.

stigende involvering i fysiske blokader, fagbevægelsens støtte til fredsbevægelsen og de store faglige konflikter i 1980'erne.

3. VOKSENDE URO OG EN NY ROLLE FOR PET 1968-1980

Opbruddet på arbejdsmarkedet i 1970'erne: Økonomisk krise og fagopposition

Udviklingen på arbejdsmarkedet var påvirket af såvel de storpolitiske som indenrigspolitiske forhold i 1970'erne. Det meste af årtiet var præget af den fortsatte afspænding mellem Øst og Vest. Den vesttyske *Ostpolitik* fortsatte i de første år af 1970'erne med forsoning med de østlige stater, der havde lidt under den tyske besættelse under 2. Verdenskrig, og den diplomatiske anerkendelse af DDR i 1973. *Détenten* mellem USA og USSR førte til de første våbenkontrolaftaler for strategiske våben (SALT I og II) og en række topmøder. USA's tilnærmelse til det kommunistiske Kina førte i 1972 til præsident Nixons besøg i Peking og den diplomatiske anerkendelse af Riget i Midten. I 1975 førte afpændingspolitikken til Helsingkikonferencen, hvor de europæiske og nordamerikanske lande enedes om en aftale, der garanterede de eksisterende grænser og menneskerettighederne. Men i slutningen af årtiet forværredes den internationale atmosfære igen, og iagttagere talte om starten på den anden kolde krig. USA, der var bekymret over USSR's oprustning i strategiske atomvåben og regimets støtte til befrielsesbevægelser i den 3. verden, begyndte at indtage en skarpere holdning til Moskva og forøgede forsvarsudgifterne. Sovjetunionens invasion af Afghanistan i 1979 forværrede forholdet yderligere og gav anledning til bekymringer i Vesten over USSR's hensigter.

Ved 1960'ernes slutning ophørte den ro, der havde præget arbejdsmarkedet siden storkonflikten i 1956. Antallet af arbejdsstandsninger med mere end 100 tabte arbejdsdage steg således dramatisk fra 37 i 1965 til 77 i 1970, 147 i 1975 og 228 i 1977. Det var især antallet af overenskomststridige strejker, der steg, og flere af de største konflikter drejede sig om protestmanifestationer mod de borgerlige og

socialdemokratiske regeringers økonomiske indgreb. Uroen hang sammen med den økonomiske krise, der medførte afskedigelser, nedskæringer og reallønsfald. Det betød bl.a., at grupper, der ikke tidligere havde brugt konfliktvåbnet, ikke mindst offentligt ansatte, begyndte at tage del i arbejdsnedlæggelser. Dertil kom, at arbejdsretsloven i 1973 blev ændret, således at kortvarige arbejdsstandsninger blev fritaget for bod. Det fik den utilsigtede følge, at antallet af faglige møder steg fra 24 i 1974 til 292 i 1977.⁵³⁴

En anden vigtig årsag til stigningen i konfliktniveauet var styrkelsen af de fagoppositionelle grupper, dvs. venstrefløjen inden for fagbevægelsen. De socialdemokratiske regeringers politik i 1970'erne var på grund af krisen præget af nedskæringer, indkomspolitik og indgreb i overenskomstforhandlingerne. Langt ind i de socialdemokratiske rækker følte mange arbejdere, at de blev udsat for forringelser, og at den etablerede fagbevægelse var ude af stand til at varetage deres interesser på grund af dens accept af det fagretlige system og dens nære bånd til Socialdemokratiet.⁵³⁵ De fagoppositionelle grupper anklagede således toppen i LO for at være klasseforrædere, hvis funktion i realiteten var at holde arbejderne under kontrol: De var mere optaget af at bevare deres privilegier end af at kæmpe for medlemmernes interesser, og de samarbejdede med arbejdsgiverne og det arbejdsretlige system i forsøget på at opretholde det kapitalistiske system.⁵³⁶ LO blev hånligt betegnet som en "bureaukratiseret og forstenet" institution "på linje med sygekasserne og grossererersocietetet"⁵³⁷ eller kort og godt karakteriseret som "Dansk Arbejdsgiverforenings afdeling for Lov og Orden".⁵³⁸ De fagoppositionelle opfordrede derfor arbejderne til at tage kampen mod kapitalisterne op på egen hånd uden om den etablerede fagbevægelse. Arbejderne skulle ikke vige tilbage for at gribe til ulovlige (dvs. overenskomststridige) strejker, idet de kun var ulovlige i henhold til det kapitalistiske samfunds love: "Det kapitali-

534 Hans Høier Nielsen og Arne J. Rolighed, "Strejker og fagopposition i 1970'erne", i Flemming Mikkelsen, red., *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985* (Modtryk, 1986), s. 211-218; Flemming Mikkelsen, *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*, s. 328-334, 338-341; Helge Tetzschner, "70'ernes strejkeopsving i Danmark", *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 1979, s. 162-183.

535 Hans Høier Nielsen og Arne J. Rolighed, "Strejker og fagopposition i 1970'erne", s. 230; Helge Tetzschner, "70'ernes strejkeopsving i Danmark", s. 181.

536 Wilfried Lauritzen og Hans-Erik Rasmussen, *Derfor svigter LO* (Sorte Fane, 1970). Se også Ilja Wechselmann, *Klassekampkontrol* (RUC Boghandel & forlag, 1975).

537 Wilfried Lauritzen og Hans-Erik Rasmussen, *Derfor svigter LO*, s. 10.

538 Torgny Møller, *Arbejderopposition. Magt og magtmisbrug i dansk fagbevægelse*, s. 13.

stiske samfund har i dag nået en så høj grad af specialisering og mekanisering, at selv en nok så lille produktionsafbrydelse er til stor ulempe og irritation for kapitalejerne. Virksomhederne er med andre ord særdeles sårbare overfor strejker og andre aktionsformer, som f.eks. uvarslede (koordinerede) strejker, punktstrejker, arbejd-langsomt-aktioner m.v.”⁵³⁹

Den fagoppositionelle bevægelse bestod af en blanding af den gamle (DKP) og den nye venstrefløj (VS’er, maoister, trotskister, anarkister mv.). Når bevægelsen fik så forholdsvis stor betydning på arbejdsmarkedet i 1970’erne, hang det sammen med, at den opbyggede et netværk af personer og grupper, der støttede og holdt liv i overenskomststridige konflikter, som den etablerede fagbevægelse var forhindret i at støtte, og den sørgede for at mobilisere aktivister til demonstrationer og fysiske blokader. Det hører imidlertid med til historien, at samtidig med at de fagoppositionelle udkæmpede en tofrontskrig mod socialdemokraterne og arbejdsgiverne, lå de forskellige grupper i en permanent indbyrdes ideologisk borgerkrig, som tit hindrede etableringen af mere faste alliancer på venstrefløjen. Da det maoistiske KFML i midten af 1970’erne dukkede op blandt arbejderne på B&W, kaldte kommunisterne dem hånligt for ”Kristelig Forening af Maopine og Lignende” og anklagede dem for at blande sig i en strejke for ”at forvandle KFML fra at være en lille studiesekt, hovedsagelig bestående af arkitekt-tanter, lærere og præstedøtre, til at blive et åh! så ’revolutionært kommunistisk’ parti.”⁵⁴⁰ De kommunistiske arbejdere var i det hele taget ikke begejstret for de venstreorienterede studerende, der i starten af 1970’erne solidariserede sig med arbejderne og meldte sig som ufaglærte på de større arbejdspladser for at tage aktivt del i klassekampen; B&W-arbejderne kaldte dem for ”frelsesoldater”, der hurtigt vendte tilbage til studierne med det mål at gøre karriere i vellønnede stillinger, og som snart glemte alt om solidariteten og gav ”blanke fanden i arbejdspladserne ... ”⁵⁴¹

DKP tilbageerobrede i første halvdel af 1970’erne en del af den indflydelse, partiet havde mistet siden 1956. Det skyldtes bl.a. partiets centrale rolle i modstanden mod EF, og at en del venstreorienterede aktivister blev tiltrukket af partiets disciplin og rødder i arbejderklassen. Kommunisterne havde bevaret

539 Wilfried Lauritzen og Hans-Erik Rasmussen, *Derfor svigter LO*, s. 11.

540 ABA, DKP’s arkiv, kasse 222, ”Div. Materiale. Udtalelser, korrespondance, etc.” 1975: Uddrag af ”Dok og bedding” – organ for DKP, Refshaleøen, ”Kampen endt”, vedhæftet Villy Andreasen til red. Bent W. Nielsen, *Land og Folk*, 10. november 1975.

541 Ibid.

(og i et vist omfang forstærket) deres position inden for de områder, hvor de traditionelt havde stået stærkt, såsom hos sømændene, metalarbejderne, typograferne og murerne. Dertil kom, at de fik skabt et brohoved blandt de unge arbejdere med oprettelsen af Lærlingenes Landsorganisation (LLO), der var domineret af kommunisterne. I 1969-70 blev landets arbejdspladser ramt af en bølge af ”vilde strejker”, der var vendt imod VKR-regeringens økonomiske politik. DKP benyttede uroen til at gå i offensiven, og partiet havde en vis succes med parolen om ”én krone mere i timen”. I december 1969 oprettedes det kommunistisk dominerede Det københavnske Formandsinitiativ (som senere blev til Formandsinitiativet, FI) i et forsøg på at samle de oppositionelle tillidsmænd og fagforeningsformænd. Under kampagnen mod Danmarks tilslutning til EF skabte Formandsinitiativet flere kontakter i fagbevægelsen, og under strejkerne i maj 1974 mod Hartling-regeringens økonomiske indgreb lykkedes det i et vist omfang at etablere et samarbejde med socialdemokraterne. FI’s indflydelse kulminerede i 1976, hvor man afholdt den tredje landskonference med deltagelse af et tusind faglige tillidsfolk, men efter en fejlslagen aktionsdag i begyndelsen af 1977 mistede bevægelsen sin betydning. En af årsagerne var, at FI var splittet i en moderat DKP-domineret fløj, der stræbte efter enhedsarbejde med LO og socialdemokraterne, og en mere militant fløj, der ønskede et opgør med den socialdemokratiske dominans i fagbevægelsen, og som agiterede for mere vidtgående aktioner f.eks. i form af generalstrejker.⁵⁴²

En anden strømning i den fagoppositionelle bevægelse bestod af en række organisationer og komitéer, der havde til formål at støtte faglig aktivitet uden om den etablerede fagbevægelse. Arbejdersolidaritet og Socialistisk Arbejder Klub (SAK), der var aktive henholdsvis i begyndelsen og sidste halvdel af 1970’erne, var syndikalistisk inspirerede og agiterede for, at mobiliseringen af arbejderne skulle tage sit udgangspunkt i ”arbejderkollektiverne” eller ”basis”. De forsøgte at samle de fagoppositionelle ved at oprette lokalafdelinger og netværk på arbejdspladserne, støttede faglige konflikter og havde som mål at bekæmpe det kapitalistiske samfund og indføre socialismen. De fik dog begge kun en kort levetid på grund af ideologisk uenighed og en vis afmatning i aktiviteten på den yderste venstrefløj sidst i 1970’erne. Ved siden af disse organisationer opbyggedes i sidste halvdel af 1970’erne et uformelt netværk af støttekomitéer og -grupper,

542 Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen*, s. 180-185, 203-204, 213-220, 222; Hans Høier Nielsen og Arne J. Rolighed, ”Strejker og fagopposition i 1970’erne”, s. 220-221; Flemming Mikkelsen, *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*, s. 356-357.

der støttede de strejkende i overenskomststridige konflikter. På grund af hovedaftalen på arbejdsmarkedet, som oprindeligt var indgået i 1899 og senere fornyet flere gange, var fagforeningerne forhindret i at yde støtte i tilfælde af overenskomststridige strejker, og støttekomitéerne spillede derfor en afgørende rolle i en række af de langvarige konflikter i 1970'erne, som f.eks. Uniprint, Storno, Den Kongelige Porcelainsfabrik, Berlingske Tidende og Fragtmandshallen. Ifølge en optælling fandtes der i slutningen af tiåret 1.025 støtte- og solidaritetskomitéer, hvoraf 613 fandtes på arbejdspladserne. Disse støttegrupper vedtog resolutioner til støtte for de konfliktramte kolleger, udløste sympatistrejker og iværksatte økonomiske indsamlinger.⁵⁴³ Men venstrefløjen var splittet. En del af venstrefløjen som for eksempel trotskisterne tog afstand fra etableringen af den alternative fagstruktur, som truede med at splitte arbejderbevægelsen. De opfordrede derfor de revolutionære marxister til at gå ind i de eksisterende fagforeninger for at forvandle dem til revolutionære redskaber og at føre en enhedslinje for at tiltrække så mange arbejdere som muligt.⁵⁴⁴

Politiets indsats mod fysiske blokader

Et karakteristisk træk ved de faglige konflikter i 1970'erne var det stigende antal tilfælde af militante aktioner, som ofte førte til voldelige konfrontationer med politiet. Myndighederne havde traditionelt været meget tilbageholdende med at blande sig i faglige konflikter og blokader. Det skyldtes nok, at man accepterede, at arbejdsmarkedet havde sine egne spilleregler, og at det arbejdsretlige system selv sørgede for at regulere området og straffe overtrædelser af reglerne.⁵⁴⁵ Det spillede måske også ind, at der tidligere var tale om et begrænset antal af sådanne hændelser. Dertil kom endvidere, at Dansk Politiforbund var domineret af socialdemokraterne, der følte mishag ved at skulle blande sig i fagbevægelsens aktioner. Efter 1970 steg antallet af militante aktioner imidlertid, og det var især blokadevåbnet, der kom i anvendelse under konflikterne. Fysiske blokader be-

543 Hans Høier Nielsen og Arne J. Rolighed, "Strejker og fagopposition i 1970'erne", s. 218-225; Flemming Mikkelsen, *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*, s. 351-358; René Karpantschof & Flemming Mikkelsen, "Vold, politik og demokrati i Danmark efter 2. Verdenskrig", *Arbejderhistorie*, nr. 1, april 2008, s. 64-65.

544 Leo Trotskij, *Om fagforeninger* (RSF-pressen, København, 1977), s. 9-10.

545 *Kriminalisering af faglige aktioner*, s. 4-5.

stod i, at de strejkende forsøgte at forhindre arbejdere og varer adgang til og fra fabrikken, og de blev bl.a. anvendt over for arbejdsgivere, der benyttede uorganiseret arbejdskraft, og som nægtede at underskrive en overenskomst med fagforeningerne.⁵⁴⁶

SOLIDARITETSMØDE
 MED
 UNIPRINT - ARBEJDERNE
 FREDAG D. 14/2 KL. 20
 INDLEDNING VED ARBEJDERE
 FRA UNIPRINT
 PÅ MØDET VIL DER BLIVE STIFTET
 EN UNIPRINT SOLIDARITETSKOMITÉ
 FOR FREDERIKSBERG
 STED:
 FREDERIKSBERG BIBLIOTEK
 (FØREDRAGSSALEN, SOLBJERGVEJ)
 FRI ADGANG
 INITIATIVTAGERE:
 DKP, SF, RSF, VS (FREDERIKSBERG)

I februar 1975 besatte arbejderne forlagstrykkeriet Uniprint i Glostrup i protest mod dets planlagte lukning. Ligesom i en række andre overenskomststridige konflikter oprettede venstreflojen solidaritetsgrupper, der demonstrerede og gennemførte indsamlinger til arbejderne. Solidaritetsgrupperne udsprang af ønsket blandt venstreorienterede om at forene arbejdere og studerende i den fælles kamp mod systemet (PET's arkiv).

⁵⁴⁶ Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor (Politikens Forlag, 1974), s. 278-279.

De første fysiske blokader i 1970'erne blev støttet af den etablerede fagbevægelse, og politiet var stadig tilbageholdende med at gribe ind. Under en blokade i januar 1973 mod Hope Computer i Hadsund, som beskæftigede uorganiseret arbejdskraft, blev direktøren og de ansatte spærret inde efter arbejdstid. Politiet forholdt sig længe passivt og greb først ind om morgenen, så de indespærrede kunne forlade fabrikken. Efterfølgende blev syv fagforeningsledere og to demonstranter tiltalt for ulovlig frihedsberøvelse, men de blev frifundet af landsretten, der samtidig kritiserede politiets langmodighed.⁵⁴⁷ Efter flere blokade-aktioner, bl.a. mod Bækkelund Papirværk i september 1975 og INFO i oktober 1975, hvor politiet begge gange greb ind, begyndte socialdemokraterne imidlertid at ændre kurs, og LO støttede indsættelsen af politiet. Det skyldtes muligvis, at socialdemokraterne var under angreb fra de borgerlige partier, der krævede, at blokaderne blev gjort ulovlige, samtidig med at de fagoppositionelle i stigende grad tog del i aktionerne, hvilket kunne udvikle sig til en trussel mod den etablerede fagbevægelse. Resultatet blev, at den socialdemokratiske justitsminister Orla Møller den 30. juni 1976 udsendte det såkaldte ”blokade-cirkulære”, som ifølge ministeren indeholdt en tydeliggørelse af blokadevåbnets retsstilling. Cirkulæret henviste til straffelovens § 260 om ulovlig tvang og normalpolitivedtægtens § 3 om forstyrrelse af den offentlige ro som grundlag for politiets indgriben mod afspærringer af ejendom. De følgende år var arbejdsmarkedet præget af en eskalering af konfrontationerne mellem ordensmagten og blokadevagter, som kulminerede under konflikterne ved Berlingske Tidende i 1977, Fragtmandshallen i 1978 og Steins Laboratorium i 1979. I flere tilfælde blev politiet kritiseret for at indsætte for store styrker og for unødvendig magtanvendelse med brug af hunde, stave og det såkaldte ”blokade-greb”.⁵⁴⁸

Den stigende involvering af ordenspolitiet i faglige konflikter i løbet af 1970'erne betød, at PET i stigende grad fik til opgave at fungere som en varslingstjeneste for ordenspolitiet og overvåge udviklingen under konflikterne. Som det vil fremgå af det følgende, kan PET's indsats på det faglige område i 1970'erne opdeles i tre opgaver: For det første skulle tjenesten fortsat holde øje med yder-

547 Philip Ingerslev, *Hope-sagen. En dokumentation af samtlige faser i retssagen* (Fremad, 1974); *Kriminalisering af faglige aktioner*, s. 7; Jørgen Jepsen, ”Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid – gentager historien sig?”, i: Flemming Mikkelsen, red., *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985* (Modtryk, 1986), s. 283.

548 Flemming Mikkelsen, *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*, s. 332, 335-337; Jørgen Jepsen, ”Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid”, s. 283-288; *Kriminaliseringen af faglige aktioner*, s. 8-17. Blokadecirkulæret er trykt i Jørn Vestergaard, red., *Sociale uroligheder*, s. 33-34.

ligtgående grupperes virksomhed og indflydelse i fagforeningerne. I første halvdel af tiåret drejede det sig primært om kommunisterne, men fra omkring 1975 begyndte trusselsbilledet at ændre sig, og PET blev i stigende grad opmærksomme på nye grupperinger på den yderste venstrefløj som ”kinesere”, trotskister, anarkister, christianitter og RUC-studerende. For det andet fik PET efter en del nølen til opgave at holde Ordenspolitiet orienteret om yderligtgående kræfters involvering i militante aktioner og fysiske blokader. Og for det tredje fulgte PET kontakterne mellem fagforeningerne og de østeuropæiske kommunister.

Stigende kommunistisk infiltration i fagbevægelsen: ”De vilde strejker” 1969-70

Den konkrete anledning til, at PET omkring 1970 ændrede sit trusselsbillede og igen så alvorligt på den kommunistiske indflydelse i fagforeningerne, var de såkaldte ”vilde strejker” i 1969-70. Baggrunden for den nyopståede uro på arbejdsmarkedet var, at arbejdernes realløn var faldet i slutningen af 1960'erne på grund af stigende skattetryk. Som et resultat blev landet fra efteråret 1969 ramt af en bølge af lokale arbejdsnedlæggelser, hvor de strejkende forlangte højere løn. Strejkerne blev støttet af de fagoppositionelle grupper, og de vendte sig også i flere tilfælde mod rationaliseringer, det arbejdsretlige system og den borgerlige VKR-regering. Uroen kulminerede, da arbejderne på B&W nedlagde arbejdet den 22. januar 1970, og den 2. februar fulgte omkring 40.000 arbejdere opfordringen til en 24-timers generalstrejke. Efter denne noget pauvre tilslutning ebbede strejkebølgen ud. Der er ingen tvivl om, at DKP i væsentlig grad prægede forløbet ved at formulere kravet om ”1 krone mere i timen”, organisere tillidsmandskonferencer og stille sig i spidsen for de lokale aktioner. På den anden side var der også grænser for kommunisternes indflydelse. Andre fagoppositionelle grupper ønskede at gå længere i deres krav, og ved flere lejligheder mistede DKP kontrollen over udviklingen.⁵⁴⁹

549 Steen Bille Larsen, *Kommunisterne og arbejderklassen*, s. 177-185.

Arbejdere fra B&W på vej mod Christiansborg under de såkaldte "vilde strejker" i februar 1970. Ifølge PET's oplysninger havde DKP og SF fra midten af 1960'erne flertal blandt tillidsmændene på skibsværftet på Refshaleøen (Fotograf: Ernst Nielsen/Arbejdermuseet og ABA).

Alligevel synes PET ikke at have været i tvivl om, at uroen var iscenesat stort set udelukkende på initiativ af DKP. Ifølge PET udsprang uroen direkte af en faglige konference, som kommunisterne havde afholdt den 9. december 1969 med deltagelse af omkring 50 fagforenings- og tillidsmænd. Ifølge tjenestens senere rekonstruktion af forløbet havde deltagerne i konferencen efterfølgende formået "at køre stemningen op først blandt visse fagforeningsfolk og tillidsmænd, hvorfra det gik videre ud til de enkelte arbejdere, som blev aktiveret dels ved taler og information i især Land og Folk, og dels ved mindre arbejdsnedlæggelser her og der, hvor kravet som regel har været lønforhøjelse, efter recepten 'en krone mere i timen', der så vidt vides først er formuleret af murersvendene."⁵⁵⁰ I en oversigt

⁵⁵⁰ PET, emnesag: "Vedrørende: den kommunistisk inspirerede FAGLIG LANDSKONFERENCE", 11. februar 1970.

over den planlagte generalstrejke hed det på lignende vis, at den skulle ses som ”den første store aktion, der udspringer af en medio december 1969 på kommunistisk initiativ og under kommunistisk dominans afholdt tillidsmandskonference ...”⁵⁵¹ PET udpegede sømændenes formand og centralkomitémedlem Preben Møller Hansen som hovedmanden bag uroen. Tjenesten pegede bl.a. på, at Møller Hansen havde sikret sig en plads ”på solsiden i partimaskineriet” på grund af sine faglige resultater, at han havde sin daglige gang i ”partiborgen” i Dronningens Tværgade, og at han netop havde besøgt Sovjetunionen for at drøfte udviklingen i Danmark. Ifølge PET’s kilder var målet med DKP’s indsats at undergrave socialdemokraternes stilling i fagbevægelsen, styrke sin egen position, udnytte at partiet var blevet repræsenteret i Folketinget med Hanne Reintofts indmeldelse og at vælte VKR-regeringen.⁵⁵²

Det er svært at fastslå, hvilke konkrete oplysninger dette trusselsbillede byggede på. PET indhentede flere oplysninger, der viste, at den kommunistiske ledelse var involveret i strejkerne, men de beviste ikke endegyldigt, at det var DKP, der var ansvarlig for uroen. En taxachauffør meddelte således, at han havde set flere ledende kommunister, deriblandt partiformanden Knud Jespersen og Preben Møller Hansen, ankomme til en adresse, som senere viste sig at huse Skibsværftsarbejdernes Forbund, samme dag som B&W-arbejderne nedlagde arbejdet.⁵⁵³ PET kunne også konstatere, at en fremtrædende kommunistisk fagforeningsformand havde hævdet, at det var kommunisterne, der havde taget initiativet, ligesom partiet ikke lagde skjul på sin støtte til de aktionerende.⁵⁵⁴ PET modtog også kildeoplysninger om, at DKP’s faglige udvalg og Preben Møller Hansen planlagde aktioner rettet imod arbejdsretten.⁵⁵⁵ Oplysningerne om Preben Møller Hansens rolle stammede fra PET’s kilde i Sømændenes Forbund, og de var ikke så sikre, som tjenesten gav indtryk af. Af kilderapporten fremgik det således, at den byggede på ”kildens personlige vurdering”, der var gjort på baggrund af ledende DKP’ere og egne iagttagelser, og ”kildens forsøg på at analysere

551 Ibid.: ”Politiets Efterretningstjeneste, Vedr.: Uroen på arbejdsmarkedet, 1.2.1970 kl. 12.”

552 Ibid.: ”Politiets Efterretningstjeneste, Vedr.: Situationen på arbejdsmarkedet”, 11. februar 1970.

553 Ibid.: ”Vedr. strejken på Burmeister & Wain”, 22. januar 1970; ”Vedr. strejken på Burmeister & Wain”, 23. januar 1970, og fortsættelse 28. januar 1970.

554 Ibid.: ”Vedrørende: DKP’s indflydelse på arbejdsmarkedssituationen”, 5. februar 1970; ”Vedrørende: udtalelse fra DKP’s forretningsudvalg om situationen på arbejdsmarkedet”, 9. februar 1970.

555 Ibid.: ”Vedr.: Uroen på arbejdsmarkedet”, 10. februar 1970; ”Vedr.: Mulig aktion mod Forligsinstitutionen, Sct. Annæ Plads”, 11. februar 1970.

situationen ... ”⁵⁵⁶ Konklusionen om, at det var DKP, der ved hjælp af Preben Møller Hansen stod bag uroen, forekommer således at bygge på én kildes skøns-mæssige vurdering.

Forklaringen på, at PET var så hurtig til at pege på DKP som initiativtager til uroen, skal nok søges i en kombination af det faktiske hændelsesforløb, PET's trusselsbillede og tjenestens kilder. Kommunisterne spillede som omtalt en fremtrædende rolle under strejkerne, hvilket sandsynligvis bekræftede tjenestens medarbejdere i deres opfattelse af, at faglige konflikter blev iværksat af yderligtgående kræfter. PET's medarbejdere var som politifolk trænet i at finde frem til gerningsmænd, og de havde måske en tendens til at personificere sociale konflikter: Det var som efterretningsfolk deres opgave at afsløre og eventuelt standse de enkeltpersoner, der måtte stå bag uroen. PET havde derfor en institutionel ideologi, som havde en tendens til at tillægge f.eks. individuelle kommunister en større indflydelse på begivenhedernes udvikling end de mere grundlæggende sociale, økonomiske og politiske faktorer.

Denne opfattelse blev formentlig yderligere bekræftet af PET's socialdemokratiske kilder i fagbevægelsen, der ikke lagde skjul på deres overbevisning om, at uroen skyldtes kommunisterne, og at de var ved at vinde frem i fagforeningerne. Således fordømte LO offentligt kommunisternes forsøg på at trænge ind i fagbevægelsen og udløse ulovlige strejker.⁵⁵⁷ I forbindelse med strejkerne tog en medarbejder i PET kontakt til en række af tjenestens tidligere socialdemokratiske forbindelser i fagbevægelsen. De gav ifølge medarbejderen samstemmende udtryk for den opfattelse, ”at D.K.P. særdeles utilsløret er i gang med at forsøge at penetrere den danske fagbevægelse” i et anslag vendt mod den socialdemokratiske ledelse. De tidligere kontakter kastede et tydeligt konspiratorisk skær over kommunisternes aktiviteter: DKP's fremgang på arbejdspladserne blev omtalt som ”kommunistiske kup”, ”undergravende virksomhed” og ”tilbunds-gående infiltration”, der blev udført af skolede partimedlemmer. Samtidig indrømmede kontakterne dog, at socialdemokraterne selv bar en del af skylden for udviklingen, idet AIC var blevet stækket i sin virksomhed. PET's konklusion var derfor ganske alarmerende: ”Uroen og ængstelsen breder sig, og der er næppe tvivl om, at DKP i dag står stærkere end på noget tidspunkt i de sidste 20 år

556 PET, personsag : ”Vedr.: Forbundsformand Preben Møller Hansen – Sømændenes Forbund”, udateret, men stemplet 13. februar 1970.

557 ”LO tager kampen op med kommunisterne”, *Berlingske Tidende*, 28. januar 1970.

på arbejdspladserne.”⁵⁵⁸ Redegørelsen må have været dækkende for PET’s opfattelse på dette tidspunkt, for politiinspektør Arne Nielsen videregav kopier af den til justitsminister Knud Thestrup, departementschef Niels Madsen og Københavns politidirektør.⁵⁵⁹ Kort tid efter kunne PET på ny gengive udtalelser fra ”socialdemokratiske kredse i fagbevægelsen” om, at kommunisterne forsøgte at udvide deres indflydelse, og at de pressede på for at erobre fagforenings- og tilidsmandsposter.⁵⁶⁰

Det var utvivlsomt rigtigt, at DKP’s rolle i ”de vilde strejker” viste, at partiet havde forstærket sin stilling på arbejdspladserne, men den efterfølgende udvikling understregede samtidig, at kommunisterne havde svært ved at følge succesen op. Allerede under den planlagte 24-timers strejke den 2. februar 1970 havde kommunisterne vanskeligt ved at finde opbakning. Da en kommunist forsøgte at tale om strejken under frokostpausen i DSB’s centralværksteder, blev han revet ned fra talerstolen, ”alt medens de tilstedeværende gav udtryk for, at de ikke vil have noget med strejken at gøre.”⁵⁶¹ Den 14.-15. februar 1970 afholdtes en faglig landskonference i Studenterforeningen for at diskutere de kommende krav til arbejdsgiverne og regeringen. PET noterede sig, at de syv indbydere alle var registreret, og man refererede socialdemokratiske kredse for at udtale, at de ville sende deltagere for at forhindre, at kommunisterne skulle få held til at nedsætte en ny ”situationens generalstab”, som havde spillet en så fremtrædende rolle i 1956.⁵⁶² Landskonferencen samlede 410 deltagere og 30 observatører, og den sluttede med, at man nedsatte et Aktionsudvalg, der blev pålagt at tage de nødvendige initiativer i tilfælde af, at arbejdsgiverne indbragte strejkerne for arbejdsretten med krav om bod. PET’s registerundersøgelse af de 16 medlemmer af udvalget viste, at syv var kendte som DKP’ere, fire som SF’ere, tre som socialdemokrater, mens de to sidstes politiske ståsted var ukendt. Tjenestens socialdemokratiske kontakter betegnede udvalget som en ny ”situationens generalstab”, men de satte samtidig spørgsmålstejn ved udvalgets effektivitet.⁵⁶³ I første omgang syntes udvalget at fungere efter hensigten,

558 PET, emnesag: ”Vedr.: Kommunistisk infiltration i fagbevægelsen”, 1. februar 1970,.

559 Ibid.: Arne Nielsen til departementschef Niels Madsen, 2. februar 1970, med vedhæftet notits: ”Vedr.: Kommunistisk infiltration i fagbevægelsen”, 1. februar 1970.

560 Ibid.: ”Vedrørende: den kommunistisk inspirerede Faglig Landskonference”, 11. februar 1970.

561 Ibid.: ”Vedr.: Uroen på arbejdsmarkedet”, 1. februar 1970.

562 Ibid.: ”Vedrørende: den kommunistisk inspirerede Faglig Landskonference”, 11. februar 1970.

563 Ibid.: ”Vedrørende: Aktionsudvalg (Situationens generalstab) oprettet på den Faglige Landskonference 14.-15.febr.1970”, 18. februar 1970.

da 100 kran- og truckførere på B&W nedlagde arbejdet i slutningen af februar med krav om højere løn,⁵⁶⁴ men kort tid efter rapporterede PET, at udvalget åbenbart var ved at falde fra hinanden, da et af medlemmerne, der blev betegnet som tidligere kommunist, men nu nærmest socialdemokrat, var udtrådt af udvalget.⁵⁶⁵ Udvalget var åbenbart ikke senere i stand til at præge udviklingen på arbejdsmarkedet, og da nogle kommunistiske murersvende tilmurede indgangen til arbejdsretten, skete det åbenbart på eget initiativ og ikke som et led i en kommunistisk plan.⁵⁶⁶

Ved siden af den kommunistiske fremgang var der et nyt element, der indgik i PET's trusselsbillede i 1970, nemlig grupper på den yderste venstrefløj, der forsøgte at udnytte strejkerne til at skabe mere uro på arbejdspladserne. I dagene frem til den planlagte generalstrejke den 2. marts 1970 modtog PET en række oplysninger fra sine kilder og telefonaflytninger af de trotskistiske kredse, der viste, at aktivister herfra forsøgte at blande sig i konflikterne. Flere af de planlagte aktioner drejede sig om plakatopklæbning og bemaling,⁵⁶⁷ men flere indberetninger tydede på, at alvorligere initiativer var under opsejling. Den 23. januar modtog PET oplysninger fra en kilde om et møde i den trotskistiske inderkreds aftenen før. Her var det fremgået, at trotskisterne havde udarbejdet en "brandtale", som et af medlemmerne, der var ansat på B&W, skulle holde på et møde i marketenderiet. Trotskisterne mente selv, at talen havde været medvirkende til, at arbejderne havde besluttet at fortsætte strejken. Ifølge kilden ville flere ledende trotskister møde op på B&W for at hverve tilhængere, og gruppen havde planer om at indlede et samarbejde med VS og SUF om at iværksætte nye aktioner på arbejdspladserne.⁵⁶⁸ Tre dage inden den planlagte generalstrejke rapporterede PET, at en af de ledende trotskister skulle have udtalt, at tiden nu var inde til "at fiske i rørte vand" og at skabe så megen uro som muligt på arbejdspladserne. Ifølge PET var trotskisterne inspireret af urolighederne i Frankrig i 1968, og man forestillede sig at kunne skabe

564 Ibid.: "Vedrørende: uro på arbejdsmarkedet, -punktstrejke på B&W", 24. februar 1970.

565 Ibid.: "Vedrørende: Aktionsudvalg (Situationens Generalstab) oprettet på den faglige landskonference 14.-15.febr.1970", 4. marts 1970.

566 Ibid.: "Vedrørende: uroen på arbejdsmarkedet jan-feb. 1970, herunder aktioner mod arbejdsretten", 10. marts 1970.

567 Ibid.: "Vedr.: Revolutionær Aktions faglige aktivitet", 22. januar 1970, 23. januar 1970 og 29. januar 1970.

568 Ibid.: "Vedr.: IV. Internationales danske sektions bistand i forbindelse med strejken på Burmeister & Wain", 23. januar 1970.

en slags ”førrevolutionær” situation, som nok ikke kunne føre til en egentlig samfundsomvæltning, men ”at man i hvert fald for en tid kan skabe så megen uro, så mange sympatitilkendegivelser og så mange strejker og arbejdsnedlæggelser, at man dels opnår indflydelse i ledende strejkekredse, dels opnår en gevinst ved det indtryk, som uroen måtte gøre på ansvarlige myndigheder.”⁵⁶⁹ To dage inden strejken meddelte kilden, at der herskede hektisk aktivitet i trotskisternes hovedkvarter. Det var trods de ideologiske modsætninger lykkedes at samle en fælles front bestående af trotskister, maoister, VS’ere og kommunister med det formål ”at sprede forvirring og uro” under strejken. Ifølge kilden omfattede de planlagte aktioner opfordringer til at nedlægge arbejdet og deltage i en demonstration ved Christiansborg og forsøg på at stoppe bustrafikken og trykningen af dagbladene.⁵⁷⁰ Åbenbart blev disse planer ikke realiseret i nævneværdig grad: Aftenen inden strejken forlød det, at ”kampstemningen” i det trotskistiske hovedkvarter var noget afdæmpet (bl.a. var der en vis utilfredshed med, at man skulle stå op kl. tre om natten for at forberede aktionerne),⁵⁷¹ og der blev ikke gjort noget forsøg på at stoppe bytrafikken dagen efter.⁵⁷² PET vurderede da også senere, at trotskisternes forsøg på at vinde fodfæste på arbejdspladserne var slået fejl, ”og nu som før afvises trotskyisterne næsten overalt i faglige kredse og på arbejdspladserne.” Det samme var tilfældet, da trotskisterne efter afslutningen på ”de vilde strejker” ved hjælp af SUF oprettede Arbejdernes Aktionskomité, som heller ikke havde held til at vinde indpas i fagbevægelsen.⁵⁷³

En anden gruppe på venstrefløjen, der forsøgte at gøre sig gældende under konflikterne i 1970, var aktivister fra studentermiljøet. Således deltog flere studenteraktivister i forsøget på at trænge ind i ”Jernets bygning” den 22. januar,⁵⁷⁴ og studerende ved Københavns Universitet og strejkende arbejdere afholdt flere fællesmøder under konflikten. Ifølge PET’s kilde, der overværede møderne, var det imidlertid bemærkelsesværdigt, at mens de studerende talte meget om fordelene ved et samarbejde mellem de to grupper, var det åbenbart ikke et emne, der

569 Ibid.: ”Politiets Efterretningstjeneste, Vedr.: Strejkeuroen på arbejdspladserne”, 30. januar 1970 (kl. 1530).

570 Ibid.: ”Vedr.: Situationen på arbejdsmarkedet”, 31. januar 1970.

571 Ibid.: ”Vedrørende: Situationen på arbejdsmarkedet”, 1. februar 1970.

572 Ibid.: ”Vedr.: Strejkesituationen mandag den 2/2 1970”, 2. februar 1970, vedhæftet Arne Nielsen til departementschef Niels Madsen, 2. februar 1970.

573 PET, administrativ sag: ”Årsoversigt 1970, Urofronten 1970”, 14. januar 1971.

574 PET, emnesag: ”Vedr.: B&W-strejken”, 22. januar 1970.

optog arbejderne meget. Møderne havde i øvrigt ringe deltagelse og førte ikke til nogen konkrete resultater.⁵⁷⁵

PET's samlede vurdering af situationen på arbejdsmarkedet i februar-marts 1970 – DKP havde taget initiativet til arbejdsnedlæggelserne mens trotskister, studenteraktivister og andre yderligtgående grupper forsøgte at udnytte stemningen til at skabe uro – var baggrunden for, at tjenesten iværksatte en omfattende indsats op til og under den planlagte 24-timers generalstrejke den 2. februar 1970. Dagen inden strejken mobiliserede PET en række af sine medarbejdere i subversionsafdelingen, som fik ordre til at tage kontakt med deres kilder inden for fagbevægelsen og i yderligtgående grupper for at indhente oplysninger om planlagte strejker og uroligheder. En af medarbejderne formulerede det sådan, at han havde "lagt 'gift' ud flere forskellige steder, og han vil blive underrettet, såfremt noget erfares."⁵⁷⁶ I alt deltog otte af Centralafdelingens medarbejdere i operationen, og de anvendte mindst 15 kilder og kontakter, hvoraf seks var placeret i fagbevægelsen, seks i venstreorienterede miljøer, og tre var kontakter på forskellige virksomheder og institutioner.

Dette netværk af meddelere gjorde det muligt for PET at holde Justitsministeriet, FE og Københavns politi underrettet om udviklingen, således at myndighederne kunne tage deres forholdsregler til at forhindre eventuelle ulovlige aktioner og uroligheder. Dagen inden strejken videregav PET således oplysningerne om, at strejken skulle ses som resultatet af kommunisternes initiativer, og at den yderste venstrefløj påtænkte at udføre aktioner for at skabe yderligere uro og forvirring.⁵⁷⁷ Om eftermiddagen den 2. februar underrettede PET Justitsministeriet om strejkens forløb. Det hed her, at kun ca. 30.000 arbejdere deltog i arbejdsnedlæggelserne, at situationen generelt var rolig, og at der ikke var konstateret nogen unormal aktivitet ved DKP's hus i Dronningens Tværgade.⁵⁷⁸ Den følgende dag kunne PET berolige myndighederne med, at der ikke havde været

575 Ibid.: "Vedr.: Urolighederne på arbejdspladserne", 2. februar 1970; "Vedr.: Uroen på arbejdspladserne", 2. februar 1970; "Vedr.: Fælles studenter- og arbejdermøde på Bispetorvet i København den 2. februar 1970", 6. februar 1970; "Vedr.: Studenternes deltagelse i uroen på arbejdsmarkedet", 10. februar 1970.

576 Ibid.: "Vedr.: Uroen på arbejdsmarkedet", 1. februar 1970; også "Vedr.: Uroen på arbejdsmarkedet", 1. februar 1970.

577 Ibid.: Politiets Efterretningstjeneste, "Vedr.: Uroen på arbejdsmarkedet", 1. februar 1970 kl. 12; Politiets Efterretningstjeneste, "Vedr.: Situationen på arbejdsmarkedet", 1. februar 1970.

578 Ibid.: "Vedr.: Strejkesituationen mandag den 2/2 1970", 2. februar 1970, vedhæftet Arne Nielsen til departementschef Niels Madsen, 2. februar 1970.

nogen nævneværdige uroligheder, at arbejdet var blevet genoptaget de fleste steder, og at strejken – trods kommunisternes påstand om det modsatte – måtte betegnes som en fiasko.⁵⁷⁹ PET fortsatte i den følgende tid med at følge udviklingen – således forsøgte tjenesten at overvåge tillidsmandsmøder ved hjælp af kilder⁵⁸⁰ – og PET holdt myndighederne underrettet om skibsværftsarbejdernes arbejdsnedlæggelse i protest mod afskedigelsen af tillidsmænd. Hvis man skal dømme ud fra indberetningerne, var PET først og fremmest bekymret for, om strejkerne og den planlagte protestdemonstration foran Dansk Arbejdsgiverforenings bygning ville udvikle sig til uroligheder.⁵⁸¹

PET's overvågning af den stigende kommunistiske infiltration i fagforeningerne 1970-1980

Efter den intensive indsats op til og under den planlagte generalstrejke i februar 1970 synes PET i et vist omfang at have indskrænket sin overvågning af den kommunistiske aktivitet i fagforeningerne. Det skyldtes sandsynligvis, at PET havde få kontakter i fagbevægelsen, efter at socialdemokraterne havde begrænset AIC's aktiviteter. Som tidligere beskrevet blev forbindelsen til de socialdemokratiske kontakter i fagbevægelsen afbrudt i december 1968, og genoptagelsen af samarbejdet i februar 1970 var tilsyneladende en undtagelse, for PET benyttede sig ikke af kontakterne i noget større omfang derefter.⁵⁸² Den eneste kilde i fagbevægelsen, der fortsat gav oplysninger til PET efter 1970, var en kilde i Sømændenes Forbund, hvilket muligvis skyldtes, at forbundet var det eneste, der var under kommunistisk ledelse, og at det var af samfundsmæssig betydning,

579 Ibid.: "Vedr.: Strejkesituationen tirsdag 3/2-1970", 3. februar 1970.

580 Ibid.: Udateret og usigneret notits vedrørende fællestillidsmandsmøde 12. februar 1970; "Vedr. tillidsmandsmøde", 23. februar 1970.

581 Ibid.: "Vedr.: Oversigt over situationen på arbejdsmarkedet", 9. februar 1970; "Vedr.: Situationen på arbejdsmarkedet", 9. februar 1970; "Vedr.: Situationen på arbejdsmarkedet", 11. februar 1970; "Vedr.: Situationen på arbejdsmarkedet", 11. februar 1970; "Vedr.: Situationen på arbejdsmarkedet", 12. februar 1970.

582 Jørgen Skat-Rørdam, der var chef for PET i første halvdel af 1970'erne, har oplyst, at han ikke har kendskab til, at PET udvekslede oplysninger med AIC, "men PET har givet modtaget kildeoplysninger fra AIC eller andre socialdemokratiske organisationer." RB: Jørgen Skat-Rørdam, 29. januar 2002.

idet det i en krise- eller krigssituation eventuelt kunne lamme skibstrafikken i de danske farvande.

Der er en del, der tyder på, at PET på et senere tidspunkt i 1970'erne i en kort periode igen havde et vist samarbejde med socialdemokraterne. Kommunisternes fremgang i begyndelsen af 1970'erne ledte til overvejelser om at genoplive AIC eller fortsætte dets virksomhed under en eller anden form. AIC ophørte officielt med at fungere i 1973, og i februar 1974 etableredes et fagligt sekretariat i Socialdemokratiet, der i et vist omfang genoptog kontakterne til fagforbundene, partikredsene, fællesorganisationerne og de socialdemokratiske klubber på arbejdspladserne. Den første opgave bestod i at udrense fællesorganisationerne for DKP'ere og SF'ere, der ellers var begyndt at vinde et vist fodfæste her.⁵⁸³ Selvom AIC's kontaktnetværk således blev genoplivet, er det uvist, om det faglige sekretariat opbyggede et centralt register over kommunister og andre fagoppositionelle i fagforeningerne. I 2001 havde Arbejderbevægelsens Faglige, Politiske Sekretariat, som AIC's efterfølger nu hed, et årligt budget på seks-otte millioner kroner, et netværk på 8.000 socialdemokratiske kontaktfolk på arbejdspladserne og en database med oplysninger om kontaktfolkene og deres lokale fagforenings- og partiafdelinger og arbejdspladser.⁵⁸⁴ En medarbejder i PET har oplyst, at da han i nogle måneder i 1976-77 assisterede en ældre kollega på DKP-området, mødtes han et par gange med en medarbejder fra den organisation under Socialdemokratiet, der havde overtaget AIC's opgaver, for at identificere kommunister, der var kommet til PET's kendskab ved læsning af Land og Folk: "Han modtog ved møderne de oplysninger, som vi havde om de personer, han skulle forsøge at hjælpe os med at identificere, hvorefter han senere ringede resultatet tilbage." Kontakten ophørte i 1977, da den ældre kollega blev pensioneret, idet den socialdemokratiske medarbejder tilsyneladende ikke mere havde mulighed for at hjælpe PET.⁵⁸⁵

Men generelt synes PET at have været meget tilbageholdende med at benytte kilder eller kontakter i fagbevægelsen førend i slutningen af 1970'erne. Hvor føl-

583 Erik Christensen, "Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg i 1970'erne – et studie i partipolitisk samarbejde og konflikt i arbejderbevægelsen", *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 1983, s. 211-214; "Kampen mod kommunisme i dansk fagbevægelse", *Weekendavisen*, 1. marts 1974.

584 Hanne Mølby Henriksen og Nina Vinther Andersen, "I kamp for demokratiet – Socialdemokratiet", *Politiken*, 17. juni 2001. Se også: Rune Engelbreth Larsen, "LOs politiske registrering af tillidsfolk er ikke indstillet", *Faklen*, nr. 10 (www.faklen.dk/dk/tema/petoo7.shtml, set 16. december 2002).

585 PET, Faktagruppen: "Vedr.: Samarbejde med Socialdemokratiet på DKP-området", 3. marts 1998. RB: 8. maj 2002.

somt spørgsmålet var for PET, fremgår af en tildragelse i 1976. Da blev tjenesten ad ”egnede kanaler” kontaktet af en tidligere styrmand og skibsfører, der ønskede at videregive oplysninger til PET. Den pågældende tilhørte Sømændenes Demokratiske Klub, der var i opposition til den kommunistiske ledelse i Sømændenes Forbund, og som havde planer om at infiltrere inderkredsen omkring Preben Møller Hansen for at indsamle kompromitterende informationer, som skulle bruges i forsøget på at vælte ham. Den pågældende tilbød at give PET adgang til det indsamlede materiale, men han blev belært af en repræsentant for tjenesten, ”at herv. tjeneste på ingen måde kan medvirke i et sådant arrangement, som – via ikke-åbne kilder – har til formål, at der skal udføres ukritisk indsamling af oplysninger vedrørende de nævnte objekter, *idet sådant virke ligger udenfor det arbejdsområde, som tjenesten i.h.t. gældende retningslinjer kan beskæftige sig med.*”⁵⁸⁶ (Kommissionens fremhævning) Formuleringen må betyde, at det var opfattelsen i Centralafdelingen, at regeringserklæringen fra september 1968 indebar, at tjenesten ikke kunne anvende kilder eller kontakter i fagbevægelsen, der bl.a. kunne give oplysninger om den stigende kommunistiske virksomhed.

Denne indstilling betød, at PET hovedsageligt anvendte åbne kilder – først og fremmest aviser – til at holde sig orienteret om udviklingen i fagbevægelsen, og PET’s viden om den kommunistiske aktivitet i 1970’erne forekommer derfor ofte noget sporadisk og overfladisk. For eksempel betød fraværet af de socialdemokratiske kontakter, at tjenesten ikke havde noget samlet overblik over den politiske stilling i fagforeningerne. PET’s vurdering af den kommunistiske indflydelse måtte derfor bygge på enkelte spredte indberetninger om valg af kommunister til faglige topposter med den fare, det indebar for, at tjenesten mistolkede udviklingen. For eksempel noterede PET i 1971, at DKP og SF havde opnået visse rettigheder i Arbejdernes Fællesorganisation, hvilket blev tolket som et udtryk for, at Socialdemokratiet var ved at give efter fra presset fra venstrefløjen.⁵⁸⁷ Imidlertid mistede DKP og SF snart efter deres poster i Fællesorganisationens ledelse, som derfor igen var under total socialdemokratisk kontrol.⁵⁸⁸ I 1972 blev to kommunister indvalgt i Dansk Smede- og Maskinarbejderforbunds hovedbestyrelse og forretningsudvalg, hvilket PET betragtede som ”et stort fremskridt for kommunisterne i deres bestræbelser for at opnå øget indflydelse i fagbevæ-

586 PET, emnesag: Notits, 25. marts 1976.

587 PET, emnesag: ”Vedrørende: ændringer i vedtægterne for ’Arbejdernes Fællesorganisation’, der giver adgang for SF og DKP”, 4. oktober 1971.

588 Ole Andersen, ”Kommunister og SF’ere slap ikke ind i ledelsen”, *Aktuelt*, 3. april 1975.

gelsen, og dermed utvivlsomt større gehør for den kommunistiske politik blandt arbejderne.”⁵⁸⁹ Da Hardy Hansen i 1979 blev valgt som ny formand for SiD, blev det af en kilde betegnet som ”et kommunistisk kup”. Ifølge kilden var bagmanden bag kuppet forretningsfører i fabriks- og industrigruppen Kaj Buch, der af PET var kendt som medlem af DKP’s centralkomité, formand for den danske arbejderkonference for Østersølandene og for at pleje omgang med personalet ved den østtyske ambassade. Kilden mente at vide, at Buch havde ”gødet jorden” for valget af den ny formand, og at han havde skabt sig en position, hvor han i det skjulte kunne styre Hardy Hansen og den ligeledes nyvalgte formand for fabriks- og industrigruppen, Willy Strube. Disse opsigtsvækkende oplysninger fik PET-medarbejderen til at konkludere, at DKP ved hjælp af Kaj Buch ”til stadighed har føling og måske til en vis grad også en vis indflydelse i ledelsen af Danmarks største fagforbund.”⁵⁹⁰ Disse oplysninger forekommer umiddelbart noget svagt underbyggede og overdrevne i deres vurdering af kommunisternes styrke.

At dømme ud fra det bevarede PET-materiale var det DKP’s hensigt at etablere en ny ”Situationens Generalstab”, der ligesom i 1956 kunne styre faglige konflikter uden om LO. I januar 1971 modtog tjenesten således oplysninger fra en kilde om DKP’s netop afholdte faglige konference. Ifølge kilden havde ledende kommunister opfordret til at iværksætte strejker, og det blev besluttet at nedsætte en ”situationens generalstab”, der havde til opgave at koordinere de kommende arbejdskampe.⁵⁹¹ Tjenestens opmærksomhed rettede sig mod Formandsinitiativet (FI), der var blevet oprettet i 1969, og som bestod af 45 hovedsageligt kommunistiske tillidsmænd fra hovedstadsområdet. Det var PET’s vurdering, at FI altid fulgte en ”hård” kurs i forbindelse med strejker og overenskomstforhandlinger, og indkaldelsen til et fagligt landsmøde i 1974 blev af PET beskrevet som ”et kommunistisk forsøg på at fravriste det socialdemokratisk ledede LO magten i fagbevægelsen.”⁵⁹² Det fremgår ikke, om PET mente, at det var et realistisk initiativ, men tjenesten fortsatte i hvert fald i de kommende år med at indsamle oplysninger om FI’s konferencer, demonstrationer og andre faglige ak-

589 PET, emnesag: Notits, 11. september 1972.

590 PET, emnesag: ”Vedr.: Formandsskiftet i Specialarbejderforbundet i Danmark (SID) den 19. december 1979”, 30. januar 1980.

591 PET, personsag: ”Vedr.: Danmarks kommunistiske Partis faglige konference i week-enden den 30.-31. januar 1971”, 4. februar 1971.

592 PET, emnesag: ”Vedrørende: DKP’s indflydelse og placering indenfor studenter- uddannelsessøgendes- og andre ungdomsorganisationer”, 19. september 1974.

tiviteter.⁵⁹³ Således indsendte Region II en del materiale, der stammede fra trotskistiske kredse, og som indeholdt oplysninger om en række venstrefløjsgruppers rolle i FI. PET kunne på grundlag af dette materiale bl.a. konstatere, at FI bestod af 39 DKP'ere og fire-fem SF'ere.⁵⁹⁴ Overvågningen viste imidlertid tydeligt, at FI efter 1974 blev splittet og gradvis mistede indflydelse i fagbevægelsen. I 1975 blev flere fremtrædende kommunister ikke genvalgt til hovedbestyrelsen i FI,⁵⁹⁵ og det følgende år tog kommunisterne afstand fra et forslag fra bl.a. SF om at oprette et landsdækkende koordinationsudvalg, idet dette ville være en konkurrent til den eksisterende fagbevægelse og dermed i modstrid mod DKP's enhedslinje.⁵⁹⁶ I 1977 mistede FI yderligere indflydelse, da en planlagt aktionsdag mod arbejdsretten næsten ingen opbakning fik.⁵⁹⁷ I 1979 kunne PET konstatere, at FI ikke mere udgjorde nogen trussel mod LO, og at den kommunistiske indflydelse var svindende.⁵⁹⁸

Fagbevægelsens østkontakter i 1970'erne

PET fortsatte også med at følge fagbevægelsens østkontakter, hvilket hovedsageligt foregik ved overvågningen af den sovjetiske ambassade. Overvågningen viste, at kontakterne bestod af udveksling af delegationsbesøg, frokoster i den sovjetiske ambassade og i forbundene og sovjetiske ambassadefunktionærer, der blev inviteret til at holde foredrag om den russiske fagbevægelse. De fleste kontakter blev varetaget af LO og Arbejdernes Fællesorganisation, men også Dansk Metalarbejder Forbund og SiD mødtes med deres sovjetiske kollegaer. Dertil kom en række mindre forbund og fagforeninger, hvor kommunisterne traditionelt stod stærkt (murerne, typograferne, havnearbejderne og jord- og betonarbejderne).⁵⁹⁹ Kun i nogle få tilfælde foretog PET nærmere undersøgelser af kontakterne. I 1971 indsamlede Region II hotelsedler for at identificere

593 Emnesagen vedrørende FI er ikke bevaret i PET's arkiv, og det følgende bygger derfor på de kortfattede oplysninger i emnekartoteket.

594 PET, emnekartotek: "Org. m.v. – Fagforen. Formandsinitiativet", 6. december 1976.

595 Ibid.: 27-28. september 1975.

596 Ibid.: 22. december 1976.

597 Ibid.: 11. november 1977.

598 Ibid.: 6. april 1979. Den sidste indberetning vedrørende FI er dateret 18. december 1979, og det fremgår af den, at FI ikke længere eksisterede.

599 Beskrivelsen bygger på oplysninger fra en række emnesager.

tre russere fra det sovjetiske grafiske forbund, der besøgte Århus Stiftstidendes trykkeri.⁶⁰⁰ Samme år blev en sovjetisk delegation, der havde besøgt Arbejderne Fællesorganisation, holdt under observation ved afrejsen fra Kastrup,⁶⁰¹ og i 1973 benyttede PET en ”pålidelig kontakt” til at bekræfte, at fem ungarske fagfor- eningsfolk, der besøgte Danmark, var blevet indbudt af LO.⁶⁰²

Selvom det ikke fremgår direkte, synes PET at have været på vagt over for muligheden af, at den sovjetiske fagbevægelse via kontakterne til de nordiske fagbevægelser ville være i stand til at etablere et tættere samarbejde med de vestlige fagforeninger. I 1973 konstaterede tjenesten, at der var blevet afholdt et møde mellem de nordiske og sovjetiske LO-formænd. Ifølge rapporten skulle mødet ses i sammenhæng med det forhold, at det var den kommunistiske fag- lige internationale WFTU's mål at etablere et tættere samarbejde med de vest- lige fagforeninger (der var samlet i den antikommunistiske ICFTU), og russerne foreslog derfor, at man afholdt en fælles nordisk-sovjetisk faglig konference, bl.a. for at drøfte et fælles udspil mod de multinationale selskaber på en kommende europæisk konference. De nordiske faglige ledere afslog imidlertid forslaget, og ifølge PET's oplysninger, der stammede fra pressen, var især Thomas Nielsen yderst skeptisk, og han havde kun ladet sig overtale til at deltage af hensyn til de finske værter.⁶⁰³ Det følgende år besøgte de nordiske faglige ledere imidlertid Sovjetunionen, og igen understregede PET, at det egentlige formål var at styrke forbindelserne mellem WFTU og de vestlige fagforeninger. Thomas Nielsen var åbenbart stadig skeptisk over for tilnærmelserne, for han havde som den eneste meldt afbud til mødet.⁶⁰⁴ Andre danske faglige ledere så dog mere positivt på kontakterne, og en af de danske deltagere, John Svenningsen, erklærede bagefter, at den nordiske fagbevægelse kunne lære meget af de sovjetiske sundhedsforan- staltninger og bedriftslægeordning, ”og han finder det i den forbindelse positivt,

600 PET, emnesag: Notits, 27. september 1971.

601 PET, emnesag: Notits, 18. oktober 1971. Det fremgår ikke, hvorfor delegationen blev holdt under observation. En forklaring kunne være, at den ambassadefunktionær, der havde kontakt med den danske fagbevægelse i anledning af besøget, var Valentin Lomakin, der ifølge Oleg Gordijevskijs senere oplysninger på et tidspunkt var ”agent” for KGB. PET, operationsdag: Kartotekskort på Lo- makin, Valentin.

602 PET, emnesag: ”Vedrørende: 5 ungarske LO-folk, der skal besøge dansk LO”, 27. november 1973.

603 PET, emnesag: ”Vedrørende: Nordiske LO-formænd til møde i Helsingfors med den sovjetiske LO- formand, Alexander Sjelepin”, 17. oktober 1973.

604 Ibid.: ”Vedrørende: nordiske LO-formænd på syv dages besøg i Sovjetunionen”, 26. juni 1974.

at man fra nordisk side etablerer kontakt til den sovjetiske fagbevægelse.”⁶⁰⁵ Det var sandsynligvis dette, der var PET’s trusselsbillede: Man frygtede fra tjene-stens side, at tættere kontakter mellem den danske og de sovjetiske fagforeninger kunne føre til, at russerne kunne vinde forståelse for det kommunistiske regime og dermed på længere sigt underminere den danske fagbevægelses traditionelle antikommunistiske linje. Dertil kom, at ifølge PET brugte russerne de nordiske fagbevægelser som en slags trojansk hest, der skulle skaffe dem adgang til samarbejde med de vestlige fagforeninger.

Der er intet, der tyder på, at det lykkedes for de sovjetiske efterretningstjenester at infiltrere den danske fagbevægelse eller at hverve danske fagforeningsfolk i 1970’erne. På den ene side er der ingen tvivl om, at flere KGB- eller GRU-officerer, der var udstationeret på den sovjetiske ambassade under diplomatisk dække, havde kontakt med danske fagforeningsledere. Den følgende liste angiver de 12 sovjetiske ambassadefunktionærer, der ifølge PET’s oplysninger havde forbindelse med den danske fagbevægelse i 1970’erne.⁶⁰⁶

Sovjetiske ambassadefunktionærer med fagforeningskontakter i 1970’erne

Navn	Kontakt med	År	Status
Aleksandr A. Antipov	LO	1976-77	Diplomat (ikke KR-agent)
Nikolaj Sjtjeklein	LO	1970-71	KGB, SK- og EM-opgaver
Nikolaj G. Jegorytjev	LO	1972-77	Diplomat (ikke KG el. GRU)
Viktor Lipskij	Havnearb. F.	1970	KGB (KGB, PR-linjen)
Antolij A. Lobanov	LO, AF	1969-72	KGB (KGB, PR-linjen)
Valentin V. Lomakin	LO, AF, SiD, DSMF	1970-76	Diplomat (KGB men holder op)
Leonid A. Makarov	LO	1972	KGB (KGB, PR-linjen)
Georgij A. Motjalov	LO, DSMF	1970	Diplomat
J. V. Usjakov	AF	1971	(Hverken KGB el. GRU)
Jurij S. Samokhin	LO, DSMF, Havnearb.	1972-76	GRU (KGB el. GRU)
S.N. Sjisjkin	LO, HK, DSMF, m.fl.	1975-84	Diplomat (cooperet KGB 1977)
Anatolij F. Tisjtjenko	LO	1970	Diplomat (KGB)

605 Ibid.: ”Nordiske LO-formænd på syv dages besøg i Sovjetunionen – fortsat”, 12. juli 1974.

606 Oplysningerne om kontakterne er indsamlet ved en gennemgang af materialet i de relevante emnesager i PET’s arkiv. Oplysningerne om de sovjetiske ambassadefunktionærers status stammer fra afdeling D’s residenturanalyser i PET’s årsberetninger 1970-77 og fra Oleg Gordijevskij.

Det fremgår, at PET alt andet lige synes at have undervurderet antallet af de sovjetiske efterretningsofficerer, der plejede kontakter med de danske fagforeninger: PET havde mistanke om, at fem af russerne enten tilhørte KGB eller GRU, mens man antog, at seks var diplomater (det har ikke været muligt at finde PET's samtidige vurdering af den 12. funktionær, J. V. Usjakov). Mistanken mod fire af de fem efterretningsfolk er senere blevet bekræftet af dobbeltagenten Oleg Gordijevskij, der desuden har udpeget yderligere tre som efterretningsofficerer (tallet inkluderer en KGB-agent, der på et tidspunkt holdt op, og en diplomat, der blev hvervet af KGB i 1977). Det er således muligt at fastslå, at syv-otte af de 12 sovjetiske ambassadefunktionærer, der havde forbindelse med danske faglige ledere, i virkeligheden var efterretningsfolk, der opererede under diplomatisk dække. Bedømt både ud fra den viden, som PET havde i 1970'erne, og det vi ved i dag, må det konstateres, at PET havde god grund til at følge, hvorledes kontakterne udviklede sig.

På den anden side står det imidlertid klart, at KGB havde begrænset succes med sin indsats på fagforeningsområdet. I et enkelt tilfælde lykkedes det dog angiveligt for KGB at hverve en dansk fagforeningsmand. I marts 1977 modtog PET oplysninger fra Gordijevskij om en række danskere, der havde været nævnt som kontakter og målpersoner (formodentlig personer, som KGB havde planer om at dyrke med henblik på senere hvervning) i KGB-officereren V. I. Lesnitjij's notesbog. I en indførsel dateret 27. marts 1974 hed det om en person med kodenavnet *Breme*, der havde besøgt Sovjetunionen i efteråret 1972, at vedkommende "under en samtale inden afrejsen accepterede at videregive fortrolige oplysninger om forholdene i fagbevægelsen." Notitsen, der understregede, at kontakten ikke var blevet vedligeholdt siden 1972, men at den ville blive genoptaget "på et ubevidst grundlag", indeholdt desuden oplysninger om *Bremes* adresse og telefonnumre.⁶⁰⁷ På grundlag af disse oplysninger identificerede PET en fagforeningsmand, som tjenesten formodede var identisk med *Breme*.⁶⁰⁸ Det skal imidlertid understreges, at der er intet, der tyder på, at *Breme* på noget tidspunkt udførte opgaver for KGB, eller at kontakten rent faktisk blev genoptaget efter 1974. Det er også uvist, om PET foretog sig videre i sagen.

I sommeren 1977 modtog PET oplysninger fra Gordijevskij om, at mens den sovjetiske ambassade havde hyppige kontakter med de danske fagforeninger på det diplomatiske plan, var KGB-residenturets dækning af området "dårlig"

607 PET, operationssag: Rapport, 4. marts 1977.

608 Ibid.: Kort på *Breme*.

(”poor”), og KGB havde ingen ”uafhængige aktiver” (”independent assets”), hvormed der formentlig menes kilder eller hvervede agenter. KGB havde dog planer om at forbedre indsatsen ved hjælp af attaché S. Sjisjkin, der var blevet hvervet af KGB, og som i forvejen havde fagforeningskontakter.⁶⁰⁹ Gordijevskij fortsatte frem til 1985 med at underrette PET om Sjisjkins aktiviteter (han var rettet bl.a. KGB's kontakt til DKP), men der foreligger ikke nogen oplysninger om, at det skulle være lykkedes ham at skabe tættere forbindelser til den danske fagbevægelse.⁶¹⁰ PET's overvågning af Sjisjkin viste, at han havde en række kontakter til danske fagforeningsfolk, bl.a. kommunister, og at han arrangerede besøg for danske fagforeningsfolk i den sovjetiske ambassade og deltog i sovjetiske delegationsbesøg i Danmark. Men der er ingen tegn på, at der var noget konspiratorisk ved kontakterne, eller at det på noget tidspunkt lykkedes for ham at hverve danske fagforeningsfolk som agenter.⁶¹¹ Gordijevskijs oplysning om, at de fleste kontakter foregik på et åbent og diplomatisk niveau, bekræftes af den sovjetiske ambassades årsrapport for 1976, som beskrev de to parter gensidige delegationsbesøg, og som understregede, at udvekslingerne blev udført i overensstemmelse med det sovjetiske LO's plan.⁶¹² Den samlede vurdering må derfor blive, at PET havde gode grunde til at følge med i den danske fagbevægelses sovjetiske kontakter, men at det ikke lykkedes for KGB i 1970'erne at penetrere de danske fagforeninger. I det eneste dokumenterede tilfælde, hvor det lykkedes KGB at hverve en dansk fagforeningsmand, er der intet, der tyder på, at den pågældende nogen sinde kom til at fungere som agent.

Lærlingenes Landsorganisation: Kommunistisk påvirkning af unge fagforeningsfolk?

Det var først og fremmest blandt lærlingene og sømændene, at det i 1970'erne lykkedes for kommunisterne at vinde tilhængere og erobre vigtige fagforeningsposter. PET begyndte første gang at interessere sig for lærlingeområdet i 1967, da Faglig Ungdom, der var en fællesorganisation for lærlinge og ungarbejdere i

609 Ibid.: Rapport, februar 1977.

610 Ibid.: Kort på Shishkin [Sjisjkin], Sergei Nikolaievich.

611 PET, personsag: Indberetninger fra 1977-1986.

612 PET, operationssag: ”Årsberetning fra den sovjetiske ambassade i København for året 1976”, 20. januar 1977, s. 61.

de enkelte byer, etablerede et Landsudvalg (FUL), populært kaldet Lærlingenes Landssammenslutning. Det havde længe været et ønske at samle lokalafdelingerne i en egentlig landsorganisation,⁶¹³ og FUL kunne betragtes som et første skridt i den retning. To PET-medarbejdere blev anmodet om at undersøge baggrunden for udviklingen, og de tog kontakt til deres forbindelse i fagbevægelsen. Denne kunne oplyse, at oprettelsen af FUL var et resultat af, at lærlingene var underbetalte, og at de følte sig svigtet af de eksisterende faglige organisationer. Dette havde medført, at der i flere FU-afdelinger var blevet indvalgt personer, der ikke var af socialdemokratisk observans, og FUL var derfor blevet oprettet med LO's samtykke for at forhindre, at andre kræfter skulle få held til at gøre FU til "en brik i et politisk spil ..."⁶¹⁴ Oplysningerne om, at uidentificerede kræfter havde lagt pres på FU, førte til en nøjere undersøgelse, der ifølge PET viste, at det var folk fra DKU, der havde lagt pres på FU-afdelingerne i Århus, Odense og København. Tjenesten udarbejdede i den forbindelse en otte-siders oversigt over lærlingedemonstrationer i 1966, der angiveligt bekræftede, at initiativtagerne til aktionerne var kendte som organiserede DKU'ere.⁶¹⁵ Ifølge PET's oplysninger skyldtes forsøget på at oprette en landsdækkende faglig organisation for lærlingene de dårlige arbejdsforhold samtidig med, at det var DKU-aktivister, der havde ført an i agitationen. Dette var efter alt at dømme et realistisk billede.⁶¹⁶ PET var således fra starten på vagt over for den kommunistiske virksomhed blandt lærlingene.

I november 1970 stiftedes på initiativ af FU Lærlingenes Landsorganisation (LLO). Organisationen, der blev mødt af skepsis fra LO's side, havde som mål at kæmpe for højere løn, afskaffelse af mesterlæren og for en mere aktiv faglig linje.⁶¹⁷ Ifølge PET's oplysninger repræsenterede LLO ved oprettelsen kun omkring 22.000 lærlinge ud af i alt 90.000,⁶¹⁸ men i 1972 blev sammenslutningen anerkendt af LO, der bevilgede et årligt tilskud på omkring 400.000 kr., ligesom

613 *Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor*, s. 317. For oprettelsen af LLO, se også Knud Holt Nielsen, "Lærlingeoprøret 1966-1970" (<http://kommunisme-forskning.dk>, 7. august 2006).

614 PET, emnesag: "Vedrørende: Faglig Ungdoms Landsudvalg = Lærlingenes Landssammenslutning", 2. marts 1967.

615 Ibid.: "Vedr.: Lærlingedemonstrationer mv. i 1966", januar 1967.

616 Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke ... Danmarks Kommunistiske Ungdom 1960-1990* (ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2007), s. 46-48.

617 *Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor*, s. 400-401; Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke ...*, s. 48-50, 62-66.

618 PET, emnesag: "Vedrørende: Kongres i LLO=Lærlingenes Lands-Organisation", 8. juni 1971.

lærlingene fra flere forbund tilsluttede sig LLO, hvis medlemstal blev fordoblet.⁶¹⁹ I 1976 trak LO imidlertid sin støtte tilbage, idet socialdemokraterne mente, at LLO på grund af den kommunistiske indflydelse havde udviklet sig til ”en stat i staten” og en trussel mod den etablerede fagbevægelse,⁶²⁰ og i 1979 var LLO igen reduceret til 25.000 medlemmer. Organisationen havde dog haft en vis succes med at opnå økonomisk støtte fra en række lokale fagforeninger.⁶²¹

PET overvågede LLO, fordi man delte socialdemokraternes opfattelse af, at organisationen var styret af kommunisterne, der benyttede den til at påvirke de fagligt aktive lærlinge. Det var imidlertid ikke en nærgående overvågning. Der er ikke tegn på, at PET anvendte aflytning, meddelere, observation eller lignende metoder, og indberetningerne om LLO's årlige kongresser byggede åbenbart udelukkende på åbne kilder. Årsagen til denne begrænsede indsats var nok, at PET efter regeringserklæringen i 1968 var usikker på, i hvilket omfang tjenesten måtte overvåge og indsamle oplysninger om lovlig faglig aktivitet. I hvert fald var det et generelt træk, at PET benyttede få meddelere i politiske og faglige organisationer i første halvdel af 1970'erne.

PET var lige fra LLO's oprettelse ikke i tvivl om den kommunistiske indflydelse i LLO, hvilket tjenesten først og fremmest udledte af det forhold, at ledelsen var domineret af kommunister. PET noterede sig i 1970, at initiativet til stiftelsen var udgået fra FU, hvis formand var DKU'eren og malerlærling Bo Roschou. PET beskrev FU-formanden som ”velkendt her og næsten et skoleeksempel på kommunistisk fremtrængen med det formål at skaffe kommunistisk indflydelse.”⁶²² PET vurderede, at formålet med dannelsen af LLO var et ønske fra kommunisternes side om en mere militant faglig organisation ”og samtidig at sikre kommunisterne udvidet fodfæste i fagbevægelsen fremover.”⁶²³ Da Roschou blev valgt som LLO's første formand og i den anledning trak sig tilbage fra posten i FU, bemærkede PET, at hans afløser i FU, murerlærling Søren Spager, fra ”velorienteret side i fagbevægelsen” blev betegnet som kommunist.⁶²⁴ I 1972 rapporterede tjenesten, at flere af talerne på LLO's landskonference var re-

619 Ibid.: ”Vedrørende: LLO's –Lærlingenes Lands Organisation- 3. kongres”, 30. maj 1972.

620 Ibid.: ”Vedr.: LLO's tillidsmandskonference 4.-5. sept. 1976”, 15. september 1976.

621 Ibid.: ”Vedr.: LLO's 9. kongres den 11. - 13. maj 1979”, 23. maj 1979. Om LO's brud med LLO, se også Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke ...*, s. 76-80.

622 PET, administrativ sag: Årsberetning 1974.

623 PET, emnesag: ”Vedrørende: Faglig Ungdoms stiftende kongres for LLO = Lærlingenes Lands-Organisation”, 26. november 1970.

624 Ibid.: ”Vedrørende: Faglig Ungdom i København”, 12. juli 1971.

gistreret i PET, og konkluderede, at ”LLO, der er kommunistisk ledet, må siges i ganske særlig grad at være støttet af DKP, såvel som af den kommunistiske presse.”⁶²⁵ I forbindelse med LLO’s 4. kongres i 1973 foretog PET en mere detaljeret kortlægning af ledelsens politiske tilhørsforhold. PET var af den opfattelse, at forretningsudvalget havde ti medlemmer, og tjenesten identificerede otte af disse. Ifølge PET var fem registreret (tre som DKU’ere, én med henvisning til Vietnambevægelsen, mens det ikke fremgår, hvad den sidste var registreret på grundlag af). PET havde desuden oplysninger om, at to af de ikke-registrerede havde tilknytning til DKU, hvilket formodentlig stammede fra et arbejdskartotek. PET’s tal godtgjorde således, at mindst halvdelen af ledelsen var kommunistisk, hvortil kom, at en af DKU’erne havde været på skolingsophold i Moskva.⁶²⁶ PET’s tal var ikke helt præcise, selvom konklusionen var korrekt: LLO havde 12 forretningsudvalgsmedlemmer, og heraf havde DKU et flertal på syv.⁶²⁷

Den stærke kommunistiske indflydelse kom også til udtryk ved, at sovjetiske og østtyske fagforeningsfolk besøgte LLO, og at LLO sendte delegationer til Østeuropa.⁶²⁸ Desuden noterede PET, at der var flere eksempler på, at LLO ud over det faglige arbejde tog beslutninger, der var i overensstemmelse med kommunisternes linje. Således vedtog organisationen en resolution mod Danmarks tilslutning til EF, medvirkede i den kommunistisk støttede indsamling til et hospital i Hanoi, indsamlede bidrag til Land og Folk,⁶²⁹ deltog i ungdomsfestivalen i 1973 i DDR, der var arrangeret af de kommunistiske frontorganisationer World Federation of Democratic Youth (WFDY) og International Union of Student (IUS),⁶³⁰ og udtalte sin støtte til befolkningerne i Portugal, Chile, Vietnam, Laos og Cambodia.⁶³¹

Endelig synes det at have indgået i PET’s vurdering, at det kunne komme til uroligheder eller ulovlige aktioner i forbindelse med LLO’s forskellige demonstrationer. For eksempel arrangerede organisationen i oktober 1973 en uge med forskellige aktioner, der skulle understrege kravene om retten til arbejde, uddan-

625 PET, emnesag: ”Vedrørende: LLO’s faglige landskonference den 6/2-72”, 10. februar 1972.

626 Ibid.: ”Vedrørende: LLO=Lærlingenes Lands Organisation’s 4. kongres”, 24. maj 1973.

627 Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke ...*, s. 75.

628 PET, emnesag: ”Vedrørende: østtysk besøg hos LLO=Lærlingenes Lands Organisation”, 11. januar 1973; Oplysning dateret 16. maj 1973; ”Vedr.: Østtysk besøg hos LLO”, 10. september 1975; ”Vedr.: LLO-delegationsrejse til Sovjetunionen”, 14. oktober 1975.

629 Ibid.: ”Vedrørende: LLO’s –Lærlingenes Lands Organisation- 3. kongres”, 30. maj 1972.

630 Ibid.: ”Vedrørende: LLO=Lærlingenes Lands Organisation’s 4. kongres”, 24. maj 1973.

631 Ibid.: ”Vedr.: LLO’s 6. kongres den 25.-27. april 1975”, 12. maj 1975.

nelse og medbestemmelse samt en passende løn og bolig. De planlagte aktioner omfattede plakatoptak, boligbesættelser, undervisningsboykot og demonstrationer. Den afsluttende ”stjernedemonstration” i København var anmeldt af en yngre kvinde, der var registreret i PET, og som havde været på et skolingskursus i Sovjetunionen.⁶³² Enkelte regionsafdelinger indberettede efterfølgende om aktionerne, men bortset fra en kortvarig og fredelig besættelse af rådhuset i Esbjerg, forløb aktionsugen udramatisk.⁶³³

Den viden, som PET havde om den kommunistiske indflydelse i LLO, førte til, at tjenesten så med stor alvor på organisationens indflydelse blandt lærlinge og ungarbejdere. Det er således et gennemgående træk i vurderingerne af LLO's virksomhed, at PET så organisationen som et redskab for kommunisternes forsøg på at styre masserne. Da Bo Rosschou i 1974 erklærede sin støtte til aktionsenhed, altså samarbejdet med socialdemokraterne og andre i fagbevægelsen og på arbejdspladserne, gjorde den PET-medarbejder, der havde LLO som ansvarsområde, opmærksom på, at udtalelsen måtte forstås i den rette sammenhæng, nemlig at det var den kommunistiske formands ønske at arbejde hen imod ”styring af masserne, som en enhed til fremme af den kommunistiske politiske målsætning.”⁶³⁴ PET-medarbejderen tolkede således LLO's faglige arbejde i lyset af den opfattelse, at kommunisterne altid arbejdede for at udvide deres indflydelse og undergrave det eksisterende samfund. Det var derfor PET's vurdering af LLO, at sammenslutningen blev brugt til at udvide kommunisternes indflydelse i fagbevægelsen, som det fremgår af følgende noget lange sætning:

”Det er sikkert rigtigt at antage, at DKP helt og fuldt står bag LLO for der igennem at kunne påvirke helt unge i fag- og arbejderbevægelsen i størst muligt omfang til den pro-kommunistisk holdning og som faglige medarbejdere med det hovedsigte (fra DKP) i de kommende år at besætte lederposter i fagbevægelsen og i LO og dermed skaffe øget eller total indflydelse i fag- og arbejderbevægelsen efter den kommunistiske tese om at kunne dirigere masserne.”⁶³⁵

632 Ibid.: ”Vedrørende: planlagte aktioner fra LLO=Lærlingenes Lands Organisation i ugen 1. – 6. oktober 1973”, 27. september 1973.

633 Ibid.: Fortsættelse dateret 10.oktober 1973; ”Vedr. boligaktivister i Esbjerg”, 8. oktober 1973; ”Vedr.: ’lærlinge-boykot mod arbejdspladser og undervisningssteder’ – arr. af Faglig Ungdom og De Uddannelsessøgendes Samarbejdsudvalg (FU og DUS), i ugen fra den 1. okt. til den 8. okt. 1973”, 6. november 1973.

634 Ibid.: ”Vedrørende: LLO' 5. kongres den 10.-12. maj 1974”, 30. maj 1974.

635 Ibid.: ”Vedrørende: DKP's indflydelse og placering indenfor studenter- uddannelsessøgendes- og andre ungdomsorganisationer”, 21. januar 1975.

PET's oversigter over den kommunistiske indflydelse i LLO manglede imidlertid en vurdering af, hvor alvorlig faren var for, at kommunisterne kunne gennemføre deres planer. Selvom det var DKP's mål at påvirke den næste generation af faglige ledere ved hjælp af LLO, var det næppe sandsynligt, at kommunisterne ville kunne overtage ledelsen af LO. LLO's tilbagegang efter bruddet med LO viste også lærlingeorganisationens sårbarhed over for den socialdemokratiske modoffensiv. Den kommunistiske indflydelse i LLO udgjorde derfor ikke en så stor fare for den socialdemokratiske dominans i fagbevægelsen, som PET tilsyneladende troede.

Sømændenes Forbund: Samfundsomstyrtende virksomhed?

Det var forventeligt, at PET overvågede udviklingen i Sømændenes Forbund tæt, efter at kommunisterne havde erobret magten i 1968. For det første indtog sømændene en position, hvor de i en krise- eller krigssituation teoretisk set kunne lamme forbindelserne mellem landsdelene. For det andet var pressen i 1970'erne fyldt med historier om kommunisternes udrensning af politiske modstandere i forbundet og ledelsens involvering i økonomiske uregelmæssigheder.⁶³⁶ Ligesom det var tilfældet med LLO, foretog PET imidlertid ikke en intensiv efterforskning af forbundet; PET havde kun en enkelt meddeler i forbundet, og de fleste indberetninger byggede på åbne kilder. Forbundets ledelse var selv overbevist om, at deres telefoner blev aflyttet under faglige konflikter,⁶³⁷ men der er ikke fundet tegn på en sådan aktivitet fra PET's side i det eksisterende arkivmateriale.

Den nye forbundsformand, Preben Møller Hansen, havde længe været særdeles kendt i PET. Han kom første gang til PET's kendskab i 1956, da Afdeling E meddelte, at han under afhøring i forbindelse med et overfald på en styrmand havde erkendt, at han var medlem af DKP.⁶³⁸ De følgende år konstaterede tjenesten, at Møller Hansen var abonnent på Land og Folk, og at han hyppigt besøgte Østtyskland.⁶³⁹ PET fulgte de følgende år hans vej op ad rangstigen i forbundet, og han blev i PET's indberetninger betegnet som en "fremtrædende kommu-

636 Der findes et stort antal presseklip i PET's emnesag.

637 Erik Valeur, "Opkald fra sømandsformanden i telefonkiosken", *Berlingske Tidende*, 15. juli 1979.

638 PET, personsag: Notits, 9. maj 1956.

639 Ibid.: Abonnementskort og rejsesedler mærket bilag 2 og 3.

nistiske provokatør”,⁶⁴⁰ ”kommunisternes ’kronprins”⁶⁴¹ og som ”’haard-kerne’ kommunist”.⁶⁴² Det er tydeligt, at efterretningstjenesten tidligt dannede sig et billede af Preben Møller Hansen som en ivrig og ambitiøs kommunistisk fagfor­eningsmand, der var dygtig til at varetage sømændenes interesser og samtidig ikke gik af vejen for at bruge grove metoder.

PET fulgte kommunisternes erobring af den totale magt i Sømændenes Forbund ved hjælp af åbne kilder og en kilde i forbundet. I forbindelse med det politiske opgør udarbejdede Centralafdelingen i marts 1976 en længere redegørelse for sammensætningen af ledelsen i forbundet. Redegørelsen beskrev Preben Møller Hansens vilje til at sikre en ren kommunistisk ledelse, men det blev også understreget, at formanden trods de mange sager og skandaler stadig nød bred opbakning blandt medlemmerne, hvilket skyldtes, at det var lykkedes ham at skaffe medlemmerne betydelige lønforbedringer ved hjælp af dristige forhandlinger og brug af strejkevåbenet. Redegørelsen indeholdt en liste med navnene på 20 medlemmer af bestyrelsen og forbundets repræsentanter i danske og udenlandske havne. Listen gav et godt indtryk af kommunisternes totale dominans i forbundet: 16 var opført som kommunister og/eller tidligere deltagere i skolingsophold i Sovjetunionen, to var SF’ere, en tilhørte det maoistiske KFML og én enkelt var socialdemokrat. Af disse 20 var dog kun fem registreret i PET.⁶⁴³ Dette var stillingen, blot tre år efter at kommunisterne havde erobret flertallet i bestyrelsen. Efter valget det følgende år modtog PET en liste fra sin kilde, der indeholdt navne og billeder af medlemmerne og af suppleanterne til forretningsudvalget og bestyrelsen. De 25 poster var nu fordelt med 22 kommunister, en der enten var kommunist eller SF’er, og to SF’ere. Af disse var ti registreret.⁶⁴⁴ Samtidig noterede PET sig, at forretningsudvalget var blevet rent kommunistisk, hvilket igen blev tolket som et udtryk for, at ledelsens faglige linje blev bakket klart op af medlemmerne.⁶⁴⁵ To år senere blev kommunisternes kamp mod socialdemokraterne ført sejr­rigt til ende, og PET kunne konstatere, at alle bestyrelsesposter nu var besat med kommunister.⁶⁴⁶ Det mest bemærkelsesværdige

640 Ibid.: ”Vedr.: Sømændenes Forbund”, 21. august 1961.

641 Ibid.: ”Vedr. Sømændenes forbund”, 8. august 1961; ”Generalforsamling i Sømændenes Forbund”, 13. december 1961.

642 Ibid.: Notits, 20. februar 1962.

643 PET, emnesag: ”Vedrørende: ’Sømændenes Forbund””, 16. marts 1976.

644 Ibid.: ”Vedr. Sømændenes Forbund – Ledelse efter valg 1977”, 27. juli 1977.

645 Ibid.: ”Vedr.: Sømændenes Forbund”, 28. marts 1977.

646 Ibid.: ”Vedr.: Valg til Hovedbestyrelsen i Sømændenes Forbund”, 7. marts 1979.

ved PET's beskrivelse af kommunisternes fremgang er, at tjenesten ikke faldt for fristelsen til at forklare den udelukkende som et resultat af den politiske udrensning, men at Centralafdelingens medarbejdere også havde indset betydningen af, at forbundets ledelse uden tvivl var faglig dygtig og havde skabt forbedringer for medlemmerne.

Der er i det eksisterende arkivmateriale ikke fundet nogen samlet vurdering af, hvorvidt det udgjorde en trussel mod Danmarks sikkerhed, at den kommunistiske ledelse i Sømændenes Forbund opretholdt tætte kontakter til de kommunistiske regimer i Østeuropa. Kontakterne kunne ellers give anledning til at rejse spørgsmålet, om ledelsen fulgte direktiver fra Øst, og om forbundet kunne tænkes at optræde illoyalt i tilfælde af en konflikt mellem Øst og Vest. Spørgsmålet blev drøftet på et møde i 1977 i Den sikkerhedspolitiske Kontaktgruppe, hvor PET var repræsenteret. Deltagerne var enige om, at sømændenes optræden i en eventuel krisesituation nok ville blive bestemt af den psykologiske stemning i befolkningen, men man kunne dog let forestille sig, at Sømændenes Forbund ville nægte at sejle med krigsmateriel mellem landsdelene.⁶⁴⁷

PET's materiale viser, at medlemmer af ledelsen havde hyppige kontakter med partikammeraterne i Østeuropa. Som tidligere nævnt blev tjenesten i 1976 opmærksom på, at seks medlemmer af forbundets øverste ledelse tidligere havde været på politisk skolingskursus i Sovjetunionen.⁶⁴⁸ I forbindelse med krisen i forbundet i efteråret 1968, hvor den socialdemokratiske formand Johannes Nielsen gik af, konsulterede den kommunistiske fraktion åbenbart den sovjetiske partiledelse for at få gode råd om, hvordan man skulle forholde sig. PET's indsamling af oplysninger viste således, at det kommunistiske bestyrelsesmedlem Svend Pedersen besøgte Moskva for at informere kammeraterne om situationen,⁶⁴⁹ og da chefen for det sovjetiske Sømændenes Forbunds internationale afdeling, Mark S. Voltjenko, i september-oktober deltog i et internationalt seminar i Holte arrangeret af ILO og Udenrigsministeriet, sørgede Svend Pedersen for, at russeren mødtes med Preben Møller Hansen. Ifølge PET's oplysninger var formålet at diskutere visse problemer vedrørende forholdet mellem de to lande og at informere Voltjenko om situationen i forbundet, så han kunne viderebringe det til kamme-

647 PET, emnesag: "Referat af møde i Den sikkerhedspolitiske Kontaktgruppe onsdag den 13. juli 1977".

648 PET, emnesag: Særlige notitser, dateret 9. og 10. marts 1976.

649 Ibid.: "Forbindelsen til den russiske ambassade", 15. oktober 1968.

raterne i Moskva.⁶⁵⁰ PET's materiale viser, at der foregik en hyppig udveksling af fagforeningsdelegationer med de østeuropæiske lande, efter at kommunisterne overtog ledelsen i Sømændenes Forbund.

Selvom kommunisterne i forbundets ledelse således opretholdt tætte forbindelser til partikammeraterne i Øst og konsulterede dem om, hvilken kurs de skulle følge, siger dette intet om, hvordan de ville forholde sig i en eventuel spændt situation. Ved en enkelt lejlighed skal Preben Møller Hansen dog have antydnet, at kommunisterne efter en fremtidig magtovertagelse ville anmode om støtte fra Warszawapagten til at nedkæmpe en eventuel modstand. Ifølge den socialdemokratiske avis *Aktuelt* skulle forbundsformanden have udtalt på et politisk møde på Roskilde Universitetscenter i december 1974, at det først og fremmest gjaldt om at have militæret med sig i tilfælde af, at DKP kom til magten, hvorfor man på forhånd måtte bearbejde militæret, så det i en given situation ikke vendte sig mod en folkeregering med kommunistisk flertal: ”Men samtidig understregede Møller Hansen, at det nok er værd at huske, at vennerne i øst har deres skibe liggende kun halvanden til to timers sejlads fra Danmark.”⁶⁵¹ Udtalelsen giver måske en antydning af den verdensopfattelse, som fandtes hos nogle af de ledende kommunister i forbundet.

Året efter modtog PET oplysninger fra en anonym person, der hævdede at have hørt på anden hånd, at to grupper, Solvognen og De arbejdsløses Teatergruppe, skulle have modtaget våben fra Sovjetunionen, der blev opbevaret på Nebbelundegård i Nordsjælland, hvor de hver søndag afholdt skydeøvelser. Kilden til historien havde fået at vide, at våbnene skulle bruges af en aktivistbevægelse, og hun frygtede, at gruppen ville blive lige så farlig som den vesttyske terrorgruppe Baader-Meinhof.⁶⁵² Umiddelbart forekommer historien usandsynlig, men Københavns kriminalpolitisk afdeling E fandt, at det muligvis kunne dreje sig om Nebbegård, der var blevet købt af Sømændenes Forbund og omdøbt til Tidens Højskole. En lokal kriminalassistent ville ikke afvise, at historien var sand, og han mente, at der kunne afholdes skydeøvelser, uden det blev bemærket, da højskolen lå et stykke fra andre ejendomme.⁶⁵³ Den videre efterforskning

650 Ibid.: ”Vedr.: Seminar om søfartsuddannelse for deltagere fra Asien afholdt i Holte fra 29/9 - 19/10 1968 og arrangeret af 'ILO' i Geneve i samarbejde med det danske Udenrigsministerium”, 22. oktober 1968.

651 ”Vennerne i øst vil hjælpe os”, *Aktuelt*, 15. december 1974.

652 PET, personsag: Notits, 3. juli 1975.

653 Ibid.: Notits, 3. juli 1975.

førte imidlertid til vidner, der havde deres daglige gang på højskolen, og som aldrig havde hørt noget, der kunne være skydeøvelser.⁶⁵⁴ Således er der ikke fundet nogen oplysninger, der kunne bekræfte historien om et illegalt våbenlager på sømændenes højskole.

I sidste halvdel af 1970'erne var sømændene involveret i en række faglige konflikter, og PET's indsats blev i stigende grad præget af, at tjenesten skulle fungere som varslings-tjeneste for Justitsministeriet og ordenspolitiet, således at myndighederne kunne forhindre, at konflikterne udviklede sig til uro, eller at der blev gjort forsøg på at lamme færgeoverfarterne. Som det hed i en indberetning fra Region V i 1977, var det "af samfundsmæssige grunde af vital betydning, at færgetrafikken opretholdes", og Trafik- og Justitsministeriet havde udsendt klare direktiver til DSB og politiet og indskærpet, at ruterne "under alle omstændigheder" skulle holdes i gang.⁶⁵⁵ I forbindelse med protesterne mod forbundets fratagelse af hyresanvisningen gennemførte sømændene i marts-april 1976 en række demonstrationer og kortere arbejdsnedlæggelser. PET's kontaktmænd i Esbjerg videresendte oplysninger fra flere kilder, der hævdede, at aktionerne var planlagt udefra,⁶⁵⁶ og Centralafdelingen vurderede, at der var tale om et kommunistisk angreb på den socialdemokratiske ledelse i fagbevægelsen.⁶⁵⁷ Regionsafdelingerne blev mobiliseret og fulgte nøje udviklingen, men det kom ikke til uro, og det lykkedes ikke for sømændene at få andre faggrupper til at nedlægge arbejdet i sympati.⁶⁵⁸ I 1977 blev en række overfarter ramt af strejker i forbindelse med overenskomstforhandlingerne, og regionerne indberettede igen, ligesom Centralafdelingen gennem sine kontakter forsøgte at danne sig et overblik over udviklingen i forhandlingerne.⁶⁵⁹ Ifølge Region V var Sømændenes Forbund i stand til at lamme rederierne ved hjælp af nålestiksoperationer, der blev gennemført ved, at forbundet havde placeret loyale kommunister på hvert arbejds-hold, som indkaldte til faglige møder på tidspunkter, der var til størst mulig gene

654 PET, emnesag: "Kont. Kriminalpolitiet i Helsingør", den 23. september 1975.

655 PET, emnesag: "Vedr.: færgekollisionerne i 1977", oktober 1977.

656 Ibid.: Notits, 19. marts 1976.

657 Ibid.: "Vedrørende: Demonstration og arbejdsnedlæggelser arrangeret af Sømændenes Forbund", 24. marts 1976.

658 Ibid.: Kontinuering af samme, 24. marts 1976; "Vedrørende: de af Sømændenes Forbund arrangerede demonstrationer og arbejdsnedlæggelser fredag den 26. marts 1976", 25. marts 1976, og kontinueret 31. marts 1976.

659 Ibid.: "Vedr.: Sømandsstrejke på ruterne Korsør-Lohals og Tårs-Spødsbjerg (Sydfynske Dampskibsselskab) og Fåborg-Gelting (Nordisk Færgefart)", 2. juni 1977.

for trafikken.⁶⁶⁰ I 1978 undersøgte PET en strejke på Hundested-Grenå overfarten, der var udløst af selskabets beslutning om nedskæringer af driften. Det viste sig imidlertid, at konflikten ikke var politisk motiveret, og at den blev bakket op af lokalbefolkningen, der blev betegnet som almindeligvis besindig og rolig.⁶⁶¹

I 1968 overtog kommunisterne under ledelse af Preben Møller Hansen magten i Sømændenes Forbund. De tog ofte hårdhændede metoder i brug i den faglige kamp: Socialdemokrater blev udrenset, kritiske medlemmer blev frataget retten til understøttelse og politiske modstandere blev overfaldet. Samtidig blev rederne afpresset til at give bidrag til forbundet. Billedet viser den såkaldte "Sørøveraktion", hvor kaptajnen og førstestyrmændene på Rømø-Sild færgen blev tvunget til at gå planken ud. Begge slap uskadt fra overfaldet (PET's arkiv).

660 Ibid.: "Vedr.: færgekonflikterne 1977", oktober 1977.

661 Ibid.: "Vedr.: Strejker blandt personalet på Hundested-Grenå-færgen", 5. januar 1979.

Den mest opsigtsvækkende sømandsaktion var den såkaldte ”sørøver-aktion” i juli 1979. Baggrunden var, at det konkursramte Lindinger-færgeri var blevet overtaget af et tysk rederi, som nægtede at indgå overenskomst med Sømændenes Forbund. Det udløste en blokade af Rømø-Sild overfarten, og den 7. juli gik en halv snes mænd om bord på færgen, hejste sørøverflaget, ødelagde broklappen og tvang kaptajnen og styrmanden til at gå planken ud. Efterfølgende blev næstformanden og rejsesekretæren i forbundet idømt fængsel i 60 dage, og ni andre blev idømt lavere straffe.⁶⁶² PET’s indsats bestod hovedsageligt i, at regionsafdelingerne holdt Centralafdelingen underrettet om udviklingen på Rømø, og om udsigten til at konflikten ville brede sig til andre overfarter. Størstedelen af PET’s sagsmateriale bestod af avisudklip, pressefotos af aktionen, kriminalpolitiets rapporter og udskrifter af dombogen. I et enkelt tilfælde indsendte Region I en liste over syv personer, der havde været involveret og/eller anholdt i forbindelse med ”sørøver-aktionen”, og som havde tilknytning med Aalborg-området. Listen indeholdt detaljerede oplysninger om de syv pågældendes baggrund og aktiviteter, og den viste, at fem af de nævnte var aktive i DKP/DKU og/eller Faglig Ungdom.⁶⁶³

Det stigende antal faglige aktioner havde den følge, at PET synes at have revideret sin vurdering af Sømændenes Forbund – og dermed af kommunisternes rolle på arbejdsmarkedet. I slutningen af 1977 betegnede PET i sin årsberetning forbundets indsats under de faglige konflikter som ”samfundsomstyrtende” og ”subversiv virksomhed”. Dette byggede på, at Preben Møller Hansen ikke blot havde ”nedrakket” arbejdsgiverforeningerne og angrebet LO-toppen, men havde tillige forsøgt at kompromittere socialminister Eva Gredal og bistandsloven, idet han havde henvist de strejkende matroser til at søge bistandshjælp. Dette udgjorde ifølge PET et ”anslag” mod bistandsloven og et forsøg på at undergrave lovgivningsmagten. Dertil kom, at de private færgerederier havde lidt betydelige økonomiske tab under konflikten, og at flere af dem var i fare for at gå konkurs: ”Preben Møller Hansen udtalte, at det netop var hans hensigt med konflikten: At lukke de private ruter for at få staten til at overtage driften.” PET konkluderede derfor, at Sømændenes Forbund fortsat arbejdede ”efter gammelt kommunistisk mønster” og at målet stadig var den kommunistiske magtovertagelse: ”Dette beviser klart, at kommunisternes tese om ”Aktionsenhedens metode” er en tom

662 PET, administrativ sag: Regionsafdeling III, ”Årsberetning for 1979 vedr. behandlede sagsområder”.

663 PET, emnesag: ”Vedr.: Rømø-aktionen – den 7. juli 1979”, 16. oktober 1979.

frase, og at der er tale om en ny strategi, hvis endemål fortsat er det samme som tidligere – At skaffe sig magten i fagforeningerne og på arbejdspladserne og beholde magten.”⁶⁶⁴

PET havde gentagne gange i løbet af 1970'erne bemærket uoverensstemmelser mellem forbundsformanden og DKP. Da opgøret endelig kom i efteråret 1979, blev det udløst af en uenighed om kommunisternes faglige linje. Preben Møller Hansen foreslog at oprette et fælles transportarbejderforbund, hvilket blev mødt med skarp kritik selv fra kommunisterne i SiD, idet de frygtede en splittelse af den bestående fagbevægelse. Forslaget truede således med at undergrave DKP's erklærede fagpolitiske linje, hvis mål var "enhed" og samarbejde med socialdemokraterne.⁶⁶⁵ Da Møller Hansen efterfølgende sendte et brev til DKP's formand Jørgen Jensen, hvori han kritiserede partiet for en fejlslagen faglig indsats, der havde betydet, at kommunisterne havde mistet indflydelse i fagforeningerne og på arbejdspladserne, førte det til, at sømandsbossen og to andre ledende kommunister i forbundet forlod DKP's centralkomiteé for at komme partiets sanktioner i forkøbet.⁶⁶⁶ Da Preben Møller Hansen en måned senere blev ekskluderet for partiskadelig virksomhed, trak han hele ledelsen af DKP's Søafdeling med sig, og dermed mistede kommunisterne deres vigtigste magtbase i fagbevægelsen.⁶⁶⁷

Den tidlige fagopposition 1970-1973

Som det fremgår af det ovenstående, var PET's trusselsbillede i første halvdel af 1970'erne koncentreret om den stigende kommunistiske indflydelse på arbejds-

664 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1977", 27. december 1977.

665 "DKP's faglige landsudvalg går imod sømandsforbundet", *Information*, 19. september 1979; "Preben Møller Hansen skal stå skoleret i DKP's centralkomiteé", *Information*, 22.-23. september 1979; "Sø-mændenes formand i uvejr", *Berlingske Tidende*, 23. september 1979.

666 Solveig Rødsgaard, "Preben Møller Hansen ud af kommunisttoppen", *Berlingske Tidende*, 25. september 1979; Birger Thøgersen, "Sømands-bossen truer med at splitte DKP", *Politiken*, 25. september 1979; Jørn Ackermann, "Han giver sit parti et skud for boven", *Ekstra Bladet*, 26. september 1979. PET, personsag: "Vedr.: DKP's centralkomitemøde mandag den 24. september 1979", 27. september 1979; "Vedr.: den direkte baggrund for Preben Møller Hansens udtræden af DKP's centralkomiteé", 5. oktober 1979.

667 Jens Holsøe og Jan Stage, "Sømandsformand trues med eksklusion", *Politiken*, 26. oktober 1979; Mogens Auning, "Sømanden smidt ud, DKP er ved at revne", *Berlingske Tidende*, 30. oktober 1979; Henning Olsson, "Han kneb ikke en tåre", *Politiken*, 30. oktober 1979. PET, personsag: "Vedr.: centralkomitemøde i Danmarks Kommunistiske Parti søndag den 28. oktober 1979", 31. oktober 1979.

pladserne og i fagforeningerne. Derimod synes tjenesten ikke at have interesseret sig i noget større omfang for andre venstrefløjsgruppers virksomhed på arbejdsmarkedet efter ophøret af B&W-strejken i foråret 1970. Ifølge PET's årsberetninger i denne periode stod DKP/DKU bag de fleste faglige demonstrationer, mens den øvrige venstrefløj led af en generel afmatning efter de hektiske 1960'ere.⁶⁶⁸ En af de fagoppositionelle grupper, som PET indsamlede oplysninger om, var Arbejdersolidaritet, der blev oprettet af VS-Nyborg. Samtidig etablerede VS en Solidaritetsfond, der skulle støtte overenskomststridige strejker.⁶⁶⁹ PET synes ikke at have fulgt Arbejdersolidaritet tæt,⁶⁷⁰ og gruppen synes da heller ikke at have haft megen gennemslagskraft på det faglige område: Således afviste strejkende slagteriarbejdere i 1973 at modtage støtte fra Arbejdersolidaritet,⁶⁷¹ og efterhånden synes Solidaritetsfonden hovedsageligt at have deltaget i støttearbejde til fordel for oppositionen mod militærdiktaturet i Chile.⁶⁷²

En anden deltager i den tidlige fagoppositionelle bevægelse var trotskisterne.⁶⁷³ I februar 1970 konstaterede PET, at trotskisternes inderkreds havde stiftet komitéen Arbejdsretten Væk, som skulle indsamle underskrifter på arbejdspladserne og således skabe kontakter til fagbevægelsen.⁶⁷⁴ Efterfølgende forlød det, at komitéen havde kontakter på en række større virksomheder i København og i provinsen,⁶⁷⁵ og at trotskisterne havde taget initiativ til at danne "basisgrupper" på bl.a. Tuborg og B&W.⁶⁷⁶ PET vurderede dog, at det trods anstrengelserne ikke var lykkedes for trotskisterne at tiltrække de danske arbejdere, og

668 PET, administrativ sag: Årsberetninger 1971-73.

669 PET, emnekartotek: "VS - distr.indd. pkr. 27, Nyborg", oplysning dateret 3. juni 1971.

670 Det er ikke muligt at rekonstruere PET's overvågning af Arbejdersolidaritet, da den pågældende emnesag er makuleret. Der findes en række spredte oplysninger om Arbejdersolidaritets virksomhed i emnekartoteket. I et enkelt tilfælde indsamlede PET personoplysninger om Arbejdersolidaritet: I 1975 indsendte region II kopier af materiale fra Arbejdersolidaritets faglige konference, som bl.a. indeholdt fortegnelse over kontaktfolk på arbejdspladser, hvor der havde været faglige konflikter. PET, emnekartotek: "Org.m.v. Arbejdersolidaritet(/VS)", oplysning dateret 14. november 1975.

671 PET, emnekartotek: "Org. m.v. - Fagforen.": Oplysning dateret 27. februar 1973.

672 Ibid.: "Org.m.v. Arbejdersolidaritet(/VS)", oplysninger dateret 8. marts 1976, 15. september 1976, 2. september 1977 og 13. april 1978.

673 Om trotskisterne generelt se beretning om den antiimperialistiske venstrefløj i bind 9.

674 PET, emnekartotek: "Int. kommunisme - Org. IV. Int.s danske sektion", oplysning dateret 19. februar 1970.

675 Ibid.: Oplysning dateret 2. marts 1970.

676 Ibid.: Oplysning dateret 29. april 1970.

at de ikke havde haft nogen succes med at udnytte tilløb til strejker og uroligheder på arbejdspladserne.⁶⁷⁷ Trotskisterne besluttede da også senere i 1970 at ophøre med sektionens faglige arbejde og i stedet overlade det til Arbejdernes Aktionskomité, hvor de var stærkt repræsenteret.⁶⁷⁸ Først to år senere, da den danske sektion af IV. Internationale var blevet reorganiseret som Revolutionære Socialisters Forbund (RSF), synes trotskisterne at have genoptaget deres faglige arbejde. I slutningen af 1972 konstaterede PET, at trotskisterne var aktive i forbindelse med lærlingedemonstrationer,⁶⁷⁹ og det følgende år arrangerede RSF et møde i Århus i forbindelse med en kampagne imod arbejdsretten og for den fri strejkeret.⁶⁸⁰ PET's oplysninger viste også, at trotskisterne igen organiserede sig i grupper på arbejdspladserne, hvilket kunne tolkes som om, de forberedte sig på at spille en rolle i eventuelle kommende arbejdskampe. RSF's Københavnsafdeling skulle således være blevet opdelt i grupper på fem-syv medlemmer, og der skulle være dannet faglige grupper på Dansk Industri Syndikat (DISA), Den kongelige Porcelænsfabrik og Storno.⁶⁸¹ PET var således i et vist omfang i stand til at følge den fagoppositionelle udvikling i begyndelsen af 1970'erne, men det var ikke en aktivitet, som tjenesten vurderede som særlig alvorlig. Tjenestens fokus var fortsat på kommunisternes stigende indflydelse på arbejdspladserne og i fagforeningerne.

PET og Hope-sagen 1973-1974: Første skridt mod en varslingsrolle

Som tidligere nævnt havde politiet – og dermed også PET – traditionelt været tilbageholdende med at intervenere i faglige konflikter. Politiet havde siden indgåelsen af hovedaftalen i 1899 generelt overladt det til det arbejdsretslige system at løse uoverensstemmelser, og det greb kun ind for at opretholde den offentlige ro og orden. Bortset fra en kort periode i 1952-53 interesserede PET sig også kun for konflikter, hvor yderligtgående grupper (dvs. primært kommunisterne) var

677 PET, emnesag: "Vedr.: Interndokument for revolutionære socialister – strategien for den vesteuropæiske taktik", 31. marts 1970.

678 PET, emnekartotek: "Int. Kommunisme – Org. IV. Int.s danske sektion", oplysning dateret 9. juni 1970.

679 Ibid.: "Org.m.v. – Fagforen.", oplysninger dateret 13. og 27. november 1972.

680 Ibid.: "Int. Kommunisme – Org. IV. Int./RSF – Virks. Mod fagbevægelsen", oplysning dateret 8. juni 1973.

681 PET, emnesag: "DISA elektronik", emnekort dateret 25. september 1973.

involveret og/eller, hvor der var grund til at antage, at de ville udvikle sig til uroligheder. Dette ændrede sig imidlertid i løbet af 1970'erne, hvor fagoppositionelle og andre militante venstrefløjsgrupper i stigende grad deltog i fysiske blokader, som i flere tilfælde udviklede sig til voldelige sammenstød med politiet. Denne udvikling udløste krav fra flere sider om, at politiet skulle gribe mere resolut ind og opløse fysiske blokader, hvilket betød, at PET i stigende grad fik til opgave at fungere som varslingstjeneste for ordenspolitiet i faglige konflikter. Resultatet var, at PET i højere grad begyndte at overvåge faglige konflikter, og at tjenesten begyndte at anvende mere nærgående metoder, såsom brugen af meddelere, fotografering og aflytning. Spørgsmålet om PET's rolle i forbindelse med faglige konflikter var ømtåleligt, for derved bevægede efterretningstjenesten sig ind på det område, der omfattede lovlig faglig virksomhed. Der var derfor tale om en langsom og forsigtig optrapning af PET's indsats, og myndighederne var meget tilbageholdende med at udstede egentlige retningslinjer eller regler for tjenestens indsats på området.

Det første skridt på vej mod en større rolle for PET i faglige konflikter var sagen omkring Hope Computer i Hadsund i 1973-74. Baggrunden for konflikten var, at overenskomstforhandlingerne mellem virksomheden og Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund (DASF) samt Kvindelig Arbejderforbunds lokalafdelinger var brudt sammen, hvorefter de to forbund iværksatte en blokade af virksomheden fra den 2. januar 1973. Da Hope Computer forsøgte at fortsætte produktionen ved hjælp af uorganiseret arbejdskraft, udløste det en demonstration med deltagelse af flere hundrede foran virksomheden, som medførte, at direktøren, flere ansatte og en række udenlandske gæster blev spærret inde på virksomheden natten mellem den 10. og den 11. januar. Politiet blev sat ind for at få de indespærrede fri, og efterfølgende blev ni fagforeningsledere tiltalt for ulovlig frihedsberøvelse, men de blev alle frifundet ved den endelige dom i Vestre Landsret i februar 1974.⁶⁸²

PET spillede ingen rolle under selve blokaden mod virksomheden. Det kom frem, da regionspolitilederen dagen efter demonstrationen anmodede PET's Region I i Aalborg om en rapport om situationen til brug for regionspolitiets eventuelle fortsatte indsats. Regionsafdelingen måtte imidlertid afslå anmodningen, for, som afdelingen senere formulerede det, ”vi intet havde indsamlet, da vi betragtede konflikten som en lovlig faglig konflikt.”⁶⁸³ Regionsafdelingen fore-

682 *Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor*, s. 346-347.

683 PET, administrativ sag: ”Vedr.: Region Is beretning ved fællesmøde i København i november 1973”.

lagde sagen for PET's Centralafdeling, der bestemte, at regionsafdelingen ikke skulle udarbejde en notits om forløbet til regionspolitiet, men at Centralafdelingen gerne ville holdes underrettet om udviklingen i sagen.⁶⁸⁴ Senere samme dag orienterede Region I regionspolitiet om instruksen, hvoraf det fremgik, "at afdelingen ikke skulle beskæftige sig med sagen, som var en faglig konflikt. Det, der var foregået i forbindelse dermed – frihedsberøvelse og hærværk – lå uden for afdelingens arbejdsområde."⁶⁸⁵ Beslutningen om, at PET ikke skulle give oplysninger til politiet, blev øjensynligt modtaget med nogen utilfredshed, for kriminalkommisær H. V. Buhl bad efterfølgende Region I's leder om at bekræfte indholdet af instruksen fra København.⁶⁸⁶

I første omgang betød henvendelsen, at regionsafdelingen begyndte at følge konflikten og holde Centralafdelingen orienteret om udviklingen.⁶⁸⁷ PET begyndte også at interessere sig for, hvem der havde taget initiativ til demonstrationen. Region I kunne således meddele, at det var blevet oplyst (det fremgår ikke af hvem), at demonstrationen var blevet planlagt på et "hemmeligt" møde med deltagelse af fagforeningsformænd fra hele Nordjylland nogle dage før aktionen,⁶⁸⁸ og Centralafdelingen hæftede sig ved, at konflikten hørte under DASF's Fabriks- og Industrigruppe, hvis forretningsfører var den fremtrædende kommunist Kaj Buch.⁶⁸⁹ I april udarbejdede Region I en rapport om resultaterne af sin undersøgelse. Det var konklusionen, at det tværpolitiske samarbejde, der var så fremtrædende i den nordjyske fagbevægelse, var domineret af kommunisterne, og at den egentlige leder af aktionen var en kommunistisk fagforeningsmand. Ifølge regionsafdelingen var det særligt interessant, at den pågældende misbrugte sin position i fagbevægelsen til at udløse aktioner, der især var rettet mod amerikanske interesser (Hope Computer var et multinationalt amerikansk firma) og mod EF (der var en frygt for at virksomheden ville flytte produktionen til et andet EF-land med mindre arbejderbeskyttelse).⁶⁹⁰

Det er et spørgsmål, om det er dækkende at betegne konflikten som en plan-

684 Ibid.

685 PET, emnesag: Notits, 16. januar 1973.

686 Ibid.

687 Ibid.: "Vedr. strejke på a/s Hope Computer Corporation, Hadsund", 11. januar 1973; "Vedrørende situationen i Hadsund ved den amerikansk ejede computer virksomhed", 11. og 12. januar 1973.

688 Ibid.: "Vedr.: a/s Hope Computer Corporation, Hadsund (HCC)", 12. januar 1973.

689 Ibid.: "Vedr.: Demonstration mod det amerikansk ejede Hope computer Corporation", 11. januar 1973, og kontinueret 12. januar 1973.

690 Ibid.: "Vedr. strejken på A/S Hope Computer Corporation, Hadsund", 10. april 1973.

lagt kommunistisk aktion. På den ene side er der ingen tvivl om, at kommunisterne stod stærkere i den nordjyske fagbevægelse end i resten af landet, og at de udøvede en vis indflydelse på de faglige konflikter. På den anden side stod de nordjyske socialdemokratiske fagforeningsfolk nok længere til venstre end resten af partiet. De samarbejdede således i et vist omfang med kommunisterne og SF'erne i Arbejdernes Fællesorganisation, og der herskede også blandt de socialdemokratiske tillidsfolk en betydelig modstand mod EF.⁶⁹¹ Dertil kom, at ifølge Vestre Landsrets dom planlagde fagforeningsfolkene ikke indespærringen af personalet på virksomheden på mødet et par dage inden. Derimod var formålet at afholde en fredelig demonstration og forstærke den igangværende blokade, således at man kunne komme i kontakt med de uorganiserede arbejdere.⁶⁹²

PET's afslag på anmodningen om at videregive oplysninger om konfliktens forløb førte til en række overvejelser hos de involverede instanser om, hvorvidt tjenestens rolle i faglige konflikter skulle udvides. Den 18. januar 1973 henvendte regionspolitilederen i Aalborg sig til Rigspolitechefen og anmodede om en ændring af bistandskundgørelsen. Regionspolitilederen gjorde opmærksom på, at PET's regionsafdeling ifølge gældende bestemmelser ikke måtte fremskaffe oplysninger om faglige konflikter, selvom de måtte skønnes at kunne udarte til overtrædelser af straffeloven, og der blev peget på behovet for, at en sådan indhentning og bearbejdning af oplysninger skulle foretages af et kvalificeret personale på regionalt plan, dvs. af PET's regionsafdeling. Regionspolitilederen henledte også opmærksomheden på behovet for at indsætte observationsholdet i faglige konflikter for at forebygge uroligheder. Dette var udløst af, at Region I under Hope-konflikten havde understreget, at man ikke så sig i stand til at indsætte PET's observationshold i faglige konflikter, da det stred mod tjenestens hovedopgave.⁶⁹³

Spørgsmålet blev drøftet på et møde i marts 1973 mellem Rigspolitechefen og politimestrene. Der blev ikke truffet nogen endelig afgørelse om, hvorvidt PET for fremtiden skulle indsamle og videregive oplysninger om faglige konflikter, men der blev alligevel holdt en kattedør åben. Ifølge regionsafdelingens senere

691 Erik Christensen, "Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg i 1970'erne – et studie i partipolitisk samarbejde og konflikt i arbejderbevægelsen", *Årbog for arbejderbevægelsens historie 1983*, s. 201-235.

692 ABA, DKP's arkiv, kasse 219, Hope-sagen 1974: "Præmisserne i Vestre Landsrets dom af 26. februar 1974 i Hope-sagen".

693 PET, administrativ sag: "Vedr.: Region Is beretning ved fællesmøde i København i november 1973".

rapport til Centralafdelingen var forklaringen på den manglende afgørelse, at Justitsministeriet og PET's ledelse "ville tage den enkelte sag op til overvejelse m.h.t. vor indblanding."⁶⁹⁴ Der var altså nu åbnet op for muligheden af, at PET under fremtidige faglige konflikter kunne få til opgave at overvåge udviklingen, hvis omstændighederne gjorde det nødvendigt, dvs. hvis myndighederne skønnede, at konflikten kunne udvikle sig til uroligheder eller ulovlige handlinger. Politimestrene tog også det første skridt til at involvere PET's observationshold i faglige konflikter, idet man enedes om, at nok kunne regionsafdelingernes observationshold ikke indsættes uden Centralafdelingens godkendelse, men politimestrene kunne på eget initiativ indsætte de medlemmer af observationsholdet, der tilhørte den lokale politistyrke.⁶⁹⁵

Hope-sagen betød således, at der blev skabt mulighed for, at PET kunne overvåge faglige konflikter, men samtidig var der ikke fastlagt nogen klare retningslinjer for PET's rolle på arbejdsmarkedet. De relevante instanser, dvs. ledelserne i Justitsministeriet og PET, ville i de konkrete sager tage stilling til, om tjenesten skulle involveres. Det var således uklart, om PET på et mere overordnet plan skulle følge den generelle udvikling på arbejdsmarkedet, således at tjenesten altid var velorienteret i tilfælde af, at den blev anmodet om at informere politiet om situationen. Den usikkerhed, der herskede i PET, kommer klart til udtryk i Region I's beretning til et regionsafdelingsmøde i Centralafdelingen i november 1973:

"Af det foranstående fremgår, at faglige konflikter er et meget ømtåleligt emne, når det drejer sig om vor medvirken. Der er og vil fmlt. ikke blive givet generelle regler fra PET's ledelse m.h.t. vor indblanding i faglige konflikter, og derfor kan vi kun tilråde, at man via pressen følger udviklingen i en tilsyneladende uskyldig faglig konflikt, således at man ved en evt. voldelig udvikling i konflikten ikke står på bar bund m.h.t. oplysninger.

Man kan ikke gøre os blinde el. døve, men det er helt givet, at man ikke kan lave en egentlig registrering på det indsamlede."⁶⁹⁶

Det var således Region I's anbefaling, at PET ved hjælp af pressen skulle holde øje med alle faglige konflikter, således at man var udrustet til at svare på en

694 Ibid.: "Vedr.: Region Is beretning ved fællesmøde i København i november 1973".

695 Ibid.: "Vedr.: Region Is beretning ved fællesmøde i København i november 1973"; "Referat vedrørende kvartalsmødet den 26/4-1973 i centralafdelingen med regionsafdelingerne".

696 Ibid.: "Vedr.: Region Is beretning ved fællesmøde i København i november 1973".

forespørgsel, hvis situationen udviklede sig. PET's chef, Jørgen Skat-Rørdam, bekræftede, "at det jo ikke er muligt på forhånd at give bestemte instrukser og retningslinjer, dækkende alle situationer", men han understregede, at regionsafdelingernes eventuelle involvering i sidste instans skulle bestemmes af Centralafdelingen og ikke af regionspolitilederen.⁶⁹⁷

De efterfølgende begivenheder i Hope-sagen viste, hvor kontroversielt spørgsmålet om PET's rolle var, og hvor lidt der skulle til for at genåbne debatten om "de hemmelige kartoteker". PET løste en del opgaver i forbindelse med den første retssag mod de tiltalte fagforeningsfolk i Hadsund i august 1973. Fagforeningerne havde annonceret en demonstration uden for retsbygningen ved retssagens åbning, og Region I vurderede på grundlag af en række udtalelser til støtte for de tiltalte, at der kunne blive gjort forsøg på at påvirke retten eller direkte brug af vold fra rabiate demonstranternes side.⁶⁹⁸ PET indsamlede derfor løbende oplysninger om sagens udvikling, deltog i planlægningen af den politimæssige indsats og foretog observation af mulige angrebsmål under demonstrationen.⁶⁹⁹

Under demonstrationen blev det afsløret, at deltagerne blev fotograferet af fotografer fra Aalborg politis tekniske afdeling. Afsløringen udløste stærk kritik fra pressen og venstrefløjens, der anklagede politiet for at fotografer borgere, der blot gjorde brug af deres demokratiske ret til at demonstrere fredeligt. I flere

697 Ibid.: "Referat af regionsafdelingsmøde i centralafdelingen 1.-2. november 1973" ("Efter forudgående indkaldelse"). En tidligere medarbejder ved Region I i Aalborg fra 1969 til 1998 har oplyst, at afdelingen interesserede sig for demonstrationer og strejker, hvor urogrupper som VS var involveret: "PET skulle være foran og have øje for risikoen for uro, og det er i det billede, at man skal se indberetningerne." RB: 12. juni 2002.

698 PET, emnesag: "Forventede protestaktioner ved retsmødet den 6/8-73 på Hadsund Rådhus i sagen 'Hope Computer'", 14. juni 1973, kontinuert samme dag; "Fortsat vedr. forventede protestaktioner ved retsmødet den 6/8-73 i sagen Hope Computer", 12. juli 1973. PET's materiale indeholdt dog ikke oplysninger om konkrete planlagte aktioner mod retsbygningen. Centralafdelingen delte angiveligt heller ikke regionsafdelingens frygt for uroligheder, for i en indberetning til departementschefen vurderede PET, at det var tjenestens indtryk "at demonstrationen ikke udarter til voldsomheder." Ibid.: "Vedr.: Retssagen i Hadsund den 6.8.1973 mod ni tiltalte fra demonstrationen, der den 10.-11. januar 1973 blokerede adgangen til firmaet HOPE COMPUTER CORPORATIONS bygninger i Hadsund og derved bl.a. forhindrede ca. 30 personer – bl.a. firmaets direktør og flere udlændinge – i at forlade firmaet", 31. juli 1973.

699 PET, administrativ sag: "Vedr.: Region Is beretning ved fællesmøde i København i november 1973"; "Referat vedrørende kvartalsmødet den 30/8-1973 i centralafdelingen med regionsafdelingerne". PET, emnesag: "Vedr.: Hope Computer, Hadsund", 26. august 1973 (må rettelig være den 26. juli 1973); "Vedr.: Hope Computer- sagen", 3. august 1973.

dagblade blev det antydnet, at politiet havde til hensigt at gemme fotografierne i dets ”hemmelige arkiv”, justitsministeren blev anklaget for at fejlinformere offentligheden, og snart rejste SF krav om øget kontrol med PET’s ”hemmelige kartoteker”. Politiet afviste, at man havde et hemmeligt arkiv over demonstranter og fagligt aktive og forklarede, at formålet havde været at skaffe billeder af hændelserne i tilfælde af, at demonstrationen udviklede sig til uroligheder. Udgangen på affæren blev, at Aalborg politi på et pressemøde ødelagde billederne,⁷⁰⁰ – noget der bragte mindelser frem om forslagene i 1968 om, at PET’s ”hemmelige kartoteker” skulle brændes offentligt efter regeringserklæringen. Hele sagen viste, hvor kontroversielt spørgsmålet om PET’s involvering i faglige konflikter var, og at eventuelle afsløringer heraf hurtigt kunne udvikle sig til en ministerstorm og krav om øget kontrol med efterretningstjenesterne. Der var derfor al mulig grund for såvel ministeriet som PET til at fare med lempe i forbindelse med opgaver der involverede arbejdsmarkedets parter.⁷⁰¹

700 Flemming Nielsen, ”Hemmelige politifotografer dækkede demonstrationen”, *B.T.*, 7. august 1973; ”Politiet har fotograferet i smug gennem flere år”, og, ”Rigspolitichef: Naturligt at fotografere demonstranter”, *Ekstra Bladet*, 9. august 1973; Kurt Mathisen, ”Politiet må under politisk kontrol”, *Ekstra Bladet*, 9. august 1973; ”Kontrol med arkiverne” (leder), *Ekstra Bladet*, 9. august 1973; ”Politiets billeder fra Hadsund destrueres”, *Aktuelt*, 9. august 1973; Bent Falbert, ”Stol på myndighederne eller forlad Danmark”, *Ekstra Bladet*, 10. august 1973; ”Hvem gav ordre til fotografering?” *Land og Folk*, 10. august 1973; Per Kanstrup, ”Justitsministeren vildledte befolkningen i sag om smugfilm”, *Ekstra Bladet*, 11. august 1973; ”Politiet rev selv sine Hope-fotos itu”, *Politiken*, 11. august 1973; Erik Ohlsen og Kurt Damsgaard, ”Her slutter sagen om politiets hemmelige billeder: Politichef klipper dem itu”, *B.T.*, 11. august 1973; ”Politi-fotografering” (leder), *Politiken*, 11. august 1973; ”SF vil tage de radikale på ordet i sagen om efterretningstjenesten”, *Information*, 11.-12. august 1973; ”Politisk flertal for skærpet kontrol med Politiets Efterretningstjeneste”, *Information*, 11. august 1973.

701 I forbindelse med Vestre Landsrets behandling af Hope-sagen i februar 1974 i Aalborg holdt Region I øje med de store arbejdspladser i byen og med eventuelle ekstra tog og fly for at danne sig et overblik over omfanget af den planlagte demonstration. PET, emnesag: ”Vedr.: politiets indsats ved HOPE-demonstrationen d. 11.2.74”, 7. februar 1974. Regionsafdelingen fastholdt sin opfattelse af, at demonstrationerne i forbindelse med Hope-sagen havde været ledet af kommunistiske fagforeningfolk. *Ibid.*: ”Vedr. demonstrationen den 11. februar i Aalborg i anledning af landsrettens påbegyndelse af HOPE-sagen”, 15. februar 1974.

INFO-sagen 1975

PET's involvering i faglige konflikter var særligt problematisk, når justitsministeren var socialdemokrat. Han var fanget mellem fagbevægelsens krav om frit at kunne kæmpe for medlemmernes interesser uden at blive overvåget og efterretningstjenestens behov for at holde sig orienteret om udviklingen. Dette blev tydeligt i forbindelse med debatten om politiets rolle under den såkaldte INFO-sag i oktober 1975. Baggrunden for debatten var, at Fotografisk Landsforbund havde etableret en fysisk blokade af fotolaboratoriet INFO på Frederiksberg, da det ikke var lykkedes at indgå en overenskomstaftale med virksomheden. Politiet skærpede kursen i forhold til tidligere blokader og brød blokaden, hver gang en arbejder ville igennem. En uge senere forsøgte de strejkende at forhindre direktøren i at komme ind på virksomheden. Med denne begivenhed erklærede politiet demonstrationen for ulovlig og opløste den. Arbejdsretten fastslog efterfølgende, at den fysiske blokade havde været et ulovligt kampmiddel i arbejdsretlig forstand.⁷⁰²

Under den efterfølgende debat om politiets indgreb kom det frem, at Frederiksberg politi havde modtaget oplysninger fra PET om holdningen til konflikten på andre arbejdspladser.⁷⁰³ Afsløringen genåbnede debatten fra to år tidligere om PET's mulige overvågning af faglige konflikter. Information slog således fast i en leder: "Politiets Efterretningstjeneste, PET, spionerer mod den danske fagbevægelse"⁷⁰⁴ og venstrefløjen krævede, at den socialdemokratiske justits- og forsvarsminister Orla Møller skulle redegøre for PET's involvering i INFO-sagen.⁷⁰⁵ Sagen blev ikke mindre penibel af, at den bragte justitsministeren på kollisionskurs med hans partifæller i fagbevægelsen. LO krævede således en forklaring fra ministeren,⁷⁰⁶ og Grafisk Kartel fastslog i en udtalelse: "Det må forhindres, at politiets efterretningstjeneste skygger eller aflytter vore fagforeningsledere, fordi de leder en lovlig blokade eller på anden måde varetager medlemmernes interesser."⁷⁰⁷

702 *Kriminalisering af faglige aktioner*, s. 10-11.

703 "Regeringen har intet foretaget sig med Politiets Efterretningstjeneste", *Information*, 10. november 1975. *Informations* artikler om debatten er også samlet i *Blokade - frihed og tvang i Danmark* (Informations Forlag, København, 1976), s. 136-146.

704 "Orla Møllers PET" (leder), *Information*, 7.-8. november 1975.

705 "De tre arbejderpartier tager fælles initiativ mod Orla Møllers svar", *Information*, 11. november 1975; "Justitsministeriet ville udsætte INFO-spørgsmålene", *Information*, 12. november 1975.

706 "LO kræver forklaring om PET's aktivitet ved INFO", *Information*, 15.-16. november 1975.

707 "De tre arbejderpartier tager nye initiativer over for PET", *Information*, 18. november 1975.

Både justitsministeren og PET's ledelse hævdede under debatten, at PET's indsats ikke betød, at tjenesten overvågede fagbevægelsen. PET forsøgte at være orienteret om planlagte demonstrationer af hensyn til den politimæssige indsats, og de oplysninger, der var blevet videregivet til Frederiksberg politi, stammede fra Land og Folk og omhandlede en planlagt støttedemonstration foran INFO. Den fungerende justitsminister, handelsminister Erling Jensen, understregede således, at regeringen "har ikke givet PET ordre til at følge faglige konflikter, og det gør PET heller ikke",⁷⁰⁸ mens Orla Møller slog fast, at PET "har ordre til at holde fingrene væk fra forholdene på arbejdsmarkedet."⁷⁰⁹ PET's chef, Ole Stig Andersen, bekræftede, at PET kun indsamlede oplysninger af politimæssig interesse, og at man ikke foretog nogen form for "aktiv politimæssig indsats mod fagbevægelsen" i form af infiltration: "Det må vi ikke. Og det er jeg glad for."⁷¹⁰ Det lå således fast, at PET ikke interesserede sig for fagbevægelsen eller faglige konflikter *i sig selv*, men at man via pressen fulgte udviklingen og holdt ordenspolitiet orienteret med henblik på en eventuel politimæssig indsats for at forhindre uro eller ulovligheder. Det svarer ganske godt til Region I's forslag om PET's rolle under faglige konflikter efter Hope-sagen.⁷¹¹ Men debatten i forbindelse med INFO-sagen illustrerede samtidig, hvor politisk sprængfarligt spørgsmålet om PET's involvering i faglige konflikter var.

708 "Det er en helt naturlig ting at PET er underrettet om demonstration", *Information*, 13. november 1975.

709 Ilse Olsen og Philip Lauritzen, "Orla Møller vil ikke gøre noget angående PET og INFO", *Information*, 22.-23. november 1975.

710 Jan Michaelsen, "PET overvåger også faglige konflikter", *Aktuelt*, 21. maj 1977. En daværende jurist i PET har over for Kommissionen givet samme billede af sagen: "I forbindelse med en blokade af INFO på Frederiksberg i 1975 fik PET en forespørgsel fra Frederiksberg Politi, om PET havde kendskab til hvorledes den ville udvikle sig. Det blev i medierne til, at PET havde infiltreret i en faglig konflikt. ... Det som generelt interesserede PET, var, om noget kunne udvikle sig til overtrædelse af straffeloven eller en trussel mod rigets sikkerhed." RB: Niels Gudmund Riskær Schmidt, 20. juni 2001.

711 Det kan ikke med sikkerhed fastslås, hvor omfattende PET's indsats var under INFO-sagen, idet den relevante emnesag blev makuleret i 1997. Der er fundet et par indføringer i emnekartoteket, der omhandler konflikten. PET, emnekartotek: "Org.m.v. – Fagforen. Grafisk Kartel", oplysning dateret 17. oktober 1975; "Illegal virksomhed – Strejker", oplysning dateret 13. oktober 1975.

PET's nye trusselsbillede: ”Indslusning” af urogrupper på arbejdspladserne 1974-1977

Parallelt med at ordenspolitiet – og dermed PET i sin egenskab af varslingstjeneste – gradvis blev dybere involveret i faglige konflikter i midten af 1970'erne, skete der også en ændring af PET's trusselsbillede af situationen på arbejdsmarkedet. PET blev opmærksom på, at flere grupper på den yderste venstrefløj i et stigende tal dukkede op på arbejdspladserne og var særdeles aktive i flere arbejdskampe. Således begyndte disse ”urogrupper” at erstatte DKP som den vigtigste trussel i fagbevægelsen.

Den antagelig vigtigste af disse nye grupperinger var de danske maoister, populært kaldet ”kinesere”, der var organiseret i Marxistisk-Leninistisk Enhedsforbund (MLE) og Kommunistisk Forbund Marxister-Leninister (KFML, der senere blev til Kommunistisk Arbejderparti, KAP).⁷¹² De påkaldte sig første gang PET's interesse i forbindelse med arbejdsmarkedet i december 1974, hvor en kontakt på B&W oplyste, at det formodentligt var nogle maoister og/eller anarkister, der havde påsat en brand i klubhuset på Refshaleøen. Ifølge kontakten havde de maoistiske/anarkistiske ledere sendt et antal universitetsstuderende på kurser for ufaglærte på B&W med det formål at skabe uro på arbejdspladsen. Denne kreds af maoister/anarkister havde angiveligt stået bag en arbejdsnedlæggelse, som de havde brugt som anledning til at få vedtaget et mistillidsvotum til fællestillidsmanden Erik Hansen. Kriminalpolitiet var dog ude af stand til at bekræfte, at den påsatte brand skulle have haft politiske motiver.⁷¹³ Ifølge PET var KFML'erne den drivende kraft bag en strejke på B&W det følgende år.⁷¹⁴ KFML's agitation på B&W var både rettet mod det, der blev omtalt som kapitalisternes udbytning af arbejderne, og mod de socialdemokratiske, folkesocialistiske og kommunistiske tillidsmænd, der blev anklaget for at gå ledelsens ærinde.⁷¹⁵

PET konstaterede også, at KFML'erne dukkede op i postvæsenet, hvor de

712 For en mere detaljeret beskrivelse af de danske maoister, se Kommissionens beretning bind 9 om PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-1989

713 PET, emnesag: ”Vedr.: Hærværk/påsat brand mod klubhus beliggende på Burmeister & Wains område på Refshaleøen”, 6. december 1974, kontinueret 10. december 1974.

714 PET, emnesag: ”Vedr.: Kommunistisk Forbund Marxister Leninister's medvirken til strejke på Burmeister & Wain”, februar 1976, med fortsættelse 29. juni 1976.

715 PET, Reg. IV., emnesag: *Dokumentationsmateriale om kampen mod censuren og de politiske fyringer på B&W-Motor*. Eksemplar af *Kommunist*, udgivet af Kommunistisk Forbund Marxister Leninister, 19. december 1976.

ifølge rygter skulle have iscenesat flere arbejdsnedlæggelser i 1975. I forbindelse med en strejke blandt personalet på Postkontoret i København i efteråret 1975 henviste tjenesten således til påstande fra LO's formand Thomas Nielsen om, at KFML havde stået bag flere konflikter på bl.a. Carlsberg og Tuborg foruden B&W: "Ifølge LO må nye KFML-aktioner forventes i nær fremtid, idet KFML – populært kaldet "kineserne" – spekulerer bevidst i virksomhedernes krisesituation og arbejdernes frygt for arbejdsløshed til fremme af KFMLs eget mål: at nedbryde fagbevægelsen."⁷¹⁶ PET modtog efterfølgende andre kildeoplysninger om, at maoister og andre venstreorienterede grupperinger stod bag forskellige arbejdsnedlæggelser i postvæsenet i København og Århus.⁷¹⁷

Året forinden havde PET i anledning af en forespørgsel fra en udenlandsk søstertjeneste udarbejdet en længere analyse af KFMLs virksomhed på arbejdsmarkedet. PET vurderede, at KFML kun havde omkring 100 medlemmer, hvoraf hovedparten blev betegnet som "havarede' studenter". Ifølge PET var den typiske KFML-aktivist karakteriseret ved at have en høj politisk skoling, han var overbevist om sin egen ufejlbarhed, han havde store debatementer, og han udviste stor flid og udholdenhed. Efter en konference i 1972 var KFML nået frem til den slutning, at selv små sager på arbejdsmarkedet kunne udnyttes til at skabe utilfredshed med det kapitalistiske system og bevidstgøre arbejderne om den rette revolutionære linje: "Den 'kinesiske' kampteknik er skildret således: Skab splid, så træder de reaktionære kræfter til, og når det hele går i opløsning, træder KFML til og 'binder' de danske arbejdere til en lille nidkær revolutionsflirtende skare studenter."⁷¹⁸ Det var ifølge PET denne taktik, der havde vist sig så succesfuld på B&W og i postvæsenet i midten af 1970'erne.

En anden såkaldt "urogruppe", der nu i stigende grad gjorde sig bemærket på arbejdsmarkedet og i fagforeningerne, var det trotskistiske Revolutionære Socialisters Forbund (RSF). Dette skete antagelig som en konsekvens af, at IV. Internationales hovedsæde besluttede at prioritere det faglige arbejde højere. I begyndelsen af 1974 modtog PET oplysninger fra en udenlandsk tjeneste om,

716 PET, emnesag: "Vedr.: Kommunistisk Forbund Marxister-Leninister", 28. oktober 1975, med fortsættelse 30. oktober, 31. oktober og 4. november 1975.

717 Ibid.: "Vedrørende forberedelse til at etablere poststrejke i Århus", 10. november 1975; "Vedr.: Arbejdsuroen på omkarteringskontoret i det københavnske postvæsen", 9. februar 1977; "Vedrørende uro-kernen bag de overenskomststridige arbejdsnedlæggelser i omkarteringskontoret", 8. februar 1977.

718 Ibid.: "Vedr.: Kommunistisk Forbund Marxister Leninister's medvirken til strejke på Burmeister & Wain", 29. juni 1976.

at det internationale sekretariat havde planlagt at afholde en konference i Bruxelles, hvor deltagerne skulle drøfte aktiviteter på arbejdspladserne og i fagforeningerne. Man skulle bl.a. diskutere kampen mod arbejdsløsheden og støtte til gæstarbejdere.⁷¹⁹ I tiden derefter konstaterede PET en række eksempler på, at de danske trotskister var aktive på det faglige område,⁷²⁰ og tjenesten fremhævede i sine årsberetninger for 1974 og 1975, at trotskisterne havde støttet maoisterne og anarkisternes forsøg på at skabe uro på arbejdspladserne.⁷²¹ Dette arbejde blev tilsyneladende intensiveret i 1976, hvor RSF på sin 3. kongres vedtog at give det ”faglige interventionsarbejde” første prioritet,⁷²² og PET kunne konstatere, at RSF uddannede sine medlemmer til at være fagligt aktive ved at omtale deres opgaver i gruppens *Skolingsbulletin*, afholde faglige seminarer og udarbejde en plan for trotskisternes faglige arbejde.⁷²³

Endelig fandtes der en række smågrupper på venstrefløjen, der forsøgte at vinde indpas på arbejdsmarkedet og i fagforeningerne. En af de mere ekstreme af slagsen var Organisationen af Revolutionære Anarkister, der opfordrede til at etablere en permanent generalstrejke, besættelse af fabrikkerne og igangsættelse af en altomstyrtende verdensrevolution.⁷²⁴ PET indhentede efterfølgende spredte oplysninger om anarkistiske initiativer på arbejdsmarkedet,⁷²⁵ og tjenesten noterede, at mindre grupper på den yderste venstrefløj som Kommunistisk Arbejderforbund marxister-leninister (KAml), Kommunistisk Forbund (KF) og Forbundet Socialisterne (FS) var aktive, men ellers synes PET ikke at have fulgt disse grupper på arbejdsmarkedet særlig tæt.⁷²⁶

Det var disse oplysninger om yderligtgående venstrefløjsgrupper, der var medvirkende til, at PET i midten af 1970'erne begyndte at revidere sit trusselsbil-

719 PET, emnekartotek: ”Org.m.v. – Fagforen.”, oplysning dateret 29. marts 1974.

720 Ibid.: ”Org.m.v. – Fagforen”, oplysninger dateret 15. maj 1974; ”Int. kommunisme – Org. IV. Int. – Da. Sek.”, oplysninger dateret 8. og 22. marts 1974.

721 PET, administrativ sag: Årsberetning 1974. Urofronten 1974, 19. februar 1975; Årsberetning 1975. Urofronten 1975, 20. januar 1976.

722 PET, emnekartotek: ”Int. komm. – Org. IV. Int./RSF – Virks. Mod fagbevægelsen”, oplysning dateret 16. juli 1976.

723 Ibid.: Oplysninger dateret 8. november 1977, 20. april 1978 og 31. august 1978.

724 Ibid.: ”Int. kommunisme – Anarkisme”, oplysning dateret 1. maj 1975.

725 Ibid.: ”Org.m.v. – Fagforen.”, oplysning dateret 25. oktober 1976; ”Anarkisme”, oplysning dateret 12. oktober 1977.

726 Ibid.: ”Org.m.v. – Fagforen.”, oplysninger dateret 26. november 1976, 30. oktober 1978 og 21. september 1978. Se Kommissionens beretning om PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj i bind 9 for disse små grupperinger.

lede og sin indsats på det faglige område. På årsmødet i november 1975 nævnte PET's souschef, Jørn Bro, at det var ”en stigende fornemmelse, at disse urogrupper, som forårsagede så megen ballade for nogle år siden, er ved at føre sig frem på en ny front ...”⁷²⁷ Bro var imidlertid helt klar over, at dette var et yderst delikat spørgsmål, og han havde muligvis Hope- og INFO-sagerne i klar erindring, da han understregede:

”Vi er også her klar over, at vi er inde på et område, som er uhyre farligt, for vi skal ikke træde ret meget på den anden side af en tynd kridtstreg, før vi får revet taget ned over hovedet på os og får at vide, at nu blander vi os i noget, der ikke kommer os ved, nemlig lovlige fagforeningsforhold.”⁷²⁸

Bro opfordrede derfor PET's leder til at tage spørgsmålet op med Justitsministeriet for at få afklaret, hvad man forventede sig fra tjenestens side i faglige konflikter: ”Skal vi holde fingrene væk, eller venter man, at vi skaffer viden, at vi skaffer et grundlag, som vi kan bringe opad, og som vi kan bringe til de politienheder, der skal sættes ind på et område.”⁷²⁹ Som grundlag for en sådan drøftelse anmodede Bro regionsafdelingerne om at danne sig et overblik over de seneste års faglige konflikter, og hvilke grupper der havde været involveret.⁷³⁰ En kriminalassistent bekræftede det ændrede trusselsbillede i et orienteringsmøde for kontaktfolkene fra en række politikredse. Kriminalassistenten beskrev her, hvordan venstrefløjsgupper, der havde været involveret i voldelige aktioner i sidste halvdel af 1960'erne, nu anvendte sig af en ny taktik med ”indslusning af uroelementer på forskellige arbejdspladser med strejker og arbejdsnedlæggelse som følge.”⁷³¹

Behovet for en afklaring af PET's rolle voksede i 1976, ikke mindst efter at

727 PET, administrativ sag: ”Referat fra regionsmødet på 'Fjordgården', Ringkøbing i dagene 9. og 10. november 1976”, s. 42. En af deltagerne læste op fra en båndudskrift det forrige møde i november 1975. Bros indlæg er også kort refereret i: PET, administrativ sag: ”Årsmødet for regionsafdelingerne i centralafdelingen den 4.-5. november 1975”.

728 PET, administrativ sag: ”Referat fra regionsmødet på 'Fjordgården', Ringkøbing i dagene 9. og 10. november 1976”, s. 42.

729 Ibid.

730 Ibid. PET, administrativ sag: ”Årsmødet for regionsafdelingerne i centralafdelingen den 4.-5. november 1975”. Det er ikke lykkedes at identificere indberetninger eller referater af sådanne kortlægninger af faglige konflikter i 1975/76.

731 PET, administrativ sag: ”Vedr.: Orienteringsmøde i centralafdelingen tirsdag den 16. december 1975 for efterretningspersonalet i politikredsene 9, 10, 11, 12 og 13”, 17. december 1975.

Justitsministeriet i juni 1976 udsendte det såkaldte blokade-cirkulære, der præciserede politiets ansvar for at sikre adgang til og fra ejendomme, der var ramt af fysiske blokader.⁷³² På PET's årsmøde i november 1976 gentog politimester Ole Stig Andersen justitsministerens udtalelser i forbindelse med INFO-sagen om, at PET ikke interesserede sig for fagbevægelsens forhold. Men samtidig gik han et skridt videre end tidligere og opfordrede deltagerne til at etablere kontakter i fagbevægelsen, som kunne holde tjenesten orienteret om udviklingen. Meningen var således, at PET skulle genoptage den kontakt, som man havde haft til socialdemokraterne i fagforeningerne, og som stort set var blevet afbrudt i december 1968:

”Vi har altså hele problemet omkring fagbevægelserne, og der var vi enige om, at vi godt må snakke med folk i fagbevægelsen, man må bare ikke hyre nogen til at gå ind i fagbevægelsen, således at de optræder som fagforeningsfolk, selvom de ikke er det men i virkeligheden er meddelere for PET. – Men det er helt oplagt, at vi skal høre, og vi skal snakke med folk. Det hører nu engang med til vores virksomhed.”⁷³³

Ole Stig Andersen understregede, at formålet var, at tjenesten skulle være i stand til at danne sig et efterretningsbillede, så politiet og myndighederne var forberedte, hvis en eventuel konflikt eller demonstration skulle vise sig at udvikle sig til uroligheder eller ulovligheder.⁷³⁴ Det er således muligt at se en udvikling i PET's syn på sin rolle i faglige konflikter fra 1973 til 1976: Hvor Region I efter Hope-sagen opfordrede regionsafdelingerne til at følge uroen på arbejdsmarkedet ved hjælp af pressen, foreslog PET's ledelse nu, at man skaffede sig kontakter i fagbevægelsen. Der herskede imidlertid stadig stor usikkerhed i PET om, hvilke opgaver tjenesten konkret havde i forbindelse med faglige konflikter. En af deltagerne konstaterede således, at man ikke havde fået svar på Bros anmodning om en afklaring på spørgsmålet året før, og han opfordrede derfor ledelsen til at udarbejde et forslag, der skulle forelægges departementschefen.⁷³⁵ Opfordringen synes dog ikke umiddelbart at have ført til en afklaring, men muligvis var diskussionen i 1976 med til at sætte den proces i gang, der endte med vedtagelsen af

732 *Kriminalisering af faglige aktioner*, s. 29-30.

733 PET, administrativ sag: ”Referat fra regionsmødet på 'Fjordgaarden', Ringkøbing i dagene 9. og 10. november 1976”, s. 35; også s. 26.

734 *Ibid.*

735 *Ibid.*

retningslinjerne for PET's virksomhed på det politiske område i 1983, der indeholdt regler for tjenestens efterforskning på arbejdsmarkedet.

PET's overvågning forstærkes: Berlingske Tidende-konflikten 1977

Konflikten omkring Berlingske Tidende blev udløst af en beslutning i december 1976 om at indføre ny teknik og dermed gøre produktionen mere effektiv. Ifølge planen, der skulle træde i kraft den 30. januar 1977, skulle 300 ud af bladets 1.000 typografer afskediges, men da personalet alligevel mødte op på arbejde den 30. januar, blev de sendt hjem, og Det Berlingske Hus lukkede midlertidigt. I de følgende uger, mens avisen var lammet, blev typograferne afskediget og idømt bod af Arbejdsretten, og uroen bredte sig til flere andre aviser i hovedstaden. Da Berlingske Tidende i slutningen af april forsøgte at udsende en nødavis, kom det til sammenstød mellem blokadevagter, sympatisører og politiet i gaderne omkring bladhuset. Sammenstødet var det alvorligste siden Verdensbank-uroighederne i 1970. Først efter langvarige og besværlige forhandlinger kunne Berlingske Tidende genoptage den normale produktion senere på året.⁷³⁶

PET forholdt sig tilbageholdende i begyndelsen af konflikten og nøjedes med at modtage og videregive oplysninger. Efter at typograferne havde forsøgt at standse udkørslen af Berlingskes nødavis i februar, aftalte PET og Københavns politis beredskabstjeneste, at man ville holde hinanden underrettet om udviklingen. I et enkelt tilfælde indhentede PET oplysninger ved hjælp af en kilde,⁷³⁷ men ellers nøjedes PET med at modtage oplysninger fra beredskabstjenesten om typografernes protestdemonstrationer foran Arbejdsretten og Dansk Arbejdsgiverforening. I begge tilfælde blev talerne identificeret og deres Inf.- og B.-nr. påført indberetningerne.⁷³⁸ PET fortsatte med at spille en tilbagetrukket rolle under de voldsomme uroligheder i april 1977 til trods for, at tjenesten modtog kildeoplysninger om, at der ville blive etableret blokade, og at flere af "de hårde drenge" fra Verdensbank-uroighederne og folk fra Roskilde Universitets Center var blevet genkendt.⁷³⁹

736 "Slaget om Berlingske dag for dag", *Politiken*, 22. maj 1977; *Kriminalisering af faglige aktioner*, s. 14-15.

737 PET, emnesag: Notits, 19.-21. februar 1977.

738 Ibid.: "Vedr.: Demonstration foran Arbejdsretten den 24. marts 1977", 22. og 24. marts 1977; "Vedr.: Demonstration ved Dansk Arbejdsgiverforening, Vestervoldgade 113, tirsdag den 26. april 1977 kl. 1400", fortsat den 26. april 1977.

739 Ibid.: Notits, 24. april 1977, fortsat 25. april 1977; "Vedr.: Situationen omkring Berlingske Tidende"

Politiet i færd med at fjerne aktivister, der foretager blokade af Berlingske Tidende. Ifølge PET's observatører kom hovedparten af aktivisterne fra forskellige venstrefløjsgrupper (PET's arkiv).

Baggrunden for, at PET endelig blev indsat, skal findes i de oplysninger, der tilgik tjenesten om begivenhederne den følgende nat. Således blev det oplyst, at "urostifterne" kommunikerede ved hjælp af walki-talkier, hvilket indikerede, at der lå en vis form for planlægning bag urolighederne.⁷⁴⁰ De følgende nætter aflyttede PET's tekniske afdeling de mulige frekvenser, der blev anvendt af radioamatører, men uden at det lykkedes at identificere nogen relevante samtaler.⁷⁴¹ PET's kilde holdt tjenesten orienteret om den eskalerende konflikt, og den pågældende lagde ikke fingrene imellem i sin kritik af politiets manglende indsats. Disse oplysninger fik politimester Ole Stig Andersen til at spørge Centralafdelingen, "om poli-

– (Fortsættelse af rapport påbegyndt mandag d. 25. april 1977), 25. april 1977.

740 Ibid.: "Vedr.: Situationen omkring Berlingske Tidende", 25. april 1977, fortsat samme dag, 26. april 1977.

741 Ibid.: "Vedr. aflytning af 'Citizen Band' kanal 3 i anledning af urolighederne ved 'Det Berlingske Hus'", 26. april 1977; "Vedr. aflytning af 'Citizen Band' området i kvarteret omkring Det Berlingske Hus", 27. april 1977.

tiet overhovedet ikke mere har føling med udviklingen på stedet.⁷⁴² Dagen efter meddelte en kontakt, at han havde iagttaget, hvordan demonstranterne havde anvendt en ny form for kampteknik: Da politiet rykkede frem i en kile for at bryde blokaden, trængte demonstranterne på råbet ”ormeborg” frem fra begge sider og pressede politikilen sammen, således at politifolkene var ude af stand til at bruge stavene.⁷⁴³

Der forelå således oplysninger om, at demonstranterne var velorganiserede og indstillet på at tage kampen op med politiet, og at der blandt aktivisterne fandtes veteraner fra Verdensbank-urolighederne i 1970. Det var sandsynligvis disse oplysninger, der var den konkrete anledning til, at PET blev mobiliseret under Berlingske Tidende-konflikten. Det vides ikke, hvem der tog initiativet til beslutningen, men siden det var et så ømtåleligt spørgsmål, har det antagelig været forelagt Justitsministeriets departementschef og muligvis ministeren selv. Nætterne mellem den 26.-27. og den 27.-28. april, hvor bladhuset igen forsøgte at køre en nødavis ud, blev PET sat ind i konflikten. Der blev oprettet en meldecen-
tral i afdeling C under ledelse af en kriminalassistent, der koordinerede indsatsen og førte en minutrapport. Der blev desuden etableret aflytning af en række telefoner, hvorfra man formodede, der blev afgivet meldinger i forbindelse med planlagte uroligheder (det drejede sig om RSF og dets blad *Klassekampen*, KAP og Det gule Værtshus på Christiania). Observationsafdelingen oprettede en fast observationspost i nærheden af bladhuset og sendte tre mobile hold ud for at følge udviklingen. PET orienterede sig også ved hjælp af en kontakt,⁷⁴⁴ og den sidste nat blev en kilde indsat i blokaden.⁷⁴⁵ Endelig blev regionsafdelingerne anmodet om at holde øje med, om der blev planlagt blokader for at forhindre, at biler med nødavisen kom med færgerne.⁷⁴⁶

PET's overvågning viste, at aktivisterne var velorganiserede, og at i hvert fald nogle af dem var villige til at gribe til voldelige metoder. Således blev der ved flere lejligheder iagttaget blokadevagter med bærbar radiosendere, ligesom det

742 Ibid.: ”Vedr.: Situationen omkring Berlingske Tidende”, 25. april 1977, fortsat samme dag, 26. april 1977.

743 Ibid.: ”Vedr.: Urolighederne ved Berlingske Tidende natten mellem den 25. og 26. april 1977”, 26. april 1977.

744 Ibid.: ”Dispositioner i anledning af ’Berlingske Tidende’-optøjerne”, 26. april 1977; ”Dispositionsliste for uro på Berlingeren”, 26. april 1977.

745 Ibid.: ”Observationsrapport angående den fysiske blokade af Det Berlingske Hus natten mellem 27. april– 28. april 1977”, 28. april 1977.

746 Ibid.: Rundskrivning til regionerne – Bornholm og Nykøbing F.

kunne konstateres, at aktivister holdt politigården under observation og advarede demonstranterne, når politidelingene afgik mod Det Berlingske Hus. Oplysninger om, at der var planer om at besætte bladhuset og anvende partisansøm, lod sig dog ikke bekræfte.⁷⁴⁷

PET havde svært ved at fastslå, hvilke politiske grupperinger der var involveret i urolighederne. Det lykkedes således ikke observationsholdene at identificere nogen af aktivisterne med sikkerhed, men de anslog, at typograferne allerhøjest udgjorde 10 % af blokadevagterne. Observatørerne nævnte i deres rapporter, at aktivisterne bestod af ”typiske venstreorienterede personer”, der blev beskrevet som KAP’ere, RSF’ere, tidligere Vietnamdemonstranter, studerende og muligvis personer med tilknytning til Solvognen og/eller Christiania.⁷⁴⁸ På baggrund af de iværksatte telefonaflytninger vurderede PET, at RSF var ”den ledende kraft” i urolighederne, at gruppen arbejdede for ”en optrapning” af konflikten, og at man ville forsvare sig ved at mobilisere arbejderklassens organisationer.⁷⁴⁹ Ifølge PET havde trotskisterne huset strejkende typografer, de organiserede strejkevagter, de fungerede som ”et slags organ for uroelementerne her i landet”, og de havde indkøbt, men ikke anvendt 200 partisansøm.⁷⁵⁰ Det er vanskeligt at vurdere, om PET’s beskrivelse af RSF’s rolle var dækkende, da det underliggende aflytningsmateriale ikke findes i sagsmaterialet. De bevarede fragmenter i minutrapporterne fra den 26.-28. april viser bl.a., at personer med tilknytning til RSF deltog i blokaden, at de blev holdt underrettet om politiets bevægelser, at de planlagde at etablere en slags vagtskifteordning, og at de var i forbindelse med politiske sympatisører i Malmö.⁷⁵¹ Senere aflytninger viste også, at RSF interesserede sig for politiets aflytninger under konflikten, at trotskisterne blev inviteret af KAP til at deltage i en protestdemonstration, og at de støttede forskellige solidaritetsaktiviteter.⁷⁵²

Det er således veldokumenteret, at trotskisterne deltog aktivt i blokaden ved Det Berlingske Hus, men det er et åbent spørgsmål, om PET overdrev RSF’s ledende rolle for at kunne opretholde telefonaflytningerne. At bevismaterialet må-

747 Ibid.: ”Vedr.: Den fysiske blokade af Det Berlingske Hus”, minutrapporтер 26., 27. og 28. april 1977.

748 Ibid.: ”Vedrørende den fysiske blokade af Det Berlingske Hus natten mellem 26/4 – 27/4 1977”, 27. april 1977; ”Observationsrapport angående den fysiske blokade af Det Berlingske Hus natten mellem 27/4 – 28/4 1977”, 28. april 1977.

749 Ibid.: Politiets Efterretningstjeneste, Rapport, 4. maj 1977.

750 Ibid.: ”Vedr.: Revolutionære Socialisters Forbund”, 2. juni 1977.

751 Ibid.: ”Vedr.: Den fysiske blokade af Det Berlingske Hus”, minutrapporтер 26.-28. april 1977.

752 Ibid.: ”Vedr.: Revolutionære Socialisters Forbund”, 10. maj 1977, 11. maj 1977 og 17. maj 1977.

ske ikke var helt så sikkert, som PET påstod, underbygges af, at byretten den 2. juni afslog anmodningen om tilladelse til at forlænge telefonaflytningen, selvom PET påstod at have identificeret 50 personer, som havde været involveret i urolighederne, og at der kunne forventes nye uroligheder. Retten fandt det imidlertid ikke sandsynliggjort, at der en måned efter begivenhederne kunne findes så afgørende nye oplysninger, at det kunne retfærdiggøre en fortsat aflytning.⁷⁵³

Der kan argumenteres for, at PET kunne have et andet motiv til at ønske at fortsætte aflytningen, nemlig at man derved kom i besiddelse af såkaldt over-skudsinformation, oplysninger der kunne kaste lys over RSF's øvrige politiske aktiviteter. Det fremgår således af det bevarede arkivmateriale, at aflytningerne gav PET oplysninger om en ny RSF-kontakt i Aalborg, om en mulig kommende sømandsstrejke, om to herboende vesttyskere, der havde udtrykt begejstring for de danske trotskister, og om RSF's medlemsopdeling.⁷⁵⁴ Aflytningen af RSF, der var begrundet i trotskisternes "ledende" rolle under konflikten, bidrog dermed til at give PET nye oplysninger om RSF's generelle virksomhed, og det på et tidspunkt, hvor tjenesten ikke længere synes at have haft nogen kilder i trotskisternes inderkreds.

PET udarbejdede efterfølgende to analyser om konflikten forløb og årsager, en rapport i juni 1977 og et bidrag til årsberetningen for 1977. Begge analyser kom frem til, at de aktivistkredse, der havde været involveret i gadekampene med politiet, primært havde tilknytning til RSF, KAP, RUC og Christiania. PET tilføjede, at brugen af brandbomber, partisansøm og "Ormeborg"-taktikken viste, at "den revolutionære venstrefløj" var beredt på gadekampe som under Verdensbankurolighederne: "1977 blev således året, som bragte beviser for, at de militante venstrekræfter er kampklare og taktikken omkring 'Ormeborg' viser, at den er veltrænet og parat til at tage kampen op med ordensmagten."⁷⁵⁵ Alligevel kom PET frem til den noget overraskende konklusion, "at konflikten har været af ren politisk karakter, og at direktiverne i forbindelse med blokaden givetvis er udgået fra Dr. Tværgade (DKP). Hensigten er tydelig: Det berlingske Hus skulle likvideres."⁷⁵⁶ Det var således PET's opfattelse, at mens det var aktivister fra den

753 Ibid.: Udskrift af retsbogen for Københavns Byrets afdeling for grundlovsforhør m.m., 2. juni 1977, sag nr. 9/1977.

754 PET, emnekartotek: "Int. komm. - org. IV. INT/RSF", oplysninger dateret 11. maj 1977, 13. maj 1977 og 23. maj 1977.

755 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1977. Vedr. oversigt over større demonstrationer og aktioner i 1977", 27. december 1977.

756 PET, emnesag: "Konflikten i 'Det Berlingske Hus'", juni 1977.

yderste venstrefløj, der kæmpede mod politiet, var hele konflikten planlagt og styret af kommunisterne med det mål at få lukket Det Berlingske Hus, ”der som bekendt betegnes som ’Højrefløjens Talerør.’”⁷⁵⁷

Det er vanskeligt at vurdere holdbarheden af disse vurderinger på grundlag af det bevarede sagsmateriale. Oplysningerne om ”Ormeborg”-taktikken og den planlagte anvendelse af partisansøm og benzinbomber stammede enten fra en enkelt kilde,⁷⁵⁸ som ved flere tilfælde synes at have overdrevet situationen i sine meldinger til PET,⁷⁵⁹ eller de må betegnes som usikre og ubekræftede.⁷⁶⁰ Der var øjensynligt tale om oplysninger, hvis sandhedsværdi var usikker, men som PET midt under den urolige situation ikke kunne ignorere. Konklusionen om, at DKP stod bag konflikten, byggede på to forhold, nemlig at kommunisterne stod stærkt blandt typograferne og støttede dem i partiavisen, og at de aktionerende typografer angiveligt havde modtaget henholdsvis 10.000 kr. og 60.000 kr. fra de franske og italienske kommunistpartier.⁷⁶¹ Det var imidlertid ikke overraskende, at de udenlandske kommunister støttede deres danske kammerater under den langvarige konflikt, og det behøvede ikke at betyde, at kommunisterne stod bag hele konflikten. Det kan dog ikke afvises, at DKP forsøgte at udnytte konflikten til at fremme egne interesser. Ifølge PET havde DKP to mål med konflikten: ”Svaret må blive, at man derved afskar – i hvert fald i noget omfang – højrefløjspartierne at komme til orde via pressen. Dernæst ville den grafiske fagbevægelse

757 Ibid.

758 PET, emnesag: ”Vedr.: Urolighederne ved Berlingske Tidende natten mellem den 25. og 26. april 1977”, 26. april 1977.

759 Om aftenen den 27. april meddelte kontakten, at man fra Københavns politi havde fået oplysninger om anonyme henvendelser til politiet om planer om at storme og besætte bladhuset ”ved sprængning af én eller begge porte.” Da PET henvendte sig til politiet, bekræftede de den første del af meldingen, derimod ”afvises det, at der i disse henvendelser skulle være fremkommet oplysning om portsprængning.” Ibid.: ”Vedr.: Den fysiske blokade af Det Berlingske Hus”, minutrapport kl. 22.45, 27. april 1977, og kl. 00.35, 28. april 1977. Ved en anden lejlighed rapporterede kontakten, at han havde set en person, der bar en taske ”som forsvaret bruger/brugte til at transportere bærbare radioer (den type med den flade folde-sammen-antenne).” Den pågældende person blev iagttaget af flere PET-observatører, der ikke fandt noget mistænkeligt. Ibid., minutrapport kl. 05.43, 28. april 1977, og kl. 05.45, 28. april 1977.

760 Oplysningerne om partisansøm findes i ibid.: ”Vedr.: Den fysiske blokade af Det Berlingske Hus, minutrapport fra kl. 05.58 og 6.30”, 27. april 1977; ”Vedr.: Revolutionære Socialisters Forbund – (RSF)”, 2. juni 1977. Oplysningen om benzinbomber findes i ibid.: ”Vedr.: Den fysiske blokade af Det Berlingske Hus, kl. 02.25”, 27. april 1977.

761 PET, emnesag: ”Konflikten i ’Det Berlingske Hus’”, juni 1977.

kunne fremstå som en virkelig magtfaktor inden for den danske fagbevægelse, idet man kunne henvise til, at man var i stand til at ødelægge en arbejdsplads, såfremt det var ønskeligt.”⁷⁶² Den grundlæggende årsag til konflikten var dog nok, at typograferne kæmpede mod indførelsen af ny teknik, som ville gøre en tredjedel af det grafiske personale overflødig. Konflikten blev så udnyttet og optrappet af den yderste venstrefløj, der havde sin egen dagsorden.

Berlingske Tidende-konflikten synes på flere måder at have udgjort en overgangsfase i PET's involvering på arbejdsmarkedet: For det første var PET i færd med langsomt at revidere trusselsbilledet, hvor man på den ene side i stigende grad var opmærksom på, at ”urogrupper” på den yderste venstrefløj involverede sig i arbejdskampe, men på den anden side synes PET stadig at have opfattet DKP som hovedfjenden. For det andet betød de voldsomme sammenstød i forbindelse med fysiske blokader, at der var et voksende krav fra flere sider om, at politiet skulle gribe mere effektivt ind og bryde blokaderne. Berlingske Tidende-konflikten medførte, at tjenesten – efter nogen tøven - for første gang blev trukket ind i en faglig konflikt, og at man anvendte et bredt spektrum af sine efterforskningsmetoder (observation, aflytning, brug af kontakter og penetrering af blokaden ved hjælp af en meddeler) for at kunne holde ordenspolitiet orienteret om udviklingen.

PET opruster på arbejdsmarkedet 1978

Berlingske Tidende-konflikten betød, at det politiske pres for, at politiet skulle gribe mere resolut ind mod fysiske blokader, voksede. Netop da konflikten var på sit højeste, den 28. april, bad statsminister Anker Jørgensen om, at Folketingets debat blev afbrudt, således at der kunne afholdes et ekstraordinært regeringsmøde. Årsagen til denne dramatiske udvikling var, at det var rygtedes, at BT-klubbens formand og næstformand havde opsøgt to faktorer (medhjælpere eller mellemledere i trykkeriet) i bladhuset og meddelt, at hvis de ikke nedlagde arbejdet, ville deres fotos, navne og adresser blive offentliggjort. Samtlige faktorer kører havde også modtaget enslydende telegrammer med samme besked.⁷⁶³ Dagen efter vedtog Folketinget et motiveret dagsordensforslag fremsat af Social-

⁷⁶² Ibid.

⁷⁶³ ”Hastemøde i regeringen efter trusler mod ansatte i Berlingske”, *Politiken*, 29. april 1977; John Wilken, ”Folketinget afbrudt efter Berlingskes rygter”, *Land og Folk*, 29. april 1977.

demokratiet, som fordømte de ulovligheder, der var foregået under konflikten, og som opfordrede regeringen til at gennemføre den politimæssige efterforskning af begivenhederne ”uden tøven”, at sikre den nødvendige politimæssige indsats til beskyttelse af personalet, og ”at drage omsorg for, at enhver form for fysisk blokade effektivt bringes til ophør.”⁷⁶⁴ Indholdet af denne dagsorden blev straks videresendt af Justitsministeriet til bl.a. PET, ”til omgående orientering for politimesteren ... ”⁷⁶⁵ Således var der et bredt socialdemokratisk-borgerligt folketingsflertal (kun SF, VS og DKP var imod, mens 10 socialdemokrater hverken stemte ja eller nej) bag kravet om, at politiet skulle bryde fysiske blokader og beskytte de ansatte, der fortsatte deres arbejde. Samtidig bad justitsministeren Rigsadvokaten om at undersøge, om der var grundlag for at iværksætte en egentlig politimæssig efterforskning af omstændighederne omkring de påståede trusler mod Berlingskes tekniske personale.⁷⁶⁶

En af forklaringerne på, at der fandtes et så bredt flertal for politiindgriben mod fysiske blokader, skal findes i Socialdemokratiet. Partiet førte en samfundsbevarende og reformistisk politik, og det havde altid bekæmpet revolutionære og voldelige elementer. LO var styret af den såkaldte hovedaftale, der oprindeligt blev indgået i september 1899, og som indeholdt spillereglerne for arbejdsmarkedets parter. Der var samtidig i den socialdemokratiske del af fagbevægelsen en stigende opfattelse af, at de fagoppositionelle aktivisters involvering i faglige konflikter ofte medførte, at de faglige ledere mistede kontrollen med situationen, og at den udviklede sig i mere militante retninger. Dette udgjorde en trussel mod den socialdemokratiske dominans i fagbevægelsen, ligesom de mange eksempler på konfrontationer med politiet skadede fagbevægelsens omdømme. LO's leder Thomas Nielsen accepterede således nødvendigheden af at skride ind: ”Vi har gentagne fra LOs side advaret mod en udvikling, som den, der er sket. Men når man har gjort, som man har, må man finde sig i en stramning.”⁷⁶⁷

En anden årsag til det stigende pres på politiet var, at man fra borgerlig side mente, at det var på høje tid, at myndighederne greb ind mod venstrefløjen. Kristeligt Folkepartis formand benyttede således Berlingske-konflikten til at kalde

764 ”S blev splittet i Berlingske-konflikt”, *Politiken*, 30. april 1977; ”Mere politi mod faglige blokader”, *Land og Folk*, 30. april-1. maj 1977; ”Glistrup ville have BT-klubbens ledere anholdt”, *Ekstra Bladet*, 30. april 1977.

765 PET, emnesag: Telex fra rigsregistraturen til PET, den 29. april 1977 kl. 2038.

766 ”Orla Møller starter politi-undersøgelse”, *Ekstra Bladet*, 29. april 1977; Politiet ser på ”trusler”, *Politiken*, 30. april 1977.

767 ”Man har selv fremprovokeret den dagsorden”, *Ekstra Bladet*, 30. april 1977.

til kamp mod marxisternes forsøg på at infiltrere alle vigtige samfundsinstitutioner og deres brug af ”gangsteragtige metoder” imod ytringsfriheden og det fagretlige system.⁷⁶⁸ Redaktør Paul Anker Olsen fra Venstrepressen opfordrede direkte til, at der blev afsat flere midler til Forsvaret for den indre sikkerhed, og han understregede, at urolighederne i forbindelse med bl.a. Berlingske-konflikten ”kunne formentlig være undgået, hvis man holdt de kredse, som organiserer ulovlighederne, under bedre observation og havde kræfter og mod til at foretage de fornødne forebyggende foranstaltninger.”⁷⁶⁹ Dette var en klar opfordring til at opruste PET’s indsats, og ifølge Venstrepressen skulle efterretningstjenesten i fremtiden koncentrere sig om kommunisterne i fagforeningerne: ”Langt farligere end studentergrupperne for statens sikkerhed i det lange løb er imidlertid de faglige grupper, som via DKP har forbindelser økonomisk, organisatorisk og politisk til stærkere kommunistpartier i udlandet og til organer i Østtyskland og Soviet. Også dem burde man kontrollere langt bedre.”⁷⁷⁰

Berlingske-konflikten udløste således et pres fra socialdemokraterne og de borgerlige med krav om, at politiet skulle gribe stærkere ind over for fysiske blokader, og at PET skulle intensivere overvågningen af venstrefløjen i fagbevægelsen. Dette var sandsynligvis årsagen til, at PET’s chef Ole Stig Andersen tog spørgsmålet om tjenestens kontakter til arbejdspladserne op på mødet for regionsafdelingslederne i januar 1978. Ifølge referatet gjorde han det klart, at PET skulle opruste sin indsats på området: ”Denne kontakt skal ligeledes udbygges. Han var af den opfattelse, at på mange arbejdspladser vil hverken ledelse eller tillidsmænd være negativt indstillet overfor en henvendelse fra PET.s side.”⁷⁷¹ Dette var en videreførelse af overvejelserne i PET og Justitsministeriet i kølvandet på INFO-sagen i 1975, hvor man var blevet enige om at etablere kontakter til fagbevægelsen. Kontaktnettet skulle nu udbygges. Dette var et forsøg på at vende tilbage til tiden før december 1968, hvor PET havde indhentet de fleste af sine oplysninger om den politiske stilling i fagforeningerne fra socialdemokratiske kontakter. Derimod var det stadig ikke tilladt at penetrere fagbevægelsen. Berlingske-konflikten havde imidlertid vist, at det var svært at drage en klar skillelinje mellem lovlig faglig aktivitet og uroligheder. Som omtalt indsatte PET en

768 ”Kristeligt korstog for lov og orden”, *Politiken*, 7. maj 1977.

769 ”Den indre sikkerhed”, *Aalborg Stiftstidende*, 15. maj 1977.

770 Ibid.

771 PET, administrativ sag: ”Vedr.: Referat af regionsafdelingsledermødet i centralafdelingen tirsdag den 10. januar 1978 kl. 1300 - 1515”.

kilde i blokaden, sandsynligvis fordi man derved forsøgte at holde sig orienteret om aktivisternes hensigter.

I maj 1978 tog PET endelig konsekvensen af det ændrede trusselsbillede og revurderede sin indsats på arbejdsmarkedet. Den umiddelbare årsag var flere arbejdskonflikter i de første måneder af 1978, hvor PET havde konstateret, at aktivister fra den militante venstrefløj var involveret. I forbindelse med Scaniadam-konflikten indhentede PET en liste med navnene på otte medlemmer af ”aktivgruppen”, en støttegruppe, der bl.a. offentliggjorde fotos af nogle skruebrækkere. PET konstaterede, at et af medlemmerne var registreret i tjenesten som RSF’er.⁷⁷² Under stilladsarbejder-konflikten viste det sig også, at en af støttekomitéernes talsmand var en registreret RSF’er.⁷⁷³ Da serveringspersonalet på hurtigruten Århus-Kalundborg i marts-april gik i strejke, blev der hurtigt dannet støttegrupper, og militante aktivister kom i slagsmål med politiet, da de forsøgte at hindre bilerne i at køre om bord på færgen. På grundlag af opslag, der opfordrede aktivister til at deltage i blokaden, vurderede Region II, at urolighederne var iscenesat af personer med tilknytning til Kommunistisk Forbund (KF), der trods sin lidenhed havde deltaget i flere faglige konflikter.⁷⁷⁴ Regionsafdelingens videre efterforskning viste, at Socialistisk Arbejderklub (SAK), der traditionelt stod for støttearbejdet i Århus, havde trukket sig ud af konflikten, da RSF’s Århusafdeling havde involveret sig i strejken. Trotskisternes motiv havde angiveligt været, at de havde ledt efter en måde, hvorpå de kunne bryde deres isolation, og konflikten havde da også givet RSF en mere markant faglig profil og en række kontakter i fagbevægelsen. Regionsafdelingen fandt det særligt interessant, at trotskisterne havde taget afstand fra de mere militante aktionsformer, såsom korporlig afstraffelse af skruebrækkere, øjensynligt fordi de mente, at sådanne metoder ville skade sagen.⁷⁷⁵

I maj 1978 udarbejdede en medarbejder i PET en notits, der beskrev det ændrede trusselsbillede, og hvad det betød for PET’s indsats. Redegørelsen tog udgangspunkt i det forhold, at PET’s overvågning på det faglige område hidtil

772 PET, emnesag: ”Vedr.: Scaniadam-konflikten”, 5. april 1978, med ”Liste over kontaktnavne i anledning af Scaniadam-konflikten ultimo 1977 - primo 1978”.

773 PET, emnesag: ”Vedr.: Støttekomité til fordel for strejkende stilladsarbejdere”, 1. marts 1978.

774 PET, emnesag: ”Vedr.: Konflikten ved DSBs hurtigrute Århus-Kalundborg”, 13. marts 1978.

775 Ibid.: ”Vedr.: Revolutionære Socialisters Forbund”, 19. juli 1978. Ifølge PET’s senere oplysninger gav konflikten RSF en vis indflydelse i Hotel- og Restaurationspersonalets Samvirke (HRS), og dette blev forsøgt fulgt op flere andre steder i landet. PET, emnekartotek: ”Int. komm. – org. IV. Int./RSF – virks. mod fagbevægelsen”, oplysning dateret 12. december 1978.

havde koncentreret sig om den kommunistiske infiltration i fagbevægelsen. DKP fremstod imidlertid ikke mere som en umiddelbar trussel, efter at partiet i sit nye partiprogram fra 1976 havde strøget flere revolutionære teser og på det faglige område havde lagt sin strategi om til "Aktionsenhedens metode" med tilbud om samarbejde med socialdemokraterne i de faglige organisationer. Det var derfor PET's vurdering, at DKP nu fremtrådte som et parti, "der også på arbejdspladserne ønsker samarbejde og fred efter de her i landet gældende lovmæssige forhold ..."⁷⁷⁶ Denne moderate kurs havde bragt kommunisterne i et stigende modsætningsforhold til mere yderligtgående grupper som trotskisterne og andre, der åbent angreb arbejdsretten, og som udfordrede DKP med "overbudsprogrammer". PET henviste til flere af den seneste tids arbejdskonflikter, som var udløst af legitime uoverensstemmelser mellem de ansatte og ledelsen, men efter få dage havde de kommunistiske tillidsmænd mistet kontrollen til fordel for støttegrupper med tilknytning til yderligtgående kredse. Dette ændrede trusselsbillede fik PET-medarbejderen til at fastslå, at tjenesten skulle ændre sin indsats:

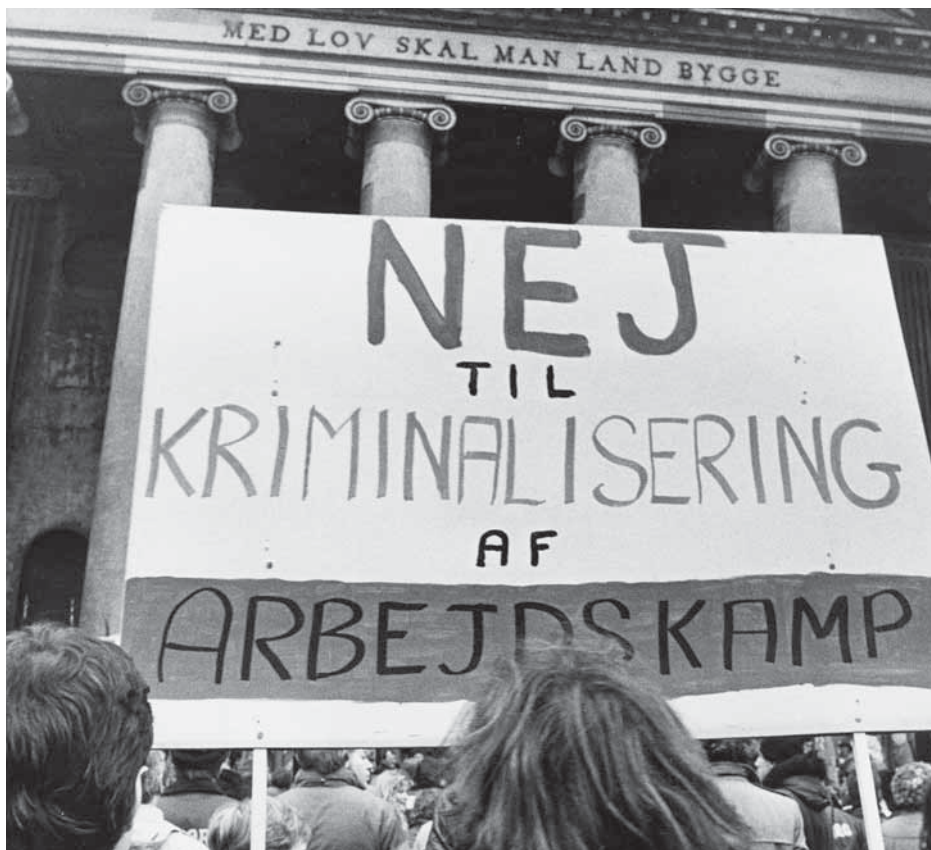
"Skal PET fremover være i stand til at følge situationen på arbejdsmarkedet og inden for fagbevægelsen, vil det være påkrævet med en mere massiv indsats overfor de yderligtgående venstreorganisationer. En indsats udelukkende baseret på DKP's virke må anses for utilstrækkelig, når uroen på arbejdsmarkedet skal bedømmes, og det faglige område i afdeling C bør udvides til at omfatte en mere dyberegående indsats m.h.t. trotskyisterne og øvrige ekstremisters involvering i fagbevægelsen."⁷⁷⁷

Medarbejderen tilføjede dog, at det stadig var vigtigt at holde sig orienteret om DKP's virksomhed i fagbevægelsen, fordi det sovjetiske kommunistparti (SUKP) sendte direktiver til partiets faglige ledere: "Det faglige arbejde i afd. C bør derfor ikke være et 'enten-eller', men et 'både-og'."⁷⁷⁸ Det vides ikke, om strategipapiret var udtryk for ledelsens holdning, eller om det førte til en formel beslutning om at ændre PET's indsats på det faglige område. Det er imidlertid klart, at papiret afspejlede den ændring af trusselsbilledet, der havde været undervejs siden midten af 1970'erne, hvor PET i stigende omfang interesserede sig for de tidligere "urogrupper" aktivitet på arbejdsmarkedet og i fagforeningerne, mens kommu-

776 PET, ujournaliseret: "Vedr.: Yderligtgående venstregrupper infiltration af konflikter på arbejdsmarkedet", maj 1978.

777 Ibid.

778 Ibid.

Venstrefløjen kritiserede Folketinget for at have "kriminaliseret" den faglige kamp, da den i 1977 opfordrede regeringen til at sikre, at politiet bragte fysiske blokader til ophør. Billedet er fra en demonstration foran Københavns Byret i 1985 til støtte for 62 Tuborg-chauffører, der var anklaget for at have blokeret Hans Knudsens Plads under HT-konflikten i 1984 (Fotograf: Finn Svensson, Land og Folk/Arbejdermuseet og ABA).

nisterne efter den kortvarige opblussen i begyndelsen af årtiet syntes at indtage en mere tilbagetrukket rolle.

PET synes på flere områder at have intensiveret sin indsats på arbejdsmarkedet sidst i 1970'erne. Fra omkring 1976/77 indsamlede og videregav regionsafdelingerne i et stigende omfang oplysninger om faglige konflikter til det lokale ordenspoliti.⁷⁷⁹ Samtidig begynder der at dukke oplysninger op i materialet, der

⁷⁷⁹ Det fremgår af regionsafdelingernes årsberetninger fra 1974/75 til 1983. PET, administrative sager.

stammer fra kilder i fagbevægelsen. Det tyder på, at PET ikke nøjedes med at etablere forbindelser til socialdemokratiske kontakter, som det var foregået før december 1968, men at tjenesten havde sine egne meddelere i fagforeningerne. Disse kilder var sandsynligvis fagforeningsmedlemmer, der blev hvervet af PET, men der er ikke fundet sikre tegn på, at PET i denne periode forsøgte at penetrere fagbevægelsen. For eksempel oplyste en ”kilde i fagbevægelsen” i 1978, at DKP’eren Jørgen Jensens efterfølger som formand for Dansk Metalarbejderforbunds Lyngby-afdeling havde udtalt, at han ville følge forgængerens linje.⁷⁸⁰ I begyndelsen af 1980 gav en kilde oplysninger om valget til forretningsudvalget i Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg,⁷⁸¹ og en kilde hævdede over for PET, at det nys overståede formandsvalg i SiD havde været ”et kommunistisk kup”.⁷⁸² Således synes ledelsens opfordringer til at finde kontakter på arbejdsmarkedet i 1976 og 1978 at have ført til, at PET begyndte at føre egentlige meddelere i fagforeningerne. Denne indsats skulle blive intensiveret i 1980’erne som en følge af de stadig mere voldsomme arbejdskampe, der kulminerede med overenskomstkonflikten i 1985.

Samtidig fortsatte tjenesten med at holde sig orienteret om udviklingen i faglige konflikter. PET modtog således forskellige oplysninger om RSF’ere og KAP’ere, der var involveret i konflikterne ved Københavns Fragtmandshal og Steins Laboratorium.⁷⁸³ Generelt må det dog siges, at PET’s overvågning af de faglige konflikter sidst i 1970’erne var begrænset, og at tjenesten stort set stadig fulgte opfordringen efter Hope-sagen om at følge udviklingen gennem pressen, således at man havde en vis baggrundsviden, i fald situationen udviklede sig, og ordenspolitiet havde brug for oplysninger i forbindelse med den politimæssige planlægning.

780 PET, emnesag: ”Vedr.: Valg af ny formand for Metal i Lyngby”, 30. januar 1978.

781 PET, emnesag: ”Vedr.: Fællesorganisationen i Aalborg (FO)”, 9. januar 1980.

782 PET, emnesag: ”Vedr.: formandsskiftet i Specialarbejderforbundet i Danmark (SiD) den 19. december 1979”, 30. januar 1980.

783 Forskellige notitser i emnesagerne vedrørende strejkerne ved Københavns Fragtmandshal og Steins Laboratorium.

Intern kritik af PET's indsats i konflikter: Fiskeriblokaderne i 1978

De danske havne blev flere gange i 1970'erne ramt af blokader, der var iværksat af fiskere, som ønskede at vise deres utilfredshed med fiskekvoterne og deres økonomiske situation i øvrigt. Iagttagere har fremført, at politiet behandlede fiskerne anderledes end de faglige aktivister: Selvom fiskerne erkendte, at blokaderne var ulovlige, gjorde politiet ikke forsøg på at bryde blokaderne eller anholde blokadevakterne.⁷⁸⁴ Siden PET fulgte de samme retningslinjer, som gjaldt for resten af politiet på området, var tjenestens indsats også af begrænset omfang. PET's vigtigste opgave var at følge udviklingen og holde de overordnede myndigheder og politiet orienteret.

I november 1975 blev der etableret blokader mod en række vestjyske havne, og PET's kontaktmand i Esbjerg undersøgte straks, om der var hold i rygterne om, at blokaden ville brede sig til Esbjerg. Da blokaden blev en realitet efter nogle dage, indhentede kontaktmanden fra en kilde navnene på fire af de ti medlemmer af fiskernes aktionsgruppe. Kontaktmanden kunne også rapportere, at gruppens talsmand, fiskeskipper Kent Kirk, havde fortalt, at blokaden var kommet i stand, bl.a. fordi man ville neutralisere de mere yderligtgående kræfter blandt fiskerne.⁷⁸⁵ Denne oplysning, plus det forhold at Kirk ikke var registreret i PET, fik Centralafdelingen til at vurdere, at han ikke hørte til de rabiate, og at fiskernes efterfølgende demonstration foran Christiansborg ville forløbe fredeligt.⁷⁸⁶

Da fiskerne igen i maj 1978 etablerede blokader, gav det anledning til, at Justitsministeriet udformede retningslinjer for politiets indsats i lignende sager. I ministeriets retningslinjer, der også blev tilsendt PET, godkendte ministeriet politikredsenes hidtidige praksis, der gik ud på, at man advarede fiskerne om, at spærringerne af havnene kunne udgøre en strafbar handling, og at de involverede kunne udsætte sig for senere retsforfølgning. Ministeriet godkendte også, at politiet registrerede fartøjerne og identificerede de involverede fiskere, men at man ikke gjorde forsøg på at bryde blokaderne.⁷⁸⁷ Da blokaden blev genetableret

784 *Kriminalisering af faglige aktioner*, s. 13.

785 PET, emnesag: "Vedr. fiskernes blokade af Esbjerg fiskerihavn", 19. november 1975.

786 *Ibid.*: "Vedrørende: Vestkystfiskeres demonstration ved Christiansborg", 25. november 1975.

787 *Ibid.*: Telex fra Justitsministeriet til PET, 9. maj 1978; "Fiskeriblokade/registrering", *Reuters Bureau*, 10. maj 1978; Anders Wiig, "Politiet skal registrere fiskere som laver blokade", *Berlingske Tidende*, 10. maj 1978; telex fra Justitsministeriet til PET, 12. maj 1978.

den 9.-10. maj, etablerede afdeling C en ”mini-meldecentral”, der fulgte udviklingen og holdt Justitsministeriet, Rigspolitiet og Københavns politis Færdsels- og Beredskabsafdeling orienteret. Samtidig blev regionsafdelingerne instrueret om at videregive oplysninger om situationen til den lokale politimester, men det blev fra Centralafdelingen indskærpet, ”at egentlige E-mæssige oplysninger fra kilder etc. behandles fortroligt og ikke udsendes over politiets åbne kommunikationsmidler.” I de følgende to døgn indsamlede og videregav regionsafdelingerne oplysninger om antallet af kuttere i havnene og om eventuelle tegn på, at der ville blive iværksat spærringer af havneindløbene.⁷⁸⁸ Derimod synes PET ikke at have været involveret i registreringen af aktionerende fiskere. I stedet var PET især optaget af ubekræftede forlydender om, at der eksisterede en vis forbindelse mellem danske og vesttyske fiskere, der bl.a. lavede blokade af Kieler-kanalen. Den videre efterforskning afslørede imidlertid ikke nogen egentlige kontakter mellem de to landes fiskere.⁷⁸⁹

PET’s rolle under fiskeriblokaderne er særlig interessant, idet den medførte, at FE blev involveret i en aflytning af fiskernes radiokommunikation. Den 4. maj, dagen før de første annoncerede blokader, bad PET’s vicepolitimester FE om at aflytte kanal 8 for at følge, hvilke instruktioner der ville blive udsendt af de aktionerende fiskeres ledere. I første omgang svarede FE positivt på anmodningen, men hen på aftenen oplyste PET’s chef Ole Stig Andersen, at han var blevet kontaktet af FE, som havde meddelt, at ”man kunne af principielle grunde ikke påtage sig at løse den stillede opgave.”⁷⁹⁰ Det fremgår ikke, om de ”principielle grunde” dækkede over, at FE’s interne regler forbød aflytning af danske statsborgere, eller om en sådan operation var for politisk ømtålelig (med Kejsergade- og Hetler-sagerne i frisk erindring). PET pressede imidlertid på, hvilket skyldtes, at tjenesten ikke selv var i stand til at foretage aflytningen. Nogle timer senere gav FE sig og indvilligede i at iværksætte operationen.⁷⁹¹ Kovendingen skyldtes angiveligt, at FE’s medvirken var blevet godkendt fra ”kompetent side”,⁷⁹² hvilket ud fra sammenhængen må betyde, at Forsvarsministeriet må have givet sin accept. Ifølge den PET-medarbejder, der stod for kontakten til FE, blev aflytningen ud-

788 Ibid.: Døgnrapporter for 9. og 10. maj 1978.

789 Ibid.: Fortrolig telex til samtlige regioner, 10. maj 1978.

790 Ibid.: ”Vedr.: Fiskernes planer om blokering af forskellige havne”, 4. maj 1978.

791 Ibid.

792 PET, emnesag: ”Notits. Vedr.: fiskerikonflikten”, 5. maj 1978.

ført af ”CR”,⁷⁹³ hvilket sandsynligvis er en forkortelse for Forsvarets Centralradio (FCR), også kaldet ”Villaen”, den tophemmelige aflytningsstation på Amager, der blev etableret kort efter 2. Verdenskrigs afslutning med støtte fra de engelske og amerikanske efterretningstjenester.⁷⁹⁴ FCR’s opgave var at aflytte østblokkens troppebevægelser, og det er et spørgsmål, om aflytningen af radiokommunikation i Danmark var i overensstemmelse med retningslinjerne for FCR’s virksomhed. I hvert fald var FE ikke begejstret for projektet: ”Chef/CR” (hvilket må være chefen for FCR) understregede over for PET-medarbejderen, at opgaven var af ”politimæssig art”, og at ”CR kun skal bidrage med teknisk assistance i sådanne sager.” FCR kunne åbenbart ikke komme hurtigt nok ud af operationen, for chefen nævnte, at han fandt det ”opportunt”, hvis et par politifolk fik en nødtørfdig uddannelse, så de kunne overtage betjeningen af apparaturet.⁷⁹⁵ Få dage senere modtog PET fra ”V”, der ikke er nærmere identificeret, noget lytteudstyr, der blev opstillet i Centralafdelingen. Den fortsatte aflytning af fiskernes kommunikation producerede dog ikke nogen oplysninger af efterretningsmæssig værdi.⁷⁹⁶

De efterfølgende diskussioner i PET om konflikten afslørede, at der herskede en vis modstand fra dele af personalet mod tjenestens involvering. På årsmødet for regionsafdelingerne i slutningen af maj 1978 gav både personalerepræsentanten og tillidsmanden udtryk for deres bekymringer for, at PET’s involvering i sager som fiskerikonflikten kunne skabe problemer for det involverede personale. Tillidsmanden fremhævede sin frygt for den manglende opbakning fra ledelsens side. Dette var utvivlsomt udtryk for en frustration over, at PET’s involvering i konflikter på arbejdsmarkedet var steget i løbet af 1970’erne, uden at PET eller Justitsministeriet havde udsendt skriftlige retningslinjer, der klargjorde PET’s beføjelser og opgaver på det faglige område. Samtidig var der nok også en frygt blandt personalet for, at det kunne blive hængt ud i pressen, uden at ledelsen klart ville bekræfte, hvad baggrunden for PET’s overvågning var. Politimesteren forsvarede PET’s indsats med, at der havde været tale om klart strafbare handlinger, og at PET var blevet pålagt at holde ministeriet orienteret om udviklingen.

793 Ibid.

794 Wilhelm Christmas-Møller, *Obersten og kommandøren. Efterretningstjeneste, sikkerhedspolitik og socialdemokrati 1945-55* (Gyldendal, 1995), s. 145-160. Forsvarsministeriets 1. kontor: ”Oplysninger til forsvarsministeriet vedrørende Forsvarets Central Radio med særligt henblik på Kejsergadesagen”, 13. april 1970.

795 PET, emnesag: ”Vedr.: fiskerikonflikten”, 5. maj 1978.

796 Ibid.: ”Vedr.: Demonstration mod fiskekvoten i Østersøen”, 2. maj 1978 og fortsat til den 17. maj 1978.

Ole Stig Andersen tilføjede, at man netop havde udarbejdet forslaget til nye retningslinjer for at klarlægge sådanne forhold.⁷⁹⁷ Således var der stadig usikkerhed i PET om tjenestens rolle i konflikter på arbejdsmarkedet og frustration over manglen på klare retningslinjer.

Udstillingsvindue for venstrefløjen: PET's overvågning af 1. maj-møder 1972-1989

På grund af den løbende makulering af PET's arkivmateriale, der er foregået gennem årene, er det uklart, i hvilket omfang arbejdernes internationale kampdag, den 1. maj, blev overvåget af PET før 1972.⁷⁹⁸ Det eksisterende materiale viser dog, at DKP's 1. maj-møder blev indberettet, sandsynligvis lige siden 1945, mens Socialdemokratiets ikke blev overvåget.⁷⁹⁹ Der synes at have været to årsager til, at PET interesserede sig for 1. maj-festlighederne. For det første havde politikredsen pligt til at indberette demonstrationer "arrangeret af aktionsgrupper og lignende, der bruger udenomsparlamentariske metoder såsom vold eller hærværk til fremme af deres formål ..."⁸⁰⁰ Det fremgår klart af indberetningerne fra 1972, at et væsentligt motiv til PET's overvågning var frygten for, at militante grupper skulle bruge demonstrationerne som anledning til at skabe uroligheder. For eksempel udarbejdede tjenesten inden 1. maj 1972 en trusselsvurdering, som blev videregivet til Københavns politi og Justitsministeriet, og hvoraf det fremgik, at der ikke forventedes uro i forbindelse med DKP, SF og KFML's arrangementer, men hvad angik De Danske Vietnamkomiteer og Rødt Europa Grupperne tilføjede PET, at "i de fleste af de deltagende organisationer og grupper findes de uroelementer, som sædvanligvis optræder, når en demonstration udarter."⁸⁰¹ Efter 1. maj udarbejdede PET en oversigt over mødernes forløb, hvoraf det fremgik, at der ikke havde været uro under nogen af arrangementerne i København og i

797 PET, administrativ sag: "Vedr.: Referat af årsmødet for regionsafdelingerne på 'Hotel Fjordgården' i Ringkøbing den 23. og 24. maj 1978".

798 Emnekortene vedrørende demonstrationer er kun bevaret fra 1967 og frem, ligesom de ældste demonstrationssager er fra 1968. Idet følgende besvares folketingssspørgsmål nr. 152 ("Blev 1. maj-møder i 1980'erne overvåget af PET? I bekræftende fald: hvilke og hvorfor?").

799 PET, emnekartotek: "DKP - Møder", oplysninger fra 1962-89; "Statsforhold - Politiske partier - Socialdemokratiet", oplysninger fra 1957-89.

800 PET, ujournaliseret: "Den røde", III. Indberetninger, s. 3.

801 PET, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, "1. maj-arrangementer", 26. april 1972.

provinsen.⁸⁰² Overvågningen i 1972 var ganske intensiv: Der blev anvendt fem meddelere, PET-medarbejdere holdt møderne under observation, nogle af talerne fra de mere yderligtgående grupper blev fotograferet, og der blev indsamlet avisudklip og agitationsmateriale. Denne ret massive indsats skyldtes nok til dels, at man med erfaringerne fra Vietnam- og Verdensbank-demonstrationerne i frisk erindring stadig frygtede uroligheder forårsaget af militante grupper.⁸⁰³ Dertil kom, at PET i 1972 stadig havde flere meddelere i venstreorienterede grupper, der kunne holde tjenesten underrettet.

Fælles 1. maj-møde i Århus i 1972 med deltagelse af Socialistisk Ungdoms Forum (SUF), Rødstrømperne og Internationalt Forum. 1. maj-møderne var under den kolde krig det fælles samlingspunkt for alle dele af arbejderbevægelsen, der dog på grund af deres ideologiske modsætninger ofte afholdt separate møder (PET's arkiv).

802 Ibid.: "Oversigt over 1-maj-demonstrationer 1972".

803 PET, menesag: Forskellige notitser fra marts-april 1972.

Intensiteten af overvågningen synes således at have afspejlet trusselsbilledet. Fra 1973 til 1975 synes tjenesten at have nedvurderet faren for uroligheder, og overvågningen mindskedes tilsvarende. I 1973 foreslog en kriminalassistent, at det var ”overflødigt” at opretholde vagten i afdeling C med 2 mand med henblik på 1. maj-arrangementer, som det tidligere havde været praksis.⁸⁰⁴ I 1976 intensiveredes PET’s indsats igen, men det er uvist, hvad den konkrete trussel var. Muligvis var årsagen, at der herskede stor utilfredshed på venstrefløjen med den socialdemokratiske regerings indkomstpølitik. Der blev igen etableret en ekstravagt i Centralafdelingen, regionerne blev anmodet om at rapportere om dagens forløb, og Centralafdelingen blev holdt underrettet af to meddelere i det venstreorienterede miljø.⁸⁰⁵ PET fulgte også 1. maj i 1977 tæt, hvilket skyldtes frygten for, at urolighederne i forbindelse med Berlingske Tidende-konflikten fra nogle dage tidligere skulle blusse op igen. PET og Københavns politi holdt begge Fælledparken og området omkring Berlingske Tidende under observation, og PET havde kontakt til en kilde, men det kom på intet tidspunkt til uroligheder.⁸⁰⁶ Efter 1977 faldt PET’s indsats gradvis: Sagerne blev mindre og mindre, de bestod hovedsageligt af avisudklip, demonstrationsanmeldelser og korte notitser, og der blev ikke anvendt meddelere eller taget fotos af talerne.⁸⁰⁷ Bortset fra 1. maj i Fælledparken i 1984, der blev holdt under observation af frygt for en gentagelse af nogle BZ’eres overfald på Fremskridtspartiets leder Mogens Glistrup året før,⁸⁰⁸ synes overvågningen af arrangementerne i 1980’erne at have været af begrænset omfang.

Der fandtes dog antagelig et andet og dybereliggende motiv til PET’s overvågning: 1 maj-arrangementerne udgjorde et slags udstillingsvindue for venstrefløjen, og de gav PET et indblik i venstrefløjens styrke og stemning. PET kunne således danne sig et overblik over, hvilke partier der var i stand til at samarbejde, og hvilke der stod isoleret. Oplysninger om paroler og taler kunne give et fingerpeg om, hvilke spørgsmål der optog venstrefløjens forskellige fraktioner. Antallet af deltagere gav en indikation af de forskellige grupper og partiers tilslutning. Indberetningerne fra 1. maj kastede ofte ”overskudsinformation” af sig i form

804 PET, emnesag: Notits, 26. april 1973.

805 PET, emnesag: ”Tjenesten 1 maj 1976”, 29. april 1976; ”1 maj arrangementerne”, 29. april 1976.

806 PET, emnesag: ”Vedr. 1. maj demonstrationerne”, 1. maj 1977.

807 PET, emnesag: 1. maj demonstrationssager fra 1978 til 1989.

808 PET, emnesag: ”Vedr.: Rekvisition for obs i forb. med 1. maj demonstration i Fælledparken”, 27. april 1984, fortsat 1. maj 1984.

af oplysninger om venstrefløjen; for eksempel fortalte en kilde i 1976 PET om det sikkerhedsbevidste KFML's medlemstal og struktur,⁸⁰⁹ og i 1983 kunne tjene-
sten kortlægge DKP's forbindelse til Journalistforbundets afdeling på Danmarks
Journalisthøjskole.⁸¹⁰ 1. maj gav også PET mulighed for at indsamle navne på
venstrefløjens ledere og aktivister. Indberetningerne indeholdt således navnene
på talere, anmeldere af demonstrationer, personer anholdt for ulovlig plakato-
klæbning og andre genkendte aktivister; de pågældende blev identificeret og de-
res registreringsnummer påført. Antallet af navne i en sådan indberetning kunne
være ganske omfattende. En indberetning fra Region I om 1. maj 1980 i Nord-
jylland indeholdt således 38 navne, deriblandt statsminister Anker Jørgensen,
økonomiminister Ivar Nørgaard og boligminister Erling Olsen.⁸¹¹ Sædvanligvis
blev mødedeltagerne ikke registreret; det eneste eksempel på en 1. maj-taler, der
blev registreret, var et medlem af SAP, der talte ved fælles faglig-arrangementet i
Fælledparken i København i 1984.⁸¹²

Som omtalt anvendte PET fortrinsvis åbne kilder til overvågningen: En væ-
sentlig del af sagsmaterialet bestod af avisudklip, 1. maj-indbydelser og pro-
pagandamateriale. Dertil kom demonstrationsanmeldelser og ordenspolitiets
befalingsplan, som PET modtog fra Københavns politi. PET-medarbejdere over-
værede ofte møderne, og i provinsen var det især Region I (Aalborg), II (Århus)
og IV (Odense), der indsendte indberetninger. Derimod blev der kun anvendt
meddelere i nogle enkelte år i 1970'erne (1972 og 1975-77). Det var kun ved nogle
få tilfælde, at talere blev fotograferet.

PET og arbejdsmarkedet i 1970'erne: En opsummering

1970'erne betød, at PET's involvering på arbejdsmarkedet blev intensiveret. Sam-
tidig med at samarbejdet med socialdemokraterne blev afbrudt, voksede PET's
opgaver. Militante grupper på venstrefløjen som maoister, anarkister og trotski-
ster, der tidligere havde gjort sig bemærket i forbindelse med Vietnam-demon-
strationer, Rebuild-aktioner og Verdensbank-urolighederne, dukkede nu op på

809 PET, emnesag: "Vedr.: Kommunistisk Forbund Marxister/Leninister", 22. april 1976.

810 PET, emnesag: "Vedr.: Samarbejde mellem Danmarks Journalistforbund og Danmarks Kommuni-
stiske Parti, vedr. arrangement den 1. maj 1983", 12. april 1983.

811 PET, emnesag: "Vedr.: 1. maj møder i Nordjylland", 26. juni 1980.

812 PET, emnesag: "Vedr.: 1. maj demonstrationer 1984", 15. august 1984.

arbejdspladserne, hvor de forsøgte at vinde fodfæste og radikaliserer arbejderne. Det medførte, at PET gradvis reviderede sit trusselsbillede: Hvor tjenesten tidligere havde koncentreret indsatsen om DKP, fokuserede den nu på de såkaldte ”urogrupper” på den yderste venstrefløj. Samtidig betød politiets stigende involvering i forbindelse med fysiske blokader, at PET intensiverede sin indhentning af oplysninger under faglige konflikter: Efter Hope-sagen i 1973 opfordrede regionsafdelingen i Aalborg til, at tjenestens medarbejdere fulgte udviklingen via åbne kilder, Info-sagen i 1975 viste, at PET fulgte stemningen på arbejdspladserne, og i 1976 og 1978 opfordrede ledelsen til, at man etablerede kontakter i fagbevægelsen. PET’s indberetninger viser imidlertid, at man ikke skelnede skarpt mellem ”kontakter” og ”kilder”, og i slutningen af 1970’erne dukker der flere kildenavne og en enkelt penetrant op i materialet. Samtidig fortsatte overvågningen af fagbevægelsens østkontakter.

PET’s stigende involvering på arbejdsmarkedet var kontroversiel: Da det kom frem, at demonstranter var blevet fotograferet under Hope-sagen, blev politiet anklaget for at gemme oplysningerne i de ”hemmelige kartoteker”, og da det blev afsløret, at PET havde givet oplysninger til Frederiksberg politi under Info-sagen, blev tjenesten anklaget for at spionere mod fagbevægelsen. Da Justitsministeriet tøvede med at godkende skriftlige retningslinjer for PET’s rolle på arbejdsmarkedet, udløste dette usikkerhed og frustration blandt personalet, der følte, at det ikke havde ledelsens opbakning til deres indsats i disse yderst kontroversielle sager.

4. PET OG DE STORE FAGLIGE KONFLIKTER 1980-1989

Arbejderbevægelsen i defensiven

I det sidste årti af den kolde krig kom fagbevægelsen og venstrefløjen under pres. Dette var en del af en international udvikling, hvor konservative og liberale partier i flere vestlige lande kom til magten på løfter om at begrænse statens rolle og give markedskræfterne mere frihed. Den økonomiske krise med samtidig inflation og høj arbejdsløshed ("stagflation"), der fulgte i kølvandet på oliekrisen i 1973, satte spørgsmålstegn ved anvendeligheden af keynesianismen. Det medførte, at den traditionelle økonomiske politik og velfærdsstaten kom under pres. Dette indebar også forsøg på at stække fagforeningernes indflydelse. I England lukkede den konservative Thatcher-regering kulminerne efter en langvarig strejke, og i USA fyrede præsident Reagan strejkende flyveledere. I Danmark kom det ikke til så drastiske indgreb, men også her var der fokus på "pampervældet" i fagbevægelsen, og en række sager om eksklusivaf-taler og organisationstvung optog debatten. I 1984 oprettede en gruppe HK'ere Danmarks Frie Fagforeninger i protest mod fagbevægelsens tætte bånd til Socialdemokratiet, der bl.a. indebar, at fagforeningsmedlemmer via kontingentet støttede det største arbejderparti.

I 1982 gik den socialdemokratiske regering af og blev afløst af en borgerlig fireparti-koalition, der med den konservative Poul Schlüter i spidsen fortsatte frem til 1988. Den ny regerings økonomiske program havde som mål at forbedre Danmarks konkurrenceevne ved at nedbringe underskuddet på statsbudgettet, udlandsgælden og inflationen og derved øge investeringerne og skabe nye arbejdspladser. For at nå disse mål søgte regeringen at begrænse statens rolle ved nedskæringer i de sociale ydelser, afbureaukratisering, privatisering og skattein-sættelser. Regeringens vedtagelse af indkomstpoltik, suspension og senere

afskaffelse af dyrtidsreguleringen, nedskæringer i kontanthjælpen, indførelse af karensdag, brugerbetaling og forhøjet bidrag til a-kasserne vakte modstand fra fagbevægelsen og venstrefløjen.

Selvom forholdene på arbejdsmarkedet i 1980'erne ofte er blevet beskrevet som rolige, var første halvdel af årtiet præget af en række dramatiske konflikter. I 1982-83 udløste nedskæringerne i dagpengene en landsomfattende havnearbejderstrejke, hvor det i flere tilfælde kom til voldelige sammenstød med politiet, der forsøgte at bryde blokaderne, ligesom aktivister begik hærværk og ildspåsættelse. I 1984 blev store dele af den offentlige transport i København lammet under HT-konflikten, der skyldtes, at nogle chauffører havde meldt sig ud af SiD. Som et resultat blev SiD idømt en rekordstor bod på 20 millioner kr., da fagforeningen ikke havde taget klart afstand fra de ulovlige aktioner. Året efter greb regeringen ind, da overenskomstforhandlingerne brød sammen, hvilket udløste omfattende strejker og blokader af Christiansborg. Samtidig erklærede SiD, at forbundet afsatte 180 millioner kr. til at vælte Schlüter-regeringen. I sidste halvdel af 1980'erne faldt konfliktniveauet igen, hvilket bl.a. hang sammen med, at overenskomsten i 1987 gav væsentlige lønforbedringer og nedsættelse af arbejdstiden til 37 timer over 4 år.⁸¹³

Samtidig med højrefløjens fremgang skete der en vis afmatning på den yderste venstrefløj i fagbevægelsen. I begyndelsen af 1980'erne fandtes der dog stadig et ganske frodigt netværk af venstrefløjsgrupper på arbejdspladserne og i fagforeningerne. *Det alternative Danmark* fra 1983 opregnede således 16 fagoppositionelle grupper og 17 støttekomitéer.⁸¹⁴ Enkelte nye fagoppositionelle organisationer så også dagens lys, og de var i et vist omfang i stand til at præge konflikterne i en mere militant retning. Det pro-albanske Danmarks Kommunistiske Parti/marxister-leninister (DKP/ml), der blev dannet i 1978, oprettede Den Revolutionære Fagopposition (RFO), som trods sine få medlemmer spillede en vis rolle under arbejdskampene.⁸¹⁵

813 Hanne Rasmussen og Mogens Rüdiger, *Danmarks historie. Bind 8. Tiden efter 1945* (Gyldendal, 1990), s. 353-365, 378-383; Poul Guillaume og Søren Hein Rasmussen, *Et land i forvandling. Danmarks historie 1970-2005* (Gyldendal og Politikens Forlag, 2007), s. 308-330, 387-391, 395-402; Lars K. Christensen, Søren Kolstrup og Anette Eklund Hansen, *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000* (SFAHs Skriftserie nr. 46, 2007), s. 308-312.

814 Stine Lindhardt, Poul Mikael Allarp og Erling Pedersen, red., *Det Alternative Danmark – Vejviser over græsrodde og venstrefløj* (Tidsskriftcenteret, 1983), s. 53-62.

815 Danmarks Kommunistiske Parti/marxister-leninister (DKP/ml), *Leksikon for det 21. århundrede* (www.leksikon.org, 4. december 2003).

Den vigtigste oppositionelle gruppe var Tillidsmandsringene. Det var en betegnelse, der opstod i 1970'erne, og som blev anvendt om de mere eller mindre formelle sammenslutninger og netværk af tillidsmænd, hvis primære opgave var at støtte strejker og koordinere aktioner uden for den etablerede fagbevægelse. Forløberen for Tillidsmandsringene var "situationens generalstab", det kommunistisk dominerede netværk af tillidsmænd i København, der reelt styrede Storkonflikten i 1956. Der fandtes en række lokale Tillidsmandsringe af kortere eller længere varighed, hvoraf nogle var domineret af DKP og andre af socialdemokraterne og den øvrige venstrefløj. Et eksempel på det sidstnævnte var den Tillidsmandsring, som i 1978 blev oprettet af 120 tillidsmænd inden for Lager- og Handelsarbejdernes Fagforening i København.⁸¹⁶ DKP's vigtigste netværk var Den storkøbenhavnske Tillidsmandsring, der blev oprettet i 1984. 70 store arbejdspladser og fagforeninger i hovedstadsområdet var tilsluttet ringen, og i september 1984 afholdt sammenslutningen en konference med deltagelse af omkring 1.000 tillidsmænd.⁸¹⁷ Tillidsmandsringen spillede en vigtig rolle i planlægningen og udførelsen af overenskomstkonflikten i 1985, men ligesom resten af venstrefløjen blev organisationen ramt af faldende aktivitet i årene derefter.⁸¹⁸

På et område gik Socialdemokratiet og fagbevægelsen i offensiven i 1980'erne, nemlig i forbindelse med fredsbevægelsen. Partiet tog således afstand fra NATO's dobbeltbeslutning fra 1979, som indebar, at USA opstillede 572 atombevæbnede mellemdistanceraketter som modvægt mod de sovjetiske SS-20 missiler, samtidig med at alliancen tilbød Warszawapagten nedrustningsforhandlinger. Partiet gjorde sig også til fortaler for Norden som atomvåbenfrit område. Fra 1982 til 1988 dannede Socialdemokratiet sammen med det Radikale Venstre, SF og VS (og i 1987-88 tillige med Fælles Kurs Klubben) det alternative sikkerhedspolitiske flertal, der gennem dagsordener pålagde regeringen at fremlægge de danske særstandpunkter i NATO (den såkaldte "fodnote-politik").⁸¹⁹ Dele af den socialdemokratiske fagbevægelse tog også aktivt del i fredsbevægelsen, og undertiden samarbejdede de tæt med kommunisterne. I 1981 blev der afholdt en Nordisk Fredskonference i Aal-

816 PET, emnesag: "Vedr.: Stiftelse af 'tillidsmandsring' indenfor Lager- og Handelsarbejdernes Fagforening i København", 8. december 1978.

817 Ibid.: "Vedr.: Tillidsmandsringene", 22. oktober 1984.

818 Hans Høier Nielsen og Arne J. Rolighed, "Strejker og fagopposition i 1970'erne", i: Flemming Mikkelsen, red.: *Protest og oprør*, s. 222-223; Flemming Mikkelsen: *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*, s. 357-358.

819 Hanne Rasmussen og Mogens Rüdiger, *Tiden efter 1945*, s. 367-370; Poul Villaume og Søren Hein Rasmussen, *Et land i forvandling*, s. 331-353, 459-470.

borg, og blandt initiativtagerne var de lokale afdelinger af Arbejdernes Fællesorganisation, SiD Fabrik og HK. Kort tid efter afholdt SiD et hovedbestyrelsesmøde, hvor deltagerne drøftede fredsspørgsmålet, og forbundsformanden Hardy Hansen udtalte: ”Hvad skal vi med gevinster i arbejdskampen, hvis vi taber kampen for freden?” SiD var også en af hovedkræfterne i Fagbevægelsen for Fred, der blev oprettet samme år, og som også havde tætte kontakter til den kommunistisk dominerede Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed. Den stærke socialdemokratiske involvering i fredsbevægelsen kom også til udtryk i organisationen Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme (SAM).⁸²⁰

Det vil i det følgende blive vist, at den intensivning af PET's overvågning af fagbevægelsen og faglige konflikter, der var foregået i 1970'erne, kulminerede i 1980'erne i en ganske omfattende indsamling af oplysninger og registrering af faglige aktivister. Den ene årsag var, at PET i de nye retningslinjer fra 1983 om tjenestens virksomhed på det politiske område formelt blev bemyndiget til i et vist omfang at følge aktiviteterne i fagforeningerne og at anvende kontakter. Dermed var et af de mest følsomme spørgsmål – om PET måtte have egne meddelere i fagbevægelsen – løst, og i tiden efter steg antallet af kilder på arbejdsmarkedet. PET havde nu politisk dækning for sin indsats på området, og den usikkerhed og tvivl, der havde præget PET's interne overvejelser i forbindelse med de faglige konflikter i 1970'erne, forsvandt efterhånden. Den anden årsag var, at flere aspekter af fagbevægelsens aktiviteter blev af efterretningsmæssig interesse. PET's ledelse og skiftende justitsministre har gennem årene fastslået, at PET ikke var interesseret i fagbevægelsen eller faglige konflikter *i sig selv*. Dette er efter alt at dømme rigtigt, men i 1980'erne var der fire områder af fagforeningernes virke, der blev genstand for indhentning af oplysninger: Muligheden for politisk motiveret uro i forbindelse med faglige konflikter, den faglige venstrefløj, fagbevægelsens østkontakter og dens involvering i fredsbevægelsen. Disse områder var alle af legitim interesse for efterretningstjenesten, men tilsammen betød de, at en ikke uvæsentlig del af fagbevægelsens virksomhed blev overvåget i 1980'erne. Dertil kom, at PET ved hjælp af denne overvågning kom i besiddelse af et omfattende navnemateriale: Således blev der indsamlet navnelister på aktivister, der havde gjort sig bemærket under faglige konflikter, og fagforeningsfolk, der, som et led i fredsarbejdet, besøgte Østeuropa, blev systematisk registreret.

820 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark* (Odense Universitetsforlag, 1997), s. 200-205.

Stadig usikkerhed om PET's rolle: Blokaden mod Central Tryk i Taulov 1981

Inden vedtagelsen af retningslinjerne for PET's virksomhed på det politiske område i februar 1983 herskede der stadig usikkerhed inden for tjenesten og generelt hos politiet om PET's rolle i forbindelse med faglige konflikter, hvilket kan illustreres med PET's indsats under en blokade mod Central Tryk i Taulov ved Fredericia i forsommeren 1981. Blokaden var iværksat af Dansk Typograf Forbund som en reaktion mod, at trykkeriet under den igangværende konflikt havde lockoutet sine typografer og i stedet ansat uorganiseret arbejdskraft. Fredericia politi satte massivt ind for at bryde blokaden og opretholde adgangen til virksomheden: Vejene til trykkeriet blev afspærret med politikæder, der blev indkaldt 200 betjente fra hele landet, demonstranterne blev filmet fra politihelikoptere, og under sammenstødene blev ni blokadevagter bidt af politihunde. 44 demonstranter blev anholdt, og fem sigtet for besiddelse af partisansøm, men blev senere frifundet. Derimod blev to politifolk idømt fængselsstraf og afskediget, fordi de havde mishandlet en demonstrant. De aktionerende anklagede senere politiet for at have lagt en fælde for demonstranterne, og at der havde været tale om en egentlig afstraffelse af de faglige aktivister.⁸²¹

PET's Centralafdeling havde på forhånd oplysninger om den planlagte blokade, og det fremgår tydeligt af det bevarede arkivmateriale, at det var et spørgsmål, der blev prioriteret højt af PET's ledelse. Den 21. maj 1981 meddelte en kilde, at Dansk Typograf Forbund planlagde en større aktion ved Central Tryk. I den forbindelse arrangerede forbundet en tur til Kolding i dagene fra den 25. til 29. maj, hvor deltagerne skulle overnatte i telte og på Kolding Højskole. Region III kunne bidrage med oplysninger om, at der var bestilt et særtog fra København, at der var fri udskænkning af øl, og at der i alt forventedes 2-3.000 demonstrationsdeltagere.⁸²² Det fremgår af PET's materiale, at politimester Ole Stig Andersen blev orienteret om sagen dagen inden den planlagte blokade, og at han samme dag underrettede Justitsministeriet om en skrivelse fra Dansk Typograf Forbund, der opfordrede alle medlemmer til at deltage. PET holdt øje med særtoget, da det natten til den 25. maj forlod

821 *Sociale uroligheder. Politi og politik*, s. 56; *Kriminalisering af faglige aktioner*, s. 20-21.

822 PET, emnesag: "Vedr.: planlægning af demonstration omkring trykkeri i Taulov arrangeret af Dansk Typograf-Forbund", 21. maj 1981; telex, 22. maj 1981.

Københavns hovedbanegård, og Fredericia politi og politimesteren blev underrettet.⁸²³

Under den første blokade fra den 25. til den 29. maj var det Region III's opgave at overvåge begivenhederne, modtage oplysninger fra Centralafdelingen og holde Fredericia politi og Centralafdelingen løbende underrettet om udviklingen. I den anledning blev en kriminalassistent fra regionsafdelingen udstationeret som kontaktperson til ledelsen i Fredericia politi.⁸²⁴ Både Region II og III anvendte en eller flere kilder til at indhente oplysninger, og ifølge Region III's indberetninger til Centralafdelingen var det ikke kun politiet, der fór voldsomt frem: Urolighederne den 25. maj startede angiveligt, da nogle demonstranter brød igennem politiets afspærringer, og dagen efter blev der smidt partisansøm ved trykkeriet.⁸²⁵ Regionsafdelingen holdt også øje med Kolding Højskole, hvor demonstranterne var indkvarteret, og registrerede al kørsel til og fra området.⁸²⁶ Da blokaden blev genoptaget i nogle dage i begyndelsen af juni, kunne Centralafdelingen igen advare Region III på grundlag af oplysninger fra en kilde, observationsafdelingen talte deltagerne i særtøget til Kolding, og Region III holdt øje med begivenhederne. Også denne gang kom det til uroligheder: Da en gruppe aktivister forsøgte at storme politiets kommandopost, udartede det til et internt slagsmål blandt demonstranterne, og andre steder forsøgte aktivister at udlægge snore med partisansøm tværs over kørebanen.⁸²⁷

PET's indsats under konflikten var således begrænset og bestod hovedsageligt i at følge udviklingen ved hjælp af kilder og observation og at videregive oplysningerne til ordenspolitiet. PET synes ikke at have registreret demonstranterne. Den 19. juni indsendte Region III en liste med navnene på de 23 personer, der var blevet anholdt under de to blokader. Kun to var registreret i forvejen, og der er intet, der tyder på, at nogen af de andre blev registreret.⁸²⁸ Det stod imid-

823 Ibid.: "Vedr.: Planlægning af demonstration/aktion omkring trykkeri i Taulov arrangeret af Dansk Typograf-Forbund", fortsat den 24. maj og 25. maj 1981.

824 Ibid.: "Vedr.: Konflikten ved Central Tryk i Taulov", 4. juni 1981. PET, administrativ sag: "Regionsafdeling III. Årsberetning for 1981 vedr. behandlede sagsområder", 12. februar 1982.

825 PET, emnesag: "Vedr.: Blokade ved Central Tryk i Taulov", 25. maj 1981 og fortsat til 3. juni 1981.

826 Ibid.: "Vedr. observation ved Kolding Højskole den 25-05-81 fra 0900"; "Observation vedrørende Kolding Højskole i anledning af typograf-demonstration mod Central Tryk i Taulov", 27. maj 1981.

827 Ibid.: "Vedr.: oplysninger om genoptagelse af blokade foran Central Tryk i Taulov", 4. juni 1981; "Vedr.: Fornyeede demonstrationer ved Central Tryk i Taulov", 9. juni og fortsat til 12. juni 1981.

828 Ibid.: "Indberetning om anholdelser, der blev foretaget i forbindelse med demonstrationerne mod "Central Tryk", Taulov, i tiden fra den 25. maj 1981 til den 12. juni 1981", 19. juni 1981.

lertid klart efter konfliktens ophør, at der havde hersket en vis usikkerhed blandt de forskellige instanser om PET's rolle i faglige konflikter, og at der var et behov for en endelig afklaring. Lederen af Regionsafdeling III i Haderslev berettede efterfølgende, at Fredericia politikreds "i starten var usikker med hensyn til PET's rolle i sagen." Afdelingen mente dog, at dette problem ville blive løst på et kommende møde med den lokale politimester. Alligevel foreslog Region III-lederen, at arbejdskonflikter blev taget op til drøftelse som et selvstændigt emne på det næste møde for regionsafdelingslederne.⁸²⁹ Det er uklart om anmodningen blev fulgt, idet der ikke er fundet mødereferater for den efterfølgende periode, hvor arbejdsmarkedet blev behandlet. Men indberetningen viser, at der stadig herskede en del usikkerhed om PET's rolle i arbejdskonflikter, og at der var et behov for at få en endelig afklaring.

Oprør på landet: LR-80 og Landbofronten

I 1980-81 blev området omkring Skive, Viborg, Holstebro og Herning ramt af en række sabotageaktioner: Døde grise blev kastet ud foran banker og offentlige bygninger, mælkebiler fik deres bremsekabler skåret over og tankbeholderen gennemhullet af skud, mejerier blev udsat for bombetrusler, og fogeder blev forhindret i at udføre deres forretninger. Aktionerne blev udført i protest mod de mange tvangsauktioner af landbrugsejendomme, og den hovedmistænkte var landbrugsbevægelsen LR-80, der kæmpede mod realkreditforeningernes overtagelse af ejendommene. PET's kontaktfolk i området undersøgte sagen, og der var flere forhold, der pegede på LR-80. For eksempel kunne en meddeler til en landbetjent oplyse, at LR-80-medlemmer på et møde var blevet enige om, at man ville forsøge at få landmændene til at underskrive "håndfæstninger", der forpligtigede dem til at boykotte maskinstationer og vognmænd, som betjente de ejendomme, der var blevet overtaget af realkreditforeningerne.⁸³⁰ En talsmand for LR-80 erklærede også, at man ville lægge pres på eventuelle købere for at få dem til at trække sig, og man var i sidste ende beredte på at møde op og for-

829 Ibid.: "Emne: kommentarer til meldesystemet under urolighederne ved Central Tryk, Taulov, Fredericia politikreds", 19. juni 1981.

830 PET, emnesag: "Orientering om LR-80-Landmandsgruppe's planlagte aktioner i foråret 1981", 26. februar 1981; "Emne: LR-80-landmandsgruppes planlagte aktioner i foråret 1981 jfr. Indberetning af 26/2-81", 27. februar 1981.

hindre tvangsauktionerne.⁸³¹ Endnu mere alarmerende var nogle oplysninger fra en meddeler om, at tre navngivne medlemmer af LR-80 var villige til at gå til yderligheder for at nå deres mål, og at de ville danne en ”terror-gruppe” af udefrakommende sympatisører, som bl.a. skulle angribe politistationer med benzindbomber, hvis politiet forsøgte at bryde LR-80’s blokader mod tvangsauktioner.⁸³² Hvis disse planer overhovedet havde eksisteret, blev de så vidt vides aldrig bragt til udførelse, og det lykkedes heller ikke at bevise nogen sammenhæng mellem LR-80 og sabotageaktionerne.⁸³³ I begyndelsen af 1983 kunne Centralafdelingen notere, at LR-80 var blevet opløst og erstattet af Den Frie Jydske Landøkonomiske Forening, der havde til formål at hjælpe landmænd til at undgå, at de kom på tvangsauktion.⁸³⁴

Det synes at have været forlydenderne om mulige ”terror-grupper”, der fik PET til at interessere sig for militante støttegrupper i området. En sådan mente man at være på sporet af, da regionsafdelingen i Århus modtog oplysninger om, at 20-25 ”pædagogtyper” på Ungskuet i Herning havde uddelt løbesedler imod tvangsauktionerne. Gruppen viste sig at stamme fra et marxistisk-leninistisk landbrugskollektiv, og den videre efterforskning viste, at en af beboerne var kendt i PET for sin deltagelse i en faglig blokade, en anden var kontaktperson for Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed, og en sovjetisk ambassademedarbejder havde tidligere udvist interesse for nogle ”kooperative gårde” i Jylland.⁸³⁵ Hvad alle disse formodninger betød – om det i det hele taget havde været det pågældende kollektiv, som russeren havde henvist til, og om beboerne i bekræftende fald var sovjetiske agenter – stod hen i det uvisse, og der var da heller ingen klare tegn på nogen forbindelser mellem marxist-leninisterne og LR-80-landmændene.

831 Ibid.: ”Orientering ved ’LR-80’-bevægelsens planer i forbindelse med kommende tvangsauktioner over landbrugsejendomme”, 14. juli 1981.

832 Ibid.: ”Orientering vedrørende ’LR-80-landmandsgruppen’ i forbindelse med oplysninger om evt. planlagte sabotageaktioner”, 27. juli 1981.

833 Ibid.: ”Orientering om sabotageaktioner mod mælketransporter i Jylland m.fl. trusselhandlinger mod mejeri i forbindelse med aktion leveringsstop af varer fra danske landbrug”, 30. april 1981; ”Vedr. chikane af Mejeriselskabet Danmark natten til 28.04.81 og natten til 29.04.81”, 25. maj 1981. PET, administrativ sag: ”Årsberetning for regionsafdeling II for tiden 1. januar 1981 til 31. december 1981 vedrørende de i regionsafdelingen behandlede sagsområder”, 1. februar 1982.

834 PET, emnesag: ”Vedr.: ’LR 80’ og afløseren for denne bevægelse ’Frie landøkonomiske Forening’”, 11. februar 1983.

835 PET, emnesag: ”Vedr.: Oplysninger om, at LR-80 muligt får støtte fra en Marxistisk Leninistisk gruppe”, 28. juli 1981; ”Vedr.: Oplysninger om, at LR-80 muligvis får støtte fra en Marxistisk Leninistisk gruppe”, 6. aug. 1981.

I 1982 blev PET opmærksom på en ny bevægelse, Landbofronten, der i en række læserbreve kritiserede LR-80 for aldrig at have opnået nogen resultater, og som opfordrede landmændene til at organisere sig imod (ifølge regionsafdeling II's redegørelse) ”storbønderne og udbytterne, [og] bryde kapitalens renteslaver ...”.⁸³⁶ PET identificerede hurtigt to af Landbofrontens forgrundsfigurer (om den ene af dem bemærkede Region I, at han havde opholdt sig på Store Restrup Højskole, som jo var ”venstresnoet” – så han har givetvis fået en ’god opdragelse’ i alt indenfor urotaktik.⁸³⁷). Landbofronten havde imidlertid kun få medlemmer og synes ikke at have vundet nogen opbakning blandt landbefolkningen.

Gennembruddet: Havnearbejderstrejken og nye retningslinjer 1983

Den 6. december 1982 blev havnen i Århus ramt af en arbejdsnedlæggelse, der snart bredte sig til landets øvrige havne og udviklede sig til at blive en af de mest bitre og voldsomme arbejdskonflikter i nyere tid.⁸³⁸ Anledningen var, at den nytiltrådte Schlüter-regering havde strammet reglerne for udbetaling af dagpenge til løstansatte, hvilket ramte en stor del af havnearbejderne hårdt. De aktionerende, der flere steder fik støtte fra sympatiserende grupper, iværksatte blokader af havnene, der blev brudt af store politistyrker, hvilket i flere tilfælde førte til voldsomme sammenstød. I Hirtshals blev en strejkevagt dræbt, da han blev kørt ned af en lastvogn, og i Åbenrå tørnede politistyrker med hunde og knipler sammen med demonstranter bevæbnet med partisansøm, saltsyre og køller. Da 500 havnearbejdere og sympatisører den 16. januar 1983 forsøgte at etablere en blokade af grænseovergangen ved Padborg i et forsøg på at stoppe transporten fra tyske havne, ryddede politiet med magt området. I løbet af januar 1983 blev konflikten optrappet, og der forekom utallige sabotageaktioner i forsøget på at opretholde blokaderne: Trosser til skibe blev skåret over, lastbiler fik hjulene skåret op, chauffører og vognmænd blev udsat for trusler, i Hobro blev der affyret et haglggevær og i Åbenrå og Esbjerg forøvet brandattentater.⁸³⁹

836 PET, administrativ sag: ”Årsberetning for regionsafdeling II for tiden 1. januar 1982 til 31. december 1982 vedrørende de i regionen behandlede sagsområder”, 14. februar 1983.

837 PET, emnesag: ”Vedr.: Landbofronten”, 11. juni 1982.

838 Den følgende beskrivelse af konflikten bygger på: Klaus Erik Hamann Hansen, ”Konflikten på de danske havne 1982-83”, *Arbejderhistorie*, nr. 3, 2000, s. 57-74; *Kriminalisering af faglige aktioner*, s. 23-25; *Sociale uroligheder. Politi og politik*, s. 56-58.

839 Disse tildragelser fremgår af telexer fra Rigspolitichefens Afdeling A, Udrykningstjenesten, og

Havnearbejderkonflikten i 1982-83 udviklede sig til en af de voldsomste arbejdskonflikter under den kolde krig med fysiske blokader, politiindsats, hærværk og sabotageaktioner. I Frihavnen i København kom det til sammenstød mellem aktionerende havnearbejdere og politiet (Arbejdermuseet og ABA).

PET's arkiv viser, at myndighederne i slutningen af januar og begyndelsen af februar modtog oplysninger, der tydede på, at konflikten var på vej til at udarte til egentlige terrorhandlinger: Det forlød således, at aktivister planlagde at skyde fire havnearbejdere ved det næste sammenstød i Åbenrå, således at politiet ville få skylden,⁸⁴⁰ og en skibsmægler anmeldte, at han havde fundet en pakke med sprængstof på kajen i Assens.⁸⁴¹ Selvom det er uklart, om disse hændelser var

PET's region II og III fra perioden 30. december 1982 til 1. marts 1983 i: PET, emnesag, bilag 35: Telex.

840 PET, emnesag: "Notits vedr. havnearbejderkonflikten", 21. januar 1983 og fortsat 23. januar 1983. Sagen blev efterforsket, men det lykkedes tilsyneladende ikke at fastslå, om der var tale om et rygte, eller om det var en plantet oplysning, der skulle få politiet til at møde talstærkt op.

841 Ibid.: "Telex, ang.: bombetrussel mod fyns andels foderstoffer i Assens og fundet af sprængstof på assens havn", 3. februar 1983. Flere forhold omkring hændelsen (skibsmæglerens optræden ved fundet samt det faktum, at han havde været kompagnichef i hjemmeværnet, havde haft adgang til

planlagte, eller om de var provokationer, bidrog de mange aktioner til at undergrave støtten til konflikten, og et forsøg på at iværksætte en generalstrejke den 28. januar blev en eklatant fiasko. Da det samtidig lykkedes for politiet at bryde blokaderne, og de fastansatte havnearbejdere nægtede at gå med i strejken, brød strejken snart sammen, og havnearbejderne genoptog arbejdet den 17. februar uden at have fået opfyldt deres krav om dispensation fra dagpengereglerne.

PET's indsats under konflikten blev direkte påvirket af regeringens godkendelse af de nye retningslinjer for tjenestens efterforskning på det politiske område. Ved konflikten start herskede der øjensynligt stadig en vis usikkerhed om PET's rolle; f.eks. rapporterede regionsafdelingen i Århus senere, at afdelingens indhentning af oplysninger havde været sparsom på grund af "usikre retningslinjer."⁸⁴² PET's rolle i forbindelse med faglige konflikter blev præciseret, da regeringens sikkerhedsudvalg på et møde midt under havnearbejderkonflikten den 7. februar 1983 godkendte de nye retningslinjer. I det sidste afsnit hed det specielt med henblik på arbejdsmarkedet:

"Det er ikke PET's normale opgave at beskæftige sig med forholdene på arbejdsmarkedet eller i og omkring dets organisationer.

Det må imidlertid erkendes, at ekstremistiske kræfter – eventuelt understøttet af fremmede efterretningstjenester – søger at skabe og udnytte faglige stridigheder i samfundsomvæltende og uroskabende øjemed. F.eks. kan nævnes maoist- og trotskistiske grupper, som målbevidst arbejder på at nedbryde det fagretlige system i dette øjemed.

Det vil være tilladt – eventuelt ved brug af et kontaktnet – at klarlægge sådanne foreteelser."⁸⁴³

Afsnittet indeholder dels argumentationen for PET's overvågningen af faglige aktiviteter og dels en beskrivelse af, hvilke metoder tjenesten måtte anvende. For det første gentog retningslinjerne den argumentation, som skiftende justitsministre og PET's ledelse havde fremført i forbindelse med de faglige konflikter i 1970'erne: PET var ikke interesseret i faglige organisationer og konflikter *i sig selv*, men man måtte holde øje med yderligtgående gruppers forsøg på at skabe

sprængstoffer og var medlem af det højreorienterede Selskabet til Værn for Dansk Folkestyre) gav anledning til at sætte spørgsmålstegn ved skibsmæglerens historie. Assens politi synes også at have haft sin tvivl og betegnede episoden som "sensationspræget". Ibid.: "Mødereferat af møde i Horsens politikreds 8. februar 1983".

842 PET, administrativ sag: "Årsberetning for regionsafdeling II for tiden 1. januar til 31. december 1983 vedrørende de i regionen behandlede sagsområder", 13. marts 1984.

843 PET, emnesag: "Retningslinjer vedr. efterforskning på det politiske område", 7. februar 1983.

uro og underminere det fagretlige system.⁸⁴⁴ Det nye var, at disse grupper nu blev sat i forbindelse med fremmede efterretningstjenester. Som tidligere beskrevet havde PET siden slutningen af 1960'erne konstateret, at en række fagforeningsfolk havde kontakter med østdiplomater, hvoraf en del var efterretningsfolk. Det var dog ikke dokumenteret, at danske maoister eller trotskister, sådan som det antydes i teksten, havde forbindelser til udenlandske tjenester, eller at disse tjenester aktivt forsøgte at skabe uro på arbejdsmarkedet. Derimod kunne der være god grund til at holde øje med kommunistiske fagforeningsfolk, der havde østkontakter. For det andet bemyndigede retningslinjerne PET til at anvende kontaktnet til at overvåge arbejdsmarkedet. Heri lå en begrænsning af PET's metoder, for retningslinjerne definerede kontaktnet som "(f)orskellig fra penetrering", idet den foregik som "en orientering gennem personer, som normalt har føling med organisationens især ydre cirkler ..."⁸⁴⁵ Penetrering, derimod, blev defineret som enten "indplantning", dvs. infiltration, eller "hvervning" af en person, der befandt sig "normalt på en ret høj eller central post" i organisationen.⁸⁴⁶ Dette betød, at retningslinjerne kun tillod PET at indhente oplysninger fra personer i yderkanten af de faglige organisationer, mens det ikke var tilladt at sende penetranter ind i fagforeningerne eller hverve faglige ledere eller andre centralt placerede personer. Det fremgår dog ikke, hvor skillelinjen mellem fagforeningsfolk, der befandt sig på en ledende post eller i ydrecirklerne, gik. Ifølge referatet fra mødet i sikkerhedsudvalget enedes deltagerne om, at teksten skulle forstås på den måde, at PET kunne have "kontakter med personer fra arbejdsmarkedets organisationer."⁸⁴⁷ Afsnittets betydning lå imidlertid i, at PET nu for første gang efter regeringserklæringen i 1968 fik regeringens udtrykkelige tilladelse til at overvåge yderligtgående gruppers aktiviteter på arbejdsmarkedet. Dermed havde tjenesten fået den politiske opbakning fra højeste sted, som medarbejderne havde efterspurgt i 1970'erne.

Ledelsen i PET lagde stor vægt på de nye beføjelser. Det fremgår af, at det få dage senere blev besluttet, at politimester Ole Stig Andersen på det kommende årskursus i april 1983 skulle give en orientering om "PET's indsats og mulighe-

844 F.eks. har Per Larsen, der var kriminalinspektør i PET fra 1983 til 1992, forklaret, at fagbevægelsen lå helt uden for PET's område, "med mindre forgreninger heraf lavede noget, som det påhvilede PET at undersøge." RB: Per Larsen, 18. september 2002.

845 PET, emnesag: "Retningslinjer vedr. efterforskning på det politiske område", 7. februar 1983.

846 Ibid.

847 RSU: Referat af møde i regeringens sikkerhedsudvalg mandag den 7. februar 1983.

der i arbejdsretlige konflikter.”⁸⁴⁸ Ifølge en medarbejder skulle oplægget omfatte ”indhentnings- og registreringsprincipperne i forbindelse med vort arbejde inden for arbejdsmarkedets organisationer”, og han forventede, at der ville komme så mange spørgsmål fra regionerne, at man måtte sætte to-tre timer af til formålet.⁸⁴⁹ Det vides ikke, hvordan politimesteren udlagde de nye retningslinjer, eller hvilke instrukser han gav, idet hans orientering foregik uden for referat,⁸⁵⁰ hvilket måske antyder, at det stadig blev anset for et følsomt emne.

De nye retningslinjer havde en umiddelbar effekt på PET’s indsats under havnearbejderkonflikten. Den 8. februar, altså den følgende dag, mødtes repræsentanter for Rigspolitechefens Rejseafdeling, politikredsene i Horsens, Esbjerg, Åbenrå og Assens, PET’s regionsafdelinger i Århus, Haderslev og Odense samt de tekniske afdelinger i Odense og Kolding til en drøftelse af behovet for en koordinering af efterforskningen af de påsatte brande og andre kriminelle handlinger, der var foregået under havnearbejderkonflikten. Der var på mødet enighed om, at begivenhederne nok var en udløber af konflikten, og at de muligvis blev styret af en ledelse i Århus (hvor de strejkendes landskoordinationsudvalg fandtes), men at der ikke var noget aktuelt behov for, at Rejseafdelingen overtog efterforskningen. PET’s repræsentanter bidrog med en vurdering af mulig politisk styring af konflikten, og de anmodede om at modtage oplysninger om personer og køretøjer, der var blevet observeret, således at tjenesten kunne fastslå, hvilken personkreds der stod bag. Lederen af Region III, der inden mødet havde haft en samtale med politimesteren, gjorde ifølge sin efterfølgende indberetning til Centralafdelingen deltagerne opmærksom på, ”at pet i højere grad end tidligere vil/må engagere sig i uroligheder af omhandlede karakter ... ”⁸⁵¹

PET havde altså til opgave at forsøge at identificere de mulige bagmænd bag urolighederne i forbindelse med konflikten,⁸⁵² og det undersøgte kildemateriale

848 PET, administrativ sag: ”Referat af planlægningsmøde for årskurset 1983”, 16. februar 1983.

849 Ibid.: ”Vedr.: Planlægning af årskurset 1983”.

850 Ibid.: ”Referat af PET’s årskursus afholdt på Arreshøj, 3200 Helsingø, i dagene 25.-27. april 1983”.

851 PET, emnesag: ”Telex til centralafdelingen fra rg 3”, 9. februar 1983. Se også ibid.: ”Referat af møde afholdt i Horsens politikreds i anledning af brande og havneuroligheder i politikredsene Horsens, Esbjerg, Åbenrå og Assens. Mødet afholdt tirsdag den 8. februar 1983 kl. 1430 - 1700”, 8. februar 1983. Den 14. februar anmodede kriminalpolitiet om Rejseafdelingens assistance i forbindelse med efterforskningen af den påsatte brand i KFK og fængslingen af en havnearbejder. Ibid.

852 En medarbejder i PET har bekræftet, ”at PET’s interesse var at finde ud af, hvem der stod bag, og om der var nogle, der var i gang med at udnytte en sådan strejke eller demonstration til andre formål.” RB: 29. januar 2003.

tyder på, at PET's involvering var en direkte konsekvens af godkendelsen af de nye retningslinjer dagen før. Det er også sandsynligt, at Justitsministeriet blev orienteret og godkendte PET's indsats. Daværende politimester, Ole Stig Andersen, har oplyst, at det ville have været oplagt, om han havde orienteret departementschef Niels Madsen om konflikten, men han erindrer ikke, om han faktisk gjorde det.⁸⁵³ At sagen blev drøftet i ministeriet underbygges imidlertid af, at daværende justitsminister Erik Ninn-Hansen har bekræftet, at PET undersøgte havnearbejderkonflikten, og at tjenesten interesserede sig for de involverede grupper. Begrundelsen var, at der var tale om en ulovlig konflikt, dvs. lovgivningen, politivedtægten eller lignende blev overtrådt.⁸⁵⁴ Efter konflikten afslutning omtalte politimesteren i Regeringens Sikkerhedsudvalg indhentningen af oplysninger under havnearbejderkonflikten, hvilket han på lige fod med overvågningen af BZ-bevægelsen betegnede som "en ubehagelig opgave", men som var nødvendig for at undgå, at de lokale politikredse foretog efterretningsmæssig aktivitet. Sikkerhedsudvalget tog politimesterens synspunkter til efterretning,⁸⁵⁵ hvilket kan tolkes på den måde, at udvalgets medlemmer var orienteret om PET's indsats under konflikten og godkendte den.

Det var således PET's opgave under havnearbejderkonflikten at forsøge at fastslå, hvilke kredse der eventuelt styrede konflikten. En væsentlig del af tjenestens indsats bestod derfor i at modtage og bearbejde oplysninger fra de involverede politiinstanser. F.eks. modtog PET daglige situationsrapporter fra Rigspolitechefens Afdeling A, Udrykningsstyrken, som blev suppleret med indberetninger fra regionerne om ekstreme forhold i forbindelse med strejken.⁸⁵⁶ Regionsafdelingerne i Århus, Haderslev og Odense benyttede sig også af et antal meddelere. De er i materialet både benævnt "kilde" og "kontakt", og eftersom de ikke er påført kodenavne, er det ikke muligt at fastslå, hvor mange der var tale om, og om de var placeret centralt eller i yderkredsen af de faglige organisationer.⁸⁵⁷ Muligvis skelnede regionspersonalet heller ikke skarpt mellem de to begreber, men der synes alt i alt kun at have været tale om nogle få meddelere, fortrinsvis i Region III (Haderslev). Centralafdelingen modtog desuden oplys-

853 Retsbogen: Ole Stig Andersen, 10. juni 2003.

854 RB: Erik Ninn-Hansen, 6. december 2000.

855 RSU: Referat af møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg, fredag den 8. april 1983.

856 PET, emnesag: Bilag 35, Telex.

857 Ibid.: "Vedr.: Havnearbejderkonflikten i reg. III", 9. februar 1983; "Vedr.: Fælles Kurs Klubbens og BUPLs støtte til havnearbejdernes konflikt", 1. marts 1983; "Vedr.: havnearbejderkonflikten", telex, 1. marts 1983.

ninger fra en enkelt kilde, der rapporterede om SAP's rolle i konflikten.⁸⁵⁸ I et enkelt tilfælde bistod observationsafdelingen Københavns politi med at holde havnearbejdernes kantine i Frihavnen, som blev brugt som samlingssted for blokadevagter, under overvågning.⁸⁵⁹

De aktionerende havnearbejdere hævdede efterfølgende, at de var blevet aflyttet af politiet, og at det var lykkedes at afsløre aflytningen ved at udsende falske blokadevarsler over telefonen. For eksempel skal fire aktivister have ringet til hinanden og talt om en kommende aktion ved grænsen. Efterfølgende mødte politiet talstærkt frem, selvom ikke en eneste havnearbejder dukkede op.⁸⁶⁰ Der er imidlertid intet i PET's materiale, der tyder på, at tjenesten foretog telefonaflytninger under konflikten. Det er også usikkert, i hvilket omfang Rejseholdet eller politikredsene foretog aflytninger, og det er ikke muligt på grundlag af PET's arkiv at af- eller bekræfte historien om den falske blokademelding. Der er imidlertid en anden mulig forklaring på, hvorfor politiet dukkede op, når der ikke foregik nogen aktioner. Den 21. januar, fem dage efter det voldsomme sammenstød i Padborg, rapporterede Region III om, at der verserede rygter om, at der ville komme busser med sympatisører fra København til Jylland, og at man forventede uroligheder i Padborg. Den følgende dag meddelte Region I om lignende rygter, der ville vide, at 40 busser med havnearbejdere fra hele landet ville køre til grænsen for at lave blokade. Deltagerne skulle efter sigende medbringe slagvåben. Samme dag oplyste Region II og III samstemmende, at aktivister fra Århus havde planer om at skyde fire havnearbejdere i Åbenrå, således at politiet fik skylden. Region III's oplysninger stammede angiveligt fra en kilde, mens

858 Ibid.: "Vedr.: SAP – Socialistisk Arbejder Parti", 21. januar 1983; "Vedr.: Havnearbejderstrejken mm.", 3. februar 1983. PET, kildesag: Oplysninger dateret 20. og 27. januar, 2. og 4. februar 1983. PET, emnesag: "Vedr.: Havnearbejderkonflikten", 4. februar 1983.

859 PET, emnesag: "Vedr.: Bistand til Københavns politi i forbindelse med havnearbejderkonflikten", 11. februar, fortsat 14.-16. februar 1982, Afdeling E. Ifølge en notits kom PET på et tidspunkt i besiddelse af en adresseliste over kontakter for de aktionerende havnearbejdere. Det hedder noget kryptisk i notitsen, at denne liste "... er blevet fundet ..." Ibid.: "Vedr.: Havnearbejderstrejken", 24. marts 1983. Det fremgår ikke, om listen er blevet fundet tilfældigt på et offentligt sted, om den er blevet udleveret af en kilde, eller om formuleringen dækker over, at den blev fundet i forbindelse med en gerningsstedsundersøgelse eller en ransagning.

860 *Kriminalisering af faglige aktioner*, s. 24. Det var muligvis denne operation, som en af strejkelederne omtalte på et offentligt debatmøde om bl.a. PET i 1989. PET, emnesag: "Vedr.: Offentlig debataften i Arbejdsløshedshuset, Istedgade 114 den 10. maj 1989 kl. 1800 omhandlende PET – Palæstina – Sydafrika – Græsrodder m.m.", 12. maj 1989.

Region II henviste til et telefonopkald til SiD-formanden i Åbenrå.⁸⁶¹ Oplysningerne kunne stamme fra personer, der havde kendskab til rygterne og telefonopkaldet. Der er ikke fundet spor af en telefonaflytning af den lokale SiD-formand i det bevarede materiale i PET's arkiv.⁸⁶² Politiet havde mistanke om, at rygterne om planlagte uroligheder var sat i omløb for at trække politistyrker væk fra de store byer.⁸⁶³

Der er kun fundet ét sikkert eksempel på, at PET foretog telefonaflytning under havnearbejderkonflikten. Det drejede sig om en person fra Århus, der var talsmand for en støttegruppe og tilfældigt blev iagttaget af en PET-medarbejder, da han gik ind i Sømændenes Forbunds kontorer i Århus, og som blev anholdt under en blokadeaktion. Når PET var så interesseret i den pågældende, skyldtes det, at han var en meget aktiv anarkist. Han havde været sat i forbindelse med ildspåsættelser og et planlagt sprængstoffattentat i Århus i 1980-81.⁸⁶⁴ PET mistænkte derfor aktivisten for at være i stand til at styre voldshandlingerne, der var foregået under konflikten.⁸⁶⁵ PET fik rettens tilladelse til at foretage telefonaflytning, men den gav ingen resultater. Ifølge regionsafdelingen i Århus skyldtes det, at Jydsk Telefon ved en fejltagelse havde lukket for hans telefon i en uge, da aflytningen blev etableret, hvilket tilsyneladende havde vakt aktivistens mistanke, og han havde efterfølgende været meget forsigtig med, hvad han sagde over telefonen.⁸⁶⁶

Der findes imidlertid også oplysninger i PET's arkiv, der ud fra indholdet at dømme stammer fra en telefonaflytning af talsmanden for havnearbejderne i Esbjerg, Karl Jørgensen.⁸⁶⁷ Det fremgår ikke klart, hvem der udførte aflytningen, men efter alt at dømme var det kriminalpolitiet. I begyndelsen af marts indberettede Region III, at man ikke "herfra" ville tage initiativ til en forlængelse

861 PET, emnesag: "Notits vedr. havnearbejderkonflikten", 21. jan. 1983, fortsat 22. januar 1983.

862 En PET-medarbejder, der var involveret i efterforskningen af havnearbejderkonflikten, har oplyst, at han ikke véd, om SiD-formanden i Åbenrå blev aflyttet. RB: 29. januar 2003.

863 PET, emnesag: "Notits vedr. havnearbejderkonflikten", fortsat den 23. januar 1983.

864 Vedrørende ildspåsættelserne i Århus i begyndelsen af 1980'erne, se Kommissionens beretning om Anders Nørgaard-sagen i bind 12.

865 PET, emnesag: "Telex, vedr.: ekstreme forhold i forbindelse med havnearbejderkonflikten", 9. februar 1983; "Vedr.: Observation i relation til havnekonflikten", 9. februar 1983; "Rapport", 9. februar 1983.

866 Ibid.: Telex, "vedr.: afslutning af telefonaflytning", 25. maj 1983; Rapport, 24. maj 1983; Udskrift af retsbogen for straffesager for retten i Århus, 7. afdeling, 10. februar og 24. maj 1983.

867 Ibid.: "Vedr.: Havnearbejderkonflikten", 24. februar 1983.

af aflytningen, når kendelsen udløb,⁸⁶⁸ men det behøver blot at betyde, at PET blev spurgt til råds om aflytningen. Aflytningen blev etableret den 11. februar, og på det tidspunkt var det Esbjerg politi, der stod for efterforskningen.⁸⁶⁹ Den 14. januar blev Rejseholdet involveret.⁸⁷⁰ Forklaringen er sandsynligvis, at det var Esbjerg politi/Rejseholdet, der foretog aflytningen, og at PET modtog relevante oplysninger, der kunne kaste lys over, hvem der stod bag ildspåsættelserne. Det fremgår da også, at Region III og Rejseholdet mødtes den 16. februar ”med henblik på udveksling af oplysninger, herunder specielt for vores vedkommende efterforskning i ’en evt. overordnet styring’ af de påsatte brande m.v. ...”⁸⁷¹

Som et led i forsøget på at fastslå om urolighederne var centralt styret, indsamlede PET et stort antal personoplysninger. For eksempel indsendte regionsafdelingerne lister over anholdte aktivister.⁸⁷² Region III noterede registreringsnumrene på biler, der blev set ved de konfliktramte havne, og identificerede ejerne, som i flere tilfælde viste sig at være DKP’ere.⁸⁷³ Centralafdelingen modtog også en liste over de ”mest rabiante løsarbejdere” ved Københavns havn fra en lokal arbejdsgiver. En af de nævnte var kendt i afdelingen som en faglig aktiv kommunist.⁸⁷⁴ Der er intet, der tyder på, at personer, der deltog aktivt i konflikten, blev registreret i PET. Til gengæld blev oplysningerne fra de indsendte lister og notitser samlet i Centralafdelingen i en særlig mappe på 27 sider med navnene på 164 personer, der havde deltaget i strejken. Personoplysningerne var indført i et skema, der angav navn, bopæl, cpr-nummer, biltype og nummer, dato for observationen, stedet og øvrige bemærkninger (f.eks. ”Var kravlet op på en kran” eller ”Stor walkie-talkie i bilen”).⁸⁷⁵

Det var som nævnt PET’s hovedopgave at indsamle oplysninger, der kunne bidrage til at fastslå, hvilke personkredse der stod bag de mange episoder med

868 Ibid.: Telex, ”emne. Havnearbejderkonflikten”, 1. marts 1983.

869 Ibid.: ”Referat af møde afholdt i Horsens politikreds i anledning af brande og havneuroligheder i politikredsene Horsens, Esbjerg, Åbenrå og Assens”, 8. februar 1983.

870 Ibid.: Telex, ”vedr.: efterforskning i påsat brand i Esbjerg i uge 5”, 15. februar 1983.

871 Ibid.: Telex, ”emne: efterforskning i påsat brand i esbjerg i uge 5”, 15. februar 1983.

872 PET, emnesag: ”Vedr.: Havnearbejderkonflikten i reg. III”, 9. februar 1983; ”Vedr.: De i Reg. IV anholdte og sigtede personer i forbindelse med havnearbejderkonflikten i perioden fra den 10. januar 1983 til d.d.”, 15. februar 1983; ”Følgende personer blev den 7. februar 1983 anholdt ved oliemøllens hovedport, Slipvej, 8000 Århus, hvor de blokerede indkørslen til oliemøllen”, 9. februar 1983.

873 Ibid.: ”Vedr.: Havnearbejderkonflikten i reg. III”, 9. februar 1983.

874 Ibid.: ”Vedr.: Havnearbejderstrejken”, 3. februar 1983.

875 Ibid.: ”Personer der har deltaget i havnearbejderkonflikten” – 1983.

trusler, hærværk og ildspåsættelse. Det grundlæggende spørgsmål var, om det var yderligtgående grupper, der styrede urolighederne, og om der lå politiske motiver bag. To år efter konflikten afslutning udarbejdede en medarbejder i Centralafdelingen en afsluttende analyse, hvor han fremlagde PET's hovedkonklusioner. Rapportens forfatter slog indledningsvis fast, at det havde forlydt, at strejken ikke havde været spontan, og han pegede på tre grupperinger, der i forskellig grad havde haft indflydelse på konflikten.

For det første identificeredes DKP og Sømændenes Forbund som initiativtagerne til konflikten. DKP's motiv skulle være, at partiet havde brug for at profilere sig i forhold til den øvrige venstrefløj, mens Preben Møller Hansen stræbte efter at skabe ét fælles transportarbejderforbund. Analysen henviste til DKP's opfordringer til medlemmerne om at forstærke det faglige arbejde og til en række eksempler på, at sømændene havde støttet de aktionerende havnearbejdere. Ifølge PET-medarbejderen var der således ”ingen tvivl om, at konflikten var styret hårdt af andre end SiD og havnearbejderne selv”, selvom det lidt mere usikkert lød i konklusionen, at ”Hvad enten det var Preben Møller Hansen og Sømændenes Forbund eller DKP, der var konflikten's egentlige bagmænd ...”⁸⁷⁶ For det andet konstaterede PET-medarbejderen, at ”Århus var hovedsæde for konflikten's styring”, og han pegede på landskoordinationsudvalget, der bestod af tre strejkeledere, og maoister (KFML) fra Aarhus Universitet. Ifølge PET's oplysninger kørte en gruppe havnearbejdere fra Esbjerg to gange om ugen til Århus Universitet ”angiveligt for at få instruktioner”, ligesom der havde været mistanke om, at havnearbejderne havde aflyttet direktøren for stevedore-firmaet i Århus, da de strejkende var meget velorienteret om ledelsens planer. For det tredje havde andre venstrefløjsgupper som VS, KAP og SAP deltaget i konflikten i København, og SAP havde sammen med Socialistisk Forum planlagt aktioner, der havde til formål at fremprovokere konfrontationer med politiet. Endelig påviste analysen, at havnearbejderne finansierede strejken ved at benytte bistandsloven og ved støtteindsamlinger, mens der ikke var fundet beviser på udenlandsk økonomisk støtte. Det var forfatterens konklusion, at konflikten skulle ses i sammenhæng med de seneste års uro inden for transportsektoren, der havde til formål at skabe et transportarbejderforbund under Preben Møller Hansens ledelse, hvilket ifølge PET blev støttet af bl.a. SF.⁸⁷⁷

876 Ibid.: ”Vedr.: Havnearbejderkonflikten i slutningen af 1982 og begyndelsen af 1983”, 1. august 1985.

Analysen blev sandsynligvis udarbejdet på grund af overenskomstkonflikten i 1985.

877 Ibid.

Spørgsmålet er imidlertid, om disse konklusioner bekræftes af de oplysninger, som PET indsamlede under konflikten. Der er ikke nogen tvivl om, at en række DKP'ere var aktive under strejken i bl.a. Aalborg, Esbjerg og Horsens.⁸⁷⁸ Men der var grænser for deres muligheder for at styre konflikten: Det fremgik således af en oversigt over DKP's rolle, at strejken i Esbjerg og København "øjensynlig" blev styret af DKP'ere, og at repræsentanter for partiet rejste rundt og forsøgte at påvirke udviklingen i andre havne, men, blev det tilføjet, "Det ser dog ikke ud til, at det er lykkedes dem i alt for overvældende grad."⁸⁷⁹ Det er også veldokumenteret, at Sømændenes Forbund og Preben Møller Hansens nyoprettede Fælles Kurs Klub (FKK) støttede strejken økonomisk. F.eks. betalte FKK for transporten af havnearbejdere til Padborg, og FKK gav 40.000 kr. til havnearbejdernes sangkor i Esbjerg.⁸⁸⁰ Talsmanden for havnearbejderne i Esbjerg, Karl Jørgensen, nævnte på et tidspunkt, at han egentlig var modstander af FKK's indblanding, men var villig til at se igennem fingre med den, "når de støtter økonomisk."⁸⁸¹ PET's egne oplysninger bekræfter således, at DKP'ere spillede en ledende rolle i nogle havne, og at sømændene støttede strejken økonomisk, men de godtgør ikke entydigt, at de to grupper planlagde eller styrede den landsomfattende konflikt. Faktisk synes kommunisterne at have haft svært ved at påvirke strejkens forløb uden for Esbjerg og København. Således blev den havnearbejder, der var den drivende kraft i Aalborg-området, og som var med til at styre strejken på landsplan, betegnet som tilhørende Socialdemokratiets venstrefløj og afgjort ikke kommunist.⁸⁸²

Det var heller ikke nogen hemmelighed, at strejkens ledelse – landskoordinationsudvalget – fandtes i Århus.⁸⁸³ Derimod var det mere usikkert, i hvilket omfang maoister fra Aarhus Universitet deltog i styringen. En tidlig indberetning fra Region II nævnte forlydenderne om, at havnearbejderne hentede deres instrukser på universitetet, men regionsafdelingen satte selv spørgsmålstegn ved oplysningernes troværdighed: "Det har ikke været muligt at vurdere disse

878 PET, emnesag: "Vedr.: Havnearbejderkonflikten i reg. III", 9. februar 1983. PET, administrativ sag: "Årsberetning for regionsafdeling I for tiden 1. januar 1983 til 31. december 1983 vedrørende administrative spørgsmål", 15. marts 1984.

879 Ibid.

880 PET, emnesag: "Vedr.: Havnearbejderkonflikten i reg. III", 9. februar 1983. For andre eksempler på støtte: "Vedr.: Fælles Kurs Klubbens og BUPLs støtte til havnearbejdernes konflikt", 1. marts 1983; "Vedr.: Havnearbejderstrejken", 24. marts 1983.

881 PET, emnesag: "Vedr.: Havnearbejderkonflikten", 24. februar 1983.

882 Ibid.: "Vedr.: Havnearbejder-konflikten i Region I", 30. marts 1983.

883 Klaus Erik Hamann Hansen, "Konflikten på de danske havne 1982-83", s. 64, 65, 68-69.

påstande. Er det et rygte, der blot går i ring? – Er der blandt havnearbejdere i strejkekomiteen nogle, der samtidig studerer på universitetet. Dette er meget tænkeligt?”⁸⁸⁴ Region III nævnte også flere gange oplysninger om, at de mest rabiante i koordinationsudvalget blev betegnet som ”kinesere”, og at de skulle være inspireret af personer fra Aarhus Universitet. Disse oplysninger stammede delvist fra uidentificerede ”kontakter”,⁸⁸⁵ men også fra aflytningen af Karl Jørgensen. Denne havde under en samtale betegnet ”kineserne” i Århus, der vistnok havde en vis tilknytning til universitetet, som de mest yderligtgående.⁸⁸⁶ Det lykkedes således ikke for PET at finde sikre beviser på maoisternes involvering. I sin årsberetning hævdede regionsafdelingen i Århus, at oplysningerne var blevet bekræftet af to artikler i begyndelsen af februar i Børsen og Berlingske Tidende.⁸⁸⁷ Efterhånden som strejken skred frem, foregik der tilyneladende en radikalisering, idet socialdemokraterne og DKP trak sig noget tilbage, og venstreradikale havnetillidsfolk i Århus og København i stigende grad dominerede udviklingen.⁸⁸⁸ Noget mere tvivlsom var oplysningen om, at havnearbejderne skulle have aflyttet stavedirektøren i Århus.⁸⁸⁹

Sammenligningen af PET’s afsluttende rapport om havnearbejderkonflikten med tjenestens egne oplysninger viser således, at billedet var noget mere usikkert, end PET’s konklusioner lader ane. PET synes at have overdrevet DKP og Sømændenes rolle, og det blev ikke dokumenteret, at strejken blev iværksat for at profilere kommunisterne eller gavne Preben Møller Hansens planer om et transportarbejderforbund, selvom begge parter aktivt støttede strejken. Det er ikke utænkeligt, at radikale kræfter i Århus påvirkede landskoordinationsudvalget, men om det drejede sig om ”kinesere” på universitetet synes mere usikkert. Påstanden om, at aktivisterne skulle have aflyttet en arbejdsgiver, synes i hvert fald grundløs. Endelig synes PET at have overset tegnene på, at DKP/ML deltog

884 PET, emnesag: ”Vedr.: Ekstreme forhold i forbindelse med havnearbejderkonflikten”, 20. januar 1983.

885 Ibid.: ”Vedr.: Havnearbejderkonflikten i reg. III”, 9. februar 1983. Endvidere: Telex, ”emne-havnearbejderkonflikten”, 1. marts 1983.

886 Ibid.: ”Vedr.: Havnearbejderkonflikten”, 24. februar 1983.

887 PET, administrativ sag: ”Årsberetning for regionsafdeling II for tiden 1. januar til 31. december 1983 vedrørende de i regionen behandlede sagsområder”, 13. marts 1984.

888 ”Havnstrejken i 1982/83”, *Leksikon for det 21. århundrede*, www.leksikon.org, set 8. november 2007.

889 Den oprindelige påstand findes i PET, emnesag: ”Vedr.: Havnearbejderstrejken”, 3. februar 1983. Afkræftelsen af formodningen findes i ibid.: ”Vedr.: Havnearbejderkonflikten”, 9. marts 1983.

i flere aktioner. Det billede, der tegner sig, er i stedet, at havnearbejderkonflikten blev udløst af den udbredte utilfredshed med regeringens nedskæringer i dagpengene blandt de løstansatte arbejdere, og selvom DKP, Sømændenes Forbund og forskellige militante grupper tog del i strejken, lykkedes det ikke for PET at bevise en forbindelse til brandattentaterne og andre alvorlige sabotagehandlinger.⁸⁹⁰

PET som varslingstjeneste: La Cabana-konflikten 1983-1984

Efter vedtagelsen af de nye retningslinjer i februar 1983 blev PET's rolle i forbindelse med faglige konflikter institutionaliseret. Tjenesten havde nu den nødvendige politiske opbakning til indsatsen, og det var PET's opgave at overvåge konflikterne i de tilfælde, hvor tjenesten blev anmodet af den lokale politikreds om at give assistance. Desuden var det PET's opgave at varsle om eventuelle planlagte uroligheder. Tjenesten havde endvidere rygdækning til at anvende egentlige efterretningsmæssige metoder (kontaktnet, dvs. kilder i organisationernes yderkredse, aflytning og observation) og at kortlægge militante gruppers aktiviteter. Det kom til at gælde for PET's indsats under den langvarige konflikt ved restaurant La Cabana i Herning i 1983-84. I august 1983 iværksatte Hotel- og Restaurationspersonalets Samvirke en demonstration mod restauranten, da dens ejer nægtede at indgå en overenskomst med de ansatte. Demonstrationen fortsatte i et år, det kom flere gange til konfrontationer mellem politi og aktivister, og politiet blev kritiseret for at indskrænke demonstrationsretten og for at anholde demonstranter for ubetydelige forseelser. Herning Politi blev også beskyldt for

890 Et indicium på, at nogle brandattentater mod kornfirmaer, der skete under konflikten, var centralt styrede, skulle ifølge regionsafdelingen i Haderslev være, at de angiveligt fandt sted umiddelbart efter møderne i landskoordinationsudvalget i Århus. PET, emnesag: Telex, "emne: havnearbejderkonflikten", 1. marts 1983. Ifølge en påtegning i emnekartoteket, der fungerede som registernøgle til PET's arkiv, mangler kort nr. 3 fra 1983 vedrørende faglige konflikter. Ifølge påtegningen blev kortene fra 1975 og frem udlånt til en medarbejder i 1998, og kortet manglede ved afleveringen. PET har på Kommissionens anmodning undersøgt spørgsmålet. Ifølge den pågældende medarbejder lånte han emnekortene i forbindelse med besvarelsen af de spørgsmål, der blev stillet efter TV-2 udsendelsen om PET "Den hemmelige tjeneste". Medarbejderen erindrer intet om det manglende kort, og PET har ikke været i stand til at finde det. Politiets Efterretningstjeneste til Undersøgelseskommissionen vedrørende PET, 6. juli 2007. Det er Kommissionens vurdering, at kortet er gået tabt ved en fejl.

at have benyttet sig af præventive masseanholdelser, da man den 4. november stoppede to minibusser, der var på vej til demonstrationen, og anholdt 14 sympatisører og to journalister. Politiet hævdede at have mistanke om, at de pågældende planlagde uroligheder, men der blev hverken fundet våben eller lignende i busserne, og de tilbageholdte blev snart løsladt. Demonstrationerne foran La Cabana blev afblæst i august 1984, uden at fagforeningerne havde vundet nogen indrømmelser.⁸⁹¹ Flere fremstillinger af politiets indsats i konflikten har bagateliseret omfanget af urolighederne, hvilket har bidraget til at give det indtryk, at politiets strenge kontrol med demonstrationen var udtryk for en indskrænkning af de faglige rettigheder.⁸⁹² Der er imidlertid flere eksempler på, at politiets indgreb blev udløst af uroligheder, der var foranstaltet af yderligtgående grupper, og at sammenstødene udviklede sig til omfattende voldelige konfrontationer.⁸⁹³

PET blev involveret i konflikten omkring den 24. oktober 1983, idet Herning Polititeam mente, at demonstrationen havde udviklet sig til en ulovlig fysisk blokade. Politiet anmodede regionsafdelingen i Århus om oplysninger om kommende demonstrationer og om det forventede deltagerantal, således at politiet kunne indsætte de nødvendige styrker til at opretholde ro og orden. Region II tog efterfølgende kontakt til Centralafdelingen og de øvrige regioner, idet regionsafdelingen var klar over, at konflikten tiltrak demonstranter fra hele landet. De indsamlede oplysninger, der også omhandlede kendte ”uromagere” og eventuel besiddelse af kasteskyts, blev via regionsafdelingen i Århus videregivet til Herning Polititeam.⁸⁹⁴ Selve overvågningen af demonstrationsdeltagerne foregik ved, at PET ved hjælp af bl.a. kilder blev opmærksom på planlagte udflugter til Herning. De pågældende samlingssteder blev holdt under observation for at konstatere

891 *Kriminalisering af faglige aktioner*, s. 26-28; Jørn Vestergaard, red., *Sociale uroligheder. Politi og politik*, s. 58-59; Jørgen Jepsen, ”Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid”, s. 298, 300.

892 F.eks. Jørgen Jepsen, ”Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid”, s. 300.

893 PET, emnesag: ”Vedr.: Uroligheder i forbindelse med arbejds konflikten imod restaurant ’La Cabana’; Silkeborgvej i Herning”, 10. november 1983; ”La Cabana – relation til VS”, 7. januar 1984; ”Vedr.: Demonstration foran rest. La Cabana i Herning den 06/01/84”, 9. januar 1984; ”La Cabana-aktion må fortsætte”, *Information*, 9. januar 1984; ”Venstrefløjs-folk uønskede som blokadevagter ved La Cabana”, *Information*, 13. januar 1984; ”Hvad der skete ved La Cabana”, *Information*, 26. januar 1984; ”Politistikkeri”, *Arbejderen*, 29. januar 1984.

894 PET, emnesag: ”Vedr.: Den faglige konflikt på grund af manglende overenskomst mellem restaurant ’La Cabana’ og de respektive fagforeninger”, 26. januar 1984. Det fremgår af påtegninger, at denne redegørelse blev videregivet til Justitsministeriet, der altså var underrettet om PET’s indsats. Ibid.: ”Notat, Vedr. assistance til Herning pkr. I anledning af fysisk blokade/demonstration”, oplysninger dateret 24. oktober 1983 og 15. november 1983.

busnumre, deltagernes antal, alder og typer og eventuelle medbragte effekter.⁸⁹⁵ Dette gjaldt også, da fagbevægelsen på et-årsdagen for blokadens start, den 17. august 1984, iværksatte en storstilet demonstration med deltagelse fra hele landet og taler af bl.a. LO's formand Knud Christensen.⁸⁹⁶

PET undgik kun ved et tilfælde at blive inddraget i sagen om politiets anholdelsesaktion af de 14 sympatisører og to journalister, der var på vej mod Herning den 4. november 1983. Regionsafdelingen i Århus var ellers blevet anmodet om at holde opsamlingsstedet i Århus under observation, men opgaven blev vide-regivet til ordenspolitiets uropatrolje, da afdelingen var optaget. Det var således uropatroljen, der advarede Herning Politi om, at der blandt deltagerne fandtes kendte aktivister, og at de medbragte poser med maling. Ifølge regionsafdelingen gav den efterfølgende kritik af politiets optræden anledning til frygt i Centralafdelingen for, at Region II havde været indblandet, og oplysningen om, at regionsafdelingen ikke havde deltaget i overvågningen, blev angiveligt modtaget med en vis tilfredshed hos PET's ledelse. Ledelsen synes at være blevet usikker med hensyn til PET's rolle, for det var først efter nye overvejelser, at afdelingen igen fik grønt lys til at yde Herning Politi assistance.⁸⁹⁷ Sagen var således ligesom den tidligere sag om politiets fotografering af demonstranter under Hopekonflikten en påmindelse om, hvor nemt PET kunne blive udsat for kritik, hvis tjenesten trådte forkert i forbindelse med efterforskningen af en faglig konflikt.

PET synes ikke at have udarbejdet nogen detaljeret analyse af La Cabana-konflikten, og hvilke grupper der var involveret. Det nærmeste tjenesten kom, var Region II's årsberetning for 1983, hvori det om den og lignende konflikter hed, ”at der er politiske ekstremistgrupper, der mere eller mindre styrer aktionerne og dermed manipulerer med de mange aktivister.”⁸⁹⁸ Bedømt ud fra oplysningerne fra regionsafdelingen, kontaktfolkene ved Herning Politi, den stedlige faglige leder og vidner må det anses for at være veldokumenteret, at det var aktivister fra yderligtgående grupper, der iværksatte angreb på restauranten og politiets kæder og således udløste politiets indgreb. Foruden observationen af demon-

895 Der findes et stort antal observationsrapporter i PET's emnesag.

896 PET, emnesag: Telex fra PET centralafdelingen til regionerne, ”vedr. afholdelse af demonstration ved restaurant ’La Cabana’ i Herning fredag den 17. august 1984”, 15. august 1984; Vedr.: ”Rekvisition af obs i forbindelse med demonstration ved rest. ’La Cabana’ Herning, fredag d. 17.8.1984”, 15. august 1984.

897 PET, administrativ sag: ”Årsberetning for regionsafdeling II for tiden 1. januar til 31. december 1983 vedrørende de i regionen behandlede sagsområder”.

898 Ibid.

strationsdeltagerne synes PET's vigtigste indsats at have bestået i indsamling af navne på aktivister. Centralafdelingen modtog således en række navnelister på anholdte, bl.a. de tilbageholdte ved aktionen den 4. november,⁸⁹⁹ personer, der uddelte løbesedler,⁹⁰⁰ og kontaktpersonerne for Aalborg La Cabana Komité.⁹⁰¹ Så vidt det kan godtgøres, blev ingen af de pågældende registreret, men det kan ikke udelukkes, at deres navne blev noteret i arbejdskartotekerne i regionerne og Centralafdelingen.

Aflytning af fagbevægelsen? HT-konflikten i 1984

Efter urolighederne i forbindelse med Taulov-, havnearbejder- og La Cabana-konflikterne tog politiet og fagbevægelsen initiativer til at forbedre forholdet mellem de to parter og undgå konfrontationer under fremtidige arbejdskampe. Formanden for Dansk Politiforbund, Flemming Bay-Jensen, beklagede både angrebene på politiet og den urimelig langvarige tilbageholdelse af demonstranter under La Cabana-konflikten, og han opfordrede til et tættere samarbejde mellem fagbevægelsen og politiet.⁹⁰² I februar 1984 blev der afholdt en offentlig høring i Århus om politiets rolle i faglige konflikter med deltagelse af fagforeningsfolk, politifolk, jurister og politikere,⁹⁰³ og to politimestre deltog i arbejdet i *Komiteen*

899 PET, emnesag: "Vedr.: Oplysninger om aktive personer i forbindelse med arbejdskonflikten i Herning, mod restaurant 'La cabana'", 3. november 1983; "Vedr.: uroligheder i forbindelse med arbejdskonflikten imod restaurant 'La Cabana', Silkeborgvej i Herning", 10. november 1983; "Vedr.: Demonstration foran rest. La Cabana i Herning den 060184", 9. januar 1984; "Oplysninger vedr. demonstrationer foran rest. La Cabana, Silkeborgvej, Herning, d. 041183", 7. november 1983; "Vedr.: Demonstrationer foran rest. La Cabana i Herning", 30. januar 1984.

900 Ibid.: "Vedr.: Demonstrationer foran La Cabana i Herning", 22. februar 1984.

901 Ibid.: "Vedr.: La Cabana Komiteer", 1. februar 1984.

902 "Politiformand vil i snak med fagbevægelsen", *Land og Folk*, 17. januar 1984. I det følgende besvares folketingsspørgsmål nr. 127 ("Benyttede PET sig af agenter, meddelere, infiltration eller personregistrering i forbindelse med HT-konflikten ... ? I bekræftende fald var det i overensstemmelse med regeringserklæringen fra 1968? I benægtende fald ville det have været i overensstemmelse med 1968-erklæringen?") og folketingsspørgsmål nr. 160 ("Skal formuleringen i PET-redegørelsen side 27: 'PET har således ikke i forbindelse med HT-konflikten i 1984, som anført i pressen, foretaget aflytninger af SID's telefoner' forstås sådan, at andres telefoner under denne eller andre faglige konflikter godt kan være aflyttet, f.eks. Trafikfunktionærernes Fagforening under HT-konflikten i 1984?") helt eller delvis.

903 *Kriminalisering af faglige aktioner*, passim.

vedrørende politiets rolle i *samfundet*, der var blevet nedsat i 1981 på initiativ af Dansk Retspolitisk Forening på baggrund af politiets stigende involvering i sociale uroligheder.⁹⁰⁴ Politiet synes da også generelt at have optrådt mere tilbageholdende under de efterfølgende konflikter, og det kom med enkelte undtagelser ikke til alvorlige voldelige sammenstød under HT-konflikten i 1984 og overenskomstkonflikten i 1985.⁹⁰⁵ Det medførte dog ikke umiddelbart, at PET's indsats under faglige konflikter blev mindre; det var stadig tjenestens opgave at holde øje med yderligtgående grupper og at holde politiet orienteret om eventuelle planlagte uroligheder eller ulovlige aktioner.

Baggrunden for HT-konflikten i foråret 1984 var, at en chauffør, Per Brandt, den 2. april forlod Chaufførernes Fagforening under SiD og meldte sig ind i Danmarks Frie Fagforening. Brandt, der var medlem af partiet Venstre, ønskede ikke via sit fagforeningskontingent at støtte Socialdemokratiet eller A-pressen. Udmeldelsen udløste spredte arbejdsnedlæggelser med krav om, at han meldte sig ind i fagforeningen igen, eller at han blev afskediget, og den 16. april blev han suspenderet fra sit job for at skabe ro på arbejdspladsen. Imidlertid havde flere andre chauffører fulgt Brandts eksempel, og i den følgende tid optrappedes konflikten, selvom de fleste chauffører med tiden vendte tilbage til fagforeningen. Den 14. maj gik hele busdriften i hovedstadsområdet i stå. Den 22. blev andre faggrupper inddraget i konflikten, og der blev etableret blokader af indfaldsvejene til København og S-togstrafikken. Den følgende dag kapitulerede Hovedstadsrådet, da det sendte fyresedler til de otte chauffører, der stadig nægtede at melde sig ind i fagforeningen, og den 24. maj ophævedes blokaderne, hvorpå hovedstaden kunne vende tilbage til hverdagen igen.⁹⁰⁶ Kun ved et par tilfælde (ved benzinøen på Amager og Vestforbrænding i Glostrup) kom det til sammenstød mellem politi og blokadevægter.⁹⁰⁷

Den følgende fremstilling af PET's indsats under HT-konflikten vil først og fremmest fokusere på de påstande, der har været fremsat om, at SiD og andre dele af fagbevægelsen fik aflyttet deres telefoner og walkie-talkier, og Anders Nørregaards påstand om, at han blev sendt ind til tillidsmandsmøder med en

904 Jørn Vestergaard, red., *Sociale uroligheder. Politik og politik*, s. 5-12.

905 Jørgen Jepsen, "Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid", s. 300-301.

906 *Hvem Hvad Hvor 1985* (Politikens Forlag, 1984), s. 52-53; Rolf Geckler og John Wagner, "HT-konflikt styret af anonym gruppe", *Weekendavisen*, 25.-31. maj 1984.

907 "Politik og blokadevagt kom i voldsomt slagsmål", *Aktuelt*, 24. maj 1984; "Slagsmål lige før blokaden blev hævet", *Aktuelt*, 25. maj 1984.

skjult mikrofon. Derpå vil der blive redegjort for, hvilke andre metoder tjenesten anvendte sig af for at indsamle oplysninger om konflikten.

Tuborg-chauffører blokerer for trafikken på Lyngbyvej i København i sympati med de strejkende HT-chauffører i maj 1984. Konflikten lammede i flere dage store dele af trafikken i hovedstadsområdet (Arbejdermuseet og ABA).

Allerede under konflikten cirkulerede der påstande om, at SiD og HT-chaufførerne blev aflyttet af PET. Den 24. maj 1984 offentliggjorde *Aktuelt* udtalelser fra en uidentificeret ”højtstående velunderrettet tillidsmand”, der hævdede, at ”samtlige telefoner” i SiD-huset, HT-chaufførernes aktionskomité og visse HT-ansattes privattelefoner var blevet aflyttet af PET. En ”dybt fortørnet blokadevagt” tilføjede, at man havde afsløret aflytningen ved at udsende falske blokadevarsler, hvor politiet kort efter var dukket op. Formodningerne blev imidlertid afvist af SiD’s informationschef Bent Hansen, som benægtede ethvert kendskab til nogen

aflytninger.⁹⁰⁸ Bent Hansen hævdede imidlertid i 1998, at SiD faktisk var blevet aflyttet. Ifølge Bent Hansen havde en person, som havde ”en stor post indenfor centraladministrationen”, advaret SiD-ledelsen om, at SiD-huset og alle ledende tillidsfolks telefoner blev aflyttet. Bent Hansen havde fået opgivet et hemmeligt kodenummer, som han kunne dreje fra sin telefon: ”Det prøvede jeg på min private telefon, der reagerede på kodenummeret. Så gik jeg ind til SiD’s hovedkontor, hvor jeg prøvede koden på forbundsformand Hardy Hansens to telefoner. Og der var reaktion på både hans direkte linje og den telefon, der kørte over omstillingen ... ”⁹⁰⁹ Senere har SiD’s daværende formand, Hardy Hansen, gentaget påstanden. Ifølge den tidligere forbundsformand skulle en ledende medarbejder i KTAS have advaret SiD om aflytningen: ”Tre af os fik uafhængigt af hinanden det samme prej. En ansat i telefonselskabet fortalte det – og gav os en 12-cifret kode, vi kunne dreje for at tjekke det. Hvis der kom en hyletone, blev telefonen aflyttet, forklarede han. Og den var god nok.”⁹¹⁰ Hardy Hansen har senere givet udtryk for, at daværende justitsminister Erik Ninn-Hansen skal have bekræftet, at SiD blev aflyttet under konflikten.⁹¹¹

Kommissionen har undersøgt, om der er tegn på, at SiD blev telefonaflyttet under konflikten i 1984. For det første har PET både internt, over for Justitsministeriet og i en offentlig redegørelse afvist, at SiD’s telefoner blev aflyttet under HT-konflikten.⁹¹² For det andet har daværende justitsminister Erik Ninn-Hansen

908 Flemming Nørregård og Jens Jørgen Petersen, ”Vores telefoner blev aflyttet”, *Aktuelt*, 24. maj 1984.

909 Ole Birk Olesen og Anders-Peter Mathiasen, ”SiD-huset aflyttet”, *Ekstra Bladet*, 5. marts 1998. Bent Hansen har også kort nævnt aflytningen i *Altid i ilden for menneskeværld. SiD gennem 100 år* (Fremad, 1997), s. 260. Da Bent Hansen i 1984 blev bedt om sin kommentar til påstandene i *Aktuelt*, nævnte han ikke noget om, at han skulle være blevet advaret om aflytningen. Ifølge Bent Hansen havde man ikke drøftet sagen på forbundsplan. Flemming Nørregård, ”Jagt på folk i arbejdstøj”, *Aktuelt*, 25. maj 1984.

910 Anders-Peter Mathiasen, ”Det er noget svineri”, *Ekstra Bladet*, 6. marts 1998; Rie Holdum, ”Hver en sten vil blive vendt”, s. 99.

911 Hardy Hansen, ”Op med dørene til PET-kommissionen”. Indlæg på møde arrangeret af Dokumentationscenter mod Historieforfalskning, 1. februar 2003. (<http://hjem.get2net.dk/DmH/referrat/Hardys.htm>, 28. november 2003); ”Svensk syge i PET”, *Dagbladet Arbejderen*, 4. februar 2003 (www.arbejderen.dk, 16. december 2003); telefonsamtale med Hardy Hansen, 15. november 2007.

912 PET, emnesag: ”Vedr.: Artikler bragt i Aktuelt den 24. og 25. maj 1984 om aflytning af telefoner i SiDs lokaler og fotografering af blokadevagter ved Benzinoen i forbindelse med HT-konflikten”, 14. juni 1984. Ifølge denne og den efterfølgende notits havde Københavns politi heller ikke foretaget den omtalte aflytning. Ibid.: ”Vedr.: HT-konflikten”, 15. juni 1984. Ifølge en påtegning blev justitsminister Erik Ninn Hansen orienteret om sagen af departementschef Niels Madsen. Justitsministeri-

ved flere lejligheder afvist at have haft kendskab til eventuelle aflytninger. I 1984 benægtede Erik Ninn-Hansen påstandene i *Aktuelt* i et svar til Folketinget.⁹¹³ Erik Ninn-Hansen udtalte sig til TV2-nyhederne om sagen den 2. marts 1998, men her nævnte han blot, at siden de aktionerende var farlige, skulle de ”undersøges og overvåges”.⁹¹⁴ Få dage senere bekræftede han over for *Ekstra Bladet*, at HT-chaufførerne blev overvåget, men han afviste at have nogen erindring om, at SiD skulle have været aflyttet: ”Men jeg husker ikke noget om, at SiD blev aflyttet. ... Så vidt jeg husker, har jeg ikke fået noget at vide om, at SiD skulle aflyttes ... ”⁹¹⁵

For det tredje har Hardy Hansen oplyst, at han blev orienteret om sagen af Bent Hansen, og at han ikke selv kender identiteten på den pågældende medarbejder i KTAS. Bent Hansen er senere død, og det er derfor ikke muligt at identificere den pågældende medarbejder i KTAS. Det er Hardy Hansens opfattelse, at Bent Hansen afviste noget kendskab til aflytningen i 1984 for at beskytte sin kilde.⁹¹⁶

For det fjerde har TDC (det tidligere KTAS) på Kommissionens foranledning undersøgt spørgsmålet og er ude af stand til at bekræfte historierne om den 12-cifrede kode. Ifølge TDC har tidligere og nuværende ansatte, der var involveret i telefonaflytninger i midten af 1980'erne, oplyst, at de har hørt om fænomenet, som imidlertid aldrig er blevet bekræftet. Forsøg med en 12-cifret kode har vist, at hyletonen fremkom, ”uanset fra hvilket nummer den 12-cifrede kode blevet drejet/tastet.” Det er derfor TDC's konklusion: ”Hverken selve fænomenet eller det forhold, at medarbejdere i KTAS skulle have været involveret i udlevering af en kode, kan dermed bekræftes.”⁹¹⁷ Det betyder, at hvis en 12-cifret kode blev indtastet eller drejet fra en telefon, udløste det en hyletone, uanset om

ets materiale om sagen indeholder en kopi af PET's notits af 14. juni 1984. JM, P.O.-sag. *Redegørelse vedrørende dele af PET's virksomhed*, s. 27.

913 Rie Holdum, ”Hver en sten vil blive vendt”, s. 100.

914 Ibid., s. 93.

915 Ole Birk Olesen og Anders-Peter Mathiasen, ”SID-huset aflyttet”, *Ekstra Bladet*, 5. marts 1998.

916 Telefonsamtale med Hardy Hansen, 15. november 2007.

917 TDC til Undersøgelseskommissionen vedrørende PET, 11. oktober 2007. I 1998 oplyste TeleDanmark (det senere TDC) overfor PET, at iværksættelse af telefonaflytninger ikke medførte nogen gener for abonnenterne: ”Endvidere kan der ved den tekniske oprettelse, herunder de sagskontrollerende afprøvningsmetoder, ikke konstateres usædvanligheder, der kan vække mistanke hos ’kunderkredsen.’” TeleDanmark til Politiets Efterretningstjeneste, 1. juli 1998. Som det vil ses, forholdt TeleDanmark sig ikke til de konkrete påstande om en 12-cifret kode.

apparatet blev aflyttet eller ej. Der var således tale om et teknisk fænomen, der omfattede alle abonnenter.

For det femte har Kommissionen gennemgået den bevarede emnesag og emnekartoteket i PET's arkiv vedrørende HT-konflikten, og der er ikke fundet tegn på, at efterretningstjenesten aflyttede SiD eller de aktionerende HT-chaufførers telefoner.⁹¹⁸ Der er heller ikke fundet tegn på, at PET indhentede retskendelser til aflytninger af de involverede fagforbund eller aktionerende i Københavns Byrets Grundlovsafdeling.⁹¹⁹ Konklusionen er derfor, at der i det eksisterende arkivmateriale ikke er fundet tegn på, at PET aflyttede SiD-huset, aktionsudvalget eller faglige lederes telefoner under HT-konflikten.

Påstandene om aflytningen kan forklares som et resultat af flere forhold. Det var øjensynligt en udbredt opfattelse blandt de aktionerende HT-chauffører, at de blev udsat for aflytning. Det hedder i en PET-indberetning om et møde blandt de aktionerende: "Lederne af mødet var forvissat om, at deres telefoner på bl.a. Ørnevej blev aflyttet, idet oplysningerne, som pressen havde fået, måtte stamme fra telefonaflytninger."⁹²⁰ Det kan måske udledes heraf, at siden de aktionerende troede, at de blev aflyttet, var de foruddisponeret til at forklare hændelser under konflikten som forårsaget af overvågningen. En eller flere personer, der havde kendskab til fænomenet med den 12-cifrede kode, kan have forsøgt at give ledelsen i SiD det indtryk, at de blev aflyttet, måske med den hensigt at skabe usikkerhed blandt de aktionerende. Dertil kommer, at PET faktisk erhvervede sig forhåndsviden om planlagte aktioner ved hjælp af især en centralt placeret kilde (som vil blive nærmere beskrevet nedenfor) og ved hjælp af aflytning af blokadevagternes walkie-talkier. Når politiet mødte op til de planlagte aktioner, kan HT-chaufførerne, som i forvejen troede de blev aflyttet, fejlagtigt have konkluderet, at de dermed havde bevis for aflytningen.

PET nævnte i sin redegørelse i 1998, at der under HT-konflikten var etableret udstyr til aflytning af walkie-talkier, men at det ikke fremgik af materialet, hvorvidt der faktisk fandt aflytning sted.⁹²¹ Den 22. maj 1984 om formiddagen modtog Centralafdelingen oplysninger om, at blokadevagterne, som samme morgen havde

918 PET, emnesag. PET, emnekartotek: "Illegal virksomhed – Strejker", 1984; "Org. m.v. – Fagforeninger", 1984; "Specialarbejderforbundet i Danmark (SiD)", 1984.

919 Retsbøger for Københavns Byret, Grundlovsafdelingen, 1984.

920 PET, emnesag: "Vedr.: HT-konflikten", 22. maj 1984. Endvidere ibid.: "Vedr.: HT-konflikten", 24. maj 1984.

921 *Redegørelse vedrørende dele af PET's virksomhed*, s. 27.

spærret indfaldsvejene til København og S-togene, benyttede walkie-talkier til at dirigere blokadevagterne rundt i byen. PET var klar over, hvilken kanal og frekvens der blev benyttet, og teknisk afdeling blev derfor anmodet om at etablere aflytning af kommunikationen. Det viste sig imidlertid, at PET ikke rådede over det nødvendige udstyr, og senere samme dag lånte tjenesten nogle walkie-talkier og en programmerbar scanner af P&T. Tidligt næste morgen blev scanneren tilsluttet et antennekabel og udstyret etableret.⁹²² Spørgsmålet er, i hvilket omfang blokadevagterne blev aflyttet. Der findes ingen notitser om de eventuelt indhentede oplysninger. I indberetningen om etableringen af udstyret hedder det: ”Kvaliteten af de modtagne signaler var ikke gode, men dog aflæselige.” Det fremgår også, at afdelingslederen for subversionsafdelingen blev instrueret i brugen af udstyret, og at det seks dage senere stadig befandt sig i Centralafdelingen, ”idet der stadig er uro omkring hele HT-sektoren.”⁹²³ Disse formuleringer viser, at udstyret blev etableret og afprøvet, og at man holdt udstyret i bero i tilfælde af, at konflikten skulle blusse op igen. Der er således ikke sikre indikationer på, at udstyret blev benyttet til aflytning. Derimod er der noget, der tyder på, at der blev foretaget en vis form for aflytning, *inden* udstyret fra P&T blev taget i brug den 23. maj. I en indberetning fra den foregående dag hed det, at HT-chaufførerne ikke havde planer om at lave blokader, men, blev det tilføjet: ”Dette må tages med forbehold, idet der ved aflytning af citizenband er fremkommet oplysninger, der går ud på, at man kl. 1530 d.d. vil lave blokade følgende steder: Bispeengbuen, Roskildevej, Sjællandsbroen og Farum Motorvejen.”⁹²⁴ Det vides ikke, hvem der foretog aflytningen, eller hvorfra man havde fået udstyret, men i hvert fald havde PET adgang til oplysninger, der var blevet indhentet ved hjælp af aflytning af blokadevagternes walkie-talkier. En mulighed er, at det var PET’s kilde under konflikten, der havde aflyttet kommunikationen. En anden mulighed er, at det var nogen uden for PET, der foretog aflytningen, og som underrettede PET. Dette var sandsynligvis baggrunden for anmodningen om at iværksætte aflytningen den 22. maj. Således kan det konkluderes, at PET inden den 22. maj havde adgang til oplysninger fra aflytning af blokadevagternes kommunikation, og at tjenesten derpå etablerede og afprøvede en aflytning.

Den tredje påstand om, at PET foretog aflytning under HT-konflikten, stammer fra kilden Anders Nørgaard, der i 1998 hævdede, at han på PET’s ordre

922 PET, emnesag: ”Vedrørende: Blokadevagtens brug af Walkie-klubbernes frekvens – 27 Mhz båndet – under HT-konflikten i uge 21 1984”, udateret (men 22. maj 1984) og fortsat den 23. maj 1984.

923 Ibid.

924 PET, emnesag: ”Vedr.: HT-konflikten”, 22. maj 1984.

overværede nogle møder. Under et af dem, et tillidsmandsmøde i Nørrebrohallen, skal han have haft en sender og en antenne klæbet fast til ryggen, således at PET-folk i en bil udenfor kunne følge mødet. Ifølge Nørgaard mislykkedes operationen, da senderen ikke virkede.⁹²⁵ PET har i sin redegørelse fra 1998 erklæret, at der ikke i PET's materiale er fundet oplysninger, der kan bekræfte historien. Heller ingen daværende medarbejdere i PET havde nogen erindring om en kontakt til Nørgaard i 1984.⁹²⁶ Der er da også flere forhold, der rejser tvivl, om operationen fandt sted. Anders Nørgaards kildeførere i PET førte omhyggeligt regnskab med møderne med Nørgaard. Journalen i Nørgaards kildemappe viser, at han udførte opgaver for PET i 1981 til 1983 og i 1985. Derimod foreligger der ingen oplysninger om, at han skal have arbejdet for PET i 1984.⁹²⁷ Der er heller ikke fundet kilderapporter fra Anders Nørgaard i sagen om HT-konflikten.⁹²⁸ Endelig har en af Nørgaards kildeførere i København i 1981-83 oplyst, at historien om den skjulte mikrofon ikke siger ham noget.⁹²⁹ Det kan således ikke bekræftes, at Anders Nørgaard overværede tillidsmandsmødet iført en radiosender.⁹³⁰

Selvom PET ikke anvendte systematiske aflytninger, var tjenesten velunderrettet om konfliktens forløb, idet tjenesten som nævnt havde en kilde blandt HT-chaufførerne.⁹³¹ Der blev under og efter konflikten udarbejdet mindst 13 indberetninger, der byggede på oplysninger fra kilden, og de gjorde det muligt for PET at følge konflikten på tæt hold, trods aktionsudvalgets omfattende sikkerhedsbestemmelser. Aktionsudvalget var således yderst tilbageholdende med at fortælle pressen noget som helst om sig selv, og medlemmerne nægtede ofte at oplyse deres navne, eller hvor udvalget holdt til.⁹³²

925 Det mest detaljerede referat af Anders Nørgaards fremstilling findes i Søren Steen Jespersen og Miki Mistrati, *Den hemmelige tjeneste. Da PET blev afsløret* (København, 1999), s. 142-143. Se også: *Fakzeren: Den hemmelige tjeneste*, del 2 (TV2, 3. marts 1998); Ole Birk Olesen, "Spionen der angrede", *Ekstra Bladet*, 3. marts 1998; Rie Holdum, "Hver en sten vil blive vendt", s. 91.

926 *Redegørelse vedrørende dele af PET's virksomhed*, s. 50.

927 PET, kildesag: Kildemapper for kilde Zeus.

928 PET, emnesag.

929 RB: 22. oktober 2002.

930 PET havde gennem kildeoplysninger forhåndskendskab til mødet og om indsamlingen under mødet. PET, emnesag: "Vedr.: HT-konflikten", 23. og 25. maj 1984.

931 Der er flere grunde til at antage, at kilden dækkede over en meddeler og ikke over en aflytningsoperation. Således bekræftede kilden oplysninger om en person, kilden videregav navnene på medlemmerne af aktionsudvalget, og kilden fortsatte med at videregive oplysninger frem til februar 1985.

932 Rolf Geckler og John Wagner, "HT-konflikten styres af anonym gruppe", *Weekendavisen*, 25.-31. maj 1984.

Kildens oplysninger kan opdeles i fire kategorier. For det første gav de PET mulighed for at kortlægge ledelsen blandt de aktionerende chauffører. Kilden udleverede således navnene på de 23 medlemmer af aktionsudvalget. En undersøgelse i PET's registre viste, at kun én var registreret i PET (det var i forbindelse med en personundersøgelse for Forsvarsministeriet).⁹³³ De øvrige 22 blev åbenbart ikke registreret for deres deltagelse i konflikten. Kilden videregav også oplysninger om enkelte af ledernes politiske tilhørsforhold.⁹³⁴ For det andet var kilden i flere tilfælde i stand til at advare PET om kommende aktioner. For eksempel forlød det den 21. maj om eftermiddagen, at aktionsudvalget og postarbejderne forberedte en blokade af Postterminalen og flere posthuse.⁹³⁵ Senere forlød det, at man samme aften havde vedtaget at iværksætte blokader ved Postterminalen, Politiken, Berlingske Tidende, S-togene og indfaldsvejene til København den følgende dag.⁹³⁶ Senere holdt kilden PET orienteret om overvejelserne i aktionsudvalget om at etablere blokader mod de buslinjer, hvor eventuelle udmeldte chauffører stadig kørte.⁹³⁷ For det tredje kunne PET takket være kilden følge stemningen blandt de aktionerende chauffører. Således hed det den 23. maj, at chaufførerne var ved at tabe modet og troen på positive resultater,⁹³⁸ men efter fyringen af de udmeldte chauffører vendte stemningen. Allerede den følgende dag havde de aktionerende igen fået blod på tanden, og man var nu villig til at optrappe konflikten, hvis regeringen greb ind og omstødte fyringerne.⁹³⁹ For det fjerde var kilden i stand til at give PET et vist indblik i de aktionerendes økonomi. Kilden citerede således en af lederne for at have udtalt, at ”der er bunker af penge”, og at alle chauffører ville få deres tabte indtægt dækket.⁹⁴⁰ En enkelt kildeoplysning antyder, hvordan i hvert fald en del af tabene blev dækket: Ansatte hos Københavns Belysningsvæsen bestilte blokadevagter hos chaufførerne til at lave blokade af Belysningsvæsenets bygning, og de samlede efterfølgende ind

933 PET, emnesag: ”Vedr.: HT-konflikten”, 22. maj 1984.

934 En af de drivende kræfter bag konflikten blev af kilden først betegnet som sandsynligvis tilhørende SAP (ibid.: ”Vedr.: HT-konflikten”, 21. maj 1984) og senere som aktiv DKP'er. Samtidig blev en anden strejkeleder betegnet som KAP'er. Ibid.: ”Vedr.: HT-konflikten”, 24. maj 1984.

935 Ibid.: ”Vedr.: HT-konflikten”, 21. maj 1984.

936 Ibid.: ”Vedr.: HT-konflikten”, 22. maj 1984.

937 Ibid.: ”Vedr.: HT-konflikten”, 25. maj 1984.

938 Ibid.: ”Vedr.: HT-konflikten”, 23. maj 1984.

939 Ibid.: ”Vedr.: HT-konflikten”, 24. maj 1984.

940 Ibid.: ”Vedr.: HT-konflikten”, 21. og 25. maj 1984.

og betalte vagterne for indsatsen.⁹⁴¹ Spørgsmålet om de indsamlede støttebeløb udartede i øvrigt til noget af en skandale med beskyldninger om underslæb og politiundersøgelse. Kilden fulgte udviklingen og rapporterede om efteråret, at der i alt var blevet indsamlet over 1,3 millioner kr., og at der var udbredt utilfredshed blandt chaufførerne med de små beløb, som blev udbetalt.⁹⁴²

PET havde tre andre kilder, der videregav oplysninger om konflikten, men de befandt sig åbenbart ikke så tæt på beslutningerne som den omtalte kilde. To af de andre kilder rapporterede sædvanligvis om Fælles Kurs Klubben,⁹⁴³ og de rapporterede om aktionsudvalget, DKP'er og Sømændenes Forbund.⁹⁴⁴ Den sidste kilde gav i midten af 1980'erne oplysninger om arbejdsmarkedet og fredsbevægelsen.⁹⁴⁵ Den pågældende orienterede PET om et møde afholdt af bryggeriarbejdernes tillidsmænd, hvor man planlagde protester mod retssagen mod 62 chauffører, der havde deltaget i blokaderne.⁹⁴⁶

Overenskomstkonflikten i 1985

PET's overvågning af faglige konflikter havde været stigende siden Hope-sagen i 1973, og den kulminerede under overenskomstkonflikten i 1985, hvor tjenesten i stor stil benyttede sig af telefonaflytninger og kilder i fagbevægelsen til at indsamle oplysninger. Baggrunden for PET's indsats var de omfattende blokader og demonstrationer, der fandt sted efter overenskomstforhandlingerne var brudt sammen, og omkring 300.000 gik i strejke eller blev lockoutet den 25. marts. Konflikts hovedkrav var en arbejdsuge på 35 timer, men efter at det den 27. marts blev kendt, at den borgerlige regering planlagde et indgreb, der kun ville reducere arbejdstiden til 39 timer i 1987, eskalerede uroen. Den 28. marts blev Christiansborg blokeret af faglige aktivister. Blokaden var planlagt og udført af Det frække Udvalg, der var oprettet for at iværksætte "frække" aktioner, og som havde deltagelse af tillidsfolk fra Socialdemokratiets venstrefløj, DKP og

941 Ibid.: "Vedr.: HT-konflikten", 22. maj 1984.

942 Ibid.: "Vedr.: Anvendelsen af det indsamlede pengebeløb i forbindelse med HT-konflikten", 20. september 1984.

943 Der findes et antal kilderapporter i PET's emnesag.

944 PET, emnesag: "Vedr.: HT-konflikten", 24. maj 1984 og 6. august 1984; "Vedr.: HT-demonstrationer/blokader", 22. maj 1984.

945 Oplysninger om kilden findes på nogle bevarede kildekort.

946 PET, emnesag: "Vedr.: HT-konflikten", 20. februar 1985.

den øvrige venstrefløj. De følgende dage udviklede konflikten sig, og stadig flere arbejdspladser nedlagde arbejdet og deltog i blokader og demonstrationer med kravet om Schlüter-regeringens afgang. Således gik de ansatte i flere ministerier hjem, dagbladene blev ramt, og DR gik i sort. Dele af venstrefløjen rejste kravet om en generalstrejke, der skulle tvinge regeringen væk, men dette blev forhindret af en alliance mellem Preben Møller Hansen og DKP's faglige landsudvalg, der frygtede, at en sådan strejke ville ende i nederlag, og at andre grupper på venstrefløjen ville få vind i sejlene. I stedet ønskede kommunisterne at dreje bevægelsen over i lokale lønkampe. Efter en landsdækkende aktionsdag den 10. april ebbede strejkerne ud, og den 15. april genoptog de sidste arbejdet.⁹⁴⁷ Påskestrejkerne i 1985, som konflikten blev døbt, havde således flere lighedspunkter med storkonflikten i 1956: Den var udløst af en bred folkelig utilfredshed med regeringens indgreb, socialdemokratiske tillidsfolk deltog på lige fod med deres kommunistiske kolleger, og DKP fulgte en moderat kurs og afværgede forsøget på at iværksætte en generalstrejke.⁹⁴⁸

PET blev efter alt at dømme fuldstændig overrasket, da konflikten brød ud, og tjenesten havde ikke forudset den omfattende uro.⁹⁴⁹ Fra slutningen af 1983 indsamlede PET spredte oplysninger, der viste, at især DKP og Fælles Kurs Klubben drøftede de kommende overenskomstforhandlinger, men tjenesten synes ikke

947 Hans Jørgen Vad, "Påskestrejkerne 1985 – en fortrængt arbejdskamp", *Arbejderhistorie*, nr. 43, oktober 1994, s. 2-21; Hans Jørgen Vad, *Påskestrejkerne 1985 – Ti dage der rystede Schlüter* (Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie, 1995). I det følgende besvares folketingssspørgsmål nr.127 ("Benyttede PET sig af agenter, meddelere, infiltration eller personregistrering i forbindelse med ... overenskomstindgrebet i 1985 ... og foregik der registrering på denne baggrund? I bekræftende fald var det i overensstemmelse med regeringserklæringen fra 1968? I benægtende fald ville det have været i overensstemmelse med 1968-erklæringen?").

948 Det bemærkes, at PET's indsats under konflikten ikke lader sig fuldstændigt rekonstruere, da store dele af det relevante arkivmateriale er destrueret. PET's sager om overenskomstkonflikten i 1985 og Det frække Udvalg blev således makuleret i 1997. Justitsministeriets sag om konflikten belyser kun i begrænset grad PET's indsats under konflikten. Dertil kommer, at der kun findes enkelte oplysninger om konflikten i PET's emnekartotek. Den følgende beskrivelse bygger derfor på spredte indberetninger i forskellige fagforeningssager, bevarede sager fra regionsafdelingerne, årsberetninger, referater fra møder for uro-medarbejderne og Justitsministeriets materiale.

949 Det fremgår af PET's interne evalueringer af tjenestens indsats: PET, administrativ sag: "Vedr.: Referat af møde i Århus den 8. oktober 1985 for sagsbehandlere af uro-stof i regionerne", 10. oktober 1985; "Vedr.: Referat af møde i Århus den 22. januar 1987 for sagsbehandlere af uro-stof i regionerne", 13. februar 1987.

at have haft nogen forhåndsviden om konkrete planlagte aktioner.⁹⁵⁰ På et møde i slutningen af oktober 1984 for sagsbehandlere på uroområdet fra Centralafdelingen og regionerne koncentrerede deltagerne sig om Fælles Kurs, og Tillidsmandsringens aktiviteter. Man enedes om, at det var for tidligt at sige noget om, hvor ”voldsomme” forhandlingerne ville blive, hvorfor man senere ville tage sagen op til drøftelse.⁹⁵¹ Der er intet, der tyder på, at PET på et senere tidspunkt fik forhåndskendskab til Det frække Udvalgs planer om at etablere blokade af Christiansborg,⁹⁵² og det var først den 29. marts 1985, dagen efter blokaden, at Centralafdelingen udsendte en telex til regionsafdelingerne om, at man i lighed med Københavns Politi havde iværksat forøget beredskab. Regionerne blev anmodet om ”uopholdeligt” at indberette relevante oplysninger om situationen til Centralafdelingen.⁹⁵³ Under resten af konflikten holdt PET Justitsministeriet og politiet orienteret om udviklingen ved hjælp af situationsvurderinger, døgnrapporter, telexmeddelelser og notitser.⁹⁵⁴

Da selve sagen om storkonflikten i 1985 er makuleret, er det kun muligt at beskrive PET’s indsats fragmentarisk. To dage efter blokaden af Christiansborg fik PET retskendelse til at etablere aflytning af Tillidsmandsringens telefon. I sin anmodning til byretten henviste PET bl.a. til, at en kilde havde oplyst, at det var Tillidsmandsringen, der havde organiseret blokaderne den 28. marts, og det var på et møde med faglige aktivister blevet aftalt, at Tillidsmandsringen skulle koordinere de fremtidige aktioner. På mødet, der havde været arrangeret af trotskisterne, havde bl.a. deltaget en kendt sympatisør af Rote Arme Fraktion.⁹⁵⁵ Aflytningen viste, at Medborgerhuset på Blågårds Plads blev anvendt som samlingssted for blokadevagter, og at der var planer om at etablere ulovlige blokader af den offentlige transport og af indfaldsvejene til København. Den 1. april indhentede PET derfor en retskendelse til at aflytte telefonen, der var installeret

950 PET, emnekartotek: ”Org.m.v. – Fagforeninger. Overenskomsten 1985”, oplysninger dateret 6. september 1983, 27. marts 1984, 2. oktober 1984, 6. november 1984, 21. november 1984 og 11. februar 1985.

951 PET, administrativ sag: ”Vedr.: møde den 23. okt. 84 for sagsbehandlere af C-stof”, 24. oktober 1984.

952 Kriminalinspektør Per Larsen har overfor Kommissionen bekræftet, at ”PET blev totalt overrasket over blokaden mod Folketinget ...” RB: Per Larsen, 6. maj 2003. Ifølge PET’s emnekartotek stammede de tidligste oplysninger om Det frække Udvalg fra 1986.

953 PET, Region IV, emnesag: Telex fra PET til reg. 1-7, 29. marts 1985.

954 Det fremgår af materialet fra PET i JM, P.O.-sag.

955 PET, emnesag: Notits, 30. marts 1985.

i Medborgerhuset.⁹⁵⁶ Den følgende dag udvidedes aflytningen til at omfatte et hemmeligt nummer tilhørende Tillidsmandsringen og en mønttelefon i Medborgerhuset.⁹⁵⁷

Der blev også iværksat aflytninger i regionerne. I Århus fik PET tilladelse til at aflytte telefonen i Sømandenes Forbund på Åboulevarden, der fungerede som kommandocentral under de ulovlige blokader mod de offentlige transportmidler.⁹⁵⁸ Ifølge regionsafdelingen betød aflytningen, at tjenesten på tilfredsstillende vis kunne følge konfliktens udvikling.⁹⁵⁹ Regionsafdelingen aflyttede også telefonen på Radio Århus, der spillede en vigtig rolle i koordineringen af blokaderne.⁹⁶⁰ I Odense blev den lokale leder af Fælles Kurs Klubben aflyttet på anmodning fra Centralafdelingen, der havde konstateret, at Fælles Kurs-folk var aktive i Tillidsmandsringen i København.⁹⁶¹ Den pågældende leder var også blevet anholdt under en demonstration arrangeret af Tillidsmandsringen i Odense den 1. april, der havde udviklet sig til optøjer, og hvor der var blevet kastet sten mod politiet.⁹⁶² Aflytningen afslørede, at aktivister planlagde at forhindre statsminister Schlüter i at deltage i et møde i Odense Kongrescenter og muligvis ved den

956 Ibid.: Notits, 1. april 1985.

957 Ibid.: Anmodning om retskendelse, 2. april 1985. Aflytningen af mønttelefonen fremgår af retskendelse af 2. april 1985 fra Retsbogen, Københavns Byret, Grundlovsafdelingen. Frede Farmand har over for Kommissionen oplyst, at han fik at vide af en PET-medarbejder, at PET via sin aflytning af de autonome fik oplysninger om Tillidsmandsringen, idet de havde lokaler sammesteds: ”Derfor kunne man, under påstand af at politiet så at sige ’hang på de autonome’, reelt undersøge dem, der var i baglokalet, dvs. Tillidsmandsringen.” RB: Frede Farmand, 18. juni 2002. Spørgsmålet om PET fik ”overskudsinformation” om Tillidsmandsringen fra efterforskningen af BZ-bevægelsen, lader sig ikke umiddelbart klarlægge, idet akterne vedrørende konflikten i 1985 er makuleret. Det kan bekræftes, at PET på daværende tidspunkt foretog aflytning af BZ-bevægelsens telefoner. I mindst et tilfælde kastede aflytningen oplysninger om konflikten af sig. PET, emnesag, bilag 575: ”Emne: BZ-bevægelsen og Fælles Kurs Klubben”, 23. april 1985.

958 PET, Region IV, emnesag: Telex fra PET Region 2 til Region 4, 2. april 1985, med udskrift af Retsbogen for straffesager for retten i Århus, 7. afdeling, 1. april 1985.

959 PET, administrativ sag: ”Vedr.: Referat af møde i Århus den 8. oktober 1985 for sagsbehandlere af uro-stof i regionerne”, 10. oktober 1985.

960 PET, emnesag: ”Vedr.: Konflikt på arbejdsmarkedet i forbindelse med regeringsindgrebet den 27. marts 1985 – og hvordan uroen formede sig i Århus”, 18. juni 1985.

961 PET, Region IV, emnesag: Telex fra centralafdelingen til PET Reg. 4, 2. april 1985.

962 Ibid.: ”Vedr.: Anmodning om telefonaflytningskendelse”, 3. april 1985; Udskrift af retsbogen for straffesager for retten i Odense, 3. april 1985. Aflytningen blev stoppet af PET den 22. april 1985, da det blev skønnet, at der ikke ville fremkomme yderligere oplysninger for efterforskningen, jf. *ibid.*, notits fremlagt i retten i Odense den 22. april 1985.

lejlighed at forulempe ham. Da aktivisterne havde aftalt at mødes i Pædagogerne Hus, indhentede PET tilladelse til at rumaflytte huset og aflytte telefonerne hos de faglige organisationer, der havde kontorer på adressen. Det drejede sig om Landsforeningen Danske Klubfolk, Pædagogisk Medhjælper Forbunds Sekretariat, Pædagogisk Medhjælper Forbund Fyns Amt, Dansk Socialrådgiverforening og Dansk Bogbinder- og Kartonnagearbejder Forbund.⁹⁶³ Aflytningerne blev imidlertid aldrig etableret, da statsministeren aflyste sit besøg.⁹⁶⁴

Det er et åbent spørgsmål, hvor meget PET fik ud af aflytningerne. Ifølge PET's senere interne evalueringer af indsatsen under konflikten var det blevet konstateret, at Tillidsmandsringen og Det frække Udvalg var meget sikkerhedsbevidste, og at de kom med vildledende oplysninger og direkte lagde fælder for politiet. Centralafdelingen prioriterede derfor brugen af kilder meget højt, og siden 1985 havde man forsøgt at finde egnede emner: "Når konflikten bryder ud, er disse kilder guld værd."⁹⁶⁵ Derimod synes tjenesten ikke at have forsøgt at penetrere fagbevægelsen. Ifølge et referat af et sagsbehandlermøde var årsagen, at det næsten var umuligt at få en sådan operation godkendt i ledelsen.⁹⁶⁶ På grund af det sparsomme arkivmateriale er det uklart, i hvilket omfang PET benyttede sig af kilder under selve konflikten i marts-april.⁹⁶⁷ Som tidligere nævnt byggede anmodningen om retskendelse til at aflytte Tillidsmandsringen bl.a. på kildeoplysninger om, at organisationen havde organiseret blokaderne af Christiansborg. En anden kilde var Anders Nørgaard, der ifølge PET's materiale kontaktede sin tidligere kildefører i Århus og spurgte, om han som medlem af tjenerforbundet kunne være til nogen hjælp. Nørgaard informerede bl.a. om sine oplevelser som blokadevagt ved Hurtigruten, og da han udtrykte sin interesse for at "være lidt

963 Ibid.: "Anmodning til retten i Odense om telefonaflytningsskendelse", 12. april 1985; Udskrift af retsbogen for straffesager for retten i Odense, 12. april 1985. Tilladelsen var gyldig til og med den 16. april 1985.

964 Ibid.: Notits fremlagt i retten i Odense, 22. april 1985. Samme dag som PET anmodede om kendelserne, den 12. april, modtog regionsafdelingen oplysninger, der satte spørgsmålstegn ved aktivisternes beslutsomhed. Det hedder i en telex fra Region IV, at der var "kommet en enkelt indikation på, at man nu er blevet i tvivl om, hvad der er rimeligt at gøre, og hvad man i det hele taget kan få folk til at komme til." PET, Region IV, emnesag: Telex fra Politiregion 4 til Rigspolitichefens Afdeling G, Meldecentralen, 12. april 1985.

965 PET, administrativ sag: "Vedr.: Referat af møde i Århus den 22. januar 1987 for sagsbehandlere af uro-stof i regionerne", 13. februar 1987.

966 Ibid.: "Vedr.: Referat af møde i Århus den 8. oktober 1985 for sagsbehandlere af uro-stof i regionerne", 10. oktober 1985.

967 Der er henvisninger til enkelte kilder i PET-materialet i JM, P.O.-sag.

'med' igen", blev han anmodet om at komme i Sømændenes hus på Åboulevarden, hvor de aktionerendes koordinationsudvalg mødtes.⁹⁶⁸ Regionsafdelingen i Århus benyttede også Frede Farmand til at optage udsendelserne på Radio Århus og Danmarks Radio.⁹⁶⁹ Endelig holdt PET's observationshold øje med kendte "uro-grupper" og personer fra yderligtgående kredse under konflikten.⁹⁷⁰

Karakteren af PET's overvågning af konflikten rundt om i landet kan illustreres med Region I's afsluttende indberetning. Indberetningen, der fyldte 16 sider, beskrev konfliktens udvikling i Nordjylland og omtalte de vigtigste blokader, demonstrationer og møder. Indberetningens vigtigste formål var ikke at analysere konfliktens baggrund og årsager, men at identificere aktivister. Den indeholdt således navnene på 61 personer, der havde gjort sig bemærket under konflikten. En betydelig del af disse navne var fremkommet ved, at regionsafdelingen havde noteret nummerpladerne på biler, der var blevet observeret i forbindelse med blokader. Langt hovedparten af de personer, der var kendt i regionsafdelingen, var kommunister, men afdelingen havde i flere tilfælde også oplysninger om socialdemokratiske fagforeningsfolk. Således hed det om formanden for Kommunale Arbejdsmænd i Aalborg, at "han er kendt, og selv om han er organiseret soc., ligger hans meninger 'langt til venstre'".⁹⁷¹ Om den socialdemokratiske formand for Fællesorganisationssamvirket i Nordjylland hed det, at han var "med i Fællesorganisationen i Frh., siden 1978 – de senere år som formand", mens en fællestillidsmand ved Aalborg Værft blev beskrevet som "han er for nylig blevet formand for METAL, AALBORG. Han siger selv, at han er uorganiseret socialdemokrat".⁹⁷² Indberetningen illustrerer dels, at det var en af PET's vigtigste opgaver at indsamle navne på fremtrædende fagforeningsaktivister, dels at nettet var så fintmasket, at også socialdemokrater blev noteret.

PET's vurdering af konflikten synes at have været, at den vigtigste drivkraft bag aktionerne var DKP, der samtidig optrådte som en modererende faktor i forhold til den mere militante venstrefløj. I en efterfølgende kortfattet beskrivelse af konflikten hedder det således, at Tillidsmandsringene havde haft en "fantastisk

968 PET, kildesag, vedlagt grøn mappe, "Vedr.: Anders Nørgaard, materiale fra PET/Århus." Oplysninger fra 1., 2. og 12. april 1985. Nørgaard modtog 800 kr. for sit arbejde. Ibid.: Kvittering dateret 12. april 1985. Der henvises til Kommissionens beretning, bind 12, vedrørende Anders Nørgaard-sagen.

969 RB: Frede Farmand, 18. juni 2002. Materiale fra disse optagelser findes i JM, P.O.-sag.

970 PET's døgn- og situationsrapporter i JM, P.O.-sag.

971 PET, emnesag: "Vedr.: Overenskomstkonflikten 1985", 20. juni 1985.

972 Ibid.

kontrol” med blokadevagterne. En af de fremtrædende figurer i Tillidsmandsringene var Jan Hugo Andersen, der var formand for Dansk Metal-Københavns afdeling 13 og DKP'er. PET forklarede konfliktens relativt hurtige afslutning med, at DKP ikke ønskede at sætte den sympati, man havde vundet, over styr, mens den yderste venstrefløj (notitsen nævnte eksplicit SAP) ønskede en mere militant kurs.⁹⁷³ Denne vurdering byggede på oplysninger, hvoraf nogle angiveligt stammede fra DKP's faglige sekretariat i Odense. Det fremgik, at DKP's ledelse var modstander af at udvide konflikten til en generalstrejke, mens bl.a. SF, VS og Fælles Kurs Klubben søgte at etablere et alternativ til tillidsmands-bevægelsens moderate linje.⁹⁷⁴ I tiden efter overenskomstkonflikten fulgte PET derfor med interesse Tillidsmandsringens landsmøde i Odense i midten af april og initiativer til at oprette lokale tillidsmandsringer.⁹⁷⁵ PET konstaterede også, at DKP havde samarbejdet med dele af den socialdemokratiske fagbevægelse i Det frække Udvalg, der var blevet oprettet for at udføre og koordinere ulovlige aktioner, som den etablerede fagbevægelse ikke kunne lægge navn til.⁹⁷⁶ Vurderingen af DKP's og den mere militante venstrefløjs rolle forekommer realistisk og bekræftes generelt af den senere forskning.⁹⁷⁷

PET og de falske blokademeldinger: Folketingets åbning 1. oktober 1985

Belært af erfaringerne fra påskestrejkerne, hvor PET ikke havde nogen forhåndsviden om Christiansborg-blokaderne, var tjenesten anderledes velforberejdet på de forventede aktioner i forbindelse med Folketingets åbning den 1. oktober

973 PET, emnesag: ”Vedr.: Overenskomstsituationen 1985”, 24. april 1985.

974 PET, Region IV, emnesag: ”Telex fra region 4”, 8. april 1985; ”Vedr.: Fælles Kurs Klubbens aktiviteter i forbindelse med konflikten på arbejdsmarkedet i APR 1985”, 6. maj 1985.

975 PET, emnesag: ”Vedr.: Tillidsmandsringen”, 7. maj 1985; ”Emne: Forsøg på etablering af ”Tillidsmands-ringe” i RGN.V.”, 6. juni 1985; ”Vedrørende: Dansk sagsområde”, 7. maj 1985.

976 PET, administrativ sag: Årsberetning 1985, Afdeling 2, s. 20. PET modtog også oplysninger fra udenlandsk tjeneste om, at SiD's formand, Hardy Hansen, i virkeligheden tilhørte DKP, og det blev stærkt antydnet, at de 180 millioner kr., som forbundet havde afsat til at vælte Schlüter-regeringen, stammede fra Moskva. PET, emnesag: ”Danske fagforeninger ønsker at styrte regeringen”, 1. maj 1985. Det vides ikke, om PET delte denne opfattelse.

977 Hans Jørgen Vad, ”Påskestrejkerne 1985 – en fortrængt arbejdskamp”, s. 6-7; Hans Jørgen Vad, *Påskestrejkerne 1985*, s. 66-75, 82-84.

1985. Der findes to versioner af PET's indsats. Faglige aktivister hævdede, at de endegyldigt afslørede, at de blev aflyttet af politiet, idet de dagen inden åbningen ved opkald til fagforeninger havde udspremt falske oplysninger om en planlagt blokade af Christiansborg den 1. oktober. Oplysningerne blev lækket til aviserne af en kilde i politiet, og den følgende dag lagde politiet en veritabel jernring omkring Christiansborg.⁹⁷⁸ Ifølge PET's ikke-offentliggjorte konklusion havde der eksisteret reelle planer om en blokade. PET havde opsnappet de virkelige blokadevarsler gennem aflytningerne, og det massive politiopbud havde afskrækket aktivisterne fra at gennemføre deres forehavende.⁹⁷⁹ Det følgende afsnit vil beskrive PET's indsats omkring Folketingets åbning og vil forsøge at fastslå, om det lykkedes PET at forhindre ulovlige aktioner, eller om tjenesten blev offer for en veltilrettelagt vildledningsmanøvre.

Den 5. september deltog en kilde i Tillidsmandsringenes landsmøde i Odense. Kilden rapporterede efterfølgende, at det var blevet vedtaget at nedsætte et koordineringsudvalg, der skulle sørge for, at aktionerne den 1. oktober blev "virkelig slagkraftige". Aktionernes hovedmål skulle være at etablere en så effektiv blokade af Christiansborg, at det ville tage flere timer at bryde den. Der blev også omtalt andre ikke nærmere specificerede "frække" og "utrusionelle" aktioner, og en enkelt taler, der høstede dagens største bifald, foreslog at bekæmpe politiet med slagvåben. Kildens beskrivelse af mødet satte imidlertid spørgsmålstegn ved, hvor seriøst disse forslag var ment. Kilden hævdede således, at mødet var præget af "utrolig dårlig styring", "dårligt forarbejde" og "at en meget stor del af deltagerne var påvirket af spiritus i ikke ringe grad ..." Kilden tilføjede, "at en del af den meget kraftige opbakning bag de mest markante talere, måske skulle ses i relation hertil."⁹⁸⁰ Kilden havde ved baren også hørt forslag om at benytte kraftige kæder med hængelåse til blokaden, men disse udtalelser tilskrev kilden "den til tider meget intense stemning på mødet."⁹⁸¹ På samme måde blev et forslag fra Jan Hugo Andersen om at iværksætte aktioner mod konservative politikere betegnet som "måske mindre gennemtænkte ..." ⁹⁸² Få dage efter bekræftede

978 "Faglig venstrefløj: Nu har vi beviset – politiet aflytter os", *Information*, 2. oktober 1985; "Kispus" (leder), *Land og Folk*, 3. oktober 1985.

979 PET, emnesag: "Vedr.: Tillidsmandsringens aktioner mod regeringen den 1. oktober 1985", 22. oktober 1985.

980 Ibid.: "Emne: Landsmøde for TILLIDSMANDSRINGENE afholdt i Odense d. 5. SEP 1985", 13. september 1985.

981 Ibid.

982 Ibid.

en anden kilde, at Tillidsmandsringen planlagde landsomfattende aktioner mod regeringen den 1. oktober, men kilden var endnu ikke i stand til at oplyse nærmere enkeltheder.⁹⁸³ Der er således en del, der tyder på, at den militante del af fagbevægelsen overvejede aktioner, men at de mere ekstremistiske forslag nok skyldtes øjeblikkets stemning.

På grundlag af den førstnævnte kildes oplysninger udarbejdede en medarbejder i PET en notits om de planlagte aktioner. Notitsen gengav uden kommentarer kildens alvorlige oplysninger: Aktionerne skulle være ”virkelig slagkraftige”, samtlige adgangsveje til Christiansborg ville blive blokeret, og forslagene om at benytte ”mindre slagvåben” og ”kraftige kæder” blev nævnt. Det samme gjaldt Jan Andersens forslag om at trænge ind i konservative politikeres hjem og hive dem ud af sengene, og at bemægtige sig de konservatives talerstole. Derimod gengav notitsen ikke kildens kommentarer om, at disse forslag nok skyldtes indtagelsen af alkohol og den intense stemning på mødet.⁹⁸⁴ Således fremstod de militante forslag som konkrete planlagte aktioner. Den 25. september udarbejdede PET en anmodning om en retskendelse, der ville give tilladelse til at aflytte Tillidsmandsringens telefoner. En sammenligning af den ”rensede” notits med PET’s anmodning om en retskendelse, viser, at notitsens indhold blev gengivet ordret. Dertil føjede PET oplysninger om, at Jan Hugo Andersen havde jævnlig kontakt med den sovjetiske ambassade, og at en repræsentant for Tillidsmandsringen havde haft et møde med en sovjetisk ambassadefunktionær for at orientere ham om landsmødet i Odense. Dermed antydede PET stærkt, at de planlagte aktioner havde forbindelse med den sovjetiske ambassade og/eller efterretnings-tjeneste. Endelig understregede PET, at Tillidsmandsringen havde koordineret tidligere ulovlige aktioner.⁹⁸⁵ Den 26. september fik PET tilladelse til at aflytte tre telefonnumre på to adresser, der tilhørte Tillidsmandsringen.⁹⁸⁶ Da aflytningerne viste, at Jord- og Betonarbejdernes Forbund var involveret i aktionerne, fik PET den følgende dag tilladelse til at aflytte forbundets telefon.⁹⁸⁷ PET’s forvent-

983 PET, emnesag: ”Vedr.: Aktioner mod regeringen den 1. oktober 1985”, 20. september 1985.

984 Ibid.: ”Vedr.: Landsdækkende aktioner mod regeringen den 1. oktober 1985”, 20. september 1985.

985 PET, emnesag: ”Vedr.: Tillidsmandsringens aktioner mod regeringen den 1. oktober 1985”, 25. september 1985.

986 Retsbogen for Københavns Byret, Grundlovsafdelingen, 26. september 1985.

987 PET, emnesag: ”Vedr.: Tillidsmandsringens aktioner mod regeringen den 1. oktober 1985”, 27. september 1985. Retsbogen for Københavns Byret, Grundlovsafdelingen, 27. september 1985. Aflytningerne blev nedtaget den 2. og 8. oktober 1985. PET, emnesag: ”Vedr.: Afslutning af telefonaflytning”, 9. oktober 1985.

ning om ulovlige aktioner og tjenestens ønske om at overvåge militante faglige kredse skal ses i lyset af, at PET ikke ønskede en gentagelse af påskestrejkerne, hvor tjenesten havde været uforberedt på blokadeaktionerne.

Udviklingen i slutningen af september syntes at bekræfte, at noget var i gære. Den 27. september oprettede aktivister kunstige byporte i København, hvor bilerne blev afkrævet fem kr. i bompeng, som skulle bruges til at bekæmpe regeringen. Dagen efter blev der gennemført aktioner i protest mod udhulningen af dagpenge under den borgerlige regering, og den 30. september trængte 15 aktivister ind i TV-avisens studie og fremviste bannere med protester mod regeringens politik.⁹⁸⁸ Samtidig rapporterede to af PET's kilder i fagbevægelsen uafhængigt af hinanden, at det var en eller flere små grupper under Tillidsmandsringen, der planlagde de kommende aktioner den 1. oktober.⁹⁸⁹ Dette førte til, at regionerne blev anmodet om at holde Centralafdelingen underrettet om eventuel transport af demonstranter til København.⁹⁹⁰ Der blev desuden etableret observation af området omkring Christiansborg Slotsplads, Rådhuspladsen, Blågårds Plads og Israels Plads, hvor der var planlagt demonstrationer, og af en række adresser, hvor man formodede, at aktivisterne ville mødes: Jord- og Betonarbejdernes Forbund, Tillidsmandsringen, Jernbanearbejdernes Fagforening, Socialpædagogernes Landsforening, Byggefagernes Samvirke og Sømændenes Forbund.⁹⁹¹ Spørgsmålet er som nævnt, om denne intense overvågning med brug af kilder, telefonaflytning og observation forhindrede blokaderne af Christiansborg den 1. oktober, eller om PET blev vildledt af aktivisterne.

Den 30. september opsnappede PET et opkald fra Tillidsmandsringen til Sømændenes Forbund, hvoraf det fremgik, at man havde planer om at etablere en blokade omkring Christiansborg næste morgen kl. 7.00, og sømændene blev spurgt, om de kunne stille med 50 eller 100 mand. Modtageren af opkaldet var

988 PET, emnesag: "Vedr.: Tillidsmandsringens aktioner mod regeringen den 1. oktober 1985", 22. oktober 1985. PET identificerede senere flere af de aktivister fra Faglig Aktionsgruppe, der var tilknyttet Tillidsmandsringen, og som deltog i aktionen i TV-byen. PET, emnesag: "Vedr.: Aktionsgruppens indtrængen i Danmarks Radios TV-avisstudie", 3. oktober 1985.

989 PET, emnesag: "Vedr.: Tillidsmandsringens aktioner mod regeringen den 1. oktober 1985", 29. september 1985; "Vedr.: Demonstrationer/aktioner i forbindelse med Folketingets åbning tirsdag den 1. oktober 1985", 30. september 1985.

990 PET, emnesag: Telex fra centralafdelingen til regionerne, 30. september 1985.

991 Ibid.: "Vedr.: Rekvisition for observation i forbindelse med Folketingets åbning den 1. oktober 1985", 23. september 1985; "Vedr.: Planlægning i forbindelse med Folketingets åbning den 1. oktober 1985", 30. september 1985.

åbenlyst irriteret over forespørgslen: ”Hold kæft, det er det mest idiotiske, jeg nogen sinde har hørt, at man har ringet rundt med sådan noget. ... men det er jo helt åndssvagt at ligge og ringe rundt om sådan noget.” Samtidig bekræftede den pågældende, at sømændene vidste, at der var nogle folk ”der arbejder med det.”⁹⁹² Der er to mulige forklaringer på indholdet af samtalen. Enten gik de pågældende personer ud fra, at de blev aflyttet, og der var således tale om en falsk blokademelding. Eller også var de pågældende ikke særligt sikkerhedsbevidste (eller havde glemt risikoen for aflytning), og der var således tale om en ægte blokademelding.

Kl. 6.30 om morgenen den 1. oktober bemærkede det observationshold, der holdt øje med Jord- og Betonarbejdernes Forbund i Kompagnistræde, en gruppe på omkring 15 personer, der forlod bygningen og gik til Christiansborg Slotsplads, hvor de tog opstilling ved Holmens Bro. Efter nogle minutter forlod de stedet og steg på en bus. Kort efter steg en anden gruppe, der havde stået på Højbro Plads, på en anden bus. PET-folkene fulgte efter den sidste gruppe, og i bussen hørte de de pågældende udbryde ”Det var en varm kartoffel – det var godt vi kom væk” og ”Nu får de en lang næse.”⁹⁹³ Det var observationsholdets indtryk, at der skulle have været etableret blokader, men at planerne blev opgivet, da aktivisterne opdagede det massive politiopbud, der var et resultat af aflytningen dagen for inden. En anden mulig forklaring er, at aktivisterne blot mødte op for at se, om de falske blokadevarsler havde virket efter hensigten. Ifølge aktivisterne havde formålet med operationen været at afsløre aflytningen og at sende politiet på afveje, således at man i fred og ro kunne demonstrere foran statsministerens bopæl på Frederiksberg.⁹⁹⁴ Ifølge observationsholdet fortsatte de to grupper af aktivister netop til statsminister Schlüters bopæl,⁹⁹⁵ hvilket kunne tyde på, at det var en planlagt aktion. Det synes ikke muligt på det foreliggende grundlag at fastslå endegyldigt, hvilken af de to versioner der var den rigtige. Undersøgelsen bekræfter imidlertid formodningerne om, at visse militante faglige kredse blev aflyttet i dagene omkring den 1. oktober 1985, og at politiet mødte talstærkt op for at forhindre blokadeaktioner mod Christiansborg.

992 Ibid.: ”Vedr.: Tillidsmandsringens aktioner mod regeringen den 1. oktober 1985”, 22. oktober 1985.

993 Ibid.: ”Vedr.: Rekvisition for observation i forbindelse med Folketingets åbning den 1. oktober 1985”, 23. september 1985, fortsat tirsdag den 1. oktober 1985.

994 ”Kispus” (leder), *Land og Folk*, 3. oktober 1985.

995 PET, emnesag: ”Vedr.: Rekvisition for observation i forbindelse med Folketingets åbning den 1. oktober 1985”, 23. september 1985, fortsat tirsdag den 1. oktober 1985.

Overvågningen af Tillidsmandsringen: Påskepakken 1986 og overenskomstforhandlingerne i 1987 og 1989

PET konkluderede på baggrund af aflytningerne, at den DKP-dominerede Tillidsmandsring havde koordineret de ulovlige aktioner i dagene omkring Folkeetingets åbning den 1. oktober. Flere andre faglige organisationer, deriblandt Jord- og Betonarbejdernes Forbund og Sømændenes Forbund, havde været involveret i aktionerne. Det gav anledning til yderligere bekymring i PET, at den ledende person i Tillidsmandsringen, Jan Hugo Andersen, havde jævnlig kontakt til den sovjetiske ambassade. PET forudså, at DKP ville fortsætte med at bruge Tillidsmandsringen til at udføre ulovlige aktioner, der havde som mål at vælte den borgerlige regering.⁹⁹⁶ Alt tyder på, at PET var fast besluttet på ikke endnu en gang at blive overrasket over udviklingen, sådan som det var sket under blokaden mod Christiansborg den 28. marts 1985, og at man derfor intensiverede overvågningen af Tillidsmandsringen i sidste halvdel af 1980'erne.⁹⁹⁷

Som tidligere nævnt var Tillidsmandsringen en betegnelse, der opstod i 1970'erne, og som blev anvendt om de mere eller mindre formelle netværk og sammenslutninger af tillidsmænd, hvis primære opgave var at støtte strejker og koordinere faglige aktioner uden om den etablerede fagbevægelse. Der fandtes en række lokale Tillidsmandsringe, der fungerede i kortere eller længere perioder, og nogle, som Den storkøbenhavnske Tillidsmandsring, var domineret af DKP, mens andre bestod af tillidsmænd fra Socialdemokratiet og den øvrige venstrefløj. Det fremgår ikke altid klart, hvilke Tillidsmandsringe PET indsamlede oplysninger om, men tjenesten synes primært at have interesseret sig for de kommunistisk dominerede ringe.

PET's forventning om nye aktioner fremgår af, at tjenesten i marts 1986 ind-

996 PET, emnesag: "Vedr.: Tillidsmandsringens aktioner mod regeringen den 1. oktober 1985", 22. oktober 1985; "Vedr.: Demonstration mod Arbejdsretten", 12. december 1985. Jan Andersens tætte forbindelse til den sovjetiske ambassade bekræftes af oplysninger fra Oleg Gordijevskij, der i 1977 oplyste, at ambassaden havde foreslået Jan Andersen som den syge Knud Jespersens afløser som formand for DKP. PET, operationssag: Rapport nr. 32/A, 22. november 1977. I det følgende belyses problemstillingen i folketingsspørgsmål nr. 158 ("Hvis PET foretog overvågning af Tillidsmandsringen i 1980'erne ønskes oplyst, om det var i overensstemmelse med 1968- og/eller 1983-regerings-erklæringerne?").

997 Kriminalinspektør i PET Per Larsen har oplyst over for Kommissionen, at overenskomstkonflikten i 1985 ikke gav anledning til, at tjenesten fulgte arbejdskonflikter nærmere. RB: Per Larsen, 6. maj 2003.

hentede tilladelse til at aflytte telefonerne på ni adresser. De var installeret hos Tillidsmandsringen, Tillidsmandsringen for Storkøbenhavn, Medborgerhuset på Blågårds Plads, Jord- og Betonarbejdernes Forbund, Lager- og Handelsarbejdernes Forbund, Byggefagenes Samvirke og Stilladsarbejdernes Klub. Dertil kom privattelefonerne hos to faglige aktivister med forbindelse til Tillidsmandsringen.⁹⁹⁸ PET anmodede samtidig om tilladelse til at aflytte tre telefoner, der blev benyttet af BZ-bevægelsen, idet den havde deltaget i aktionerne i foråret i 1985.⁹⁹⁹ PET's begrundelse for at etablere aflytningerne var, at "flere af hinanden uafhængige kilder" i fagbevægelsen, Tillidsmandsringen og Det frække Udvalg havde oplyst, at der var planlagt ulovlige aktioner i protest mod den borgerlige regerings økonomiske indgreb, den såkaldte "Påskepakke". PET understregede alvoren i situationen ved at påpege, at Det frække Udvalgs aktioner var ved at få "et grovere og mere voldeligt tilsnit", hvilket havde gjort sig gældende under den igangværende Renovadan-konflikt, hvor chauffører, der havde taget blokeramant arbejde, skulle presses til at opgive det.¹⁰⁰⁰ Da en stor del af det relevante arkivmateriale er blevet makuleret, er det ikke længere muligt at fastslå, hvor troværdige disse kildeoplysninger var.¹⁰⁰¹ Men at PET i høj grad var motiveret af et ønske om at undgå en gentagelse af aktionerne under påskestrejkerne året før, bekræftes af, at anmodningen om retskendelser henviste til Tillidsmandsringen og Det frække Udvalgs rolle i 1985.¹⁰⁰² Det forekommer derfor sandsynligt at antage, at oplysningerne om planlagte aktioner havde udløst en forventning hos PET om, at Tillidsmandsringen og Det frække Udvalg ville iværksætte blokader

998 Syv af kendelserne var udstedt den 14. marts 1986 og løb indtil den 24. marts. Kendelsen for Stilladsarbejdernes Klub løb fra den 17. til den 24. marts, og kendelsen for en af privattelefonerne løb fra den 19. til den 26. marts 1986. Retsbogen, Københavns Byret, Grundlovsafdelingen.

999 PET, emnesag: "Vedr.: Anmodning om telefonaflytning", 14. marts 1986.

1000 PET, emnesag: "Vedr.: Tillidsmandsringens aktioner mod regeringen i anledning af det økonomiske indgreb", 14. marts 1986.

1001 Det fremgår af emnekartoteket, at en kilde fra den 31. januar og efterfølgende gav oplysninger om Det frække Udvalg. PET, emnekartotek: "Org. mv. Det frække Udvalg", oplysninger dateret 31. januar, 26. marts og 22. april 1986. Fra den 14. marts fik PET oplysninger om Tillidsmandsringen/Det frække Udvalgs planlagte demonstrationer mod Påskepakken. Ibid.: Oplysninger dateret 14. marts, 17. marts og 15. maj 1986. I slutningen af februar forlød det, at aktionsledelsen planlagde at afbryde stømmen til Københavns politigård under en eventuel ulovlig aktion. PET, emnekartotek: "Org. m.v. – Fagforeninger", oplysning dateret 26. februar 1986. Det var muligvis disse oplysninger, der lå til grund for PET's anmodning.

1002 PET, emnesag: "Vedr.: Tillidsmandsringens aktioner mod regeringen i anledning af det økonomiske indgreb", 14. marts 1986.

eller muligvis voldelige aktioner, hvilket byggede på erfaringerne fra 1985. Det kom tilsyneladende ikke til større, ulovlige aktioner mod regeringsindgrebet, og PET blev ikke yderligere mobiliseret mod fagbevægelsen i 1986.

I den følgende tid forsøgte PET at danne sig et overblik over Tillidsmandsringenes aktiviteter og deres planer om eventuelle kommende aktioner. Tjenesten kortlagde således ledelsen af Det frække Udvalg,¹⁰⁰³ forsøgte at fastslå, om der var planlagt ulovlige aktioner i forbindelse med Folketingets åbning¹⁰⁰⁴ og konstaterede, at faglige aktivister besatte Arbejdsretten.¹⁰⁰⁵ Oplysninger om, at Jan Hugo Andersen havde kontakt til en tillidsmand i politiet, vakte også PET's interesse.¹⁰⁰⁶ En del af de indhentede oplysninger drejede sig imidlertid mere om det almindelige fagpolitiske arbejde, såsom Tillidsmandsringens konferencer, dens undersøgelser af de politiske partiers forslag til en skattereform og forsøg på at mægle mellem de forskellige tillidsmandsorganisationer.¹⁰⁰⁷

I løbet af 1986 fulgte PET nøje med i den faglige venstrefløjs forberedelser til overenskomstforhandlingerne i 1987. Interessen samlede sig først og fremmest om den kommunistisk dominerede Storkøbenhavnske Tillidsmandsringens planer. Det forlød således, at DKP's faglige landsudvalgsmøde havde drøftet at iværksætte ulovlige aktioner, hvis regeringen igen greb ind i forhandlingerne.¹⁰⁰⁸ I april 1986 afholdt Den storkøbenhavnske Tillidsmandsring en landsdækkende konference i Århus, hvor omkring 400 tillidsfolk drøftede kravet om en 35-timers arbejdsuge.¹⁰⁰⁹ Det forlød, at Tillidsmandsringen var ved at forberede sig på en langvarig storkonflikt og var i færd med at mobilisere koordinationsudvalget

1003 Ibid.: "Vedr.: Tillidsmandsringens aktionsudvalg/Det frække Udvalg", 26. marts 1986.

1004 Ibid.: "Vedr.: Fagbevægelsens demonstrationer i anledning af Folketingets åbning den 7. oktober 1986", 3. oktober 1986; "Vedr.: Folketingets åbning den 7. oktober 1986", 6. oktober 1986; "Vedr.: Folketingets åbning den 7. oktober 1986", 16. oktober 1986.

1005 Ibid.: "Vedr.: Besættelse af Arbejdsretten den 21. november 1986 kl. 1450", 18. december 1986.

1006 Ibid.: "Vedr.: Tillidsmandsringens kontakt til tillidsmand indenfor politiet", 22. april 1986.

1007 Ibid.: "Vedr.: Fredsudtalelse på Tillidsmandsringens faglige landskonference", 22. april 1986; "Vedr.: Tillidsmandskonferencen i Brøndbyhallen den 22.-23. november 1986", 4. december 1986; "Vedr.: Tillidsmandsringens undersøgelse af regeringens skattereform", 22. april 1986; "Vedr.: Mægling mellem Tillidsmandsringen og Tillidsmandskredsene", 18. februar 1987.

1008 PET, emnekartotek: "Org. m.v. – Fagforen. Overenskomsten 1987", oplysninger dateret 11. marts 1986.

1009 PET, emnesag: "Vedr.: Landsdækkende tillidsmandskonference i Århus i week-enden 12-13 april 1986, arrangeret af tillidsmandsringen i København, som forberedelse til overenskomstsituationen i 1987", 30. april 1986.

og Det frække Udvalg.¹⁰¹⁰ I begyndelsen af december organiserede Tillidsmandsringen en aktionsuge for kravet om en 35 timers arbejdsuge, og i januar 1987 mødtes repræsentanter for landets tillidsmandsringer og fagforeninger i Odense, hvor man drøftede, hvilke aktiviteter der skulle iværksættes i forbindelse med overenskomstforhandlingerne.¹⁰¹¹ Det gærede også blandt andre venstrefløjsgrupper, og aktivister fra VS, KAP og Internationale Socialister samlede sig i OK-87-Initiativet, der forudså kommende storstrejker.¹⁰¹² Der var således adskillige indikationer på, at den faglige venstrefløj forberedte sig på nye aktioner, hvis overenskomstforhandlingerne igen brød sammen og endte i en ny storkonflikt.

Den 22. januar 1987 mødtes repræsentanter for Centralafdelingen med sagsbehandlere på subversionsområdet fra regionsafdelingerne for bl.a. at drøfte PET's indsats i tilfælde af en kommende storkonflikt. Deltagerne gennemgik erfaringerne fra konflikten i 1985, og Centralafdelingen fremlagde materiale om Tillidsmandsringen og Det frække Udvalgs involvering. Deltagerne enedes om, at PET's eventuelle indsats skulle bygge på to principper. For det første skulle man holde sig orienteret meget tidligt ved hjælp af pressen, døgnrapporter, demonstrationsanmeldelser og kontakter i fagbevægelsen. Medarbejderne skulle også meget tidligt i forløbet inddrage de lokale kontaktmænd i overvågningen. For det andet var Tillidsmandsringen og Det frække Udvalg yderst sikkerhedsbevidste, hvilket betød, at kilder var den mest effektive metode til at holde sig orienteret: "Man bør også tænke på penetrering af tillidsmandsmøder. Her skal man være opmærksom på, at kontakten eller kilden skal kunne referere både til fagforening og arbejdsplads, således at man undgår mistanken om politistikkere."¹⁰¹³ Endelig vedtog man et udkast til retningslinjer for informationsudveksling mellem Centralafdelingen og regionerne. PET var således grundigt forberedt på en tidlig og massiv indsats under en eventuel kommende storkonflikt. Der blev imidlertid ikke brug for beredskabet, idet hverken arbejdsgiverne eller arbejderne ønskede en ny konflikt, og man vedtog derfor en ny overenskomst, der bl.a. bragte arbejdsugen ned på 37 timer. PET fortsatte med at indsamle spredte oplysninger

1010 Ibid.: "Vedr.: Faglige forberedelser til OK 87", 25. november 1986; "Vedr.: Tillidsmandsringens arbejdsudvalg", 16. januar 1987.

1011 Ibid.: "Vedr.: Aktionsugen, 1.-5. december 1986", 16. januar 1986; "Vedr.: Tillidsmandsringens møde i Odense Kongreshus lørdag den 17. januar 1987", 12. januar 1987.

1012 Ibid.: "Vedr.: Dannelse af en faglig lokal opposition, der vil forberede uro i forbindelse med overenskomstforhandlingerne i 1987", 30. maj 1986.

1013 PET, administrativ sag: "Vedr.: Referat af møde i Århus den 22. januar 1987 for sagsbehandlere af uro-stof i regionerne", 13. februar 1987.

om Tillidsmandsringens møder og konferencer, men generelt syntes der at have været tale om en organisation i stagnation, hvilket formentlig skyldtes den almindelige faldende faglige aktivitet, den fejlslagne kampagne mod overenskomsten i 1987 og Jan Hugo Andersens, Tillidsmandsringens ubestridte leders død i sommeren 1987.¹⁰¹⁴

To år senere brød overenskomstforhandlingerne på metalområdet sammen, og PET blev igen mobiliseret.¹⁰¹⁵ Den 8. februar 1989 advarede Centralafdelingen regionerne om, at der kunne forventes blokader og aktioner, og regionsafdelingerne blev anmodet om at "traeffe noedvendige foranstaltninger" og foretage indberetning til Centralafdelingen.¹⁰¹⁶ Det blev ikke specificeret, hvad de nødvendige foranstaltninger bestod i, men der var sandsynligvis tale om at forberede iværksættelse af politiets beredskabsplan og om, at regionsafdelingerne skulle igangsætte indsamlingen af oplysninger fra kontakterne i fagbevægelsen. I hvert fald blev en demonstration arrangeret af Tillidsmandsringen for Storkøbenhavn og to overenskomstmøder i Nørrebrohallen og Odd Fellow Palæet holdt under observation i den efterfølgende tid. I et tilfælde blev demonstrationsdeltagerne fotograferet, og i et andet blev deltagerens bilnumre noteret.¹⁰¹⁷

Meddelerne i Tillidsmandsringen

Spørgsmålet, om PET har haft meddelere i de faglige organisationer, har altid været et yderst kontroversielt spørgsmål.¹⁰¹⁸ I 1998 fortalte Morten Rud Pedersen,

¹⁰¹⁴ PET, emnesag: "Vedr.: Tillidsmandsmøde torsdag den 21. maj 1987 i Metal København", 10. juni 1987; "Vedr.: Tillidsmandsringens ledelse", 27. november 1987; "Vedr.: Tillidsmandsringens møde i Nørrebro-Hallen den 28. august 1987", 18. december 1987; "Vedr.: Faglig Landskonference den 12.-13. marts 1988 i Nørrebrohallen", 20. maj 1988.

¹⁰¹⁵ I modsætning hertil har Hanne Bech Hansen, der blev chef for PET i 1988, oplyst, at faglige konflikter ikke var en del af PET's virksomhed i vidnets tid. RB: Hanne Bech Hansen, 4. april 2001.

¹⁰¹⁶ PET, emnesag: Telex fra centralafdelingen til regionerne, 8. februar 1989.

¹⁰¹⁷ Ibid.: "Vedr.: Demonstration ved Dansk Arbejdsgiverforening, Vester Voldgade 113, fredag den 10. februar 1989, anmeldt af Tillidsmandsringen for Storkøbenhavn v/Ole Zander", 13. februar 1989; "Vedr.: Overenskomstmøde fredag den 24. februar 1989, kl. 1100 afholdt i Nørrebrohallen, Bragegade 5", 24. februar 1989; "Vedr.: Overenskomstmøde den 31. marts 1989, kl. 1200 i Odd Fellow Palæet, Bredgade 28, København", 5. april 1989.

¹⁰¹⁸ I det følgende besvares folketingsspørgsmål nr. 153 ("Kan ministeren bekræfte Morten Rud Pedersens formodning om, 'at PET fandt en anden til at overvåge mødet i Odense', jf. oplysningerne i Jyllands-Posten den 18. april 1998?"), nr. 154 ("Foretog PET overvågning af Tillidsmandsringen i

at da han i 1986 var medlem af Danmarks socialdemokratiske Ungdom (DsU) i Århus og distriktschef for SiD-Ungdom i Århus Amt, blev han ved flere lejligheder kontaktet af PET, der forsøgte at hverve ham som meddeler. PET tilbød ham angiveligt 500 kr. for at deltage i et møde arrangeret af Tillidsmandsringen i Odense. Rud Pedersen takkede nej, men han gik ud fra, at PET fandt en anden til at overvåge mødet.¹⁰¹⁹ PET har senere bekræftet over for justitsministeren, at tje-
 nesten havde kontakt med Rud Pedersen i 1980'erne. Det skete, fordi han havde haft nogle ubehagelige oplevelser under en rejse i Østeuropa og i forbindelse med et hærværk mod DsU's kontorer i Århus. Ifølge PET findes der ikke noget skriftligt materiale om kontakten, og den medarbejder, der mødtes med Rud Pedersen, erindrer ikke, om han forsøgte at hverve ham som meddeler.¹⁰²⁰ Kommissionen har ikke fundet yderligere oplysninger, der endegyldigt kan af- eller bekræfte Morten Rud Pedersens historie. Rud Pedersen er ikke omtalt i PET's indberetning om hærværket mod DsU's kontorer i Århus i september 1986,¹⁰²¹ men hans navn er nævnt i den kopi af kriminalpolitiets rapport om hærværket, der findes i sagen.¹⁰²² Oplysningerne bekræfter, at PET havde kendskab til Morten Rud Pedersen i efteråret 1986. Hvad angår spørgsmålet, om PET fandt en anden kilde til mødet i Odense, har en gennemgang af Region IV's journal for 1986 godtgjort, at det eneste møde, der passer på beskrivelsen, var en tværfaglig sundhedskonference, der blev afholdt i Odense den 28.-29. november 1986. Konferencen havde forbindelse med tillidsmandskredsene, der var tilknyttet DKP/ml, og drejede sig om de kommende overenskomstforhandlinger. PET's

1980'erne? I bekræftende fald: Hvordan foregik overvågningen? Hvem foretog overvågningen? Og skete der registrering hos PET på baggrund af denne overvågning?"), nr. 155 ("Hvis PET foretog overvågning af Tillidsmandsringen i 1980'erne, ønskes oplyst: Begrundelsen for overvågningen, hvor og af hvem overvågningen blev besluttet, samt om overvågningen var godkendt eller havde accept hos den daværende justitsminister."), nr. 156 ("Hvis PET foretog overvågning af Tillidsmandsringen ønskes oplyst, om denne overvågning på noget tidspunkt havde karakter af penetrering?") og nr. 309 ("Har PET fundet en anden agent end 'Morten' til den opgave som 'Morten' var udset til, jf. Fakzeren den 17. maj 1998?").

1019 Mikkel Thastum og Morten Jeppesen, "PET ville hyre DSU'ere til overvågning", *Jyllands-Posten*, 18. april 1998; Mikkel Thastum og Morten Jeppesen, "SF kræver undersøgelse af spionage mod tillidsfolk", *Jyllands-Posten*, 19. april 1998.

1020 *Folketingstidende*, 1997-98, 2. samling - S 286, onsdag 29. april 1998, tale 22 og 28, Justitsminister Frank Jensen (www.folketinget.dk/Samling/19972/salen_spor/S286_22.htm, 15. januar 2004).

1021 PET, emnesag: "Vedr.: Hærværk mod Danmarks Socialdemokratiske Ungdoms lokaler i Amaliegade 27, 8000 C", 8. oktober 1986.

1022 Ibid.: Kriminalpolitiet i Århus, Anmeldelse, 20. september 1986.

regionsafdeling i Odense modtog oplysninger fra en kilde om invitationen til konferencen,¹⁰²³ men der er ikke fundet nogen efterfølgende indberetninger om selve konferencens forløb. Det kan derfor ikke afgøres, om PET sendte en meddelelse ind til at overvære mødet.

Hvis PET havde forsøgt at rekruttere Morten Rud Pedersen, ville det have været i overensstemmelse med PET's praksis, for tjenesten havde i 1980'erne en række meddelere, der gav oplysninger om Tillidsmandsringen.¹⁰²⁴ Den vigtigste var en kilde, der videregav oplysninger om Tillidsmandsringen og Det frække Udvalg¹⁰²⁵ En anden kilde berettede om forlydender om, at Tillidsmandsringen forberedte aktioner.¹⁰²⁶ Centralafdelingens sidste kilde videregav bl.a. navnene på de ledende kræfter i Det frække Udvalg.¹⁰²⁷

Flere af regionsafdelingernes meddelere blev også benyttet til at overvåge Tillidsmandsringens aktiviteter. En kilde holdt således PET orienteret om flere konferencer arrangeret af Tillidsmandsringen fra 1983 til 1987, om forsøg på mægling mellem de forskellige tillidsmandsorganisationer og om Fælles Kurs Klubbens interesse for Tillidsmandsringen.¹⁰²⁸ En kilde, der var blevet hvervet af en anden regionsafdeling, rapporterede om forskellige aspekter af Tillidsmandsringens virke.¹⁰²⁹ En kilde i Region I blev opfordret til at deltage i et overenskomstmøde,¹⁰³⁰ og den pågældende rapporterede ved flere lejligheder om Nordjysk Tillidsmandskollegium og dets ledende medlemmer.¹⁰³¹ Endelig er der omtalt flere uidentificerede kontakter og meddelere i regionsafdelingernes indberetninger.¹⁰³²

1023 PET, Region IV, emnesag: "Vedr.: Landsdækkende forberedelsesgruppe for hele sundhedssektoren, indkalder til tværfaglig sundhedskonference", 3. november 1986.

1024 Dette er i modstrid med, hvad en tidligere medarbejder i PET har oplyst i forbindelse med konflikten i 1985: "Problemet var, at PET holdt sig fra fagbevægelsen, og uden kilder i fagbevægelsen, var det svært at forudse problemer. PET holdt sig fra at blive kompromitteret, og det kunne være svært at være politiets efterretningstjeneste i denne forbindelse." RB: 20. maj 2003.

1025 Det fremgår af PET, emnekartotek: "Org. mv. Det frække Udvalg", oplysninger dateret 31. januar, 26. marts og 22. april 1986. PET, emnesag: Forskellige kilderapporter.

1026 Det fremgår af flere kilderapporter i PET's emnesag.

1027 PET, emnesag: "Vedr.: Tillidsmandsringens aktionsudvalg/Det frække Udvalg", 26. marts 1986.

1028 Det fremgår af kilderapporter i PET's emnesag.

1029 Det fremgår af kilderapporter i PET's emnesag.

1030 RB: 12. juni 2002.

1031 Det fremgår af kilderapporter i PET's emnesag.

1032 PET, emnesag: "Vedrørende: Dansk sagsområde", 7. maj 1985; "Emne: Tillidsmandsringe i Rgn V", udateret [1985]; "Vedr.: Landsdækkende tillidsmandskonference i Århus i week-enden 12-13 april

PET holdt også ved et par enkelte tilfælde Tillidsmandsringens aktiviteter under observation. Årsagen synes at have været, at man frygtede, at der blev planlagt nye ulovlige aktioner og blokader. I februar 1987 blev en støttefest i Saltlageret, der havde til formål at samle modstanden mod den kommende overenskomst, overvåget af en medarbejder fra PET.¹⁰³³ I november 1988 afholdt Tillidsmandsringen et møde i Metalhuset i København, hvor deltagerne skulle drøfte forskellige aktioner som protest mod finansloven. PET videofilmede de omkring 25 deltagere, da de ankom til mødet, og tjenesten var i stand til at identificere flere fagforeningsfolk. Under selve aktionsugen blev demonstrationen foran Arbejdsministeriet holdt under observation, men ugen blev en stor fiasko, og det kom heller ikke til nogen uroligheder.¹⁰³⁴

Som tidligere nævnt var det en af PET's opgaver at identificere de ledende kræfter i Tillidsmandsringen og i Det frække Udvalg, der planlagde og udførte de ulovlige aktioner og blokader. Ved flere lejligheder indsamlede tjenesten navnelister over de mest fremtrædende faglige aktivister.¹⁰³⁵ Det er således veldokumenteret, at PET indsamlede navnene på de ledende medlemmer af Tillidsmandsringen, og at flere af regionsafdelingerne havde opført faglige aktivister i deres arbejdskartoteker med angivelse af deres politiske tilhørsforhold og faglige aktiviteter. Enkelte fremtrædende tillidsfolk, som f.eks. Jan Hugo Andersen, var i forvejen registreret i PET, sandsynligvis på grund af deres østkontakter eller andre registreringsværdige forhold, men der er intet, der tyder på, at fagforeningsfolk blev registreret i 1980'erne alene på grund af deres tilknytning til Tillidsmandsringen eller deres involvering i faglig aktivitet.¹⁰³⁶

1986, arrangeret af tillidsmandsringen i København, som forberedelse til overenskomstsituationen i 1987", 30. april 1986.

1033 Ibid.: "Vedr.: Støttefest fredag den 20. februar 1987 kl. 1900. Saltlageret, Gl. Kongevej, København", udateret.

1034 Ibid.: "Vedr.: Tillidsmandsringens forberedelsesmøde til 'aktionsuge' rettet mod finansloven", 22. november 1988; "Vedr.: Aktionsugen den 28. november-2. december 1988 mod finansloven", 21. februar 1989.

1035 For eksempel, PET, emnesag: "Vedr.: Nordjysk Tillidsmandskollegium", 8. november 1985. PET, emnesag: "Vedr.: Landsdækkende tillidsmandskonference i week-enden 12-13 april 1986", 30. april 1986; "Vedr.: Tillidsmandsringens arbejdsudvalg", 16. januar 1987.

1036 Jf. Folketingsspørgsmål nr. 155 kan det ikke på det foreliggende grundlag fastslås, hvor og af hvem overvågningen af Tillidsmandsringen blev besluttet. Der er i det foregående blevet argumenteret for, at den egentlige overvågning blev iværksat efter påskestrejkerne i 1985 for at forebygge nye omfattende blokader og aktioner. Overvågningen har været kendt af ledelsen i PET. Det fremgår af en påtegning på en kilderapport fra september 1985: "Notat til [politimester Henning Fode]

Den faglige venstrefløj i 1980'erne

Tillidsmandsringen var ikke den eneste organisation på den faglige venstrefløj, der blev overvåget af PET i 1980'erne.¹⁰³⁷ Det var især tre grupperinger, der tiltrak sig tjenestens interesse: De kommunistisk dominerede faglige ungdomsorganisationer, Sømændenes Forbund og de fagoppositionelle grupper.

Lærlingenes Landsorganisation (LLO) og Faglig Ungdom (FU) var organisatorisk tæt forbundne, idet LLO byggede på FU's lokalafdelinger, og der var ikke megen tvivl om, at de to organisationer var stærkt domineret af ungkommunisterne. DKU sad tungt på de centrale poster i LLO's ledelse,¹⁰³⁸ og i 1981 erobrede ungkommunisterne formandsposten og det absolutte flertal i FU-Københavns foretningsudvalg. PET forudså, at DKU ville gå styrket frem blandt de organi-

klar til fredag morgen den 20/9-85". PET, emnesag: "Emne: Landsmøde for Tillidsmandsringene afholdt i Odense d. 5. sep. 1985", 13. september 1985. Det kan på det foreliggende grundlag heller ikke afgøres, om overvågningen blev godkendt af daværende justitsminister Erik Ninn-Hansen. Kommissionens afhøringer af de relevante justitsministre, departementschefer og politimestre har ikke afklaret spørgsmålet. Hvis man skal dømme ud fra det generelle billede, der tegner sig af forholdet mellem PET og Justitsministeriet i sidste halvdel af 1980'erne, er det mest sandsynlige, at ministeriet er blevet underrettet om overvågningen af en så fremtrædende faglig organisation som Tillidsmandsringen, idet spørgsmålet måtte opfattes som politisk kontroversielt. Justitsministeriets sag vedrørende overenskomstkonflikten i 1985 viser, at PET holdt ministeriet orienteret om konflikten forløb. JM, P.O.-sag. Wamberg-udvalget godkendte registreringen af Nordjysk Tillidsmandskollegium den 11. marts 1986 (PET, ujournaliseret, grønt ringbind: Referat af udvalgets møde den 11. marts 1986, "Nyregistrerede i perioden 14.01.86 - 26.02.86"), Tillidsmandsringen den 29. april 1986 (ibid.: Referat af udvalgets møde den 29. april 1986, "Nyregistrerede i perioden 27.02.86 - 11.04.86") og Det frække Udvalg den 8. september 1986 (ibid.: Referat af udvalgets møde den 8. september 1986, "Nyregistrerede i perioden 21.06.86 - 29.08.86").

1037 PET fortsatte som hidtil med at indsamle spredte oplysninger om kommunistisk dominerede fagforeninger og fagforbund som Jord- og Betonarbejdernes Fagforbund, Dansk Typograf Forbund og Børne- og Ungdomspædagogernes Landsforening, men der synes ikke at være foregået nogen egentlig målrettet efterforskning af f.eks. eventuelle ulovlige aktioner eller kontakter til udenlandske efterretningstjenester. I det følgende besvares delvis folketingssspørgsmål nr. 157 ("Hvis PET foretog overvågning af Tillidsmandsringen i 1980'erne, hvorfor er det ikke omtalt i PET-redegørelsen, og er der andre faglige aktiviteter, der blev overvåget, men som ikke er omtalt i redegørelsen?").

1038 PET, emnesag: "Vedr.: Landsorganisationen af Lærlinge og Ungarbejderes (LLO) 13. kongres i Nørrebrohallen i dagene 29.-30.4 og 1.5.1983", 7. juni 1983; "Vedr.: Lærlingenes og Ungarbejdernes Landsorganisation (LLO)", 6. juni 1984; "Vedr.: Lærlingenes og Ungarbejdernes Landsorganisation (LLO)'s 14. kongres i dagene 18.-20. maj 1984", 3. juli 1984.

serede lærlinge og ungarbejdere.¹⁰³⁹ PET indsamlede efterfølgende et stort antal oplysninger om de to organisationers forskellige østkontakter, aktivitet i fredsbevægelsen og aktioner imod den borgerlige regering, private firmaer, offentlige institutioner og politiske modstandere.¹⁰⁴⁰

I midten af 1980'erne konstaterede PET, at der var tegn på, at LLO og FU oprettede dækorganisationer, der skulle udføre ulovlige aktioner, uden at DKP/DKU blev kompromitteret. En sådan gruppe var Illegalt Lærlingeforum, der var oprettet af LLO, og som bl.a. stod bag udstedelsen af falske checks til lærlinge og tyveri af undervisningsminister Bertel Haarders cykel. Selvom aktionerne kan betegnes som uskyldige happenings, så PET med alvor på dem og tolkede dem som udtryk for, at DKP i stigende grad ville benytte sig af "fiktive grupper" til at udføre ulovlige aktioner, hvis formål var at bringe den borgerlige regering til fald.¹⁰⁴¹ En anden gruppe var Dansk Undergrunds Consortium (DUC), der synes at have forbindelse til DKU og FU, og som stod bag en række bemalingsaktioner i Århus.¹⁰⁴² I september 1986 blev Danmarks socialdemokratiske Ungdoms lokaler i Århus udsat for omfattende hærværk, og ifølge regionsafdelingens indberetning var FU og DUC under mistanke for at være gerningsmændene.¹⁰⁴³

Radikaliseringen af DKU hang antagelig sammen med kommunisternes stigende marginalisering i ungdomsorganisationerne i 1980'erne. Samtidig med at den borgerlige regerings stramminger udløste mere radikale aktioner på venstrefløjen, var DKU under pres. I 1988 fandtes der ifølge PET's oplysninger kun omkring 50 DKU'er, der var aktive i det faglige arbejde,¹⁰⁴⁴ og BZ-bevægelsen havde med deres husbesættelser stjålet opmærksomheden fra ungtkommunisterne. Radikaliseringen af DKU skal således nok ses som et forsøg af de unge faglige aktivister på at profilere sig og tiltrække nye medlemmer til partiet og dets lærlinge- og ungdomsorganisationer. Samtidig overvejede kommunisterne i LLO's ledelse imidlertid at tage skridt til at tilnærme sig socialdemokraterne. Begrundelsen

1039 PET, emnesag: "Vedr.: Repræsentantskabsmøde i Faglig Ungdom, København", 28. april 1981.

1040 Dette fremgår af PET's emnesager.

1041 PET, emnesag: "Vedr.: Illegalt Lærlingeforum", 27. november 1985; "Vedr.: Illegalt lærlingeforum, ILF", 17. januar 1986; "Emne: Illegalt Lærlingeforum, ILF", 9. januar 1986.

1042 PET, emnesag: "Vedr.: Nyoprettet urogruppe, der kalder sig for Dansk Undergrund Consortium, DUC, som tilsyneladende er stiftet af personer med tilknytning til Danmarks Kommunistiske Ungdom, DKU", 1. september 1986.

1043 Ibid.: "Vedr.: hærværk mod Danmarks Socialdemokratiske Ungdoms lokaler i Amaliegade 27, 8000 Aarhus C", 8. oktober 1986.

1044 PET, emnesag: "Vedr.: Plan for nedlæggelse af LLO og Faglig Ungdom", 29. marts 1989.

var, at LO-Ungdom nu førte en mere aktiv lærlingepolitik, og at man burde slå kræfterne sammen i kampen mod Schlüter.¹⁰⁴⁵ I slutningen af 1989 kunne PET konstatere, at FU's afdeling i Århus havde nedlagt sig selv, og at lærlingearbejdet fremover ville blive varetaget af LO-Ungdom.¹⁰⁴⁶

Det var imidlertid ikke kommunisterne, som PET i 1980'erne opfattede som den største trussel på den faglige venstrefløj, men eks-kommunisten Preben Møller Hansen og hans Sømændenes Forbund. Efter eksklusionen i slutningen af 1979 forlod de fleste af sømændene DKP's Søafdeling, og i stedet organiserede de sig i Fælles Kurs Klubben, der med tiden udviklede sig til et politisk parti, og som i en kort periode (1987-88) var repræsenteret i Folketinget.¹⁰⁴⁷ Bruddet med DKP var bl.a. fremkaldt af uenighed om den faglige linje, og Sømændenes Forbund gjorde sig i 1980'erne til talsmand for oprettelsen af ét fælles Transportarbejderforbund. Ved at samle alle transportarbejdere ville det være muligt at styrke solidariteten og hindre situationer som under havnearbejderstrejken, hvor chauffører havde kørt med blokaderamt gods. Det erklærede mål var at ændre fagbevægelsen til en aktiv "kamporganisation", der kunne imødegå nedskæringerne og forbedre arbejdernes sociale kår.¹⁰⁴⁸ For at nå dette mål forhandlede sømændene med SiD om dannelse af en transportsektion, afholdt faglige konferencer og var involveret i flere strejker.¹⁰⁴⁹ Under bryggeriarbejderkonflikten i 1985 mødte Preben Møller Hansen således op og gav 500.000 kr. til de strejken-

1045 Ibid.

1046 PET, emnesag: "Vedr.: Opløsning af organisationen Faglig Ungdom i Århus", 5. december 1989.

1047 Sømændenes Forbund og Fælles Kurs Klubben (FKK) var i realiteten tæt forbundne; FKK var oprettet af 136 sømænd, det lagde hovedvægten på en aktiv faglig linje, og dets kontorer havde adresse i Sømændenes Forbunds bygning i Herluf Trolles gade i København. "Sømænd vil danne tvær-socialistiske klubber i 7 byer", *Socialistisk Dagblad*, 2. november 1979. PET, personsag: "Vedr.: Stiftelsen af partiet 'Fælles-Kurs Klubben i Danmark'", 11. januar 1980. Da FKK i 1984 afholdt en faglig konference udgjorde sømænd flertallet af deltagerne. PET, personsag: "Vedr.: Fælles Kurs Klubbens faglige konference d. 10.-11.3.1984 i Svendborg", 27. marts 1984. Overvågningen af den ene organisation berørte også den anden; da FKK blev telefonaflyttet i 1984 og 1985, skete det på telefoner, der var installeret i sømændenes forbundsbygning. Retsbogen, Københavns Byret, Grundlovsafdelingen, 11. september 1984 og 4. juni 1985. Om PET's overvågning af FKK se i øvrigt Kommissionens beretning om PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj i bind 9.

1048 "Preben Møller Hansen: Sømandsbossen og transportforbundet", *Fyns Stiftstidende*, 23. august 1983. PET, emnesag: "Vedr.: Transportarbejderkonference på hotel Viking i Svendborg d. 26.-27. november 1983", 9. december 1983.

1049 Ibid.: "Vedr.: Sømændenes Forbunds ønske om evt. optagelse i SiD", 3. juni 1980; "Vedr.: Transportarbejderforbundet", 6. september 1983; "Vedr.: Transportarbejderkonference på hotel Viking

de, som han havde fået af ”en flink mand”.¹⁰⁵⁰ Forbundet var også aktivt i kampen for boykot af apartheid-regimet i Sydafrika og afsløringer af våbentransporter.¹⁰⁵¹

Der er flere forhold, der indikerer, at PET i 1980'erne så med stor alvor på forbundets aktiviteter i fagbevægelsen, og at der blev foretaget en egentlig målrettet efterforskning. Sømændenes Forbund blev således detaljeret beskrevet i uroafdelingens årsberetninger fra 1983 til 1985, og alene omtalen i årsberetningen for 1984 fyldte 17 sider.¹⁰⁵² PET anvendte også mindst fem kilder til at indsamle oplysninger om forbundets virksomhed. Der kunne være flere årsager til denne forøgede interesse for forbundets aktiviteter. De nye retningslinjer, der var blevet godkendt af regeringen i begyndelsen af 1983, gav således PET mulighed for i et vist omfang at overvåge yderligtgående gruppers aktiviteter på arbejdsmarkedet. Samtidig kan pressens omtale af forbundets økonomiske dispositioner have påvirket tjenesten til at iværksætte sine egne undersøgelser af forholdene.

PET's trusselsbillede bestod af tre elementer. For det første frygtede tjenesten, at Preben Møller Hansen ville få kontrol over hele transportsektoren og dermed indtage en nøgleposition og i visse situationer kunne udløse en konflikt, hvis det lykkedes ham at etablere et transportarbejderforbund. Med PET's formulering ville et sådant forbund give formanden ”et uhyggeligt redskab” hænderne.¹⁰⁵³ To år senere syntes faren imidlertid for en stund at være drevet over, da PET kunne gengive presseforlydender om, at planerne om et transportarbejderforbund var skrinlagt, og at de folk, der havde stået bag idéen, havde forladt FKK.¹⁰⁵⁴ PET fulgte forbundsformandens initiativer gennem pressen og indsamlede ved hjælp af en kilde forskelligt materiale om konferencer og møder,¹⁰⁵⁵ men selve trussels-

i Svendborg d. 26.-27. november 1983”, 9. december 1983; ”Vedr.: Transportarbejderforbundet”, 23. februar 1984.

1050 PET, personsag: ”Vedr.: Bryggeriarbejderkonflikten foråret 1985”, 6. august 1985.

1051 ”Sømænd vil lukke for olien til Sydafrika”, *Politiken*, 9. december 1985; ”Møller Hansen: Der er penge i våben-sejlad”, *Jyllands-Posten*, 23. september 1985. PET, emnesag: ”Vedr.: Sømændsforbundets deltagelse i en konference i København d. 9.11.1983 om boykot af våben, krigsmateriel og olie til Sydafrika”, 25. januar 1984; ”Vedr.: Sømændenes Forbund's oplysninger om svensk våbeneksport til Iran”, 3. april 1987.

1052 PET, administrativ sag: Årsberetning 1984. Afdeling 2.

1053 Ibid.: Årsberetning 1983. Afdeling C.

1054 Ibid.: Årsberetning 1985. Afdeling 2.

1055 PET, emnesag: ”Vedr.: Transportarbejderforbundet”, 6. september 1983; ”Vedr.: Transportarbejderkonference på hotel Viking i Svendborg d. 26.-27. november 1983”, 9. december 1983. PET, personsag: ”Vedr.: Fælles Kurs Klubben/Preben Møller Hansens forsøg på at få etableret fælles fagforening for HT-chauffører”, 6. august 1984.

vurderingen synes at have været baseret på formandens egne, måske overdrevne, udtalelser og tjenestens viden om hans tidligere aktiviteter. For eksempel kunne PET henviser til tidligere udtalelser fra Preben Møller Hansen om, at ”politikkerne på Christiansborg gyser ved udsigten” til et transportarbejderforbund, som ville kunne lamme Danmark i en konfliktsituation.¹⁰⁵⁶ Formodentlig byggede vurderingen om, at et sådant forbund ville udgøre ”et uhyggeligt redskab” mere på erfaringerne fra Preben Møller Hansens langvarige karriere i fagbevægelsen, der viste, at han ikke gik af vejen for at bruge skrappe metoder mod hans modstandere, og at han ikke nærrede skrøbler ved at lamme færgefarten for at gennemtvinge bedre overenskomster.

For det andet synes PET at have frygtet, at de store pengebeløb, som Sømændenes Forbund rådede over, kunne bruges til at finansiere konflikter på arbejdsmarkedet og købe indflydelse hos politiske organisationer på venstrefløj. Således bestod der en risiko for, at Preben Møller Hansen kunne skabe uro og vinde kontrol over venstrefløj. PET bemærkede således, at forbundsformanden ”svømmer” i penge, men at medlemmerne ikke havde nogen indflydelse på, hvordan de blev brugt.¹⁰⁵⁷ Ifølge tjenestens vurdering blev sømændene ikke regnet for noget i fagpolitisk sammenhæng af den øvrige fagbevægelse, ”men hans penge er velkomne.”¹⁰⁵⁸ PET indsamlede en række oplysninger fra pressen og egne kilder, der bekræftede, at forbundet havde presset rederne til at indbetale store beløb til de forskellige fonde,¹⁰⁵⁹ og i 1984 blev Region III anmodet om at fremskaffe oplysninger, der kunne belyse forbundets forhandlingsmetoder i forbindelse med en netop indgået overenskomst, som angiveligt indebar, at rederen skulle indbetale 100.000 kr. til Sømandsforbundets Uddannelsesfond.¹⁰⁶⁰

PET interesserede sig også for Preben Møller Hansens involvering i rejse-

1056 PET, personsag: ”Vedr.: Preben Møller Hansen og hans idé med oprettelse af et transportarbejderforbund”, 6. maj 1983.

1057 PET, administrativ sag: Årsberetning 1983. Afdeling C; Årsberetning 1984. Afdeling 2.

1058 Ibid.: Årsberetning 1985. Afdeling 2.

1059 PET, personsag: ”Emne: Pression mod danske coasterrederier udført af Sømændenes Forbund i Danmark, C notits nr. 239/80”, 12. december 1980. PET, emnesag: ”Vedr.: Sømændenes Forbund”, 24. februar 1984; ”Vedr.: Sømændenes Forbund”, 27. februar 1984; ”Vedr.: Administrationen af Sømændenes Forbunds forskellige fonde”, 11. april 1984; ”Vedr.: Sømændenes Forbund og Fælles Kurs Klubben”, 4. maj 1984; ”Vedr.: Overenskomstforhandling mellem Sømændenes Forbund og Es-Vagt rederiet Esbjerg”, 27. maj 1986.

1060 Ibid.: ”Vedr.: Sømændenes Forbunds forhandling om overenskomst med rederiet Esbjerg Vagtskibsselskab A/S (Es-Vagt)”, 27. juli 1984.

bureauet Hansa Folketurist A/S, der var blevet oprettet i 1978 af medlemmer af DKP, og som arrangerede rejser til Østeuropa. Selvom bureauet således havde tæt kontakt til DKP, havde Søfartens Interessekontor, en af sømændenes fonde, købt en aktiepost på 250.000 kr., og Preben Møller Hansen havde sæde i bestyrelsen. I januar 1983 oplyste kriminalpolitiet i Odense, at Hansa syntes at modtage store pengebeløb fra østlandene som betaling for rejser, der aldrig havde fundet sted,¹⁰⁶¹ og da rejsebureauet gik konkurs året efter, viste en gennemgang af regnskaberne, at det havde fungeret som ”indslusningssted” for økonomiske tilskud, der var bestemt for DKP, DKU og Landsforeningen Danmark-Sovjetunionen. PET undrede sig selvfølgelig over, at Preben Møller Hansen, der var blevet ekskluderet af DKP og lå i evig polemik med de tidligere partikammerater, sammen med kommunisterne sad i ledelsen af et selskab, der blev anvendt til at kanalisere hemmelige østpenge til DKP og dets søsterorganisationer. PET fandt det mest sandsynligt, at forbundsformanden havde kendt til de økonomiske transaktioner, men at han var blevet pålagt ”udefra” at se igennem fingre med det.¹⁰⁶²

PET indhentede en del oplysninger om Preben Møller Hansens angivelige økonomiske støtte til organisationer og grupper på venstrefløjen. Ifølge en kilde skulle forbundsformanden på et møde have tilbudt økonomisk støtte til antiimperialistiske grupper og venskabsforeninger, ligesom han havde opfordret til et samarbejde med Forbundet Socialister, SAP og VS.¹⁰⁶³ I 1982 blev Preben Møller Hansen indvalgt i bestyrelsen i Venskabsforeningen Danmark-Libyen under omstændigheder, der af en kilde blev betegnet som ”et kup”,¹⁰⁶⁴ og det følgende år meldte medlemmer af Sømandenes Forbund, Tidens Højskole og FKK sig ind i Landsforeningen Danmark-Sovjetunionen, hvilket gav forbundsformanden valg til hovedbestyrelsen.¹⁰⁶⁵ Preben Møller Hansen forsøgte ifølge PET’s oplysninger

1061 PET, personsag: ”Vedr.: ’Hansa Folketurist A/S’ m.fl.”, 25. januar 1983.

1062 Ibid.: ”Vedr.: Hansa Folketurist Rejsebureau A/S”, 7. maj 1985. Ifølge en anden teori var det muligt, at Preben Møller Hansen havde tilegnet sig pengene på DKP’s bekostning. PET, administrativ sag: Årsberetning 1983. Afdeling C.

1063 PET, personsag: ”Vedr.: Preben Møller Hansen, formand for Sømandenes Forbund, og hans forsøg på at blive centeret i den anti-imperialistiske og anti-kapitalistiske kamp i Danmark”, 14. oktober 1982.

1064 Ibid.: ”Vedr.: Dansk Libysk Venskabsforenings generalforsamling den 19. september 1982”, 1. oktober 1982.

1065 Ibid.: ”Vedr.: Fredsudtalelse fremsat af Preben Møller Hansen på kongres i Landsforeningen Danmark-Sovjetunionen 5.-6.3.1983”, 2. februar 1984; ”Vedr.: Sømandenes Forbund og Fælles Kurs Klubben”, 23. februar 1984.

at styrke sin indflydelse på landsforeningen, men han tabte magtkampen mod kommunisterne og mistede sin post i forretningsudvalget i 1986.¹⁰⁶⁶ Preben Møller Hansen støttede også andre grupper på venstrefløjen.¹⁰⁶⁷

For det tredje vurderede PET, at Sømændenes Forbund efter ekskluderingen af formanden fra DKP i 1979 opretholdt tætte kontakter til Sovjetunionen, og at forbundet fortsat fulgte Moskvas linje. Tjenesten pegede bl.a. på, at forbundets kampagner imod Sydafrika og for de strejkende engelske kulminearbejdere var foregået i nær samarbejde med den kommunistiske faglige internationale, WFTU, hvilket PET tolkede som udtryk for ”Preben Møller HANSENS villighed til at deltage i udførelsen af de opgaver, der træffes beslutning om i kommunistiske kredse.”¹⁰⁶⁸ Vurderingen byggede først og fremmest på det forhold, at forbundet i 1980'erne fastholdt sine forbindelser til den kommunistiske lejr. Sømændenes Forbund var som den eneste danske faglige organisation under den kolde krig tilknyttet WFTU, og i 1986 blev Preben Møller Hansen valgt til vicepræsident for WFTU's afdeling for transportarbejdere, Transport Union International (TUI).¹⁰⁶⁹ Forbundsledelsen dyrkede venskabelig omgang med de kulturelle- og faglige attachéer på den sovjetiske ambassade i København,¹⁰⁷⁰ og den havde kontakt til andre kommunistiske regimer.¹⁰⁷¹ PET's overvågning bekræftede således, at forbundsformanden trods bruddet med DKP fortsat plejede tætte kontakter med repræsentanter for kommunistiske regimer og fagbevægelser.

1066 ”Sømandsbossen sat på porten”, *Ekstra Bladet*, 26. august 1986.

1067 PET, personsag: ”Vedr.: Økonomisk støtte fra formanden for Sømændenes Forbund, Preben Møller Hansen, til BZ- brigaden i Århus”, 20. december 1982. PET, emnesag: ”Vedr.: Sømændenes Forbund”, 23. marts 1983.

1068 Ibid.: ”Vedr.: Sømændenes Forbunds støtte til de strejkende engelske kulminearbejdere fra 'National Union of Mineworkers' (NUM)”, 4. februar 1985. Ligeledes: PET, administrativ sag: Årsberetning 1984. Afdeling 2.

1069 PET, personsag: ”Vedr.: World Federation of Trade Union's 10. kongres afholdt på Cuba (WFTU)”, 29. juli 1982; ”Vedr.: Valg af Preben Møller Hansen til vicepræsident for Transport Union International (TUI)”, 25. november 1986.

1070 Ibid.: ”Vedr.: Preben Møller Hansen og en Sovjet-russisk delegation”, 8. marts 1983; ”Vedr.: Transportarbejderkonference på hotel Viking i Svendborg d. 26.-27. november 1983”, 9. december 1983. Det fremgår af sidstnævnte indberetning, at den faglige attaché, Kasarjan, ikke var identificeret som efterretningsmand. Oplysningen om, at kulturattaché Valentin P. Kurentsov ikke var KGB-agent, stammer fra Oleg Gordijevskij. PET, operationssag: Kurentsov, Valentin Pavlovich.

1071 PET, personsag: ”Vedr.: Møde mellem Den koreanske ambassadør og Preben Møller Hansen”, 9. juni 1986; ”Vedr.: Preben Møller Hansens rejse til Cuba den 30. dec. 1988”, 3. januar 1989.

Spørgsmålet er, om PET fandt indicier på, at der også fandt egentlige efterretningsmæssige kontakter sted. Kort efter bruddet med DKP undrede PET sig over, at det fremgik af overvågningen af den sovjetiske ambassade, at den sovjetiske ambassaderåd V. A. Andropov skulle mødes til middag med Preben Møller Hansen og andre medlemmer af, hvad tjenesten betegnede som ”denne ’DKP-afhopperklub’”. Andropov var kendt for at have haft ”uofficiel” kontakt med tre menige DKP-medlemmer i Københavnsområdet.¹⁰⁷² Hvad indberetningen ikke nævnte, var, at Andropov ifølge dobbeltagenten Oleg Gordijevskij var resident (stedlig chef) for den sovjetiske militære efterretningstjeneste GRU. Ifølge Gordijevskij kontrollerede Andropov personligt tre værdifulde agenter i Danmark (muligvis de tre omtalte DKP-medlemmer), som han mødtes med i hemmelighed.¹⁰⁷³ En anden af forbundets kontakter var Wolfgang Urban, 3. sekretær ved den østtyske ambassade, som blev betegnet som ”god ven” af forbundet.¹⁰⁷⁴ Urban var ifølge PET’s analyse af den østtyske repræsentation identificeret som tilhørende MfS (Ministerium für Staatssicherheit, dvs. Stasi) og ambassadens ”sikkerhedsgruppe”, der varetog efterretnings- og sikkerhedsopgaver i Danmark.¹⁰⁷⁵ Selvom ledelsen af Sømændenes Forbund således ved flere tilfælde havde kontakter med østeuropæiske efterretningsofficerer, skal det understreges, at der i PET’s materiale ikke er noget, der tyder på, at møderne foregik under konspirative former, at forbundets folk udførte opgaver for østeuropæerne, at de modtog betaling eller anden form for godtgørelse, eller at forbundets ledelse var klar over, at de havde med efterretningsfolk at gøre.

De oplysninger, som PET indsamlede om Sømændenes Forbund, tyder således på, at østkontakterne foregik på et politisk og fagligt plan. Det rejser imidlertid spørgsmålet om, hvordan de to parter kunne samarbejde, efter at Preben Møller Hansen var blevet ekskluderet af DKP. Forbundsformanden synes på sin side at have set sig selv som en mere ægte kommunist end den gamle og forstenede ledelse i partiet. For eksempel kritiserede Møller Hansen DKP’s formand Jørgen Jensen for ikke at have forsvaret Sovjetunionen med tilstrækkelig entusiasme under den såkaldte ubådsaffære (i 1981 gik en sovjetisk ubåd på grund i

1072 Ibid.: ”Vedr.: Jørgen Holm TVEDs indbydelse til Ambassaderåd Vladilen Aleksandrovich ANDROPOV og hustru angående middag den 18.01.1980 kl. 1800”, 11. januar 1980.

1073 PET, operationssag: Andropov, V. A.

1074 PET, mnnesag: ”Vedr. Herværende DDR-3. sekretær Wolfgang Urban”, 30. december 1985.

1075 PET, administrativ sag: Årsberetning 1984. Afdeling 3. ”Årsberetning vedr. satellitstaterne 1984. DDR”, s. 12.

den svenske skærgård),¹⁰⁷⁶ og han benyttede sig af enhver anledning til at prise Sovjetunionen som det mest fredselkende land.¹⁰⁷⁷ Østrepræsenterne var på deres side åbenbart villige til at ignorere det interne danske partiopgør og bevare kontakten til forbundet, fordi det var det eneste, der var under kommunistisk ledelse, og som var tilknyttet den kommunistiske faglige internationale. Der var således tale om et interessefællesskab mellem de to parter.

Endelig var der flere mindre grupper på den yderste venstrefløj, der tiltrak sig PET's opmærksomhed i 1980'erne. Den antagelig vigtigste var Revolutionær Fagopposition (RFO), der var oprettet af det pro-albanske Danmarks Kommunistiske Parti/marxister-leninister (DKP/ml) for at partiet kunne vinde indpas på arbejdspladserne.¹⁰⁷⁸ PET hæftede sig ved, at det var DKP/ml's erklærede mål at omstyrte det eksisterende statsapparat med magt og at oprette proletarietets diktatur, og at RFO arbejdede på at infiltrere arbejdspladserne, hvor medlemmerne skulle stige i graderne og således på et givent tidspunkt "nedbryde systemet ovenfra". I årsberetningen for 1981 blev det fastslået, at DKP/ml og RFO's aktiviteter og formodede ekspansion "bør berettige PET til fortsat at beskæftige sig med DKP/ml og fraktionen RFO."¹⁰⁷⁹ PET indsamlede oplysninger om RFO's faglige aktivitet og involvering i arbejdskonflikter.¹⁰⁸⁰

Fra Region IV tilgik der Centralen nogle ubekræftede kildeinformationer om, at RFO kunne være indblandet i mere lyssky aktiviteter. Ifølge kilden havde DKP/ml og RFO direkte forbindelse til Venskabsforeningen Danmark-Albanien, der angiveligt var godt forsynet med penge.¹⁰⁸¹ Regionsafdelingen tilføjede, at RFO, DKP/ml og dets frontorganisation Folkefronten mod Krig, Reaktion og Fascisme arbejdede "på grænsen til det absolut illegale", og RFO skulle også have forbindelse med en højskole, der ifølge afdelingens hjemmelsmand tilhørte den yderste venstrefløj, og som angiveligt skulle have anvendt en "køgebog", som cirkulerede i anarkist- og RAF-kredse, i undervisning i sabotage.¹⁰⁸² Der er dog

1076 Preben Møller Hansen (læserbrev), "En tåbelig udlægning", *Ekstra Bladet*, 5. november 1981.

1077 "Han kæmper med DKP om at logre for Sovjet", *Ekstra Bladet*, 7. marts 1983.

1078 For en mere detaljeret beskrivelse af DKP/ml's udvikling og ideologi henvises til Kommissionens beretning om den antiimperialistiske venstrefløj i 1970-80'erne i bind 9.

1079 PET, administrativ sag: Årsberetning for afdeling C 1981. Ligeledes Årsberetning 1982. Afdeling C.

1080 Beskrivelsen bygger på oplysninger fra 1980 til 1984 i PET, emnekartotek: "Pro-kin.komm. -Foreninger. "Revolutionær Fag-Opposition" (RFO) (Fraktion under DKP-m/l)". Emnesagen vedrørende DKP/ml og RFO er makuleret.

1081 Ibid.: Oplysning dateret 15. december 1982.

1082 Ibid.: Oplysninger dateret 14. og 15. december 1982.

intet, der tyder på, at RFO var involveret i egentlig illegal virksomhed, og organisationens indflydelse på arbejdsmarkedet var trods alt begrænset: Ifølge PET havde RFO ligesom moderpartiet få medlemmer.¹⁰⁸³ Oplysningerne om, at det var RFO's mål at infiltrere virksomhederne og nedbryde dem oppefra, stammede fra et møde i Haderslev med seks tilhørere,¹⁰⁸⁴ og så vidt det kan konstateres, tørrede informationerne om RFO ud efter 1984.

En anden venstrefløjsgruppe, der prioriterede indsatsen på arbejdsmarkedet højt, var det trotskistiske Revolutionære Socialisters Forbund (RSF).¹⁰⁸⁵ PET vurderede i sin årsberetning for 1980, at arbejdet i fagbevægelsen var RSF's vigtigste område, og at det var trotskisternes mål at vinde arbejderne for den socialistiske revolution og opbygge en national strejkebølge vendt imod regeringens forringelser. Dette skulle bl.a. ske ved at etablere celler på arbejdspladserne, koncentrere RSF's indsats på udvalgte områder og opbygge brancheorganisationer. Det var PET's samlede vurdering, at RSF var i stadig vækst, og at trotskisterne blandede sig i arbejdskonflikter "udelukkende med det formål at skabe uro."¹⁰⁸⁶ PET's efterfølgende overvågning viste, at trotskisterne nok var i stand til at involvere sig på arbejdsmarkedet, men at deres aktiviteter allerhøjest kunne karakteriseres som nålestiksoperationer. Trotskisterne synes dog ikke at have haft megen succes med deres arbejdspladsstrategi, og forsøget på at opbygge en celle på B&W måtte opgives, da SAP-medlemmerne blev fyret.¹⁰⁸⁷ Trotskisterne var dog i stand til at stille med militante aktivister og dermed præge nogle af 1980'ernes faglige konflikter.¹⁰⁸⁸ Generelt synes den yderste venstrefløjs aktivitet på arbejdsmarkedet og i fagforeningerne at have været af begrænset betydning, og den synes at have ebbet ud i anden halvdel af 1980'erne.¹⁰⁸⁹

1083 PET, administrativ sag: Årsberetning for afdeling C 1981.

1084 PET, emnekartotek: "Pro-kin.komm. -Foreninger. "Revolutionær Fag-Opposition"(RFO)(Fraktion under DKP-m/l)", oplysning dateret 11. februar 1981.

1085 For en detaljeret beskrivelse af RSF henvises til beskrivelsen af PET's overvågning af den danske sektion af IV. Internationale i bind 9.

1086 PET, administrativ sag: Årsberetning 1980. Afdeling C.

1087 PET, emnekartotek: "Int.komm. - org. IV.Int./RSF - virks.mod industrien", oplysning dateret 11. maj 1983.

1088 Ibid.: Oplysninger dateret 11. august 1983 og 13. februar 1984.

1089 Andre grupperinger forsøgte at vinde indpas på arbejdsmarkedet. Det drejede sig bl.a. om VS, KAP og Socialistisk Forum. PET, emnekartotek: "VS - Virks. mod fagforeninger og Virks. mod overenskomstforhandlinger", "Pro-kin.komm.-org. Kommunistisk Arbejder Parti (KAP)", oplysninger dateret 24. og 30. november, 5. december 1983, 7. og 9. januar 1984, 11. og 18. januar 1984; "Org.m.v.-Fagforeninger", oplysning dateret 10. marts 1983. I 1985 blev der afholdt en Nordisk Arbejderkon-

Som et eksempel på hvor bred overvågningen af den faglige venstrefløj blev i 1980'erne, kan nævnes sagen vedrørende Aktionsgruppen Arbejdere Akademikere (AAA). AAA blev oprettet i 1975 som et resultat af de såkaldte rapportgrupperes arbejde med arbejdsmiljøet, og dens formål var at oplyse om sundhedsfarer på arbejdspladserne og at støtte den faglige arbejdsmiljøindsats. AAA bestod af arbejdere, sikkerhedsrepræsentanter, fagforeningsfolk, læger, ingeniører, sygeplejersker og sociologer, og organisationens arbejde bidrog bl.a. til at få vedtaget forbuddet mod brug af asbest og reduktionen af opløsningsmidler.¹⁰⁹⁰ PET blev første gang opmærksom på gruppen i begyndelsen af 1980'erne, og tjenesten var åbenbart primært interesseret i at kortlægge, hvilke politiske grupperinger der stod bag AAA. Regionsafdelingerne indsendte beretninger med navne på deltagerne, og det var medarbejdernes indtryk, at AAA var domineret af DKP og VS og havde tætte kontakter til den øvrige venstrefløj.¹⁰⁹¹ Den sidste registrerede oplysning handlede om en planlagt studietur til Sovjetunionen i 1985. Der synes ikke at være foregået nogen egentlig målrettet efterforskning af AAA, og regionsafdelingerne synes selv at have taget initiativet til indhentningen af oplysninger. Medarbejderne synes primært at have været interesseret i at identificere lederne i de lokale AAA-afdelinger og deres politiske tilhørsforhold.

Problemerne omkring PROSA

En enkelt fagforening kom i 1980'erne under mistanke for at udgøre en egentlig sikkerhedsrisiko. I september 1984 udarbejdede PET's bearbejdningsgruppe en længere analyse af PROSA (PRogrammørernes – Operatørernes og SystemAnalytikernes sammenslutning), der var fagforening for omkring 5.000 edb-folk. Analysen beskrev foreningens program, kortlagde organisationens struktur og noterede navnene på 30 af fagforeningens ansatte. PET hæftede sig ved, at det var PROSA's mål at organisere alle edb-folk, at foreningen var imod det arbejdsretlige system og bl.a. havde støttet havnearbejdernes strejke, og at foreningen trods sit erklærede upolitiske ståsted støttede fredsbevægelsen. Det var tjene-

ference i Göteborg med dansk deltagelse af SAP, RS, IS, VS, VSU og SUE, hvor deltagerne drøftede strejker og oppositionsarbejde inden for fagbevægelsen. Ibid.: Oplysning dateret 10. september 1985.

1090 Stine Lindhardt m.fl., *Det alternative Danmark*, s. 42-43.

1091 Det fremgår af forskellige indberetninger i PET's emnesag.

stens vurdering, at PROSA på grund af udviklingen på edb-området ville blive ”en afgørende magtfaktor i samfundet”, og at foreningen ville være i stand til at få indsigt i offentlige institutioners oplysninger og ville kunne lamme dataområdet ved hjælp af arbejdsnedlæggelser.¹⁰⁹² Kort tid efter besøgte en PET-medarbejder PROSA's lokaler, hvor han fik det indtryk, at foreningens ledelse sympatiserede med venstrefløjen, og at den nok var placeret omkring partiet VS.¹⁰⁹³ Samtidig var PROSA-medlemmer involveret i en strejke på Kommunedatas afdeling i Ballerup, hvilket bestyrkede PET's frygt for foreningens magt: ”Under alle omstændigheder belyser sagen samfundets sårbarhed inden for dette område”, bemærkede PET's vicepolitimester.¹⁰⁹⁴ Udarbejdelsen af en egentlig trusselvurdering og vicepolitimesterens kommentar tyder på, at ledelsen i PET så med stor alvor på PROSA's aktiviteter.

Det følgende år antog mistanken mod foreningen mere konkrete former. PET havde erfaret, at PROSA afholdt tillidsmandskurser på Tidens Højskole, hvilket åbnede for muligheden af, at PROSA-medlemmer, der var ansat ved I/S Datacentralen, og som arbejdede med politets registre, kunne komme i kontakt med Tidens Højskole. Den var som bekendt ejet af Sømændenes Forbund, hvis formand ikke havde lagt skjult på sine hensigter med at bruge undervisningen til at skole unge mennesker. Den daglige leder var på dette tidspunkt Erik Jensen fra Demos, der bl.a. beskæftigede sig med at indsamle og offentliggøre oplysninger om efterretningstjenesterne. PET opregnede Erik Jensens aktiviteter, siden han havde været på skolingsophold i Sovjetunionen i slutningen af 1950'erne, og vurderede, at det var nærliggende at tro, at højskoleforstanderen ville forsøge at drage nytte af PROSA-medlemmernes viden om politiets registre.¹⁰⁹⁵ Disse oplysninger synes imidlertid ikke i første omgang at have ført til, at myndighederne tog nogen forholdsregler, eller at PET skærpede overvågningen af PROSA. Først fire år senere, da PET erfarede, at Erik Jensen angiveligt skulle have haft adgang til oplysninger i politiets motorregister, reagerede tjenesten og tog kontakt til Rigspolitichefen. Resultatet af henvendelsen blev, at PET fik en navneliste på alle 550 ansatte ved Datacentralen, som tjenesten kunne bruge som ”arbejdsredskab”, hvilket sandsynligvis betyder, at PET undersøgte, om nogle af de ansatte

1092 PET, emnesag: ”Vedr.: 'PROSA' – EDB-fagets fagforening. Emne: Analyse af fagforeningens formål, struktur samt aktiviteter. Bearbejdningsgruppen”, september 1984.

1093 Ibid.: ”Intern notits. Vedr.: PROSA”, 26. september 1984.

1094 Ibid.: Notits, 22. oktober 1984.

1095 Ibid.: ”Vedr.: PROSAs tillidsmandskurser”, 7. maj 1985.

var registreret. Samtidig blev der taget visse forholdsregler, der skulle forhindre, at edb-medarbejdere kunne misbruge deres adgang til politiets registre. PET betegnede imidlertid stadig forholdet som en ”reel sikkerhedsrisiko” og fandt det ”betænkeligt”, at PROSA-medlemmer havde forbindelse til miljøet omkring Tidens Højskole, Sømændenes Forbund og Erik Jensen.¹⁰⁹⁶

Fagbevægelsens stigende østkontakter i 1980'erne

PET's indsamling af oplysninger om faglige konflikter og den faglige venstrefløj betød, at en væsentlig del af fagbevægelsens virksomhed var genstand for tjenestens overvågning i 1980'erne. Det tredje aspekt af fagbevægelsens aktiviteter, der tiltrak sig PET's interesse, var kontakterne til de østlige fagforeninger og ambassader. Disse forbindelser synes at være blevet intensiveret i 1980'erne, hvilket antagelig skyldtes flere forhold. For det første var der tale om en videreudvikling af det samarbejde, der for alvor var kommet i stand i slutningen af 1960'erne, da LO-toppen for første gang officielt besøgte Sovjetunionen. Især i anden halvdel af 1980'erne, hvor Gorbatjovs magtovertagelse medførte et tøbrud i forholdet til Vesten, synes den socialdemokratiske fagbevægelse at have knyttet tættere kontakter til fagforeningerne i de kommunistiske regimer. Således havde LO igennem 28 år afslået at deltage i Arbejderkonferencen for Østersølandene, Norge og Island med den begrundelse, at det var et kommunistisk arrangement, men i 1987 signalerede LO, at man nu var parat til at drøfte landsorganisationens eventuelle deltagelse i konferencen i 1988.¹⁰⁹⁷ For det andet synes den sovjetiske ledelse at have øget indsatsen over for den danske fagbevægelse, efter at Bresjnev i 1981 opfordrede til samarbejde med de vestlige socialdemokrater og fagforeninger i kampen mod NATO's opstilling af mellemdistanceraketter. Ifølge PET's oplysninger fornemmede LO's internationale afdeling således i 1982, at den sovjetiske ambassade havde fattet en mere aktiv interesse for LO, og det sovjetiske udenrigsministerium overvejede at oprette en stilling som arbejdssekspert på ambassaden, der skulle fungere som forbindelsesofficer til Landsorganisationen.¹⁰⁹⁸ Den danske fagbevægelses stigende involvering i fredsarbejdet be-

1096 Ibid.: ”Vedr.: I/S Datacentralen af 1959”, 29. maj 1989.

1097 PET, emnesag: ”Vedr.: Harry Tisch – besøg i København den 29. og 30. maj 1987”, 1. september 1987.

1098 Ibid.: ”Vedr.: Sovjetisk interesse i LO”, 18. februar 1982.

tød, at østkontakterne blev udbygget, og et større antal fagforeningsfolk besøgte Sovjetunionen og deltog i fredskonferencer (denne del af kontakterne vil blive nærmere beskrevet i det følgende afsnit om Fagbevægelsen for Fred).

PET indhentede forskellige oplysninger om østkontakterne. Østlige ambasadefunktionærer henvendte sig til fagforeningerne og bad om oplysninger om politiske og faglige forhold. En særlig flittig funktionær var den russiske arbejdsattaché Jurij E. Kasarjan, der bl.a. havde kontakt til SiD, Dansk Metalarbejderforbund, Dansk El-Forbund, Tjenerforbundet, Akademikernes Centralorganisation, Dansk Bryggeriarbejderforbund, Dansk Sygeplejeråd, LLO og FTF.¹⁰⁹⁹ Østeuropæiske fagforeningsdelegationer besøgte i et stigende antal deres danske søsterorganisationer. Ifølge PET's materiale synes det især at have været SiD og dets lokalafdelinger, der havde en stærk venstrefløj, og som ivrigt støttede fredsarbejdet, der inviterede de østlige kolleger på besøg.¹¹⁰⁰ PET konstaterede også, at de danske fagforeninger sendte officielle delegationer på genvisit til Østeuropa,¹¹⁰¹ ligesom lokale faglige organisationer arrangerede rejser, der gav tillidsfolk og andre aktive fagforeningsfolk lejlighed til at stifte bekendtskab med forholdene under de kommunistiske regimer.

At dømme ud fra de oplysninger, som PET modtog, var resultaterne af besøgene tilsyneladende vidt forskellige. Da Arbejdernes Fællesorganisation i Holbæk skulle besøge Rostock for første gang, udtalte en fagforeningsmand, at han havde været på lignende ture, og selvom han ikke mente, at danskerne kunne bruge det østtyske samfundssystem, så understregede han, at der virkelig var noget at hente, og at den østtyske fagbevægelse havde ”masser af kontante, brugbare ideer”.¹¹⁰² Andre fagforeningsfolk var mindre begejstret. SiD-Nørresundby afholdt kurser i DDR for tillidsfolk og særligt aktive medlemmer, men næsten ingen af deltagerne var interesseret i virksomhedsbesøgene, idet, som det blev formuleret i PET's indberetning, de ”kun bliver tudet ørene fulde af DDR.s lyksaligheder m.ht. arbejdernes magt.”¹¹⁰³ Andre fællesorganisationer benyttede lejligheden til at etablere kontakt til oppositionelle kræfter i Østeuropa, som da

1099 PET, emnesag: ”Vedr.: Yuriy Edoardovich Kazaryan, f.d. 02.03.1953 (K), medarbejder ved ambasadens, og dennes kontakt til den danske fagbevægelse”, udateret [ca. marts/april 1982].

1100 Der findes en række indberetninger herom i PET's emnesag.

1101 F. eks.: PET, emnesag: ”Vedr.: Delegationsrejse fra LO til USSR”, 14. juni 1988; ”Vedr.: Rejse til Sovjetunionen den 7/10-18/10 1988”, 17. november 1988. PET, emnesag: ”Vedr.: Danskeres rejse til Sovjetunionen”, 12. april 1985; ”Vedr.: Danskers rejse til Sovjetunionen”, 23. maj 1985.

1102 PET, emnesag: ”Vedr.: Holbæk FO-studietur til DDR”, 29. juli 1981.

1103 PET, emnesag: ”Vedr.: SiD-Nørresundby”, 21. november 1983.

Fællesorganisationen for Vestlolland besøgte Stettin og mødtes med repræsentanter for den ikke-kommunistiske fagbevægelse Solidaritet.¹¹⁰⁴

Der er ingen tvivl om, at kommunisterne under besøgene forsøgte at påvirke de danske fagforeningsfolk til at se med større sympati på østblokkens fredsudspil, men PET's materiale er ikke af en sådan karakter, at det giver mulighed for at vurdere, i hvilket omfang denne holdningspåvirkning lykkedes.¹¹⁰⁵ På SiD's tillidsmandskurser i DDR advarede de østtyske foredragsholdere mod rakettruslen fra Vest, mens de afviste, at de østlige raketter udgjorde en lignende trussel.¹¹⁰⁶ Da medlemmer af Fællesorganisationen i Kalundborg og Fagbevægelsen for Fred, Midt- og Vestsjælland, besøgte DDR, var der afsat tid til et særligt forum om "fagforeningernes ansvar ved bevarelsen og sikringen af freden". De danske deltagere fik her at vide, at DDR ville overføre 10 % af militærudgifterne til sociale formål.¹¹⁰⁷ I et enkelt tilfælde gav en sådan faglig østrejse anledning til bekymring om de mulige sikkerhedsmæssige konsekvenser. I 1983 oplyste Forsvarets Efterretningstjeneste, at SiD-Nørresundby afholdt en konference for tillidsmændene på Flyvestation Aalborg, Hovedværksted Aalborg og kaserneerne i Aalborg. To af deltagerne havde oplyst, at østtyske fagforeningsfolk holdt foredrag om NATO's mellemdistanceraketter, og FE ville ikke udelukke, "at turene ud over at være propagandature kan indbefatte efterretningsmæssig talentspejdning."¹¹⁰⁸

Spørgsmålet er, i hvilket omfang ambassadekontakterne i 1980'erne var udtryk for normale faglige-diplomatiske kontakter eller efterretningsmæssige kontakter. En gennemgang af de eksisterende fagforeningssager i PET's arkiv viser, at otte sovjetiske ambassadefunktionærer havde kontakter til fagbevægelsen i 1980'erne.¹¹⁰⁹

1104 PET, emnesag: "Vedr.: 12 personers rejse til Polen arrangeret af Fællesorganisationen (FO), Vestlolland, i dagene 8.-11. jun. 1989", 11. juli 1989.

1105 For vanskelighederne ved at vurdere effekten af den sovjetiske holdningspåvirkning henvises til Kommissionens beretning, bind 7, om PET's overvågning af de politiske partier.

1106 PET, emnesag: "Vedr.: DIS-Nørresundby", 21. november 1983.

1107 PET, emnesag: "Vedr.: Den danske komité for Arbejderkonferencens studietur til Rostock/Gehldorf, DDR i tiden 24.-27. august 1989", 15. september 1989.

1108 PET, emnesag: FE til PET, "emne: Kasernearbejderes deltagelse i tillidsmandskonference i DDR", 5. januar 1984, med vedhæftet notits af 13. oktober 1983, kontinueret 9. december 1983.

1109 Oplysningerne stammer fra notitser og rapporter i de gennemgåede fagforeningssager fra 1980'erne i PET's arkiv. Oplysningerne om PET's samtidige vurdering stammer fra PET's årsberetninger vedrørende den sovjetiske ambassade fra 1980'erne. PET, administrative sager. Gordijevskijs oplysninger findes i operationssagen.

Ifølge PET's oplysninger foregik kontakten mellem den sovjetiske ambassade og den danske fagbevægelse fortrinsvis på det diplomatiske og politiske niveau, mens KGB's rolle var begrænset. De to ambassadefunktionærer, der havde de fleste kontakter til fagforeningerne, de faglige attachéer Jurij E. Kasarjan og Stanislav Pokrovskij, var sandsynligvis ikke efterretningsofficerer.¹¹¹⁰ De sovjetiske diplomater, der med størst sikkerhed er blevet identificeret som KGB-officerer, S. Sjisjkin, Andrej Grigorjev og Jakov Khudolij, synes kun at have haft få og spredte kontakter til danske fagforeningsfolk. Dette billede blev bekræftet af Oleg Gordijevskij, der i midten af 1980'erne oplyste, at KGB-residenturet i København havde en dårlig dækning af fagforeningsanliggender. Residenturet havde ingen "selvstændig kontakt" til fagbevægelsen, men søgte at holde sig orienteret gennem diplomaten S. Sjisjkin, der var blevet coopteret af KGB, og som havde fagbevægelsen som et af sine officielle ansvarsområder.¹¹¹¹ Formuleringen tyder på, at det ikke lykkedes for den sovjetiske efterretningstjeneste at rekruttere nogen danske fagforeningsfolk. Det skal dog tilføjes, at det ikke er muligt at skelne skarpt mellem politiske/diplomatiske og efterretningsmæssige kontakter, idet den sovjetiske efterretningstjeneste var repræsenteret i andre statslige institutioner. Således fandtes der et kontor i det sovjetiske LO, All-Union Central Council of Trade Unions (AUCCTU), der bestod af fem-syv officerer, der ifølge Gordijevskijs oplysninger udgjorde en "efterretningsgruppe".¹¹¹² Når danske fagforeningsfolk mødtes med repræsentanter for den sovjetiske fagbevægelse, kunne de således ikke altid være sikre på, om det var fagforeningsfolk eller efterretningsfolk, som de talte med.

PET's overvågning af østkontakterne viste, at fagbevægelsens kontakt til repræsentanter for DDR intensivredes i 1980'erne. Østtyske ambassadefolk mødtes med danske fagforeningsfolk, og de to parter udvekslede fagforeningsdelegationer i 1980'erne.¹¹¹³ En analyse af PET's materiale om de østtyske ambassadefunktionærer, der havde kontakt til den danske fagbevægelse, viser, at den østtyske

1110 Ifølge PET's personsag på Kasarjan havde han ikke pådraget sig tjenestens opmærksomhed i særlig grad, og han var hverken identificeret eller mistænkt for at være efterretningsofficer. PET, personsag: Persondatatablad. PET's oplysninger om Pokrovskij viste, at hans møder med fagforeningsfolk foregik åbent, og der var ikke konstateret tegn på, at han skulle være tilknyttet eller coopteret af KGB. PET, personsag: "Vedr.: Attaché ved herværende sovjetiske ambassade, Stanislav Yevgenyevich Prokrovskiy", 25. juni 1986.

1111 PET, operationssag: "Vedr.: KGBs interesse for vesteuropæiske fagforeninger", 16. januar 1986.

1112 Ibid.

1113 Det fremgår af en række indberetninger i PET's emnesager.

efterretningstjeneste MfS/HVA tilsyneladende spillede en mere fremtrædende rolle end KGB.¹¹¹⁴ Samtlige østtyske ambassadefolk, der havde forbindelse med den danske fagbevægelse (med undtagelse af ambassadør Norbert Jäschke), var enten identificeret eller under mistanke for at tilhøre MfS. Det tyder på, at den østtyske efterretningstjeneste prioriterede kontakten til de danske fagforeninger højere end den sovjetiske, og det skal måske ses i sammenhæng med DDR's forsøg på at påvirke den danske fredsbevægelse i en mere proøstlig retning. Det var i 1980, at PET for første gang med stor sikkerhed var i stand til at bekræfte, at der fandtes et legalt residentur på den østtyske ambassade.¹¹¹⁵ Desuden konstaterede PET, at det kommunistisk dominerede LLO havde forbindelse til 1. sekretær ved den polske ambassade, Jan Parniewicz, der var identificeret som MSW/SB-resident,¹¹¹⁶ og både LO og SiD havde kontakter til den nordkoreanske ambassade.

Som et eksempel på, hvordan PET's registrering af det stigende antal øst-kontakter medførte, at tjenesten indsamlede stadigt flere oplysninger om fagbevægelsens organisationer, kan nævnes Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA). ABA var oprettet i 1909 og havde til opgave at indsamle og opbevare trykt og utrykt materiale om arbejderbevægelsen og stille det til rådighed for forskningen.¹¹¹⁷ Før 1980 havde PET kun registreret to oplysninger om ABA, men i 1980'erne konstaterede tjenesten en række eksempler på, at østtyske forskere i henhold til kulturaftalen med DDR var blevet tildelt stipendier til at foretage studier ved ABA. PET synes at have været særligt interesseret i forskere, der kom fra universitetet i Greifswald, og som kunne have en efterretningsmæssig forbindelse. Således noterede PET om en østtysk stipendiat, at hun var begyndt sine studier i Greifswald på et hold, hvorfra der var blevet "udklækket" MfS-

1114 Oplysningerne bygger på en gennemgang af fagforeningssagerne i PET's arkiv. Oplysningerne om PET's vurdering bygger på årsberetningerne vedrørende det østtyske sagsområde. PET, administrative sager.

1115 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1980 vedrørende aktiviteter udøvet af den herværende DDR-ambassade/handelspolitiske afdeling/trafikinformation samt den af MfS/HVA og Den militære Efterretningstjeneste konstaterede aktiviteter rettet mod danske interesser".

1116 PET, administrativ sag: "Status over virksomheden inden for det polske sagsområde i 1983". Ifølge PET var Parniewicz ikke en særlig effektiv chef for den civile polske efterretningstjeneste i Danmark. Han blev beskrevet som noget veg, ikke særlig initiativrig, afskyede kontakter med personer uden for snævre polske kredse, og han var åbenbart ikke involveret i operativt/konspirativt arbejde. Ibid.

1117 *Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor*, s. 248-249.

medarbejdere. PET konstaterede dog ikke nogen ulovlige efterretningsmæssige aktiviteter under den pågældendes ophold i Danmark.¹¹¹⁸

PET synes for det meste at have begrænset sin indsats til at konstatere fagbevægelsens østkontakter, men i et enkelt tilfælde benyttede tjenesten en højtstående fagforeningsmand som dobbeltagent. I begyndelsen af 1982 bemærkede PET under overvågningen af den sovjetiske ambassade, at arbejdsattaché Jurij E. Kasarjan havde henvendt sig til den pågældende fagforeningsmand for at aftale et møde for at diskutere forskellige økonomiske spørgsmål i forbindelse med fagforeningspolitikken. Efter at have sikret sig, at fagforeningsmanden var ”en loyal socialdemokratisk medarbejder” og ansvarsbevidst, kontaktede PET den pågældende, der var indforstået med at mødes med attachéen og holde tjenesten underrettet om mødets forløb. Nogle uger senere fortalte fagforeningsmanden PET om mødet, hvor diplomaten primært havde været interesseret i LO’s opgaver og politiske stilling, kommunisternes indflydelse, ØD og LO’s kursusvirksomhed. Attachéen havde endvidere forsøgt at få navnene på dem, der tilrettelagde AOF’s kurser, hvilket fagforeningsmanden dog havde afvist. LO-medarbejderen lovede også PET at skaffe kontakt til andre fagforeningsfolk, der havde mødtes med den sovjetiske arbejdsattaché.¹¹¹⁹ Det vides ikke, om PET anvendte andre fagforeningsfolk som dobbeltagenter til at følge østblokkens forsøg på at etablere kontakter til den danske fagbevægelse.

Fagbevægelsen for Fred

Det fjerde aspekt af fagbevægelsens aktiviteter, der var genstand for PET’s overvågning i 1980’erne, var dens involvering i fredsbevægelsen.¹¹²⁰ Når PET interesserede sig for denne side af fagbevægelsens virksomhed, skyldtes det, at det var tjenestens opfattelse, at Sovjetunionen ved hjælp af frontorganisationer søgte at påvirke fagforeningerne og dermed Socialdemokratiet til at indtage sikkerhedspolitiske standpunkter, der var i overensstemmelse med Moskvas interesser. PET synes således ikke at have været interesseret i fagbevægelsens fredsaktiviteter i

1118 PET, emnekartotek: ”Org.m.v. Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv”, oplysning dateret 16. januar 1989.

1119 PET, emnesag: Notits, 25. januar 1982, fortsat 22. februar og 18. marts 1982.

1120 Der henvises til Kommissionens beretning om PET’s overvågning af protestbevægelser 1945-1989 (afsnittet om fredsbevægelserne i 1980’erne) i bind 10.

sig selv, selvom tjenesten i sin kortlægning også indsamlede oplysninger om ikke-kommunistiske aktiviteter.

PET synes for alvor at være begyndt at interessere sig for fagforeningernes fredsaktiviteter i 1982, hvor tjenesten konstaterede, at fagforeningerne i årets løb i stigende grad havde deltaget i fredsarrangementer. Dette var samtidig med, at Socialdemokratiet afgav regeringsmagten og tilsluttede sig det alternative sikkerhedspolitiske flertal. Ifølge PET havde det i starten oftest drejet sig om lokale fagforeningsafdelinger med kommunistisk indflydelse, men efterhånden havde det grebet om sig.¹¹²¹ Selvom PET flere gange understregede, at det ikke var muligt eller rimeligt at sætte lighedstegn mellem fagbevægelsens fredsaktiviteter og Sovjetunionens bestræbelser på at påvirke opinionen i den vestlige verden,¹¹²² mente PET at kunne dokumentere, at organisationen Fagbevægelsen for Fred (Fff), der blev oprettet i november 1982, var styret af kommunisterne. Efter at den sovjetiske partileder Leonid Bresjnev på SUKP's 26. partikongres i februar 1981 havde opfordret til, at kommunisterne bl.a. skulle samarbejde med socialdemokraterne og fagbevægelsen i fredsarbejdet, havde de Moskva-styrede frontorganisationer World Peace Council (WPC) og World Federation of Trade Unions (WFTU) på en konference i Paris i december 1981 dannet "Den faglige internationale komité for fred og nedrustning". Komitéen, der også blev benævnt "Dublin-komitéen", havde ifølge PET's oplysninger til opgave at påvirke ikke-kommunistiske fagforeninger til at indtage standpunkter, der var i overensstemmelse med Sovjetunionens interesser, hvilket først og fremmest ville sige kampen mod opstillingen af USA's 572 mellem-distanceraketter. I november 1982 blev Fagbevægelsen for Fred oprettet som den danske afdeling af "Dublin-komitéen", og dens program omfattede bl.a. kampen mod de amerikanske raketter og agitation for Norden som atomvåbenfri zone. Det var PET's vurdering, at Fff var direkte udsprunget af "Dublin-komitéen", der blev betegnet som en "dækorganisation" for WPC og WFTU.¹¹²³

I første omgang vurderede PET, at Fff havde en vis succes med at inddrage socialdemokraterne og fagforeningerne i fredsarbejdet, samtidig med at kommunisterne slørede deres rolle. Ifølge PET var det lykkedes for Fff at flytte tyngden i fredskampen fra de lokale fredsgrupper til den etablerede fagbevægelse og dermed lægge pres på socialdemokraterne. Tjenesten gentog flere gange, at dette

1121 PET, administrativ sag: Årsberetning 1982. Afdeling C.

1122 PET, emnesag: "Fagforeningernes rolle i fredsbevægelserne" (udateret men udkast til årsberetning 1983); "Vedr.: Fagforeningernes rolle i fredsbevægelserne", 5. november 1982.

1123 PET, administrativ sag: Årsberetning 1983. Afdeling C.

skulle ses som et direkte resultat af Bresjnevs formaninger på den 26. partikon-gres.¹¹²⁴ Fff's indflydelse blev imidlertid kortvarig: Allerede i begyndelsen af 1985, lidt over to år efter oprettelsen, forudså PET, at Fff ville blive ramt af den mod-vilje, som mange uafhængige fredsorganisationer havde rettet mod de kommuni-stisk dominerede grupper på grund af deres kritikløse prosovjetiske linje.¹¹²⁵

PET indsamlede oplysninger om et bredt udsnit af Fff's aktiviteter: Oprettelsen af lokalafdelinger, østrejser, fredskurser, demonstrationer og kortlægning af orga-nisationens ledelse, regnskab og møder. Oplysningerne viste, at kommunisterne spillede en særdeles aktiv rolle. Da en faglig delegation i april 1982 besøgte det sov-jetiske LO (AUCCTU) for at drøfte spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone, identificerede PET fire af de syv deltagere som kommunister.¹¹²⁶ I oktober 1982 blev der afholdt en fredskonference på Blågård Seminarium. Blandt initiativ-tagerne var der syv fagforeninger, hvoraf PET vurderede, at fire var ledet af perso-ner med nær tilknytning til DKP.¹¹²⁷ Deltagerne på konferencen vedtog et program, der bl.a. kritiserede opstillingen af de amerikanske raketter, mens man enedes om, at spørgsmålet om de sovjetiske SS-20 raketter faldt uden for programmet.¹¹²⁸ Kom-munisterne udviste også en åbenlys interesse for Fff: I september 1983 opfordrede redaktøren af *Isvestija* under et besøg i Danmark tilhørerne til at gøre mere ud af Fff, der skulle bruges til at påvirke Socialdemokratiets venstrefløj og dermed hele partiet.¹¹²⁹ Fff arrangerede besøg i Sovjetunionen for fagforeningsfolk, hvoraf flere var DKP'ere,¹¹³⁰ og lokalafdelinger afholdt i samarbejde med Fff's søsterorga-nisation i DDR sommerlejre for Fff-medlemmer i Arbejder- og Bondestaten.¹¹³¹

1124 PET, emnesag: "Vedr.: Fredskonference 84, som afholdes i København i dagene 7. og 8. april på B & W øen", 26. marts 1984; "Vedr.: Et af Fagbevægelsen for Fred udgivet periodisk tidsskrift 'Fagligt Fredsblad'", 2. november 1984.

1125 PET, emnesag: "Vedr.: World Federation of Trade Unions (WFTU) – indflydelse på dansk fagbevægelse", 30. januar 1985.

1126 PET, emnesag: "Vedr.: Faglig fredskonference som udløber af dansk faglig delegations besøg i Mo-skva", 3. maj 1982.

1127 Ibid.: "Vedr.: Fredskonference på Blågårds Seminarium i weekenden den 9.-10.10.1982", 1. oktober 1982.

1128 Ibid.: "Vedr.: Referat fra fredskonferencen på Blågårds Seminarium den 9.-10.10.1982", 3. november 1982.

1129 Ibid.: "Vedr.: Fredsbevægelsen", 18. januar 1984.

1130 Ibid.: "Vedr.: Dansk fagforeningsdelegations rejse til USSR", 22. marts 1984; "Vedr.: 'Fagbevægelsen for Fred'", 21. november 1984.

1131 Ibid.: "Emne: Fagbevægelsen for Fred, Midt- og Vestsjælland", 14. maj 1986; "Emne: Fagbevægelsen for Fred", 28. maj 1986.

Ledende Fff-folk fremkom også flere gange med udtalelser, der tydede på, at de sympatiserede med østblokken. Efter et besøg i Sovjetunionen erklærede en repræsentant for Fff, at der havde været fuld enighed mellem de to parter, og at man var blevet overbevist om, at Sovjetunionen ikke var hovedfjenden.¹¹³² Fff afviste ved flere lejligheder at kritisere Sovjetunionens krig i Afghanistan og undertrykkelse af menneskerettigheder for ikke at skade forholdet til kammeraterne i Øst.¹¹³³

På den anden side bør det understreges, at fagbevægelsens involvering i fredsarbejdet i 1980'erne ikke kan forklares som et kommunistisk projekt, og at brede dele af den socialdemokratiske fagbevægelse også deltog aktivt. Den nok vigtigste initiativtager til fagbevægelsens fredsaktivitet var SiD, der i september 1981 afholdt en international fredskonference og bevilgede 500.000 kr. til oplysningsarbejdet. Selvom det var PET's opfattelse, at kommunisterne stod bag forslaget om konferencen,¹¹³⁴ var initiativet nok snarere udtryk for en udbredt bekymring blandt socialdemokratiske fagforeningsfolk og medlemmer over den stigende internationale spænding. PET's overvågning viste da også, at socialdemokratiske fagforeningsfolk deltog aktivt i fagbevægelsens fredsarbejde. Således blev det praktiske arbejde i forbindelse med Øst-Vest fredsmødet i Aalborg i november 1982 udført af en kommunist og to socialdemokrater, der ifølge PET's oplysninger havde til opgave at begrænse den kommunistiske indflydelse.¹¹³⁵ Andre indberetninger viste, at Fff's lokale forretningsudvalg og sekretariat bestod af såvel kommunister som socialdemokrater og SF'ere.¹¹³⁶ Samtidig var forholdet mellem kommunistiske og socialdemokratiske fagforeningsfolk ifølge PET's indberetninger ofte præget af spændinger og modsætninger. I første halvdel af 1980'erne samarbejdede Fff med LO, fællesorganisationerne og SiD-afdelinger om fredsarrangementer,¹¹³⁷ men i 1985 afslog SiD at deltage i en sovjetisk fredskonference, øjensynligt på grund af den sovjetiske støtte til Fff.¹¹³⁸ LO trak sig

1132 Ibid.: "Vedr.: Dansk fagforeningsdelegations rejse til USSR", 22. marts 1984.

1133 Ibid.: "Vedr.: Fagbevægelsen for Fred's 'fyraftensmøde' den 2. december 1986", 10. december 1986; "Vedr.: Årskonference den 1. september 1987", 23. september 1987.

1134 PET, emnesag: "Vedr.: SiD's konference om international fred og afspænding som skal afholdes den 23. - 24. september 1981 på forbundets kursusjendom 'Svendborgskolen'", 4. september 1981.

1135 Ibid.: "Vedr.: Øst - Vest fredsmøde i Aalborgshallen den 16. november 1982", 30. november 1982.

1136 Ibid.: "Vedr.: Stiftende møde i Fagbevægelsen for Fred, Midt- og Vestsjælland", 23. maj 1984; "Emne: Fagbevægelsen for Fred", 21. august 1984.

1137 PET, emnesag: "Vedr.: Fredskonference 85", 26. august 1985.

1138 Ibid.: "Vedr.: Sovjetunionens ihærdige bestræbelser på at inddrage den danske fagbevægelse og So-

også ud af fredsstrejkerne, der bl.a. blev arrangeret af FfF,¹¹³⁹ og FfF-medlemmer skal ofte have beklaget sig over den stigende modstand fra den socialdemokratiske fagbevægelse og dens modvilje mod at støtte FfF's initiativer.¹¹⁴⁰

PET's overvågning af kommunisternes forsøg på at inddrage socialdemokraterne og fagforeningerne i fredskampen medførte imidlertid også, at tjenesten indsamlede og opbevarede oplysninger om et bredt spektrum af fagbevægelsens fredsaktiviteter. Således noterede PET sig, at flere forbund diskuterede fredssagen på deres kongresser og vedtog fredsudtalelser.¹¹⁴¹ I 1983 registrerede PET, at LO havde udsendt pjecen *Fagbevægelsen og indsatsen for freden*, som bl.a. redegjorde for fagbevægelsens holdninger og indeholdt forslag til, hvordan den enkelte kunne yde en indsats i fredens tjeneste.¹¹⁴² PET holdt også øje med lokale aktiviteter, som da 18 århusianske fagforeninger indkaldte til en fredskonference i Kongreshuset,¹¹⁴³ og da Arbejdernes Fællesorganisation i Århus i 1984 iværksatte en underskriftindsamling til fordel for Norden som atomvåbenfri zone.¹¹⁴⁴ PET interesserede sig også for SiD's indsats i fredsbevægelsen, og medarbejderne indberettede om forbundets fredskonferencer og lokalafdelingernes involvering i afholdelse af fredsuger og oprettelse af fredskomiteer.¹¹⁴⁵ I 1985 konstaterede PET, at SiD for første gang officielt havde deltaget i Arbejderkonferencen for Østersølandene, Norge og Island, hvilket var blevet udnyttet propagandamæssigt som en anerkendelse af konferencen.¹¹⁴⁶

cialdemokratiet i Sovjet-styrede fredsaktiviteter", 13. februar 1985; "Vedr.: Konference, '40 år uden krig' i Sovjetunionen d. 3.-7. marts 1985", 20. februar 1985.

1139 PET, emnesag: "Vedr.: Fredsstrejke kl. 1155-1200 på FN-dagen den 24. oktober 1985", 7. november 1985.

1140 Ibid.: "Emne: Fagbevægelsen for Fred", 4. februar 1986; "Vedr.: Fagbevægelsen for Fred's møde den 4. marts 1986", 24. marts 1986.

1141 Ibid.: "Vedr.: Malerforbundets kongres 82 i Aalborghallen", 3. november 1982; "Vedr. FTFs stil-
lingtagen til fredsproblematikken på kongres 82, 6. december 1982; Vedr.: Fagligt nej til raketter",
10. januar 1983; "Vedr.: Funktionærernes og Tjenestemændenes Fællesråds (FTF) beslutning om
aktivt at støtte fredsaktiviteter", 21. februar 1985.

1142 Ibid.: "Vedr.: Fredspjece udsendt af LO", 14. marts 1983.

1143 Ibid.: "Vedr.: Faglig fredskonference i Århus d. 25.9.82", 8. december 1982.

1144 PET, emnesag: "Vedr.: Fællesorganisationen i Århus går for alvor ind i fredsarbejdet", 7. november
1984.

1145 PET, emnesag: "Vedr.: SID-konference om afspænding", 6. august 1981; "Vedr.: Fredsaktiviteter i
Haderslev og Vojens", 15. februar 1984. PET, emnesag: "Vedr.: Norden som Atomvåbenfri Zone",
31. januar 1985; "Vedr.: Oprettelse af fredskomite i Gentofte", 4. december 1987.

1146 Ibid.: "Vedr.: Den 26. Arbejderkonference for Østersølandene, Norge og Island den 16.-19. maj
1985", 27. juni 1985.

Flere andre af fagbevægelsens organisationer kom også i PET's søgelys i 1980'erne på grund af deres involvering i fredsbevægelsen. I sommeren 1981 indberettede regionsafdelingen i Slagelse om en udateret skrivelse, der omtalte organisationen Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme (SAM). Ifølge afdelingen var der tale om en fraktion af socialdemokrater, der gennem arbejde i partiet ønskede at stoppe de seneste årtiers oprustning, og afdelingen identificerede SAM's lokale kontaktperson.¹¹⁴⁷ Senere notitser identificerede initiativtagerne til SAM og kontaktpersonerne for de 31 lokalafdelinger og kortlagde organisationens forbindelser til andre fredsgrupper.¹¹⁴⁸ PET's overvågning viste, at centrale personer i SAM havde tætte kontakter til bl.a. Sovjetunionen og DDR.¹¹⁴⁹ I 1984 forlød det imidlertid, at SAM var ved at blive opslugt i Arbejderbevægelsens Internationale Center.¹¹⁵⁰ Oplysningen foranledigede, at PET udarbejdede en notits om centeret, der var blevet oprettet i april 1984. Ifølge notitsen havde organisationen til opgave at arbejde for international solidaritet, fred og frihed.¹¹⁵¹ En stor del af de registrerede oplysninger om Arbejderbevægelsens Internationale Center handlede om organisationens forskellige østkontakter og dens deltagelse i fredsarrangementer, men PET interesserede sig også for organisationens struktur og aktiviteter: Således indberettede medarbejderne om centerets ledelse,¹¹⁵² indsendte et referat af generalforsamlingen i 1987¹¹⁵³ og kortlagde organisationens lokalafdelinger.¹¹⁵⁴ Årsagen til overvågningen synes at have været, at PET frygtede, at centeret ville påvirke socialdemokrater og fagforeningsfolk i en prosovjetisk retning. I 1987 refererede tjenesten en "kilde med stor kompetence" for at have oplyst,

1147 PET, emnesag: "Vedr.: Socialdemokratiske atomvåben modstandere. Socialdemokratiske anti militarister – forkortet SAM", 3. juli 1981.

1148 Ibid.: "Vedr. Socialdemokratiske Atomvåben Modstandere (SAM)", 8. juli 1981; "Vedr.: Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme (SAM)", 28. februar 1984; "Vedr.: Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme (SAM)", 5. februar 1985.

1149 Se beskrivelsen af fredsbevægelsen i 1980'erne i bind 10.

1150 PET, emnesag: "Vedr.: Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme (SAM)", 4. december 1984.

1151 PET, emnesag: "Vedr.: Arbejderbevægelsens Internationale Center (AIC)", 13. december 1984.

1152 PET, emnekartotek: "Int. komm. – Kampagner. Kamp. f. nedrustn. 'Arbejderbevægelsens Internationale Center (AIC)", oplysning dateret 16. juli 1987. PET, emnesag: "Vedr.: Ny formand for AIC", 7. maj 1986.

1153 PET, emnesag: "Emne: Arbejderbevægelsens Internationale Center", 23. oktober 1987.

1154 PET, emnesag: "Vedr.: Arbejderbevægelsens Internationale Center (AIC)", 12. juli 1985; "Vedrørende medlemmer af nystiftet AIC-organisation Bornholms Amt", 24. november 1987.

at organisationen bestemt ikke burde forveksles med det hedengangne AIC, der havde haft til opgave at dæmme op for den kommunistiske infiltration i fagbevægelsen. Arbejderbevægelsens Internationale Center, derimod, blev reelt styret af personer med tilknytning til Socialdemokratiets venstrefløj, og dets vigtigste opgave var at arrangere faglige rejser til Sovjetunionen: ”Kilden mener imidlertid, at det hele handler om, at AIC af al magt søger at markedsføre WAPA[Warszawapagt]-landenes udenrigspolitik – og denne målsætning fremmes fint ved den omhandlede rejsebureauaktivitet.”¹¹⁵⁵ En af følgerne af disse oplysninger var, at lederne af AIC i 1980’erne blev registreret i PET på grund af deres østkontakter.¹¹⁵⁶

PET’s overvågning af fagbevægelsen i 1980’erne: En opsummering

Den stigende overvågning af fagbevægelsen afspejles i antallet af PET’s kilder på arbejdsmarkedet i 1980’erne. Ved Kommissionens gennemgang af det bevarede arkivmateriale er der fundet 25 kilde navne (dette omfatter ikke 15 øvrige kilde navne, der alle blev benyttet til én kilde). Siden det ikke kan udelukkes, at flere kilde navne blev benyttet til den samme kilde, kan der være tale om færre end 25 kilder. Alligevel viser tallet, at der var tale om en ret intensiv overvågning af fagbevægelsen i 1980’erne.

Gennemgangen af materialet viser også, hvordan PET prioriterede overvågningen. 11 af kilderne rapporterede om den faglige venstrefløj, og heraf indberettede fire af kilderne om Preben Møller Hansen og Sømændenes Forbund/Fælles Kurs Klubben og syv om Tillidsmandsringen/Det frække Udvalg og Nordjysk Tillidsmandskollegium. Fokuseringen på netop disse organisationer skyldtes, at sømændene var involveret i en række faglige konflikter, havde samlet betydelige beløb, som blev anvendt til at støtte aktiviteter på venstrefløjen, og opretholdt tætte østkontakter, mens Tillidsmandsringen var en central aktør i 1980’ernes faglige konflikter og i organiseringen af blokaden af Christiansborg i marts 1985. Tre af kilderne rapporterede om faglige østrejser, hvilket afspejlede, at PET var opmærksom på, at østkontakterne kunne blive brugt til at påvirke eller hverve danske fagforeningsfolk. Ni af kilderne indberettede om faglige konflikter, hvil-

¹¹⁵⁵ Ibid.: ”Vedr.: Arbejderbevægelsens Internationale Center (AIC)”, 16. juli 1987.

¹¹⁵⁶ Ibid.: ”Vedr.: Arbejderbevægelsens Internationale Center (AIC)”, 13. december 1984; ”Vedr.: Arbejderbevægelsens Internationale Center (AIC)”, 16. juli 1987.

ket var et resultat af ordenspolitiets stigende behov for efterretninger til brug for indsatsen mod blokader og andre faglige aktioner. Endelig indsamlede otte af kilderne oplysninger om fagbevægelsens fredsarbejde, og af disse rapporterede tre meddelere om SiD og fem om Fagbevægelsen for Fred, der ifølge PET's vurdering var under stærk kommunistisk indflydelse.

Det fremgår således, at PET's kilder i fagbevægelsen primært rapporterede om de fire aspekter af fagforeningernes virksomhed, der var af efterretningsmæssig interesse for tjenesten: Den faglige venstrefløj, faglige konflikter, østkontakter og fredsbevægelsen. Især betød fagbevægelsens involvering i fredsbevægelsen, at den kom under intensiveret overvågning i 1980'erne. En af inspirationerne hertil var tilsyneladende samarbejdet mellem flere vestlige efterretningstjenester om at kortlægge og udveksle oplysninger om Sovjetunionens forsøg på at påvirke de vestlige fredsbevægelser. På et møde i november 1983 i København holdt en repræsentant for PET et oplæg om den danske fagbevægelses engagement i fredsbevægelserne.¹¹⁵⁷ På et efterfølgende møde i gruppen i januar 1984 blev det bl.a. aftalt, at en kriminalassistent i PET skulle forsøge at skaffe en kilde i SiD.¹¹⁵⁸ Det fremgår ikke, hvad formålet med kilden skulle være, men det er mest sandsynligt, at kilden skulle fremskaffe oplysninger om SiD's fredsarbejde. Det vides ikke, om PET havde held til at føre beslutningen ud i livet, men derimod kan det dokumenteres, at tjenestens medarbejdere var fuldt bevidste om, at sådanne kilder kunne kaste såkaldt "overskudsinformation" af sig, dvs. skaffe oplysninger om andre fagforeningsaktiviteter. På et møde i 1985 for sagsbehandlere på uro-området diskuterede deltagerne problemerne med at få godkendt penetrering af fagbevægelsen. Ifølge mødereferatet nævnte en repræsentant for Centralafdelingen muligheden for "en penetrering, når det gjaldt fredsarbejdet i fagbevægelsen, herfra kunne der komme enkelte oplysninger til brug for den egentlige uro-vurdering."¹¹⁵⁹ Således kunne en kilde, der enten var hvervet eller indplantet i en faglig organisation med det formål at holde PET underrettet om fredsbevægelsen, også forsyne tjenesten med oplysninger om andre faglige aktiviteter. Et eksempel herpå var en kilde, der havde Fagbevægelsen for Fred som hovedopgave, men

1157 PET, juristernes kopimapper, august 1983-november 1984: Notits, "Vedr.: [-]mødet den 3. november 1983", 20. oktober 1983, med vedlagt telex, 18. oktober 1983.

1158 Ibid.: "Referat af møde den 27/1 1984", 9. februar 1984.

1159 PET, administrativ sag: "Vedr.: Referat af møde i Århus den 8. oktober 1985 for sagsbehandlere af uro-stof i regionerne", 10. oktober 1985.

som i efteråret 1986 også rapporterede om Tillidsmandsringens aktionsplaner i forbindelse med Folketingets åbning.¹¹⁶⁰

Den intensiverede overvågning af fagbevægelsen i 1980'erne synes til en vis grad at have medført, at PET indsamlede oplysninger om, hvad der kan betegnes som "rene" faglige aktiviteter. For eksempel udarbejdede PET flere notitser om LO's virksomhed. I begyndelsen af 1982 noterede PET, at LO's forretningsudvalg havde indstillet den hidtidige næstformand Knud Christensen som ny formand. PET refererede en kildes vurdering om, at der ikke ville blive tale om de store udsving, og at den nye formand ville køre en "solid" linje: "Knud Christensen bliver af kilden ikke betragtet som den markante og udadvendte type og ej heller den store taler."¹¹⁶¹ PET udarbejdede også en notits om forløbet af LO's kongres i 1987, hvor næstformand Finn Thorgrimson blev valgt til Knud Christensens efterfølger (det fremgik af notitsen, at den tidligere LO-formand var registreret i PET, sandsynligvis på grund af kontakter til Sovjetunionen). PET syntes særligt interesseret i at identificere initiativtagerne til forslag om mere medlemsdemokrati, fredsudtalelser og andre aktiviteter (flere var DKP'ere og registreret).¹¹⁶² PET fulgte også SiD's kongres i 1983 og vurderede, at DKP-fløjen havde fået vedtaget flere udtalelser, der var i strid med forbundsformand Hardy Hansens beretning. Indberetningen om kongressen sluttede af med den følgende stemningsrapport om forholdene i forbundet, som formentlig byggede på oplysninger fra en kilde:

"Ud af kongressen kan det ses, at der føres en form for magtkamp i SiD mellem de forskellige fløje. Dette kan blandt andet bekræftes ved oplysninger, der foreligger fra forbundshuset. Herfra oplyses det, at der værnes meget kraftigt om eget domæne, således forstået, at man sørger for at låse døren til kontoret, når det forlades, for ikke at andre skal få adgang dertil. Ligeledes kan det oplyses, at der i kantinen er en meget markant opdeling mellem de borde, hvor 'socialdemokraterne' sidder og de borde, hvor de mere venstreorienterede sidder. Denne bordopdeling tages meget alvorligt, idet der bliver set skævt til den, der blander sig med de 'andre'. Fredsspørgsmålet skaber ligeledes en del stridigheder på stedet."¹¹⁶³

1160 PET, emnesag: "Vedr.: Fagbevægelsens demonstrationer i anledning af Folketingets åbning den 7. oktober 1986", 3. oktober 1986.

1161 PET, emnesag: "Vedr.: konstituering af ny formand for LO", 18. januar 1982.

1162 Ibid.: "Vedr.: LO-kongres 1987", 25. november 1987.

1163 PET, emnesag: "Vedr.: SiD's kongres i dagene 11.-23.9.83 i Falkoner Centret", 26. oktober 1983.

Den intensiverede overvågning betød også, at PET i stigende grad benyttede sig af observation, dvs. egentlig ”skygning”, af faglige aktiviteter. Årsagen her til var først og fremmest, at ordenspolitiet i stigende grad havde brug for sikre forhåndsoplysninger om antallet og sammensætningen af faglige aktivister i forbindelse med planlægningen af politiindsatsen under faglige konflikter og demonstrationer. PET løste således observationsopgaver under konflikterne ved Central Tryk i Taulov i 1981 og restaurant La Cabana i 1983-84.¹¹⁶⁴ Af frygt for en gentagelse af blokaden mod Christiansborg under storkonflikten i marts 1985 blev en række fagforeninger og -forbunds kontorer holdt under observation i døgnnet inden Folketingets åbning den 1. oktober 1985.¹¹⁶⁵ Det følgende år blev Arbejdernes Fællesorganisation, FTF og Faglig Ungdoms demonstrationers optog til Christiansborg Slotsplads holdt under overvågning af gående og kørende PET-medarbejdere.¹¹⁶⁶ I 1989 blev en demonstration foran Dansk Arbejdsgiverforening arrangeret af Tillidsmandsringen for Storkøbenhavn holdt under observation, og de 85-90 deltagere blev fotograferet.¹¹⁶⁷

På grund af de omfattende blokader og aktioner i 1985 var PET interesseret i at følge Tillidsmandsringens overenskomst møder, hvor bevægelsens eventuelle kommende aktioner ville blive drøftet. I februar 1987 blev en støttefest i Saltlagret holdt under observation,¹¹⁶⁸ og i november 1988 blev et forberedelsesmøde til en aktionsuge rettet imod finansloven i ”Metalhuset” i København overvåget og deltagerne filmet ved ankomsten.¹¹⁶⁹ I foråret 1989 blev tillidsmandsmøder i Nørrebrohallen og Odd Fellow Palæet holdt under observation, antallet af deltagere blev noteret, og numrene på de parkerede biler blev skrevet ned.¹¹⁷⁰ I

1164 Der findes et stort antal observationsrapporter i de relevante emnesager.

1165 PET, emnesag: ”Vedr.: Planlægning i forbindelse med Folketingets åbning den 1. oktober 1985”, 30. september 1985.

1166 PET, emnesag: ”Vedr.: Demonstrationer i anledning af Folketingets åbning tirsdag den 7. oktober 1986”, 9. oktober 1986.

1167 PET, emnesag: ”Vedr.: Demonstration ved Dansk Arbejdsgiverforening, Vester Voldgade 113, fredag den 10. februar 1989, anmeldt af Tillidsmandsringen for Storkøbenhavn”, 13. februar 1989.

1168 PET, emnesag: ”Vedr. Støttefest fredag den 20. februar 1987 kl. 1900 Saltlagret, Gl. Kongevej, København.”

1169 Ibid.: ”Vedr.: Tillidsmandsringens forberedelsesmøde til ’aktionsuge’ rettet mod finansloven”, 22. november 1988.

1170 PET, emnesag: ”Vedr.: Overenskomst møde fredag den 24. februar 1989, kl. 1100, afholdt i Nørrebrohallen, Bragesgade 5”, 24. februar 1989; ”Vedr.: Overenskomst møde den 31. marts 1989, kl. 1200 i Odd Fellow Palæet, Bredgade 28, København”, 5. april 1989.

enkelte tilfælde blev et fredsmøde i et fagforbund og fagforeningsfolks møder med sovjetiske kontakter også overvåget.¹¹⁷¹

Som tidligere beskrevet benyttede PET også telefonaflytninger i højere grad end tidligere. Under havnearbejderkonflikten i 1983 foretog PET en frugtesløs aflytning af en anarkist i Århus, der var aktiv under strejken.¹¹⁷² PET modtog også oplysninger, der var indhentet i forbindelse med aflytningen af havnearbejdertalsmanden Karl Jørgensen i Esbjerg.¹¹⁷³ Samme år foretog PET telefonaflytning af Revolutionær Fagopposition (RFO), der var tilknyttet det proalbanske DKP/ml.¹¹⁷⁴ Mens tjenesten under HT-konflikten i 1984 etablerede og afprøvede aflytning af blokadevagternes walkie-talkie-kommunikation,¹¹⁷⁵ er der intet, der tyder på, at SiD skulle have været aflyttet. I juni 1985 blev Fælles Kurs Klubben, der delte adresse med Sømændenes Forbund, aflyttet.¹¹⁷⁶ Den mest omfattende aflytningsoperation blev iværksat under og efter overenskomstkonflikten i 1985. I tre omgange, i marts-april 1985, september-oktober 1985 og marts-april 1986, blev Tillidsmandsringen og en række fagforbund og -foreninger udsat for telefonaflytning. Samtidig blev der iværksat aflytninger i Århus og Odense. Formålet med aflytningerne var at advare ordenspolitiet mod eventuelle planlagte blokader og ulovlige aktioner.¹¹⁷⁷

Indsamling og registrering af personoplysninger

PET's stigende overvågning af fagbevægelsens aktiviteter medførte også, at tjenesten indsamlede et betydeligt antal navne på faglige ledere og aktivister. Ud

1171 PET, emnesag: "Emne: Fagbevægelsen for Fred, M + V. Sjælland", 7. november 1984. PET, personsag: "Vedr.: Jørgen Holm Tveds indbydelse til Ambassaderåd Vladilen A. Andropov og hustru angående middag den 18.01.1980", 11. januar 1980; "Vedr.: Preben Møller Hansen og en sovjetisk-russisk delegation", 8. marts 1983.

1172 PET, emnesag: "Anmodning om retskendelse", 9. februar 1983; telex, "vedr.: afslutning af telefonaflytning", 25. maj 1983; "Anmodning til retten om afslutning af telefonaflytning", 24. maj 1983.

1173 Ibid.: "Vedr.: Havnearbejderkonflikten", 24. februar 1983.

1174 Retsbogen for Københavns Byret, Grundlovsafdelingen, 24. juni 1983.

1175 PET, emnesag: "Vedrørende: Blokadevagters brug af Walki-klubbernes frekvens – 27 MHz båndet – under HT-konflikten i uge 21 1984", 29. maj 1984.

1176 Retsbogen for Københavns Byret, Grundlovsafdelingen, 4. juni 1985.

1177 Retsbogen for Københavns Byret, Grundlovsafdelingen, 30. marts 1985, 26. september 1985, 14. og 17. marts 1986.

over de mange navne på enkelte faglige aktivister, der var nævnt i indberetningerne, drejede det sig om et større antal navnelister. I flere tilfælde opstillede PET fortegnelser over ledelsen af faglige organisationer. Tjenesten udarbejdede således lister over ledelsen i Sømændenes Forbund,¹¹⁷⁸ forretningsudvalget i BUPL,¹¹⁷⁹ topposterne i LLO,¹¹⁸⁰ sekretariatet og arbejdsudvalget i Fagbevægelsen for Fred,¹¹⁸¹ lederne af SAM's lokalgrupper¹¹⁸² og bestyrelsen i Aktionsgruppen Akademikere/Arbejdere (AAA) i Nordjylland.¹¹⁸³ PET var også interesseret i navnene på medlemmerne af Aktionsudvalget under HT-konflikten,¹¹⁸⁴ Faglig Ungdoms arbejdsløshedsudvalg i Odense,¹¹⁸⁵ deltagerne i Sømandsforbundets transportarbejderkonference¹¹⁸⁶ og medlemmerne af Arbejderbevægelsens Internationale Center på Bornholm.¹¹⁸⁷ PET kom også i besiddelse af et stort antal navne på faglige aktivister, der blev anholdt eller på anden måde gjorde sig bemærket under faglige konflikter eller demonstrationer. Således opstillede PET lister over anholdte under blokaden mod Central Tryk i Taulov og La Cabana-konflikten,¹¹⁸⁸ personer der havde gjort sig bemærket under havnearbejderkonflikten¹¹⁸⁹ og anholdte under en demonstration arrangeret af Faglig Ungdom.¹¹⁹⁰ En anden kategori af navnelister bestod af fortegnelser over faglige delegations-

1178 PET, emnesag: "Vedr.: Sømændenes Forbund, Herluf Trolles Gade 5, 1052 Kbh K", 20. december 1983.

1179 PET, emnesag: "Vedr.: BUPL Kongres '86 den 28.-30. november 1986 i Herning", 16. december 1986.

1180 PET, emnesag: "Vedr.: Landsorganisationen af Lærlinge og Ungarbejderes (LLO) 13. kongres i Nørrebrohallen i dagene 29.-30.4. og 1.5.1983", 7. juni 1983.

1181 PET, emnesag: "Vedr.: Fagbevægelsen for Fred's sekretariat", 24. februar 1986; "Vedr.: Årskonference den 1. september 1987", 23. september 1987.

1182 PET, emnesag: "Vedr.: Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme (SAM)", 5. februar 1985.

1183 PET, emnesag: "Vedr.: Arbejdsgruppen Arbejdere Akademikere i Nordjylland (A.A.A.)", 19. januar 1984.

1184 PET, emnesag: "Vedr.: HT-konflikten", 22. maj 1984.

1185 PET, emnesag: "Vedr.: Faglig Ungdom i Odense", 16. august 1982.

1186 PET, emnesag: "Vedr.: Transportarbejderforbundet", 6. september 1983.

1187 PET, emnesag: "Vedrørende medlemmer af nystiftet AIC-organisation Bornholms Amt", 24. november 1987.

1188 PET, emnesag: "Indberetning om anholdelser, der blev foretaget i forbindelse med demonstrationerne mod 'Central Tryk', Taulov, i tiden fra den 25. maj 1981 til den 12. juni 1981", 19. juni 1981. PET, emnesag: "Oplysninger vedr. demonstrationer foran rest. La Cabana, Silkeborgvej, Herning, d. 041183", 7. november 1983.

1189 PET, emnesag: "Personer der har deltaget i havnearbejderkonflikten 1983".

1190 PET, emnesag: "Vedr.: Demonstrationer i anledning af Folketingets åbning tirsdag den 7. okt. 1986", 9. oktober 1986.

rejser til Østeuropa. Foruden de normale venskabsbesøg arrangeret af organisationer som LO, Arbejdernes Fællesorganisation eller LLO,¹¹⁹¹ interesserede PET sig også for deltagerne i Arbejderkonferencen for Østersølandene, Norge og Island¹¹⁹² og for faglige fredsbesøg.¹¹⁹³ Der kan således argumenteres for, at selvom PET ikke var interesseret i faglige aktivister *alene* på grund af deres faglige arbejde, så kom tjenesten på grund af dens interesse i den faglige venstrefløj, faglige konflikter, østkontakter og fredsbevægelsen i 1980'erne i besiddelse af et ganske omfattende navnemateriale på fagforeningsfolk.

Det vides ikke, hvor mange af disse fagforeningsfolk, der blev opført i tjenestens forskellige arbejdskartoteker. Det skal understreges, at langt de fleste fagforeningsfolk, som blev indberettet og eventuelt noteret i et arbejdskartotek, blev det på grund af andre aktiviteter, f.eks. anholdelse under en konflikt eller østkontakter. Men der findes enkelte eksempler på, at fagforeningsfolk blev noteret alene på grund af deres faglige aktiviteter. Et sådant eksempel stammer fra regionsafdelingen i Aalborg, der i 1983 indberettede personoplysninger, som sandsynligvis var hentet fra afdelingens arbejdskartotek, om en faglig leder, hvis politiske ståsted af regionsafdelingen blev betegnet som "lidt til venstre for midten i Socialdemokratiet".¹¹⁹⁴

Der er i det bevarede materiale ikke fundet eksempler på, at fagforeningsfolk blev registreret i PET alene på grund af deres faglige aktivitet. Derimod blev en række fagforeningsfolk registreret på grund af rejser til østlande.¹¹⁹⁵ Flere af disse var i forvejen kendt i PET for deres tilknytning til DKP,¹¹⁹⁶ men også flere afde-

1191 PET, emnesag: "Vedr.: Delegationsrejse fra LO til USSR", 14. juni 1988. PET, emnesag: "Vedr.: LLO-delegation til Sovjetunionen den 6.-19. (ca.) juli 1987", 17. september 1987.

1192 PET, emnesag: "Vedr.: Den 26. Arbejderkonference for Østersølandene, Norge og Island den 16.-19. maj 1985", 27. juni 1985; "Vedr.: Den 27. Arbejderkonference i Rostock", ca. 10. september 1986.

1193 Ibid.: "Vedr.: Dansk faglig delegationsrejse til Sovjetunionen", 6. juli 1982; "Vedr.: Dansk fagforeningsdelegations rejse til USSR", 22. marts 1984. PET, emnekartotek: "Int. komm. – Kampagner. Nedrustn. 'Arbejderbevægelsens Internationale Center'", oplysning dateret 5. oktober 1987.

1194 Ibid.

1195 PET, emnesag: "Vedr.: Dansk faglig delegations rejse til Sovjet", 26. marts 1982; notits, 21. januar 1985; "Vedr.: Dansk fagforeningsdelegations rejse til Sovjetunionen d. 21.-27.1.1985", 30. maj 1985; notits, 10. juli 1985; "Vedr.: Fagbevægelsen for Freds delegationsrejse til Sovjet", 5. september 1986.

1196 PET, emnesag: "Vedr.: LLO-medlemmers rejse til Sovjet i december 1984", 25. marts 1985. PET, emnesag: "Vedr.: SID-Nørresundby", 21. november 1983. PET, emnesag: "Vedr.: Nordisk Fredskonference i Aalborg (Fredsrejse)", 1. april 1982.

lingsformænd i SiD,¹¹⁹⁷ tillidsfolk¹¹⁹⁸ og ledende folk i LO og SiD blev registreret på grund af deres østkontakter.¹¹⁹⁹ Således betød fagbevægelsens øgede samarbejde med de østlige kolleger og især de mange fredsrejser, at et vist antal fagforingsfolk blev registreret i 1980'erne. Når først en fagforeningsmand var registreret med B-nummer og havde fået sin egen personmappe, kunne PET vedlægge andre oplysninger om den pågældende, for eksempel hans fagforeningsaktiviteter eller politiske tilknytning.

1197 PET, emnesag: "Vedr.: Fagbevægelsen for Fred – Oprettelse, politiske ståsted og aktiviteter", 10. september 1984.

1198 PET, emnesag: "Vedr.: Konference, '40 år uden krig', i Sovjetunionen d. 3.-7. marts 1985", 22. februar 1985.

1199 PET, emnesag: "Vedr.: Danskeres rejse til Sovjetunionen", 12. april 1985. PET, emnesag: Notits, 4. juli 1986.

KONKLUSION

PET's overvågning af arbejdsmarkedet 1945-1989

PET's indsats på arbejdsmarkedet under den kolde krig kan inddeles i to hovedperioder. I den første periode fra 1945 til 1968 bestod PET's opgave i at følge DKP's (fra 1959 tillige SF's) indflydelse i fagforeningerne og involvering i strejker. PET og Afdeling E's operative indsats synes at have været af et begrænset omfang, idet de to tjenester primært indhentede oplysninger fra kontakter i virksomhedernes ledelser og blandt socialdemokraterne i fagbevægelsen, hvilket først og fremmest vil sige Arbejderbevægelsens Informations Central (AIC). Samarbejdet betød, at PET kunne trække på AIC's udbredte kontaktnet på landets arbejdspladser og i fagforeningerne, mens socialdemokraterne var i stand til at opretholde deres suverænitet i fagbevægelsen. I den anden periode fra 1968 til 1989 intensiveredes PET's overvågning gradvis. Det skyldtes for det første, at flere aspekter af fagbevægelsens virksomhed tiltrak sig tjenestens opmærksomhed. Efter 1968 voksede en ny fagopposition bestående af maoister, trotskister, anarkister og lignende grupper frem. Disse såkaldte "urogrupper" bekæmpede aktivt det bestående arbejdsretlige system og optrådte ofte mere militant end kommunisterne, og i løbet af 1970'erne fokuserede PET i stigende grad på den nye faglige venstrefløj. Fagbevægelsens østkontakter blev fulgt for at kunne fastslå, i hvilket omfang udenlandske efterretningstjenester søgte at påvirke eller hverve danske fagforeningsfolk. Disse kontakter fik ny aktualitet i 1980'erne, hvor store dele af den socialdemokratiske fagbevægelse spillede en central rolle i fredsbevægelsen. Endelig betød politiets stigende involvering i faglige konflikter, at PET kom til at fungere som en varslings-tjeneste for ordenspolitiet og således indsamlede ganske omfattende oplysninger om faglige aktiviteter. For det andet indebar afbrydelsen af kontakterne med socialdemokraterne i 1968 og nedlæggelsen af AIC, at PET i højere grad end tidligere selv måtte indhente oplysninger. Det betød fra slutnin-

gen af 1970'erne en stigende anvendelse af kilder, telefonaflytning og observation fortrinsvis i forbindelse med strejker og faglige demonstrationer.

Den foregående undersøgelse har vist, at registreringspraksis øjensynligt ændrede sig drastisk i slutningen af 1960'erne. Dette hang sandsynligvis sammen med de stigende krav om en indskrænkning af registreringen, hvilket kom til udtryk i nedsættelsen af Wamberg-udvalget i 1964 og fremsættelsen af regeringserklæringen i 1968. Det fremgår af det gennemgåede arkivmateriale, at frem til begyndelsen af 1960'erne blev alle ledende kommunistiske og folkesocialistiske fagforeningsfolk, dvs. bestyrelseskandidater og -medlemmer, tillidsfolk og personer med forbindelse til WFTU, registreret. Det hang sammen med den brede registrering af DKP'ere og SF'ere. Dertil kom, at PET førte et antal arbejdskartoteker over kommunistisk aktivitet i fagforeningerne, bl.a. kartoteker over kommunister på de enkelte virksomheder, som kunne anvendes til at forflytte eller udrense dem i tilfælde af en krisesituation. Efter 1968 blev ingen personer øjensynligt registreret alene på grund af deres politiske tilhørsforhold eller faglige aktivitet. Det betød imidlertid ikke, at PET ikke indsamlede og opbevarede navne på fagforeningsfolk. For det første kunne fagforeningsfolk med østkontakter fortsat registreres. For det andet indeholdt PET's sagsmateriale navne på fagforeningsledere og aktivister, der havde gjort sig bemærket under faglige konflikter. For det tredje viser indberetningerne fra regionsafdelingerne, at deres arbejdskartoteker må have indeholdt personoplysninger på et ukendt antal fagforeningsfolk.

Undersøgelsen har også vist, at PET øjensynligt spillede en noget tilbageholdende rolle i forbindelse med sikringen af virksomheder af samfundsmæssig betydning. Generelt synes PET ikke at have taget skridt til at medvirke til at forflytte eller afskedige kendte kommunister i fredstid eller at have udarbejdet konkrete planer for udrensning i en krisesituation. I stedet nøjedes tjenesten med at indsamle personoplysninger og således kortlægge den kommunistiske indflydelse. PET foretog sikkerhedsundersøgelser af ansatte, der skulle have adgang til klassificeret materiale, og i nogle tilfælde registerundersøgelser af dele af personalet, sådan som det var tilfældet med Danmarks Radio. Men efter 1953 synes PET at have været tilbageholdende med at udlevere personoplysninger til private arbejdsgivere, og det synes at have været socialdemokraterne, der iværksatte udrensningen af kommunisterne på nogle af de militære arbejdspladser. PET ønskede heller ikke at bidrage til de såkaldte bedriftsværn, og i det hele taget synes tjenestens tilbageholdenhed at have efterladt et vakuum, der i en periode fra slutningen af 1940'erne til begyndelsen af 1960'erne synes at være blevet udfyldt af private antikommunistiske grupper, hjemmeværnet, AIC, de socialdemokratiske klubber og FE.

Det er det generelle indtryk af PET's indsats på arbejdsmarkedet under den kolde krig, at PET var effektiv til at indsamle oplysninger, men at tjenesten ikke altid fuldt ud var i stand til at analysere materialet. Dette hang nok sammen med, at indsamlingen og registreringen af personoplysninger i høj grad styrede PET's overvågning: Især i 1950'erne indsamlede PET et betydeligt antal navne på kommunister i fagforeninger, uden at man gjorde sig nærmere overvejelser om, hvad den kommunistiske indflydelse betød. Et godt eksempel er Sømændenes Forbund, hvor PET tæt fulgte den kommunistiske virksomhed, men man leder forgæves i selve emnesagen efter en egentlig trusselsvurdering: Ville kommunisterne i forbundet forsøge at lamme søtrafikken i en eventuel krise- eller krigssituation? PET's afsluttende sagsrapporter og årsberetninger bestod ofte blot af sammenskrivninger af de indhentede oplysninger, og der blev ikke gjort noget forsøg på at vurdere materialet. I 1970-80'erne, hvor PET i stigende grad fungerede som varslingstjeneste under faglige konflikter, udarbejdede tjenesten i stigende grad analyser, men i disse tilfælde var der ofte en tendens til at hænge fast i forældede trusselsbilleder eller til at sætte lighedstegn mellem kommunistisk aktivitet og kommunistisk styring. Det var PET's opgave at identificere yderligtgående grupperes aktivitet og hensigter, men dette synes at have medført, at tjenestens medarbejdere i nogen grad overvurderede gruppernes indflydelse og undervurderede betydningen af de mere grundlæggende faktorer.

Retlig vurdering for så vidt angår perioden 1968-1989

Kommissionen har ikke ved sin gennemgang af PET's virksomhed i forbindelse med overvågning af arbejdsmarkedet fundet holdepunkter for, at PET har overtrådt regler og retningslinjer fastsat af Folketinget eller regeringen. Dog henvises der vedrørende spørgsmålet om personoplysninger i arbejdskartoteker til beretningens bind 3.

APPENDIKS 1

Udvalgte fagforeninger

1. Vigtige socialdemokratisk ledede forbund
De samvirkende Fagforbund (DSF) Landsorganisationen (LO)
Arbejdernes Fællesorganisation
Dansk Metalarbejderforbund
Specialarbejderne i Danmark (SiD)
2. Socialdemokratisk ledede forbund med stærkt kommunistisk islæt
Havnarbejdernes Fællesforbund
Murersvendenes Fagforening
Dansk Typografforbund
Jord- og Betonarbejdernes Fagforening
Bryggeriarbejderne
3. Kommunistisk styrede eller dominerede fagforeninger m.v.
World Federation of Trade Unions (WFTU)
Tillidsmandsringen
Nordjysk tillidsmandskollegium
Sømændenes Forbund
Lærlingenes Landsorganisation (LLO)
Faglig Ungdom (FU)
Børne- og Ungdomspædagogernes Landsforening (BUPL)

4. Fagforeninger i ”livsvigtige virksomheder”
Arbejdsmænd ved Hær og Flåde
Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund (DSMF), afd. 10 (Orlogsværftet)
Handels og Kontormedhjælperne (HK), Statskontorafdelingen
Dansk Jernbaneforbund
Jernbanearbejdernes Fagforening
Havnearbejdernes Fagforening
Dansk Elforbund
PROSA

APPENDIKS 2

Liste over faglige konflikter, der blev overvåget af PET 1958-1989

Listen bygger på en gennemgang af emnekartoteket vedrørende kategorien ”strejker” under klassifikationerne illegal virksomhed og overenskomstforhandlinger og gennemgang af emnesagerne under klassifikationerne demonstrationer 1969-89 og strejker.

* Angiver større sag

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1958	Odense Stålskibsværft	Løn	DKP
	Aalborg Omnibusselskab		
	Nakskov Skibsværft	Fyring	
	B&W	Fyring	
	Houlbergs fabrikker		
	Abrahamsen & Co.	Fyring	DKP

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1959	H. Nielsen & Søn	Fyring	
	Thomas Thrige		Ikke DKP
	Brdr. Henzel	Fyring	DKP
	Gummed Paper	Fyring	DKP
	FDB Aalborg		

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1960	B&W	Løn	DKP?
	Carlsberg, Tuborg mm.	Løn	
	DK Galoche- og G Fa.	Løn	
	Foderstofimportør, Aalb.		
	Havnearbejdere, Kbh.	Løn	DKP?
	Frihavnen	Sympati	
	Københavns Sporveje		
	Statens Lufthavn, Kastrup	Fyring	
	A/S Laurits-Knudsen	Forhandling	DKP?
	Guldborg		DKP?
	Magle Mølle Papirfabrik		Ikke DKP
	Postbudene		DKP
	Nakskov Skibsværft	Løn	
	Brdr. Jacobsen		DKP

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1961	B&W	OK	
	Magle Mølle Papirfabrik	OK	DKP?
	*Overenskomstkonflikt	OK	DKP-infiltration
	Havnearbejdere, Kbh.		Løn
	Plumrose		Ikke DKP
	Georg Jensen	Faglig	Intet politisk
	A/S Irma Kød		

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1962	Aalborg værft	Løn	Intet politisk
	DFDS-værksteder	Uorg.	Intet politisk
	Lindøværftet	Fyring	
	Schultz Bogtrykkeri.	Løn	

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1963	Randers Andelssvineslagteri		SF?
	Esbjerg Svineslagteri		Intet politisk
	Havnearbejderstrejke	Sydafrika	
	Kvælstoffabrik		DKP?
	Nobels tobaksfabrik	Løn	DKP?
	Helsingør Skibsværft		
	Frihavnen	Uorg.	DKP?
	Havnearbejdere	Sydafrika	
	Andelssvineslagteri		Ikke politisk
	Novoplastics Emballage		DKP
	Aalborg Værft	Interne prob.	Intet politisk
	Brdr. Volkerts fabr.	Løn/fag.for.	Intet politisk
	B&W	Løn	SF
	Dansk Bølgepap A/S	Løn	Formentlig upolitisk

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1964	Carlsbert, Tuborg m.fl.	SF	
	Hirschsprungs tobaksfabr.	Akkord	Nok ikke politisk
	JAKA		Nok ikke politisk
	B&W		Nok ikke politisk
	Emil Moland A/S		Intet politisk
	Frederik Lumbys fabr.	Fyring	Intet politisk
	Carl Alfvers	Personale	
	Havnearbejdere	Løn	

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1965	B&W		DKP?
	Benzinstrejke		DKP?
	Frihavnen	Løn	DKP?
	DFDS	Sympati	
	Skandinavisk Tobaksko.		
	Chauffører i Aalborg		DKP?
	Novoplastics Emballage		
	*Bryggeriarbejere		DKP/SF?

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1966	Elektrikere	Løn/tid	DKP?
	Aalborg værft	Afspadsering	
	B&W	Fyring	DKP?
	Vamdrup slagteri	Løn	
	B&W	Løn	DKP?
	Glasværker	Løn	DKP?

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1967	B&W	Løn	
	American Tobacco Co.	Fyring	Intet politisk
	B&W	Løn	SF?
	P. Blichers forlag		Intet politisk
	Berlingske aviser	Løn	
	Lindøværftet	Fyring	DKP
	Dansk Styrmandsfor.		Intet politisk

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1968	KTAS	Løn	DKP?
	Tjenerforbundet	Løn	Soc.dem.
	Havnearbejdere	Indgreb	
	*Sømandskonflikt		DKP&VS?
	Typografstrejke	Imod OK	Trotskister hjælper

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1969	SAS-arbejdere		Trotskister hjælper

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1970	*B&W	Løn	RA, DKP?
	Odden-Ebeltoft		
	Typografer	Sympati/løn	
	B&W	Løn	
	Kompedallejren		
	Fa. Tranberg	Aftale-brud	Intet politisk

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1971	Aalborg værft	Løn	DKP?
	A/S Blicher	Løn	

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1972	Typografer		RSF støtter

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1973	Hope Computer	OK	
	Flygtningehjælps sprogsk.	Fyring	
	DR		
	Havnearbejdere		Formentlig DKP
	Skole for civil værnepligt	Løn	
	Storkonflikt	OK	DKP og RSF
	Landmænd	Mod strejke	

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1974	*Storkonflikt	Imod reg.	DKP, KFML, RSF?
	Slagteristrejke	Imod reg.	VS involveret
	Avisbudestrejke		DKP beskyldt

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1975	Uniprint		SF, VS, KFML støtter
	Grafisk kartel		
	Aarhus Universitet		
	Thomas Sabroe		KF, RSF, VS og KS
	B&W		KFML støtter
	Postarbejdere		Muligvis KFML bag
	Havneblokade i Esbjerg		

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1976	Sømændenes Forbund	Løn	1. maj-fond støtter
	Den Kgl. Porcelainsfabrik		
	Glasværksarbejdere	Løn	KFML involveret
	DFDS	Faglig	DKP?
	Sømændenes Forbund		
	Offentlige ansatte	Sparekrav	
	Sygeplejersker		
	Chauffør-strejke	Løn/tid	KFML
	Sønderjyske vognmænd	August-forlig	
	Strejker imod August-forliget		

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1977	Den Kgl. Porcelainsfabrik		
	*Berlingske Tidende		DKP, RSE, KAP mfl.
	Postarbejdere		KFML, ikke DKP
	Sømændenes Forbund		KAP
	Udesens Montage ApS		
	Sømændenes Forbund	OK	
	Vognmandsblokade	Mod strejke	
	Postbude		
	HK	Løn	

<i>År</i>	<i>Betegnelse</i>	<i>Årsag</i>	<i>Initiativtager</i>
1978	Scaniadam		RSF?
	Stilladsarbejdere	Fyring	RSF?
	Færgepersonale		RSF?
	Hotel- og Rest.personale		
	Fragtmandshallen	Fyring	RSE, KAP
	HT	Løn	KAP
	Vestkraft, Esbjerg		
	Sømændenes Forbund	Spontan	
	Carlsberg		
	*Fiskeriblokader af havne		
	Socialpædagoger	Nedskæring	
	B&W	SV-regering	
	Børnehaveseminarium	SV-regering	
	Demo. mod SV-regeringen	SV-regering	
	Smiede/rørlæggere	Løn	
	DFDS	Fyring	SID

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1979	Hundested-Grenå	Fyringer	
	Calpam	OK	
	Bryggeriarbejdere	Rationalisering	
	Postarbejdere	Sympati	
	Frederikshavn Værft	Løsarbejder	Formentlig DKP
	HT		KAML involveret
	IKAS Isolation	Løn	Bl.a. Tvind støtter
	Baconcentralen, Esbjerg	Løn	
	Havnearbejdere	Bemanding	
	Aalborg Portland	Overarbejde	
	Svendborg Skibsværft	Løn	DKP/ml
	Mols-linjen	Fyring	
	Lynetten - blokade		
	Storebæltsoverfarten		
	HT	Lærlinge	Arb.løsh.march, FU
	Portører	Fyring	
	Rømø-Sild		
	ØK	Nedskæring	Sømændenes Forb.
	Færgespersonale		
*Steins Laboratorium			

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1980	Bryggeriarbejdere	Rational.	RUC, KAP?
	Prøvestenen		
	Land og Folk	Fyring	
	Storebæltsoverfarten	Tj.ma.ans.	
	OCEKA-marked	Unge	Faglig Ungdom

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1981	Central-Tryk, Taulov		Røde Højsk. støtter
	Typografer		DKP, RFO, SAP
	Fiskeriarbejdere	OK	
	*LR80-aktioner		
	Shell-stationer	Priser	De frie Benzinforh.f.
	Grenå-Anholt		
	Esbjerg Gummifabrik	Fyring	DKU?
	Sømændenes Forbund		SF?
	Cold Stores		

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1982	*Havnearbejderstrejke		DKP?

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1983	Havnearbejderstrejke	Dagpenge	DKP, SiD, FKK, FU
	*La Cabana-konflikt		FKK
	B&W	Sympati	SAP, VS, Soc. Forum
	BUPL	Sympati	FKK, Soc. Forum
	Herning Beholderfabrik	Løn	RFO?

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1984	DFDS	Løn	Sømændenes Forb.
	*HT-konflikt	Uorg.	FKK/PMH, DKP
	Kommunedata		
	Århus-Kalundborg	Udflagning	Sømændenes Forb.

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1985	*OK85-strejker	OK	DKP/Tillids., FKK
	Bryggeriarbejdere		VS, DKP/Tmr., PMH

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1987	Jens Villadsens Fabr.	Fyring	
	OK87-aktiviteter	OK	DKP/Tillidsm.ringen

År	Betegnelse	Årsag	Initiativtager
1988	Asylselsk. Børneinst.		Pæd.medhj.forb. mfl.

I alt 196 konflikter indberettet af PET

Heraf: Oplyst om årsag i 116 tilfælde

Oplyst om politisk involvering i 86 tilfælde

APPENDIKS 3

Udvalgte større faglige konflikter fra 1945-1989

1. Kommuniste og SF'ere 1945-1968	
1954	Philips-strejken
1956	Storkonflikten
1961	Overenskomstkonflikten
1965	Bryggeristrejken
1968	Sømandskonflikten

2. Det ny Venstre: Maoister, trotskister, RUC-studerende og "christianitter" 1968-1979	
1970	B&W
1975	Postarbejderstrejke
1976	Kongelige Porcelainsfabrik
1977	Postarbejderstrejke
	Berlingske Tidende-konflikt
	HK-konflikt mod Sømændenes Forbund
1978	HT-konflikt
	Konflikt på Grenå-Hundested
	Arbejdsløshedsmarch
1979	Konflikten på Steins Laboratorium
	Arbejdsløshedsmarch
	Matrosernes "sørøveraktion" på Rømø

3. De Selvstændiges oprør: Fiskere og Landmænd 1978-1981	
1978	Fiskeriblokader af havne
1981	LR80-aktioner
4. De urolige 1980'ere: DKP, Fælles Kurs og øvrige venstrefløj	
1981	Sømændenes forbunds blokade i Aalborg
1982	Blokade af Rødby-Puttgarden
	Arbejdsløsheds-march
	Havnearbejderkonflikt
1983	Sammenslutningen af arbejdsløse
	La Cabana-konflikten
1984	HT-konflikten
1985	Overenskomstkonflikten
1986-87	Faglige demonstrationer
1988	Ledige hænder imod arbejdsløshed

KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE

1. Upublicerede kilder

Statslige arkiver:

PET's arkiv, PET

Emnesager

Emnekartotek

Personsager

Administrative sager

Kildesager

Operationssager

Aftalemapper

Juristernes kopimapper

Wamberg-udvalget [WU]

Statsministeriet:

Regeringens Sikkerhedsudvalg [RSU]

Forsvarsministeriet

Sager fra 1. kontor

Justitsministeriet

P.O.-sager

Ujournaliserede sager

Udenrigsministeriet

Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg [ESU]

Kommissionens arkiv
 Retsbøger [RB]
 Korrespondance

Københavns Byret, Grundlovsafdelingen.
 Retsbøger

Private og ikke-statslige arkiver:

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv [ABA]
 Materiale fra Niels Matthiasen venligst udleveret af Henning Grelle
 DKP's arkiv
 Fremads arkiv
 LO's arkiv
 Socialdemokratiets arkiv

Udenlandske arkiver:

National Archives II, College Park, Maryland
 Record Group 59, Records of the Department of State
 Record Group 263, Records of the Central Intelligence Agency

George Meany Memorial Archives, Silver Spring, Maryland
 Labor Diplomacy Oral History Project
 Galenson, Walter
 Weisz, Morris

Interviews
 Don Kienzle, 1. november 2000
 Hardy Hansen, 15. november 2007

2. publicerede kilder

Officielle publikationer:

Dokument nr. 15 (1995-96). Rapport til Stortinget fra Kommissjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåkning av nor-

ske borgere (Lund-rapporten)(Avgitt til Stortingets presidentskap 28. mars 1996)

Folketingstidende, 1997-98, 2. samling [FT]

Lampers, Lars Olof, *Det grå brödraskapet – en berättelse om IB. Forskarrapport till Säkerhetstjänstkommissionen* (Stockholm, 2002)

Politiets Efterretningstjeneste, *Redegørelse vedrørende dele af PET's virksomhed* (marts 1998)

Aviser

Aktuelt

Berlingske Tidende

B.T.

Dagbladet Arbejderen

Ekstra Bladet

Esbjerg Ugeavis

Fyns Stiftstidende

Information

Jyllands-Posten

Land og Folk

Politiken

SF. Ugeblad for Socialistisk Folkeparti

Socialdemokraten

Weekendavisen

Aalborg Stiftstidende

Internetressourcer

Danmarks Kommunistiske Parti/marxister-leninister (DKP/ml), *Leksikon for det 21. århundrede* (www.leksikon.org, 4. december 2003)

Hardy Hansen, ”Op med dørene til PET-kommissionen”. Indlæg på møde arrangeret af Dokumentationscenter mod Historieforfalskning, 1. februar 2003 (<http://hjem.get2net.dk/DmH/referat/Hardys.htm>, 28. november 2003)

”Svensk syge i PET”, *Dagbladet Arbejderen*, 4. februar 2003 (www.arbejderen.dk, 16. december 2003)

Rune Engelbreth Larsen, ”LOs politiske registrering af tillidsfolk er ikke indstillet”, *Faklen*, nr. 10 (www.faklen.dk/dk/tema/pet007.shtml, set 16. december 2002)

Leksikon for det 21. århundrede, www.leksikon.org, set 8. november 2007

Folketingstidende, 1997-98, 2. samling – S 286, onsdag 29. april 1998, tale 22 og 28, Justitsminister Frank Jensen (www.folketinget.dk/Samling/19972/salen_spor/S286_22.htm, 15. januar 2004)

Nielsen, Knud Holt, ”Lærlingeoprøret 1966-1970” (<http://kommunisme-forskning.dk>, 7. august 2006)

Fjernsynsudsendelser

Hver en sten skal vendes, temalørdag om PET på DR2, 24. oktober 1998

Fakzeren: Den hemmelige tjeneste, del 2, TV2, 3. marts 1998

3. Litteratur

A

Agee, Phillip & Louis Wolf, *CIA in Europe* (Oslo, 1979)

Andersen, Jakob med Oleg Gordievsky, *De røde spioner. KGB's operationer i Danmark. - fra Stalin til Jeltsin, fra Stauning til Nyrup* (Høst & Søn, 2002)

Andersson, Josef, *Vejen frem. Minder og Synspunkter* (Skræddernes Forbund, 1954)

Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor (Politikens Forlag, 1974)

B

Bergh, Trond og Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen. Overvågning i Norge 1914-1997*, bind 1-2 (Oslo, 1998)

Birke, Peter, ”Spontane strejker i ’Gyldne tider’ - Arbejdskampe i den danske industri i 1960’erne”, *Arbejderhistorie*, nr. 3, december 2007, s. 64-80

Bjørnsson, Iben, *Arbejderbevægelsens Informations-Central. Socialdemokratisk antikommunisme under den kolde krig 1944-73* (upubliceret konferensafhandling, Københavns Universitet, 2008)

Boel, Bent, ”USA, EPA og vesteuropæisk fagforeningspolitik i 1950’erne”, *Arbejderhistorie*, nr. 4, 1999

C

Carew, Anthony, "A False Dawn: The World Federation of Trade Unions (1945-1949)", i: Marcel van der Linden, red., *The International Confederation of Free Trade Unions* (Bern, 2000)

Carew, Anthony, "Towards a Free Trade Union Centre: The International Confederation of Free Trade Unions (1949-1972)", i: Marcel van der Linden, red., *The International Confederation of Free Trade Unions* (Bern, 2000)

Carew, Anthony, "The American Labor Movement in Fizzland: the Free Trade Union Committee and the CIA", *Labor History*, Vol. 39, No. 1, 1998

Carew, Anthony, "The Schism Within the World Federation of Trade Unions: Government and Trade Union Diplomacy", *International Review of Social History*, Vol. XXIX, Part 3, 1984

Christensen, Erik, "Arbejdernes Fællesorganisation i Aalborg i 1970'erne – et studie i partipolitisk samarbejde og konflikt i arbejderbevægelsen", *Årbog for arbejderbevægelsens historie 1983*

Christensen, Lars K., Søren Kolstrup og Anette Eklund Hansen, *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000* (SFAHs Skriftserie nr. 46, 2007)

Christmas-Møller, Wilhelm, *Obersten og kommandøren. Efterretningstjeneste, sikkerhedspolitik og socialdemokrati 1945-55* (Gyldendal, 1995)

D

Danmarks Kommunistiske Parti, *Oprustningsvanviddet*. Udgivet af central-komiteen for Danmarks Kommunistiske Parti, uden år

Dethlefsen, Henrik og Henrik Lundbak, red., *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998* (Museum Tusulanums Forlag, 1998)

Due-Nielsen, Carsten, Johan Peter Noack og Nikolaj Petersen, red., *Danmark, Norden og NATO 1948-1962* (Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1991)

F

Free Labour World, Vol. 1, 1950-Vol. 3, 1952

G

Godson, Roy, *American Labor and European Politics. The AFL as a Transnational Force* (New York, 1976)

Grelle, Henning, "AIC – propaganda- eller efterretningsorganisation?" *Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. Årsskrift 1998*

- Groth, Nils, "Urolighederne i 1956 og kommunisternes rolle", *Arbejderhistorie*, nr. 3, september 2000
- Guillou, Jan & Roger Wallis, "Farvel Bruce Hitchens", i: Phillip Agee & Louis Wolf, *CIA in Europe* (Oslo, 1979)

H

- Hanhimäki, Jussi M., *Scandinavia and the United States. An Insecure Friendship* (New York, 1997)
- Hansen, Bent, *Altid i ilden for menneskeværd. SiD gennem 100 år* (Fremad, 1997)
- Hansen, Klaus Erik Hamann, "Philips-strejken", *Arbejderhistorie*, nr. 3, 1996
- Hansen, Klaus Erik Hamann, "Konflikten på de danske havne 1982-83", *Arbejderhistorie*, nr. 3, 2000
- Hansen, Peer Henrik, *Firmaets største bedrift. Den hemmelige krig mod de danske kommunister* (Høst & Søn, 2005)
- Henriksen, Kristian Bruhn, "HIPA – propaganda- eller efterretningsorganisation?", *Arbejderhistorie*, nr. 1, april 2007
- Heurlin, Bertel and Hans Mouritzen, eds., *Danish Foreign Policy Yearbook 1999* (Dansk Udenrigspolitisk Institut, 1999)
- Hogan, Michael J., *The Marshall Plan. America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952* (Cambridge (1987), 1998)
- Holdum, Rie, "Hver en sten vil blive vendt". *En bog om Politiets Efterretnings-tjeneste* (Tiderne Skifter, 1999)
- Hvem Hvad Hvor 1985* (Politikens Forlag, 1984)

I

- International Confederation of Free Trade Unions, *Reports of the First to the Fourth Congresses 1949-1955* (London 1949-Brussels 1955)
- Blokade – frihed og tvang i Danmark* (Informations Forlag, København, 1976)
- Ingerslev, Philip, *Hope-sagen. En dokumentation af samtlige faser i retssagen* (Fremad, 1974)

J

- Jensen, Bent, *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965* (Odense Universitetsforlag, 1999)
- Jensen, Erik og Petter Sommerfelt, *Under dække. Efterretninger om samspillet mellem NATO-politikere, efterretningstjenester og højre-ekstremistiske grupper* (Demos, 1978)

Jensen, Erik, *De Hemmelige Tjenester. PET og FE gennem 40 år. En oversigt* (Demos Dokumentationsgruppe, 1998)

Jepsen, Jørgen, "Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid – gentager historien sig?", i: Flemming Mikkelsen, red., *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985* (Modtryk, 1986)

Jespersen, Søren Steen og Miki Mistrati, *Den hemmelige tjeneste. Da PET blev afsløret* (Aschehoug, 1999)

K

Karpantschov, René & Flemming Mikkelsen, "Vold, politik og demokrati i Danmark efter 2. Verdenskrig, *Arbejderhistorie*, nr. 1, april 2008

Kriminalisering af faglige aktioner. Hvidbog fra høringen d. 25. 2. 84 i Århus. Samarbejdet mellem arbejdere og akademikere i Århus (Århus, 1984)

Klausen, Kurt Klaudi, "Industrielle konflikter", i: Flemming Mikkelsen, red., *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985* (Modtryk, 1986)

L

Larsen, Steen Bille, *Kommunisterne og arbejderklassen 1945-1975. Danmarks Kommunistiske Partis rolle i dansk arbejderbevægelse - en politisk biografi* (Tidderne Skifter, 1977)

Lauritzen, Wilfried og Hans-Erik Rasmussen, *Derfor svigter LO* (Sorte Fane, 1970)

Lidegaard, Bo, "Danmarks overlevelsestrategi i den kolde krigs første år", *Arbejderhistorie*, nr. 4, 1999

Lidegaard, Bo, "Et andet syn på dansk diplomati", *Historisk Tidsskrift*, 97:2

Lidegaard, Bo, *I Kongens Navn. Henrik Kauffmann i Dansk Diplomati 1919-58* (Gyldendal (1996), 1999)

Lidegaard, Bo, *Jens Otto Krag 1962-78*. Bind II (Gyldendal, 2002)

Lindhardt, Stine, Poul Mikael Allarp og Erling Pedersen, red., *Det Alternative Danmark – Vejviser over græsrodde og venstrefløj* (Tidsskriftcenteret, 1983)

Lundestad, Geir, *America, Scandinavia, and the Cold War, 1945-1949* (New York, 1980)

M

Mariager, Rasmus og Klaus Petersen, "Socialdemokratiet og forholdet til DKP under den første kolde krig", *Arbejderhistorie*, 4, december 2004

Meidell, Bjørn, *DKP og storstrejkerne i 1956* (Politisk Revy, 1976)

- Mikkelsen, Flemming, *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980* (Odense Universitetsforlag, 1992)
- Flemming Mikkelsen, red., *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985* (Modtryk, 1986)
- Morgan, Ted, *A Covert Life. Jay Lovestone. Communist, Anti-Communist, and Spymaster* (New York, 1999)
- Morris, George, *CIA and American Labor. The Subversion of the AFL-CIO's Foreign Policy* (New York, 1967)
- Møller, Torgny, *Arbejderopposition. Magt og magtmisbrug i dansk fagbevægelse* (Rhodos, 1972)

N

- Nielsen, Hans Høier og Arne J. Rolighed, ”Strejker og fagopposition i 1970'erne”, i Flemming Mikkelsen, red., *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985* (Modtryk, 1986)
- Nielsen, Knud Holt, *Giv mig de rene og ranke ... Danmarks Kommunistiske Ungdom 1960-1990* (ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2007)
- Nielsen, Martin Kure, ”Efterkrigsopgøret i den københavnske fagbevægelse”, *Arbejderhistorie*, nr. 1, april 2007
- Nielsen, Mogens, *Socialdemokratiet og enheden i arbejderbevægelsen 1943-1945* (Akademisk Forlag, 1978)
- Nielsen, Niels Jul, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv. Den danske arbejder – før, under og efter Den kolde krig* (Museum Tusulanums Forlag, 2004)
- Nørgaard, Erik, *Drømmen om verdensrevolutionen. Komintern og de revolutionære søfolk. Fra den russiske revolution til Hitlers magtovertagelse* (Bogan, 1985)
- Nørgaard, Erik, *Truslen om krig. Komintern, folkefront og 5. kolonne. Fra Hitlers magtovertagelse til den spanske borgerkrig* (Bogan, 1985)
- Nørgaard, Erik, *Krigen før krigen. Wollweber-organisationen og skibssabotagerne. Fra den spanske borgerkrig til besættelsen af Danmark* (Bogan, 1985)
- Nørgaard, Erik, *Krig og slutspil. Gestapo og dansk politi mod Kominterns ”bombefolk”. Fra besættelsen af Danmark til i dag* (Bogan, 1985)

O

- Olesen, Thorsten Borring og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn 1945-1972. Dansk Udenrigspolitikens Historie, bind 5* (Danmarks Nationalleksikon, 2005)
- Olesen, Thorsten Borring, ”Dokumentation. Forsvarsministeriet: Indberetninger om DKP 1948-49”, *Arbejderhistorie*, nr. 4, 2002

Olesen, Thorsten Borring, ”Jagten på et sikkerhedspolitisk ståsted. Socialdemokratiets holdninger til sikkerhedspolitikken 1945-1948”, i: Birgit Nüchel Thomsen, red., *Temaer og brændpunkter i dansk politik efter 1945* (Odense Universitetsforlag, 1994)

P

Petersen, Klaus og Regin Schmidt, ”Gemensam nordisk front”, *Arbetarhistoria*, nr. 4, 2001

Petersen, Nikolaj, ”Atlantpagten eller Norden? Den danske alliancebeslutning 1949”, i: Carsten Due-Nielsen, Johan Peter Noack og Nikolaj Petersen, red., *Danmark, Norden og NATO 1948-1962* (København, 1991)

Phillips, Jim, ”Labour and the Cold War: the TGWU and the Politics of anti-Communism, 1945-55”, *Labour History Review*, Vol. 64, No. 1, Spring 1999

R

Rasmussen, Hanne og Mogens Rüdiger, *Danmarks historie*. Bind 8. *Tiden efter 1945* (Gyldendal, 1990)

Rasmussen, Søren Hein, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark* (Odense Universitetsforlag, 1997)

Romero, Frederico, *The United States and the European Trade Union Movement, 1944-1951* (Chapel Hill & London, 1992)

”Room 705, U.S. Embassy: The CIA Station in Madrid”, *Covert Action Information Bulletin*, No. 4, April-May 1979

Ross, Alf, *Kommunismen og Demokratiet* (Fremad, 1946)

S

Sedlak, Miroslav, *Det kommunistiske kup i Tjsekoslovakiet* (Fremad, 1949)

Steincke, K. K., *Kommunister og Socialdemokrater* (Frit Forum, 1946)

Steincke, K. K., *Kommunisterne og – vi andre* (Frit Forum, uden dato [1946])

Styrk, Mads Nissen, *De hemmelige kartoteker. Pest over Danmark* (Forlaget Aros, 1964)

Svensson, Bjørn, *Sådan er kommunisterne* (Fremad, 1949)

Sørensen, Vibeke, *Social Democratic Government in Denmark Under the Marshall-plan, 1947-1950* (ph.d.-afhandling, Firenze, March 1987)

T

Tetzschner, Helge, ”70’ernes strejkeopsving i Danmark”, *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 1979

Thomsen, Birgit Nüchel, red., *Temaer og brændpunkter i dansk politik efter 1945* (Odense Universitetsforlag, 1994)

Tortzen, Christian, *En Sømand han maa lide. Sømændenes Forbund 1897-1997. Bind II: De sidste 50 år. Kampen fortsætter* (Pantheon, 2007)

Trotsky, Leo, *Om fagforeninger* (RSF-pressen, København, 1977)

V

Vad, Hans Jørgen, "Påskestrejkerne 1985 – en fortrængt arbejdskamp", *Arbejderhistorie*, nr. 43, oktober 1994

Vad, Hans Jørgen, *Påskestrejkerne 1985 – Ti dage der rystede Schlüter* (Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie, 1995)

van der Linden, Marcel, red., *The International Confederation of Free Trade Unions* (Bern, 2000)

Vestergaard, Jørn, red., *Sociale uroligheder. Politi og politik*. Komitéen vedrørende politiets rolle i samfundet (SOCPOL, 1986)

Villaume, Poul og Søren Hein Rasmussen, *Et land i forvandling. Danmarks historie 1970-2005* (Gyldendal og Politikens Forlag, 2007)

Villaume, Poul, "Henrik Kauffmann, den kolde krig og de falske toner", *Historisk Tidsskrift*, 97:2

Villaume, Poul, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961* (Eirene, 1995)

Villaume, Poul, "Fra "hypnotiseret kanin" til "pindsvinestilling"", i: Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak, red., *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998* (Museum Tusulanums Forlag, 1998)

Villaume, Poul, "Denmark and NATO through 50 years", i: Bertel Heurlin and Hans Mouritzen, eds., *Danish Foreign Policy Yearbook 1999* (Dansk Underrigspolitisk Institut, 1999)

W

Wechselmann, Ilja, *Klassekampkontrol* (RUC Boghandel & forlag, 1975)

Weiler, Peter, "The United States, International Labor, and the Cold War: The Breakup of the World Federation of Trade Unions", *Diplomatic History*, Vol. 5, No. 1, Winter 1981

Weisz, Morris, "The Labor Diplomacy Oral History Project", *Labor History*, Vol. 36, No. 4, Fall 1995

Wolf, Louis, "Researching Undercover CIA Officers", *Covert Action Information Bulletin*, No. 2, October 1978

World Federation of Trade Unions, *Report of Activity of the World Federation of Trade Unions. Presented to the IInd World Trade Union Congress Milan (Italy) 29 June - 10 July 1949* (Paris, 1949)

SPØRGSMÅL TIL JUSTITSMINISTEREN

Som ministeren har undladt at besvare under henvisning til PET-kommissionens arbejde, og som er besvaret helt eller delvist i nærværende bind

Spørgsmål nr. 127

Benyttede PET sig af agenter, meddelere, infiltration eller personregistrering i forbindelse med HT-konflikten, overenskomstindgrebet i 1985, Ribus-konflikten eller andre større arbejdskonflikter, og foregik der registrering på denne baggrund? I bekræftende fald var det i overensstemmelse med regeringserklæringen fra 1968? I benægtende fald ville det have været i overensstemmelse med 1968-erklæringen?

Spørgsmål nr. 152

Blev 1. maj møder i 1980'erne overvåget af PET? I bekræftende fald: hvilke og hvorfor?

Spørgsmål nr. 153

Kan ministeren bekræfte Morten Rud Pedersens formodning om, ”at PET fandt en anden til at overvåge mødet i Odense”, jf. oplysningerne i Jyllands-Posten den 18. april 1998?

Spørgsmål nr. 154

Foretog PET overvågning af Tillidsmandsringen i 1980'erne? I bekræftende fald: - hvordan foregik overvågningen? - hvem foretog overvågningen? Og skete der registrering hos PET på baggrund af denne overvågning?

Spørgsmål nr. 155

Hvis PET foretog overvågning af Tillidsmandsringen i 1980'erne, ønskes oplyst: - begrundelsen for overvågningen, - hvor og af hvem overvågningen blev besluttet, samt om overvågningen var godkendt eller havde accept hos den daværende justitsminister.

Spørgsmål nr. 156

Hvis PET foretog overvågning af Tillidsmandsringen ønskes oplyst, om denne overvågning på noget tidspunkt havde karakter af penetrering?

Spørgsmål nr. 157

Hvis PET foretog overvågning af Tillidsmandsringen i 1980'erne, hvorfor er det ikke omtalt i PET redegørelsen, og er der andre faglige aktiviteter, der blev overvåget, men som ikke er omtalt i redegørelsen?

Spørgsmål nr. 158

Hvis PET foretog overvågning af Tillidsmandsringen i 1980'erne ønskes oplyst, om det var i overensstemmelse med 1968- og/eller 1983-regeringserklæringerne?

Spørgsmål nr. 160

Skal formuleringen i PET redegørelsen side 27: "PET har således ikke i forbindelse med HT-konflikten i 1984, som anført i pressen, foretaget aflytninger af SID's telefoner" forstås sådan, at andres telefoner under denne eller andre faglige konflikter godt kan være aflyttet, f.eks. Trafikfunktionærernes Fagforening under HT-konflikten i 1984?

Spørgsmål nr. 309

Har PET fundet en anden agent end "Morten" til den opgave som "Morten" var udset til, jf. Fak2eren den 17. maj 1998?

BERETNING AFGIVET AF PET-KOMMISSIONEN:

Leif Aamand (formand), landsdommer,
Østre Landsret.

Johnny Laursen, lektor, ph.d.,
Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.

Regin Schmidt, adjunkt, ph.d.,
Afdeling for Historie, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet.

Ditlev Tamm, professor, dr.jur. et phil., dr.h.c.,
Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.

Jens Vedsted-Hansen, professor, dr.jur.,
Juridisk Institut, Aarhus Universitet.

Forsideillustration:

Politiet og demonstranter står over for hinanden ved Højbro Plads under blokaden mod Christiansborg den 28. marts 1985 i forbindelse med aktionerne mod overenskomsten (de såkaldte "påskestrejker"). Blokaden kom bag på PET og førte til en intensiveret overvågning af visse grupper på arbejdsmarkedet (*Arbejdersmuseet og ABA*).

Resumé:

PET's overvågning af arbejdsmarkedet var begrænset i den første halvdel af den kolde krig. I maj 1948 fik det daværende Rigspolitichefens Efterretningsafdeling (REA) til opgave at overvåge og registrere kommunister. REA (og fra 1951 PET) havde imidlertid begrænsede ressourcer, og frem til 1960'erne foregik overvågningen hovedsagligt ved, at tjenesten modtog oplysninger om fagligt aktive kommunister fra den socialdemokratiske del af fagbevægelsen, først og fremmest oplysnings- og propagandatjenesten Arbejderbevægelsens Informations-Central (AIC) og dennes netværk af arbejdspladskontakter. I den sidste del af den kolde krig steg intensiteten af PET's overvågning på arbejdsmarkedet. Det skyldtes, at politiet fik til opgave at bryde fysiske blokader, og at PET i den forbindelse fik til opgave at fungere som varslings-tjeneste under faglige konflikter. Dertil kom, at PET skulle overvåge grupper på den yderste venstrefløj, der var mistænkte for at planlægge uroligheder i forbindelse med konflikter. Endelig medførte PET's efterforskning af eventuel østlig påvirkning af fredsbevægelserne, at dele af den socialdemokratiske fagbevægelse kom i tjenestens søgelys i 1980'erne. Da PET i stigende grad havde vanskeligheder med at etablere kontakter på arbejdsmarkedet, benyttede tjenesten sig i højere grad af kilder, penranter og telefonaflytninger til at holde sig orienteret om udviklingen.